

นิทานสังวรธรรม

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี

สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

จัดพิมพ์ถวาย

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

นิทานสังวรธรรม

ธรรมเนียม

พระนิพนธ์ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖
จัดพิมพ์ถวาย

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ธรรมเนียม, - กรุงเทพฯ :

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

ISBN 978-616-7821-26-9

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ตุลาคม ๒๕๕๖

จำนวนพิมพ์ : ๕,๐๐๐ เล่ม

ดำเนินการผลิตโดย : สาละพิมพ์การ

ออกแบบปก : พระศพร คุณวโร

ออกแบบรูปเล่ม : พระปริญา อภิชาโน

แบบอักษรญาณสังวรธรรม : อาจารย์วิชัย รักชาติ

พิมพ์ที่ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด สาละพิมพ์การ

๙/๖๐๙ ต.กระทุ่มล้ม อ.สามพราน จ.นครปฐม ๗๓๒๒๐

โทร ๐-๒๔๒๙-๒๔๕๒, ๐๙-๖๕๗๑-๑๖๘๕

คำปรารภ

นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี

ในโอกาสการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
พุทธศักราช ๒๕๕๖

.....

เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงเจริญพระชันษา ๑๐๐ ปีบริบูรณ์ ในวันที่ ๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๖ นี้ นับว่าเป็นศุภมงคลวาระอันหาได้ยากยิ่ง และได้เคยปรากฏมีแต่กาลก่อน เป็นที่ปีติโสมนัสของพุทธบริษัททั้งปวง รัฐบาลพร้อมด้วยคณะสงฆ์และประชาชนไทยผู้เป็นศาสนิกชนจึงได้ร่วมกันจัดงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ขึ้นระหว่างวันที่ ๑ - ๗ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๖ เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รับงานฉลองพระชันษาดังกล่าวไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุคติได้

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงเป็นพระมหาเถระผู้เพียบพร้อมด้วยศีลและธรรม ได้ทรงปฏิบัติบำเพ็ญศาสนกิจน้อยใหญ่เกื้อกูลแก่พุทธศาสนิกชนทั้งในประเทศและต่างประเทศมาช้านาน ได้ทรงพระเมตตาโปรดให้สร้างพุทธสถาน อาคารเรียน และสถานสาธารณประโยชน์ขึ้นไว้เป็นจำนวนมาก เพื่อเผยแผ่พระบวรพุทธศาสนา ส่งเสริมการศึกษา และอำนวยประโยชน์สุขแก่ชุมชนมุข ได้ทรงพระนิพนธ์หนังสือหลากหลายเรื่องเกี่ยวกับหลักธรรม คำสอนและเรื่องน่ารู้ในพระบวรพระพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก หนังสือพระนิพนธ์เหล่านี้เป็นที่ยกย่องกันว่าได้ทรงเรียบเรียงด้วยพระปรีชาสามารถ ทรงสอดส่องเชี่ยวชาญ

ในอรรถและธรรม ได้ทรงนำพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้ามาแสดงให้ปรากฏ เป็นประโยชน์แก่มหาชนที่จะได้ศึกษาและใคร่ครวญตรึกตรองปฏิบัติตาม นับว่าพระนิพนธ์เหล่านี้เป็นเพชรน้ำเอกที่ทรงคุณค่ายิ่งแก่การเผยแผ่พระศาสนา

ในวาระงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก นอกจากการจัดงานฉลองสมโภชและกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติต่าง ๆ แล้ว คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ เห็นสมควรจัดพิมพ์หนังสือประมวลพระนิพนธ์ชิ้นชุดหนึ่งเรียกว่า “**ญาณสังวรธรรม**” เพื่อเป็นที่ระลึก และเป็นธรรมานุสรณ์เฉลิมพระเกียรติคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ให้ปรากฏยั่งยืนสืบไป

รัฐบาลในนามของพุทธศาสนิกชนทั้งปวง ขอเชิญชวนพุทธบริษัททุกฝ่ายพร้อมใจกันอธิษฐานจิตถวายพระกุศลและน้อมเศียรเกล้าถวายพระพรแต่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ขอจงทรงเจริญพระชันษายั่งยืนนาน ทรงเบิกบานผ่องแผ้วเป็นหลักชัยและประทีปธรรมแก่คณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนทั้งไทยและเทศ ทรงเป็นบุญเขตที่เคารพศรัทธาของมหาชนอยู่ตราบจิรัฎฐิติกาล

(นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

คำชี้แจง

ญาณสังวรธรรม เล่ม ๑๓ คือ ธรรมนิยาย ซึ่งประกอบด้วยพระนิพนธ์ ๔ เรื่อง คือ จิตตนคร กตัญญูกตเวที ใครควรจะได้ทิพยบุพผาแลสุธาโภชน์ และ คำกลอนนिरासสังขาร

เรื่อง จิตตนคร ทรงเริ่มนิพนธ์ขณะดำรงสมณศักดิ์ที่ พระสาสนโสภณ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ สำหรับลงพิมพ์ในนิตยสารศรีสัปดาห์เป็นตอนๆ เริ่มตั้งแต่ฉบับที่ ๙๙๗ ปีที่ ๒๐ วันที่ ๒๔ กันยายน ๒๕๑๓ ถึงฉบับที่ ๑๐๒๓ ปีที่ ๒๑ วันที่ ๒ เมษายน ๒๕๑๔ รวม ๓๗ ตอน แต่ยังไม่จบ ต่อมาได้ทรง นิพนธ์เรื่องจิตตนคร ต่อจากที่ทรงนิพนธ์ลงในนิตยสารศรีสัปดาห์จนจบ รวม ๕๘ ตอน แล้วทรงนำออก รายการบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่ สถานีวิทยุ อส. พระราชวังดุสิต ขึ้นตั้งแต่ต้น จนจบ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๕ พระนิพนธ์เรื่องจิตตนครนี้ ได้พิมพ์เผยแพร่ ครั้งแรก เมื่อพ.ศ. ๒๕๑๕ โดยรวมอยู่ใน พระนิพนธ์เรื่อง การบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน ในการพระราชพิธีฉลอง พระชนมายุ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ครบ ๖ รอบ วันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๑๕

เรื่อง กตัญญูกตเวที ต้นฉบับเป็นลายพระหัตถ์ทรงด้วยดินสอ ทรงนิพนธ์ เมื่อครั้งยังเป็น พระเปรียญ เนื้อความแสดงว่ายังทรงนิพนธ์ค้างอยู่

เรื่อง ใครควรจะได้ทิพยบุพผาแลสุธาโภชน์ ต้นฉบับเป็นลายพระหัตถ์ ทรงนิพนธ์เมื่อครั้งยังเป็น พระเปรียญ ทรงด้วยดินสอเช่นกัน ไม่เคยพิมพ์เผยแพร่มาก่อน ครั้งนี้เป็นการพิมพ์ครั้งแรก

เรื่อง คำกลอนนिरासสังขาร ไม่ใช่เป็นธรรมนิยายโดยตรง แต่เป็นคำประพันธ์ ที่ไพเราะ แสดงถึง พระอัธยาศัยในทางประพันธ์ ทรงนิพนธ์เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ ที่ พระโศภนคณาภรณ์

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

ธรรมนิยาย

สารบัญ

จิตตนคร

จิตตนคร นครหลวงของโลก	๓
ลักษณะจิตตนคร	๕
ภักดิ์แห่งจิตตนคร	๗
ผังเมืองแห่งจิตตนคร	๙
ระบบสื่อสารแห่งจิตตนคร	๑๑
ชื่อเจ้าเมืองแห่งจิตตนคร	๑๖
ลักษณะเจ้าเมืองจิตตนครและทวารเมือง	๑๙
เพื่อนคู่หูของเจ้าเมืองจิตตนคร	๒๑
ลักษณะของเพื่อนคู่หูของเจ้าเมืองจิตตนคร	๒๓
หัวใจของเพื่อนคู่หูและลูกมือ	๒๖
หัวไม้อีก ๑๖ คน	๒๙
ของเพื่อนคู่หูเจ้าเมืองแห่งจิตตนคร	๒๙
เครื่องปกปิดสัจจะในข่าวสาร	๓๒
ตำหนาร้อยแปด	๓๒
สมุทัยใส่ความหวัง บังทุกข์ เก็บปัญญา	๓๖
ลักษณะอารมณ์ เครื่องมือสมุทัย	๓๙
จิตตนคร เมืองภพยนตร์	๔๒
ยาเสพติด สัตว์ ๖ ชนิด	๔๔
สมุทัยรักษาชีพันธุ์แห่งมนุษย์และสัตว์	๔๗
คูบารมีของนครสามิ	๕๐
ธรรมสำหรับผู้ปกครอง	๕๒
พระบรมครูผู้ไม่มีกาล ระยะเวลา ระดับ ขนาด	๕๔
คูบารมีแนะนำให้ใช้ศีลหิริโอตตปปะ	๕๖
ศีลวินัยรักษาไตรทวาร	๕๘

หิริโหดตปปะเป็นนครบาล	๕๘
วันขึ้นปีใหม่ในจิตตนคร	๖๐
สมุทัยยึดไตรทวารให้ทุจจริต	๖๒
ศีลและหิริโหดตปปะ	๖๔
กลับเข้ารับหน้าที่ และเพิ่มกำลัง	๖๔
คู่อาสา	๖๖
จิตตนคร เมืองต้นแบบ	๖๘
ศาสนาในจิตตนคร	๗๐
พระมหาสัตว์ผจญมาร	๗๒
พระมหาสัตว์ชนะมารและตรัสรู้	๗๔
จิตตนครมี ๒ ศาสนา	๗๖
ผู้นำศาสนาทั้ง ๒ เข้าไปตั้งในจิตตนคร	๗๘
ความแตกต่างแห่ง ๒ ศาสนา	๘๐
ในจิตตนครมีเสรีภาพเต็มที่ในการถือศาสนา	๘๒
สวรรค์ชั้น ๖	๘๔
เมืองที่มีปฏิวัติรัฐประหารกันบ่อยที่สุด	๘๖
หน้าที่ของคู่อาสา	๘๘
เพื่อนสนิทของคู่อาสา	๙๐
อนุสัย - ต้นตระกูลของหัวใจทั้ง ๓	๙๒
อริยาศัย ๑๐ ประการของคู่บารมี	๙๔
คู่อาสาได้โอกาสที่จุดบกพร่อง	๙๖
อารมณ - กามฉันท	๙๘
พยาบาท	๑๐๐
อโยนิโสมนสิการ	๑๐๓
โชนโลกโรงใหญ่	๑๐๕
จิตตภาวนา	๑๐๗
อุฐผู้ก้าวหน้า	๑๐๘

ปัญหา ๔ ข้อ	๑๑๐
นครชายแดน	๑๑๓
โยนิโสมนสิการ อสุภนิมิต	๑๑๕
เมตตาเจโตวิมุตติ	๑๑๗
อาโลกสัญญา	๑๑๙
อานาปานสติ	๑๒๒
โยนิโสมนสิการ กุศล อกุศล	๑๒๔
อุปมา ๕ ข้อ	๑๒๖
สมุทัยชบเซา	๑๒๘
กลวิธีของสมุทัย	๑๓๐
เห็นไซ้เป็นสร้อย	๑๓๒
สังโยชน์ ๑๐	๑๓๔
ไตรภูมิโลก	๑๓๖
นายช่างผู้ออกแบบและสร้างไตรภูมิ	๑๓๘
วิภูษะ	๑๔๐
มายา	๑๔๒
ภูเขาวงแหวน	๑๔๔
เริ่มอาการแปรปรวนในจิตตนคร	๑๔๖
ลักษณะนครสามี่เปลี่ยนไป	๑๔๘
สมุทัยฉวยโอกาส	๑๕๐
กองทัพใหญ่สังโยชน์เดินสวนสนาม	๑๕๒
เสียงเรียกร้องกองทัพใหญ่มรรค	๑๕๔
ปฏิบัติตามพุทธปฏิบัติ	๑๖๐
กองทัพใหญ่มรรคเตรียมแสดงกำลัง	๑๖๒
เริ่มการแสดงกำลังด้วยอิทธิแห่งธาตุ ๔	๑๖๔
ตกใจในปัญหา “ตัวเรา”	๑๖๖
โดยแสดงภาพอบายภูมิ	๑๖๖

ดักใจในปัญหา “ตัวเรา”	๑๖๘
โดยแสดงภาพสวรรค์	๑๖๘
“ตัวเรา” ป่ายหน้าสู่คติที่จะไปเกิด	๑๗๐
ทุกคนสร้างหรือ	๑๗๒
เปลี่ยนคติภพหน้าของตนได้	๑๗๒
สิ้นสงสัยในชาติและกรรมทั้ง ๓ กาล	๑๗๔
กองทัพใหญ่มรรคแสดงกำลัง	๑๗๖
อนุบุพพปฏิปทา	๑๗๙
ชาวจิตตนครถึงไตรสรณคมน์	๑๘๒
เห็นสัจจะของสมุทัย	๑๘๒
จิตตนครตั้งเครียดค้ำขั้นที่สุด	๑๘๔
โรงงานสังกัดธาตุทั้ง ๕	๑๘๔
โรงงานเก่าแก่ชำรุดผลิตของไม่ดีออกมา	๑๘๖
สิ่งประกอบเป็นจิตตนครและระบบงาน	๑๘๘
ระบบงาน (ต่อ)	๑๙๐
และพยาธิภัยเกิดผสม	๑๙๐
สมุทัยประชุมวางแผนขั้นสุดท้าย	๑๙๒
นครสามีเห็นภัยเฉพาะหน้า	๑๙๒
คูบารมีแนะนำบุญกิริยา	๑๙๔
เชิญทูตทั้งคู่มาด่วน สมุทัยเปิดการโจมตี	๑๙๖
ทูตด่วนทั้งคู่เข้าเมือง เสนอพุทธศาสน์	๑๙๘
นครสามีอ่านพุทธศาสน์	๒๐๐
แล้วเฟ่งพินิจคู่อูต	๒๐๐
กองทัพใหญ่ทั้ง ๒ ต่อสู้กัน	๒๐๒
นครสามีได้ธรรมจักขุ กองทัพน้อยสังโยชน์ ๓	๒๐๒
ถูกเผาพินาศ สมุทัยขอพักรบ	๒๐๒
อวสานแห่งจิตตนคร	๒๐๔

นครสามีกับคณะอพยพออกไปสู่แดนเกษม	๒๐๔
พรส่งท้าย	๒๐๖

ใครควรจะได้ทิพยบุปผาแลสุธาโกชน์

ใครควรจะได้ทิพยบุปผา	๒๐๙
แลสุธาโกชน์	๒๐๙
(เทพนิยายเปรียบเทียบธรรม มาในสุธาโกชน์ชาติก)	๒๐๙
ใครควรจะได้ทิพยบุปผาแลสุธาโกชน์	๒๑๑

กัตถุญกตเวที

พิธีไหว้ครู ๑	๒๒๑
คำถามท้ายบท	๒๒๒
ทำนของลูก	๒๒๓
คำถามท้ายบท	๒๒๖
ทำนของศิษย์	๒๒๖
คำถามท้ายบท	๒๒๙
ญาติเพื่อนผู้มีคุณ	๒๒๙
คำถามท้ายบท	๒๓๑
หมู่คณะและสิ่งเบ็ดเตล็ด	๒๓๒
คำถามท้ายบท	๒๓๔
ชาติและประมุขของชาติ	๒๓๕
คำถามท้ายบท	๒๓๘
ศาสนา	๒๓๙
คำถามท้ายบท	๒๔๔
คนที่ธรรมและฟ้าดินรักษา	๒๔๕

คำกลอนนิราศสังขาร

คำกลอนนิราศสังขาร	๒๔๗
-------------------	-----

จิตตนคร

จิตตนคร นครหลวงของโลก

จะว่าถึงจิตตนครตามพระพุทธภาษิตว่า “พึงกั้นจิตที่มีอุปมาด้วยนคร” จิตตนครเป็นนครที่แลไม่เห็นด้วยตา น่าจะคล้ายกับเมืองลับแล แต่ก็ไม่ถึงกับลึกลับจนติดต่อไม่ได้เสียเลย จิตตนครมีทางติดต่อกับโลกแห่งวัตถุได้ ทั้งมีการติดต่อกันอยู่เสมอ น่าจะไม่ต่างกับเมืองไทยที่ติดต่อกับเมืองต่าง ๆ ได้ทั่วโลก โดยทางอากาศ ทางบก และทางน้ำ จิตตนครเป็นเมืองที่ไม่สงบนัก ต้องทำสงครามอยู่เสมอ เพราะมีโจรผู้ร้ายข้าศึกศัตรูอันจำต้องป้องกันปราบปรามโดยไม่อาจประมาทได้ คล้ายกับเมืองทั่ว ๆ ไป

จิตตนคร เป็นนครหลวงของโลก เป็นแหล่งเกิดแห่งสุข ทุกข์ ความเจริญ ความเสื่อม สมบัติ วิบัติแห่งโลกทั้งสิ้น จะกล่าวว่าจิตตนครเป็นแหล่งเกิดแห่งนครสวรรค์นิพพานทุกอย่างก็น่าจะไม่เกินไป แต่จิตตนครเป็นนครหลวงลับแล มองไม่เห็นด้วยตาอยู่นั่นเอง จะว่าตั้งอยู่ในแดนสวรรค์วิมานชั้นใดชั้นหนึ่งก็ไม่ใช่ เพราะตั้งอยู่ในเมืองมนุษย์นี้เอง แต่เป็นที่ซึ่งคนทั้งปวงไม่ค่อยจะสนใจไปที่ยวดูชม ที่เรียกว่าไปทัศนาศร คนทั้งปวงสนใจไปที่ยวดูชมเมืองที่เห็นด้วยตา พังได้ด้วยหูกมากกว่า แม้จะไกลสักเท่าไรก็พยายามไป พยายามไปในโลกนี้รอบ แล้วก็พยายามไปในโลกอื่น ดังที่พยายามไปดวงจันทร์กันมาแล้ว น่าจะพยายามไปดูจิตตนคร ซึ่งเป็นนครหลวงอันแท้จริงของโลก หรือของทุก ๆ คน

ถึงจะเป็นนครลับแลไม่เห็นได้ด้วยตาเนื้อ ก็อาจไปดูได้ด้วยตาใจ และจิตตนครนี้อยู่ไม่ไกล อยู่ใกล้ที่สุด เพราะตั้งอยู่ในจิตของทุกคนนี้แหละ เพียงทำความสงบจิตดูจิตของตนก็จะเห็นจิตตนครวาง ๆ ซึ่งอาจยังไม่เห็นว่าจะเป็นครที่น่าดูตรงไหน เพราะเมื่อดูก็จะพบแต่ความคิดที่ฟุ้งซ่านกับอารมณ์คือเรื่องต่าง ๆ จนไม่อยากจะดู สู้ดูโทรทัศน์หรือไปเที่ยวดูอะไรต่ออะไรไม่ได้ มานั่งดูจิตใจของตนเองไม่น่าจะสนุกที่ตรงไหน

เปรียบจิตตนครกับเมืองลับแลได้ก็เห็นจะตรงที่ว่ากันว่า เมืองลับแลนั้นคนที่เคยพลัดเข้าไปพบ ได้เห็นภูมิประเทศบ้านเรือนและผู้คนหญิงชายสวยงามน่าดู น่าชม กลับออกมาแล้วก็จำทางกลับไปอีกไม่ได้ แต่ได้เที่ยวบอกเล่าใคร ๆ ถึงความสวยงามน่าดูน่าชมในเมืองลับแลนั้น และชี้บอกสถานที่ตั้งได้เพียงคร่าว ๆ บรรดาผู้ที่ยอยากเห็นเมืองลับแลก็พากันเดินทาง แต่ก็ไม่ได้พบเมืองที่ว่าสวยงามเหลือเกินนั้น พบแต่ทุ่งหญ้าป่าเขาที่ไม่น่าชมอย่างไร ซ้ำยังรุ่งรังตาเสียอีกด้วย นั่นก็เพราะบุคคลเหล่านั้นยังไม่พบทางเดินเข้าสู่เมืองลับแลให้ถูกต้อง จึงยังไม่ได้ชมความงามวิจิตรของเมืองลับแล

การจะไปชมจิตตนครก็เช่นกัน ถ้ายังเดินทางไปไม่ถึงจิตตนคร ก็ย่อมจะยังไม่ได้ชมความงามอย่างวิจิตรพิสดารของจิตตนคร จะได้พบแต่ความวุ่นวายฟุ้งซ่านของอารมณ์ยุ่ง ๆ ทั้งหลาย ที่ไม่น่าดูไม่น่าชม แต่กลับน่าเบื่อหน่ายเสียด้วยซ้ำ แต่จิตตนครจริง ๆ นั้นไม่เป็นเช่นนั้น จิตตนครจริง ๆ มีความพิสดารน่าดูน่าชม ท่านผู้เข้าถึงนครนั้นแล้วย่อมกล่าวเช่นนั้น ย่อมชักชวนแนะนำให้ใคร ๆ ทั้งหลายพยายามไปให้ถึงจิตตนคร โดยไปตามทางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงชี้บอกไว้แล้วด้วยวิธีที่ตรัสสอนไว้แล้วเช่นกัน

บรรดาผู้มาบริหารจัดการทั้งหลายด้วยความตั้งใจจริง นับได้ว่าได้เริ่มก้าวเข้าสู่ทางที่จะนำไปถึงจิตตนครได้แล้ว แม้มีความตั้งใจจริงพยายามตลอดไปก็ย่อมจะเดินไปได้ถึงจุดหมายปลายทาง ถึงจิตตนคร ได้เห็นความวิจิตรพิสดารของนครนั้นด้วยตนเอง

ลักษณะจิตตนคร

อันลักษณะแห่งจิตตนครนั้น ก็เช่นเดียวกับนครโบราณทั้งหลาย กล่าวคือมี ป้อมปราการ มีประตู ๖ ประตู มีถนน ๔ แพร่ง มีนครสามคือเจ้าเมือง เจ้าเมืองแห่ง จิตตนครสถิตอยู่ตรงที่รวมของถนน ๔ แพร่ง และมีนามว่า *วิญญาน* หรือ *จิตต* มีประชาชนชาติต่าง ๆ ไปมาหาสู่เมืองนี้ก็มาก พวกกันอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมือง นี้ก็มี มาพักอยู่ชั่วคราวก็มี มาเที่ยวทัศนาศรแล้วก็ไปก็มี เพราะประตูเมืองทั้ง ๖ มักจะเปิดอยู่ทั้งกลางวันกลางคืน จะปิดก็เมื่อเจ้าเมืองหลับ เมื่อเจ้าเมืองยังไม่หลับ ก็เปิดประตูรับอยู่เสมอ ไม่ว่าจะตึกดินเที่ยงคืนเพียงไร ถึงจะค้ำมีดก็จุดไฟสว่างไสว ไม่ยอมแพ้ความมืด เหมือนอย่างกรุงเทพมหานครในยามราตรีนั่นเอง

จิตตนครจึงเป็นเมืองที่พร้อมพร้อมด้วยผู้คนและสิ่งต่าง ๆ หลากหลากมาก ประการ เป็นต้นว่าพร้อมพร้อมไปด้วยรูปหลากหลาย อยากจะดูอะไรก็มักจะมีให้ดู พร้อมพร้อมไปด้วยเสียงหลากหลาย อยากจะฟังอะไรก็มักจะมีให้ฟัง พร้อมพร้อมไปด้วย กลิ่นหลากหลาย อยากจะดม จะลิ้ม หรือจะบริโภครสเช่นไร ถ้าร่างกายไม่เป็น อัมพาต เป็นร่างกายที่สมประกอบอยู่ ก็มักจะสมประสงค์ ทั้งพร้อมพร้อมไปด้วย เรื่องราวต่าง ๆ สำหรับบำรุงบำเรอใจหลากหลาย ไม่มีหมดสิ้น เมื่อเข้ามาถึงเมืองนี้ จะมีเรื่องเสนอนองทางใจตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงหลับไปใหม่ ไม่มีเวลาว่างเว้น ดูก็น่าจะ เห็นดีเห็นชอบ หรือจะกลุ่มใจตาย หรือจะกลุ่มเป็นบ้า เพราะต้องพบเรื่องต่าง ๆ มากมาย ก็เห็นดีเห็นชอบกันจริงอยู่เหมือนกัน แต่เห็นชอบแล้วก็พักก็นอน ที่กลุ่มใจตายหรือ

ที่กลุ่มเป็นบ้าไปก็มีอยู่ไม่น้อย เพราะจิตตนครมีสิ่งต่าง ๆ พรั่งพร้อม ประชาชนชาติต่าง ๆ จึงพากันมาจากที่ต่าง ๆ ทั่วโลก

และจิตตนครนี้แม้จะมีลักษณะเป็นอย่างไรเมืองโบราณก็หาเป็นเมืองโบราณหรือเป็นเมืองล้ำสมัยไม่ แต่เป็นเมืองที่ทันสมัย มีไฟฟ้า มีวิทยุ มีโทรทัศน์ มีสิ่งต่าง ๆ เหมือนอย่างเมืองที่ทันสมัยทั้งหลาย รวมความว่า เมืองในปัจจุบันนี้มีอะไร จิตตนครก็มีสิ่งเหล่านั้นครบถ้วน และอันที่จริงจะมีมากกว่าเมืองอื่น ๆ เสียอีก เพราะยังมีสิ่งวิเศษต่าง ๆ อยู่ในจิตตนครอีกมากที่คนทั่วไปยังไม่รู้ไม่เห็น เว้นไว้แต่พระพุทธเจ้าและพระพุทธรูปผู้รู้ผู้เห็นทั้งหลาย

ตามที่พรรณนาถึงความพรั่งพร้อมต่าง ๆ ของจิตตนครนี้ น่าจะเห็นว่าจิตตนครเป็นนครที่น่าเป็นสุขสนุกสนาน ซึ่งก็เป็นเช่นนั้น คือเป็นสุขสนุกสนานอยู่ไม่น้อย แต่ก็ยังเป็นเมืองที่มีทุกข์ร้อนภัยพิบัติอยู่มาก ทั้งโดยเปิดเผย ทั้งโดยซ่อนเร้น อันเกิดจากภัยธรรมชาติก็มี เกิดจากภัยพลเมืองของจิตตนครนั้นก่อขึ้นก็มี ทั้งเจ้าเมืองเองบางครั้งก็มีความหลงเข้าใจผิด คบคนผิด ใช้คนผิด ก็ยิ่งทำให้เกิดความวุ่นวายเดือดร้อนระส่ำระสาย และจะเป็นดังนี้จนกว่าพระพุทธเจ้าจะเสด็จมาโปรด นั่นก็คือจนกว่าจะรับพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเข้าไประดับดับความวุ่นวายเดือดร้อนทั้งหลายที่ย่อมมีอยู่ประจำจิตตนครทุกแห่ง

อันพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เป็นสิ่งเดียวที่สามารถใช้เป็นเครื่องปราบ เครื่องขับไล่ เครื่องกำจัดบรรดาเหตุแห่งความเดือดร้อนวุ่นวายของจิตตนครทั้งหลายได้ เราทุกคนเป็นเจ้าของจิตตนครด้วยกันทั้งนั้น เราทุกคนจึงมีหน้าที่จะต้องนำธรรมของพระพุทธเจ้าไปปราบ ไปไล่ ไปกำจัดเหตุแห่งความเดือดร้อนไม่สงบสุขในนครของเรา

บรรดาผู้มาบริหารจัดการทั้งหลายล้วนเป็นผู้เป็นเจ้าของจิตตนครที่กำลังพยายามจะทำงานของตนให้เป็นนครแห่งความร่มเย็นเป็นสุข แม้ยังมีความเดือดร้อนวุ่นวายบ้างก็ไม่มากมายเท่านครของบรรดาผู้ยังไม่สนใจกับการบริหารจัดการเสียเลย

ภัยแห่งจิตตนคร

จิตตนครก็เช่นเดียวกับนครทั้งหลาย คือเป็นนครที่มีภัยธรรมชาติ ภัยธรรมชาติแห่งจิตตนคร ก็คือภัยที่เกิดจากธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ และลม นี่แหละดุ๊กคล้าย ๆ กับภัยธรรมชาติของโลก เช่นบางคราวดินถล่ม บางคราวไฟไหม้ บางคราวลมพายุเกิดน้อยหรือมากเป็นคราว ๆ ถ้าเป็นไปโดยปกติ ก็ไม่เป็นภัย ทั้งกลับเป็นเครื่องเกื้อกูลชีวิตของสัตว์โลก ทั้งมนุษย์และดิรัจฉาน เพราะสัตว์โลกทั้งหมดก็ต้องอาศัยธาตุทั้ง ๔ นี้เป็นเครื่องบำรุงเลี้ยงร่างกายที่ประกอบขึ้นด้วยธาตุทั้ง ๔ เช่นเดียวกัน ต้องบริโภคอาหาร เช่น ข้าว น้ำ ต้องมีความอบอุ่น ต้องหายใจเอาอากาศเข้าไปบำรุงเลี้ยงร่างกายอยู่ทุกขณะ ชีวิตที่ประกอบขึ้นด้วยธาตุทั้ง ๔ ก็ต้องอาศัยธาตุทั้ง ๔ บำรุงเลี้ยงให้ดำรงอยู่ ภัยของจิตตนครก็เกิดจากธาตุทั้ง ๔ เช่นเดียวกัน

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า จิตตนครมีถนน ๔ แพร่ง มีนครสามี่ คือเจ้าเมืองที่สถิตอยู่ตรงที่รวมของถนน ๔ แพร่ง ท่านผู้รู้ได้กล่าวบอกไว้ว่า ถนน ๔ แพร่งนั้นคือ ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม เจ้าเมืองคือจิต สถิตอยู่ตรงที่รวมของธาตุ ๔ นี้เอง ฉะนั้น เมื่อธาตุทั้ง ๔ ยังรวมกันอยู่เป็นปกติ ที่อยู่ของเจ้าเมืองก็เป็นปกติ ถ้าธาตุทั้ง ๔ เกิดผิดปกติ เช่น มีจำนวนลดน้อยลงไปกว่าอัตราที่ควรมี หรือธาตุอย่างใดอย่างหนึ่งน้อยหรือมากเกินไป จิตตนครก็ระส่ำระสายไม่เป็นสุข ทั้งเจ้าเมืองและพลเมืองทั้งปวงก็อยู่ไม่เป็นสุข

เหตุที่ทำให้ธาตุทั้ง ๔ แห่งจิตตนครแปรปรวนนั้น บางทีก็เกิดจากเจ้าเมืองและพลเมืองทำขึ้นเอง เช่นพากันรื่นเริงสนุกสนานเกินไป ไม่คอยดูแลทำนุบำรุง

ทาง ๔ แพร่ง คือธาตุทั้ง ๔ ไว้ให้ดี ก็เหมือนอย่างถนนหนทางในบ้านเมืองเรานี้แหละ ถ้าไม่หมั่นทะนุบำรุงคือซ่อมแซมตบแต่งอยู่เสมอแล้ว ก็จะทำให้เสียหายไปโดยลำดับ บางที่เกิดจากธรรมชาติ เช่น บางคราวลมกำเริบ ทำให้จิตตนครหวั่นไหว บางคราว ไฟกำเริบ ทำให้ร้อนรุ่มคล้ายกับเกิดลมพายุ เกิดไฟไหม้ ในบ้านเมืองเรานี้แหละ เจ้าเมืองและพลเมืองทั้งปวงก็หมดความสุข ภัยเช่นนี้ชาวจิตตนครเรียกกันว่า *ภัยพยาธิ*

อีกอย่างหนึ่งเรียกกันว่า *ภัยชรา* คือถนน ๔ แพร่งนั้นเก่าแก่ลงไปทุกวัน แสดงความชำรุดทรุดโทรมให้เห็นอยู่เรื่อย ๆ ทั้งเจ้าเมืองและพลเมืองต่างก็พากันแก้ไข ซ่อมแปลงต่าง ๆ อย่างสุดฝีมือ บางทีก็ใช้ตัดต่อตบแต่ง บางทีก็ใช้สีทาให้แดงบ้าง ให้ดำบ้าง ให้ขาวบ้าง เป็นต้น สุดแต่จะเห็นว่าควรจะทำอย่างไร ต่อสู้กับภัยชรา ที่มาเกิดขึ้นแก่จิตตนคร ก็พอแก้ไขปะทะปะทั่งไปได้ แต่ถนน ๔ แพร่งนี้ก็ทรุดชำรุด ลงอยู่เรื่อย ๆ เจ้าเมืองเองที่ดำรงชีวิตอยู่ตรงที่รวมของถนนก็เริ่มอ่อนเพลียเมื่อย่ำ ไม้ร่วงไวกระฉับกระเฉงเหมือนแต่ก่อน

ยังอีกภัยหนึ่งที่ชาวจิตตนครกลัวนักหนา ก็คือ *ภัยมรณะ* ซึ่งจะทำลายถนน ๔ แพร่งของจิตตนคร เท่ากับเป็นการทำลายเมืองกันทั้งหมดทีเดียว และต่างก็รู้ว่าภัยนี้ จะต้องมาถึงในวันหนึ่งข้างหน้า แต่ก็พากันนอนใจเหมือนอย่างไม่มีภัย

ผู้มาบริหารจัดการทั้งหลายคือผู้พยายามศึกษาปฏิบัติ ให้รู้จักวิธีจัดการกับภัย ดังกล่าวแล้วทั้งหมดให้ได้ดีที่สุดในยามเมื่อภัยดังกล่าวนั้นเกิดขึ้นกับจิตตนคร ของตน ๆ ผู้บริหารจัดการคือผู้ศึกษาธรรม และธรรมนั้นท่านเปรียบเป็นร่มใหญ่ที่กันแดด กันฝนได้ หรือจะกล่าวอีกอย่าง ธรรมก็คือเครื่องป้องกันรักษาเจ้าเมืองแห่งจิตตนคร ให้พ้นภัยทั้งหลายดังกล่าวแล้ว แม้ภัยจะเกิดขึ้นหนักหรือเบาเพียงไร เจ้าเมืองที่มีธรรม เป็นเครื่องป้องกันรักษาก็ย่อมไม่กระทบกระเทือนเพราะภัยนั้นหนักเกินไป ส่วน เจ้าเมืองที่ไม่มีธรรมจักต้องได้รับแรงกระทบกระเทือนเต็มที่เป็นธรรมดา ก็เหมือนคน ไม่มีร่มใหญ่เดินตากแดดตากฝนก็ย่อมร้อนย่อมเปียก ส่วนคนที่มีร่มใหญ่แม้จะมีฝน ตกแดดออกก็ย่อมพ้นจากความร้อนความเปียกได้โดยควร การมาบริหารจัดการหรือ การมาศึกษาธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงเป็นสิ่งควรกระทำทั่วกัน แม้ปรารถนา ความพ้นภัยทั้งปวง

ผังเมืองแห่งจิตตนคร

จิตตนครมีถนนสายสำคัญ ๔ สายที่มาบรรจบกัน แต่ไม่ใช่หมายความว่า
ทั้งเมืองจะมีถนนอยู่เพียง ๔ สายเท่านั้น ยังมีถนนที่ตัดจากถนน ๔ สายนั้นออกไป
ในที่ต่าง ๆ อีกมากมายทั่วทั้งเมือง สำหรับเป็นทางคมนาคมของพลเมือง และสำหรับ
ขนลำเลียงอาหารข้าน้ำสินค้าต่าง ๆ ไปเลี้ยงพลเมืองได้โดยสะดวกทั้งเมือง มีไฟฟ้า
และน้ำใช้สมบูรณ์ ระบบจ่ายกระแสไฟและจ่ายส่งน้ำก็เรียบร้อย เพราะมีสายไฟต่อ
ทั่วไปทุกซอกเล็กตรอกน้อยเปิดสว่างอบอุ่นอยู่เสมอ มีคลองส่งน้ำ และมีท่อน้ำใหญ่
เล็กทั่วไปเช่นเดียวกัน มีลมพัดผ่านได้ทั่วไปทั้งหมด ไม่อับลม แผ่นดินก็ชุ่มชื้นเหมาะ
เป็นที่เพาะปลูกพืชผลทั้งปวง

และเมืองนี้จัดระบบเรื่องปากท้องของพลเมืองทั้งหมดไว้ดีมาก น่าจะไม่มีเมือง
ไหน ๆ ทำได้เหมือน คือตั้งโรงครัวใหญ่ไว้สำหรับเลี้ยงพลเมืองทั้งหมดไว้เพียงแห่งเดียว
เรียกว่าเป็นท้องของเมือง และมีปากของเมืองเพียงปากเดียว สำหรับลำเลียงอาหาร
เข้าสู่ท้อง โดยวางท่อจากปากเมืองเข้าสู่ท้องของเมืองซึ่งเป็นโรงครัวใหญ่ ครั้นปรุง
อาหารเสร็จแล้ว ก็ส่งอาหารไปเลี้ยงพลเมืองทั้งเมืองทางท่ออีกเหมือนกัน ไม่ต้องใช้รถ
หรือพาหนะอะไรบรรทุกทั้งนั้น ในคราวที่หาอาหารได้ไม่เพียงพอ ก็เฉลี่ยอาหารไปเลี้ยง
กันทั่วทั้งเมืองเท่า ๆ กัน มีมากก็กินมาก มีน้อยก็กินน้อยเท่า ๆ กัน ไม่มีก็อดเหมือน
กันทั้งเมือง พลเมืองทั้งหมดไม่มีใครกินน้อยหรือมากกว่ากัน ทั้งไม่มีใครกินดีหรือเลว
ต่างกัน ต่างกินเหมือน ๆ กันทั้งหมด นี่เป็นระบบการเลี้ยงพลเมืองของจิตตนคร

ระบบการถ่ายของเสียออกไป ก็จัดได้อย่างดีอีกเช่นเดียวกัน มีที่เก็บของเสีย มีที่เก็บน้ำทิ้ง และมีที่ระบายออกทั้งของเสียและน้ำทิ้ง และมีที่ระบายเล็ก ๆ อีกนับไม่ถ้วนทั่วทั้งเมือง น่าสังเกตว่าเมืองนี้ใช้ท่อเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งเมืองมีท่อฝังอยู่ทั่วไปหมด ทั้งใหญ่และเล็ก ดูน่าพิศวงที่สามารถจัดระบบท่อได้ถึงเช่นนั้น นอกจากนี้ยังมีโรงงานต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น โรงงานปับผาสะ (ปอด) โรงงานหทยะ (หัวใจ) โรงงานวักกะ (ไต) โรงงานยกกะ (ตับ) โรงงานพิหกะ (ม้าม) เป็นต้น ซึ่งต่างก็ทำงานกันอย่างเต็มที่ ไม่มีหยุดด้วยเครื่องจักรพิเศษ เพื่อความดำรงอยู่แห่งจิตตนคร

น่าสังเกตว่าโรงงานเหล่านี้สามารถทำงานได้ทนทานที่สุดเพราะทำไม่มีเวลาหยุดต่างจากโรงงานอื่น ๆ ทั่วไป ซึ่งยังต้องมีเวลาหยุดพัก และว่าถึงขนาดของโรงงานในจิตตนครแต่ละโรงก็เล็ก แต่สามารถทำงานได้ผลดีมาก อยางที่ใคร ๆ ที่ไปเห็นก็คิดไม่ถึงว่าทำไมจึงทำงานได้ถึงเพียงนี้

รายละเอียดเกี่ยวกับจิตตนครยังมีอีก และจะได้นำมากล่าวถึงในรายการบริหารทางจิตครั้งต่อไป แต่ก่อนจะจบรายการบริหารทางจิตสำหรับผู้ใหญ่วันนี้ ขอย้ำว่าในบรรดาสิ่งประณีตพิสดารต่าง ๆ แห่งจิตตนครนั้น นครสามีหรือเจ้าเมืองเป็นความสำคัญที่สุด ไม่มีสิ่งใดสำคัญเท่า และเจ้าเมืองแห่งจิตตนครก็คือจิตนี้เอง หรือใจนี้เอง ใจเป็นใหญ่ ใจเป็นประธาน ทุกสิ่งสำเร็จด้วยใจ คือการกระทำใด ๆ ก็ตาม คำพูดใด ๆ ก็ตาม จะดีหรือจะชั่ว จะเป็นการส่งเสริมหรือเป็นการทำลายจิตตนคร ก็ย่อมเนื่องมาจากนครสามีหรือจิตหรือใจนั้นแหละเป็นสำคัญ ถ้านครสามีดีหรือถ้าใจดี การพูด การทำ อันเกิดจากนครสามีหรือใจนั้นก็ย่อมดี ย่อมเป็นการส่งเสริมจิตตนคร ถ้านครสามีไม่ดี คือถ้าใจไม่ดี การพูด การทำ อันเกิดจากนครสามีหรือใจนั้นก็ย่อมไม่ดี ย่อมเป็นการทำลายจิตตนคร

บรรดาผู้มาบริหารจิตทั้งหลายคือผู้มาพยายามทำเจ้าเมืองแห่งจิตตนครของตน ๆ ให้ดี เพื่อให้เกิดผลสืบเนื่องไปถึงการพูดดีทำดีต่อไปด้วย จึงนับว่าเป็นผู้ไม่กำลังทำลายจิตตนครของตน แต่กำลังพยายามส่งเสริม ซึ่งนับเป็นการกระทำที่ชอบที่จะนำไปให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขขึ้นในจิตตนครของตนสืบไป

ระบบสื่อสารแห่งจิตตนคร

จิตตนครมีระบบสื่อสารติดต่อกันโดยทางต่าง ๆ หลายทาง และมีจุดรวมเป็นที่รับข่าวสารทั้งปวงเพื่อรายงานแก่เจ้าเมือง ไม่ว่าจะเกิดเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นที่จุดไหนของเมือง เจ้าเมืองจะทราบได้ทันทีทางระบบสื่อสารเหล่านี้ โลกในปัจจุบันนี้มีระบบสื่อสารที่พิเศษต่าง ๆ เป็นอันมาก มีการไปรษณีย์ การโทรเลข โทรศัพท์ วิทยุ มีโทรทัศน์ มีเรดาร์ มีเครื่องมือในการติดต่อ ตั้งแต่บนพื้นดิน จนถึงลอยเป็นดาวเทียมอยู่ในอากาศ ทำให้คนเราที่อยู่คนละมุมโลกพูดกันได้ เห็นกันได้ คล้ายกับอยู่ใกล้ ๆ กันแค่มีเอื้อมถึง เมื่อคราวที่คนไปถึงดวงจันทร์เมื่อไม่นานมานี้ ก็ติดต่อพูดกันกับคนในโลกนี้ได้ ทั้งที่อยู่ไกลแสนไกลจากกันและกัน การสื่อสารในจิตตนครก็น่าจะไม่น่าล้าสมัยกว่าในโลกดังกล่าว และมีระบบอย่างพิเศษพิสดารกว่าอย่างในโลกจะเอาอย่างไม่ได้

จิตตนครมีระบบการสื่อสารแบ่งออกเป็นสองชั้น คือชั้นนอกและชั้นใน

ระบบการสื่อสารชั้นนอกนั้นมีระบบ *ดาวเมือง* มีหน้าที่เป็นดวงตาสำหรับดูสิ่งต่าง ๆ คล้ายเป็นเครื่องโทรทัศน์ มีระบบ *หูเมือง* สำหรับฟังเสียงต่าง ๆ คล้ายกับเครื่องวิทยุ มีระบบ *จมูกเมือง* มีหน้าที่สำหรับดมกลิ่นต่าง ๆ มีระบบ *ลิ้นเมือง* สำหรับลิ้มรสต่าง ๆ มีระบบ *กายเมือง* สำหรับรับสิ่งต่าง ๆ ที่มาถูกต้อง ระบบต่าง ๆ เหล่านี้แยกออกจากกันเป็น ๕ ส่วน ต่างมีสายที่ละเอียดยิบมากมายโยงจากชั้นนอกของเมืองเข้าไปสู่ระบบชั้นในซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางของระบบสื่อสารทั้งหมด คล้ายกับสายโทรเลข โทรศัพท์ แต่ละเอียดพิสดารกว่ามากนักอย่างเปรียบเทียบกันไม่ได้

ระบบชั้นในอันเป็นจตุรรมนี้เรียกว่าระบบ ใจเมือง หรือสมองเมือง มีหัวหน้าควบคุมอยู่ที่ระบบศูนย์กลางชื่อว่ามโน ในสมัยปัจจุบันนี้ พวกแพทย์มักเรียกกันว่าสมอง เป็นหัวหน้าควบคุมระบบสื่อสารแห่งจิตตนครทั้งหมด และมีหัวหน้าควบคุมระบบสื่อสารภายนอกทั้ง ๕ เรียกว่า ปสาท หรือ ประสาท ทั้ง ๕ แต่ละคนมีชื่อเฉพาะตามชื่อของระบบงานดังนี้ คนที่ ๑ ชื่อจักขุปสาท เป็นหัวหน้าระบบตาเมือง คนที่ ๒ ชื่อโสตปสาท เป็นหัวหน้าระบบหูเมือง คนที่ ๓ ชื่อฆานปสาท เป็นหัวหน้าระบบจมูกเมือง คนที่ ๔ ชื่อชีวหาปสาท เป็นหัวหน้าระบบลิ้นเมือง คนที่ ๕ ชื่อ กายปสาท เป็นหัวหน้าระบบกายเมือง

ปสาททั้ง ๕ นี้ เป็นหัวหน้าเฉพาะระบบของตน ไม่ก้าวก้าวกัน คนไหนได้รับข่าวสารอะไรแล้วก็รีบรายงานไปยังหัวหน้าใหญ่คือ มโน ที่จุดศูนย์กลางอันเป็นจตุรรมทันที ฝ่ายมโนเมื่อได้รับรายงานจากระบบภายนอกก็รายงานแก่เจ้าเมืองในทันใดนั้น เจ้าเมืองก็ได้ทราบข่าวสารต่าง ๆ ทันที แม้จะสถิตอยู่กลางเมืองซึ่งเป็นที่รวมแห่งถนนใหญ่ ๔ สายดังกล่าวแล้ว แต่เมื่อได้ทราบข่าวสารแล้ว ก็เหมือนอย่างได้ออกไปเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้รส ได้ถูกต้องสัมผัสสิ่งภายนอกต่าง ๆ ด้วยตนเอง วิเศษกว่าระบบสื่อสารทั้งปวงของโลก

เมื่อได้ฟังเกี่ยวกับระบบสื่อสารอันละเอียดพิสดารของจิตตนครแล้ว บรรดาผู้มาบริหารจิตควรจะได้พิจารณาให้ประจักษ์ในความจริงประการหนึ่ง คือความจริงที่ว่า ยิ่งการสื่อสารหรือคมนาคมติดต่อเจริญออกไปกว้างไกลเพียงใดในโลกเรานี้ ผู้คนก็ยิ่งต้องวุ่นวายเหน็ดเหนื่อยเพียงนั้น สมัยก่อน เมื่อการสื่อสารหรือการคมนาคมยังไม่เจริญ มีใครไม่ก็คนที่เดินทางออกไปบ้านเมืองของตน มาบัดนี้ การคมนาคมเจริญขึ้นมาก ผู้คนมากมายพากันเดินทางไปต่างประเทศ ต้องสิ้นเปลือง ต้องเหน็ดเหนื่อยไปตามกัน บางคนบางพวกก็ไปตกทุกข์ได้ยาก แม้ไปต้องโทษจองจำอยู่ในต่างประเทศก็มี เรียกได้ว่าความลำบากติดตามความเจริญของการสื่อสารการคมนาคมมาเป็นอันมากด้วยเหมือนกัน

ระบบสื่อสารของจิตตนครก็เช่นกัน ยิ่งเจริญเพียงใด เจ้าเมืองคือจิตได้รับการติดต่อรู้ข่าวสารเรื่องราวต่าง ๆ มากเพียงใด ก็ยิ่งจะได้รับความทุกข์ลำบากวุ่นวาย

เพียงนั้น นอกเสียจากว่าเจ้าเมืองคือจิตจะมีสติปัญญารู้เท่าทันพอสมควร ว่าข่าวสารเหล่านั้นเป็นสักแต่เรื่องชั้นนอกเท่านั้น ถ้ารับเข้าไปเก็บไว้ผิดที่ คือรับเข้าไปเก็บไว้ชั้นในคือจิต ก็ย่อมจะทำให้หนักให้แน่นไปหมด หาที่ว่างที่โปร่งที่สบายไม่ได้ หมดความเบาสบาย หมดความเป็นสุข กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ถ้ามีสติปัญญารู้เท่าทันก็ต้องรู้ว่า เรื่องข้างนอกต้องปล่อยไว้ให้เป็นเรื่องอยู่ข้างนอก ต้องไม่เข้าไปยึดเอาไปเป็นเรื่องข้างใน พระพุทธดำรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ที่บรรดาผู้มาบริหารจิตทั้งปวงควรให้ความสนใจปฏิบัติตามให้ได้พอควร ก็คือพระพุทธดำรัสที่ว่า “สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น” ความไม่ยึดมั่นในสิ่งทั้งปวงจะนำไปสู่ความสงบสุขอันควรเป็นยอดปรารถนาของทุกคน

ระบบสื่อสารแห่งจิตตนครมีความรวดเร็วอย่างน่าอัศจรรย์ สื่อสารที่ส่งเข้าไปจากระบบชั้นนอก แม้จะต้องผ่านระบบชั้นในก่อนจึงจะถึงเจ้าเมือง แต่ก็รวดเร็วมาก คือจะทราบถึงเจ้าเมืองในทันใดนั่นเอง ความรวดเร็วจากต้นทางทั้ง ๕ ถึงปลายทางชั้นในคือมโนนั้น มีอุปมาเหมือนอย่างความเร็วแห่งเงาของนกที่ทอดจากยอดไม้ถึงแผ่นดิน คือเมื่อนกบินมาจับบนยอดไม้ เงาของนกจะทอดลงถึงพื้นดินทันที สื่อสารที่ส่งเข้าไปจากระบบชั้นนอกจะถึงมโนทันทีฉับนั้น และมโนก็รายงานเจ้าเมืองทันที

ข่าวสารอันใดที่ถึงมโนแล้ว ไม่มีที่มโนจะปกปิดเอาไว้ จะรายงานทันทีทั้งหมด แต่ก็มีเหตุบางอย่างที่ทำให้ข่าวสารจากภายนอกเข้าไปไม่ถึง คือบางคราวเจ้าเมืองพิจารณาข่าวสารเก่าต่าง ๆ มโนต้องคอยรายงานเรื่องจากแฟ้มเก็บเอกสารต่าง ๆ อยู่ตามที่เจ้าเมืองต้องการ มโนจึงไม่ว่างที่จะรับข่าวสารใหม่ ๆ ที่ส่งทยอยกันเข้ามาอยู่ตลอดเวลา เมื่อมโนไม่ว่างที่จะรับเช่นนั้น ข่าวสารเหล่านั้นก็เข้าไม่ถึงเจ้าเมือง จนกว่ามโนจะว่างและรับข่าวสารเหล่านั้น เจ้าเมืองจึงจะได้ทราบข่าวสารใหม่ ๆ ต่าง ๆ ต่อไปตามปกติ มโนซึ่งเป็นหัวหน้าแห่งระบบสื่อสารทั้งหมดขึ้นตรงต่อเจ้าเมืองแต่ผู้เดียว

นอกจากเป็นหัวหน้ารับสื่อสารจากระบบสื่อสารชั้นนอกทั้ง ๕ แล้ว ยังเป็นเหมือนเลขานุการของเจ้าเมือง มีหน้าที่รวบรวมข่าวสารที่ได้รับมาแล้วทุกอย่างเก็บเข้าแฟ้มไว้สำหรับเจ้าเมืองเรียกหา และเจ้าเมืองก็มักเรียกหาอยู่เสมอ มโนก็ต้องเป็นผู้เสนอเรื่อง บางคราวเจ้าเมืองตรวจตราเรื่องราวต่าง ๆ อยู่ยาวนาน เป็นเหตุให้มโนไม่ว่างและไม่อาจรับข่าวสารจากภายนอกอยู่ยาวนาน แต่ข่าวสารบางอย่างที่ส่งเข้ามาอาจแรง

อาจทำให้เจ้าเมืองต้องชะงักการตรวจตราเรื่องเก่า ๆ ก็มี เช่น เสียงดังที่ระบบหูเมืองรับเข้ามา คลื่นของเสียงเช่นนี้แรงมาก ทำให้กระเทือนถึงกับเจ้าเมืองต้องชะงักปล่อยมโนให้ว่าง มโนจึงรับข่าวสารของเสียงนั้นรายงานแก่เจ้าเมืองได้ บางคราวก็รายงานด้วยว่าจำเป็นต้องทำให้เสียงดังเช่นนั้นเพื่อให้ถึงเจ้าเมือง คล้ายกับร้องเรียกปลุกคนหลับเรียกเบา ๆ ไม่ตื่น ก็ต้องเรียกดัง ๆ ในขณะที่เจ้าเมืองตรวจตราเรื่องต่าง ๆ เพลินอยู่เช่นเดียวกัน เจ้าเมืองจะไม่เห็น จะไม่ได้ยินอะไร เพราะมโนไม่ว่างที่จะรับเข้ามา รายงานให้ทราบ จึงต้องใช้กระแสคลื่นอย่างแรงเข้ามาเตือนให้หยุดคิดอะไรเพลิน ๆ เสีย และรับข่าวสารปัจจุบันสักที

มโนเป็นผู้ทำงานมากกว่าหัวหน้าระบบสื่อสารภายนอกทั้ง ๕ แม้ในขณะที่ชาวจิตตนครนอนหลับ ประสาททั้ง ๕ พักหลับกันหมด แต่มโนก็ยังไม่หลับ เพราะเจ้าเมืองยังไม่ยอมหลับ ยังเรียกหามโนมารายงานเรื่องราวต่าง ๆ กันอีกโดยเฉพาะดังที่เรียกกันในภาษาจิตตนครว่า *ฝัน* เจ้าเมืองชอบฝันอยู่กับมโนเสมอ มโนจึงมีเวลาพักจริง ๆ วันหนึ่งไม่นานนัก

เพื่อให้ง่ายเข้า จะขอเปรียบเจ้าเมืองที่รับข่าวสารจากมโนไปสะสมไว้มากมายไม่หยุดยั้งกับแปรงทาสีที่มีอยู่อันเดียว จะใช้จุ่มลงไปในสีต่าง ๆ กัน สีนั้นบ้าง สีนี้บ้าง โดยไม่มีเวลาหยุดเอาแปรงแช่น้ำมันล้างสีออกเสียบ้างเลย ผลจะเป็นเช่นไร ทุกท่านย่อมนึกได้ถึงแปรงทาสีอันนั้น ว่าต้องสกปรกเลอะเทอะและใช้งานไม่ได้ผลดีจริง คือทาสีแดงก็จะไม่แดงแท้ จะมีสีอื่นปนอยู่ด้วย ทาสีเหลืองก็จะเป็นสีเหลืองไปไม่ได้ เพราะจะมีสีอื่นปนด้วยนั่นเอง ทาสีอะไรก็จะเป็นสีนั้นจริง ๆ ทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้เมื่อจะใช้แปรงอันเดียวทาหลายสี เขาจึงต้องมีน้ำมันไว้แช่แปรงให้สีออกเป็นพัก ๆ ไปจะได้ทาสีอื่นให้เป็นสีนั้นแท้ ๆ ไม่มีสีที่ทาไว้ก่อนปนปนทำให้ไม่เป็นสีที่ต้องการ

เจ้าเมืองแห่งจิตตนครหรือจิตของเราทุกคนนี้ก็เช่นกัน หากให้รับเรื่องราวจากทวารทั้ง ๕ ที่ผ่านมโนเข้ามาถึงอยู่เรื่อย ๆ ไม่มีเวลาให้เจ้าเมืองได้คลี่คลายเรื่องแต่ละเรื่องออกเสียให้พ้น เหมือนเขาเอาแปรงทาสีลงแช่น้ำมัน เจ้าเมืองก็จะสกปรกเลอะเทอะ ไม่ผิดแปรงที่ทาสีไม่ได้แช่น้ำมันเลย แต่เปลี่ยนสีทาอยู่มากมายหลายสีนั่นเอง อันเรื่องทั้งหลายที่เข้าสู่จิตย่อมก่อให้เกิดอารมณ์หรือกิเลสเป็นธรรมดา จิตรับ

เรื่องไว้มากเพียงไร อารมณ์หรือกิเลสอันเป็นเครื่องเศร้าหมองของจิตก็จะเพิ่มพูนมากขึ้นเพียงนั้น ทำให้จิตสกปรกเศร้าหมองยิ่งขึ้นเพียงนั้น

บรรดาผู้มาบริหารจิตคือผู้กำลังพยายามปฏิบัติต่อจิตของตน เหมือนช่างทาสี ปฏิบัติต่อแปรงสำหรับทาสี คือพยายามล้างสีที่จับให้ออกไปเสมอ ๆ ความสกปรกแม้มีบ้างก็จะไม่มากมาย จิตก็เช่นกัน เมื่อเป็นจิตสามัญชนก็ต้องมีอารมณ์ มีกิเลส เศร้าหมองเป็นธรรมดา แต่ถ้าพยายามใช้ธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ ทาน ศีล ภาวนา เข้าขัดเกลาไว้เสมอ กิเลสเครื่องเศร้าหมองก็จะไม่ท่วมท้นจนเกินไป แต่จะค่อยลดน้อยลงได้ทุกที โดยที่เจ้าตัวหรือเจ้าเมืองแห่งจิตตนครนั่นเองจะรู้ด้วยตนเอง จิตที่มีอารมณ์หรือมีกิเลสเครื่องเศร้าหมองน้อย ย่อมเป็นจิตที่ผ่องใส มีความสุขมาก ส่วนจิตที่มีอารมณ์หรือมีกิเลสเครื่องเศร้าหมองมาก ย่อมเป็นจิตที่หม่นหมอง มีความสุขน้อย เจ้าเมืองแห่งจิตตนครทุกคนย่อมรู้จักตัวของตัวเองได้ ดังนี้

ชื่อเจ้าเมืองแห่งจิตตนคร

เจ้าเมืองแห่งจิตตนครหรือนครสามินี้ เรียกกันทั่วไปว่า จิตต ตามชื่อของเมือง แต่มีนามอีก ๔ นามที่ขนานเรียกกัน คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นการเรียกตามอาการที่แสดงออกของเจ้าเมือง เพราะเจ้าเมืองมีปกติแสดงอาการกิริยาออกมาให้ใคร ๆ เห็นได้หลายอย่าง ที่เด่น ๆ ก็ ๔ อย่าง คือแสดงความเป็นสุข เป็นทุกข์ หรือเป็นกลาง ๆ ร่วมกันไปกับชาวเมืองทั้งปวง จะเกิดสุขทุกข์ขึ้นที่ไหนเจ้าเมืองก็ต้องรับรู้และร่วมสุขทุกข์ด้วยเสมอ จึงได้นามว่า เวทนา เป็นภาษาของจิตตนคร แปลกันว่า *รับรู้สุขทุกข์* และเป็นผู้ที่มีความจำดี โดยเฉพาะสิ่งอะไรที่มาทำให้เกิดสุขทุกข์ขึ้นในเมือง จะจำได้เสมอ ถึงบางอย่างจะลืมเร็วไปบ้าง ก็ยังได้นามว่า *สัญญา* เพราะความที่ช่างจำอะไรต่ออะไรได้ เป็นภาษาของจิตตนครเหมือนกัน แปลกันว่า *รู้จำ*

และยังเป็นผู้ช่างคิดอะไรต่าง ๆ แต่ก็มีใช้หมายความว่า จะคิดเรื่องที่ดี ๆ เสมอไป บางคราวก็คิดเรื่องที่ไม่ดีเป็นลม ๆ ไปเหมือนคนทั้งหลาย แต่เจ้าเมืองก็จำเป็นต้องคิด เพราะกิจการทั้งหลายที่ดำเนินไปอยู่ในเมืองเกิดขึ้นจากความคิดของเจ้าเมือง ถ้าเจ้าเมืองหยุดคิดเสียผู้เดียว กิจการทั้งปวงก็จะชะงักหยุดหมด และโดยปกติเจ้าเมืองก็หยุดคิดไม่ได้ ไม่คิดเรื่องนี้ก็ต้องคิดเรื่องนั้น เรียกได้ว่าขยันคิดมากที่สุด จนถึงชาวเมืองทั้งปวงหลับกันหมดแล้ว เจ้าเมืองยังไม่หลับ ยังตรวจบันทึกเรื่องต่าง ๆ อยู่กับมโน ทำให้มโนต้องปวดศีรษะไปบ่อย ๆ จึงได้นามว่า *สังขาร* เป็นภาษาของจิตตนคร ที่แปลกันว่า *ช่างปรุงคิด* ทั้งยังเป็นผู้ชอบออกไปรับข่าวสารที่ส่งเข้ามาจาก

ระบบชั้นนอกชั้นในตลอดเวลา มีข่าวสารอะไรส่งเข้ามา ก็จะต้องรับในทันที เรียกว่า รับข่าวสารกันทีเดียว จะต้องออกไปดูให้รู้เห็นด้วยตาตนเอง จะต้องออกไปดมให้รู้กลิ่น ด้วยจมูกตนเอง จะต้องออกไปลิ้มให้รู้รสด้วยลิ้นตนเอง จะต้องออกไปถูกต้องให้รู้สิ่งที่มากระทบถูกต้องด้วยกายตนเอง ถ้าไม่ออกไปเช่นนั้น ก็ตรวจตราเรื่องราวต่าง ๆ จากรายงานของมโนให้รู้ด้วยใจตนเองอีกเหมือนกัน จึงได้นามว่า *วิญญาน* ซึ่งเป็นภาษาของจิตตนครอีกเหมือนกัน ที่แปลกันว่า *ช่างรู้ต่าง ๆ*

นามทั้ง ๔ นี้ ชาวจิตตนครใช้เรียกเจ้าเมืองกัน เพราะเหตุที่เจ้าเมืองมีลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าว อันที่จริง การเรียกชื่อของใครว่าอะไรตามลักษณะพิเศษของผู้นั้น ไม่ใช่เป็นของแปลก เหมือนอย่างคนเรานี่เอง ที่เป็นคนร้ายจากมากต้องหลบหนี เจ้าหน้าทีเข้าไปอยู่ในป่าก็ถูกขนานนามว่า “เสือ” ส่วนที่เป็นคนดีมีเมตตากรุณา ในคนทั้งหลายก็เรียกว่า “ผู้มีเมตตา” เป็นต้น สุกตตเศรษฐี ในสมัยพระพุทธเจ้า คนเรียกกันว่า “อนาถปิณฑิกะ” เพราะเป็นผู้มีเมตตาให้อาหารแก่คนอนาถอยู่เสมอ และเรียกชื่อนี้กันแต่ชื่อเดียว จนชื่อเดิมเกือบจะไม่รู้จักกัน บรรดานามของเจ้าเมืองทั้ง ๔ นามว่า *วิญญาน* คนมักชอบเรียกกันในบางโอกาส จนถึงคล้ายกับเป็นนามที่สำคัญที่สุด อันที่จริงทั้ง ๔ เป็นนามรองทั้งนั้น

นามที่สำคัญที่สุดของเมืองแห่งจิตตนคร คือ *จิตต* คือจิตนั้นแหละเป็นตัวแท้ตัวจริง ส่วนนามอื่นทั้ง ๔ มีเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน นั้นเป็นเพียงอาการแสดง ได้กล่าวไว้แล้วว่า จิตเป็นที่รับอารมณ์หรือกิเลส เมื่อรับไว้มากก็ย่อมเศร้าหมองมาก มีความสุขน้อย เมื่อรับไว้น้อยก็ย่อมมีความผ่องใส มีความสุขมาก อาการแสดงออกของจิตทั้ง ๔ อย่างคือ *รับรู้สุขทุกข์ รู้จำ ช่างปรຽงคิด* และ *ช่างรู้ต่าง ๆ* นั้น แม้เจ้าเมืองทุกจิตตนครจะมีเสมอกัน คือแม้จะสามารถรับรู้สุขทุกข์ รู้จำ ช่างปรຽงคิด และช่างรู้ต่าง ๆ เสมอกัน แต่การรับอารมณ์หรือกิเลสเครื่องเศร้าหมองไว้ ไม่จำเป็นต้องเสมอกัน เหมือนคนหลายคนอยู่ในบ้านเดียวกัน แดดออกร้อนจ้า ทุกคนเห็นด้วยกัน เห็นเหมือนกัน คนไหนเดินออกไปรับแสงแดด คนนั้นก็ร้อน คนไหนเพียงแต่เห็นเพียงแต่มองดู ไม่เดินออกไปรับ คนนั้นก็ไม้อร้อน

อาการของจิตทั้ง ๔ อย่างก็เหมือนกัน ถ้าจิตดวงใดปฏิบัติต่ออาการของจิตเหมือนคนเห็นแดดเดินออกไปรับแสงแดด จิตดวงนั้นก็ร้อน ถ้าจิตดวงใดปฏิบัติต่ออาการของจิต เหมือนคนเห็นแดดไม่เดินออกไปรับแสงแดด จิตดวงนั้นก็เย็น ความร้อนของผู้เห็นแดดมิได้เกิดจากที่เห็น แต่เกิดจากที่เดินออกไปรับฉันใด ความร้อนของจิตก็มีได้เกิดจากเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่เกิดจากการที่จิตรับไว้ฉันนั้น ถ้าเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เกิด จิตเพียงแต่เห็น เพียงแต่ดูให้รู้ว่ามีอาการอย่างไร เหมือนแดดออกคนเพียงแต่เห็น เพียงแต่ดูให้รู้ว่าแดดแรงแดดร้อน จิตก็จะไม่ได้รับความร้อนอันเนื่องจากอาการดังกล่าวทั้ง ๔ เช่นเดียวกับคนจะไม่ได้รับความร้อนอันเนื่องมาจากแสงแดด

พูดง่าย ๆ ก็คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จะเป็นไปเช่นไร จิตต้องมีสติเพียงรู้ว่าเป็นไปเช่นนั้น ต้องไม่ปล่อยสติปล่อยตัวออกไปคลุกเคล้าเหมือนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือไม่ไปยึดมั่นไว้นั่นเอง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็จะสักแต่ว่ามีอยู่ตามปกติวิสัยของผู้ยังมีชีวิต จะไม่เป็นเหตุแห่งความทุกข์ร้อนเศร้าหมอง

ลักษณะเจ้าเมืองจิตตนครและทวารเมือง

เจ้าเมืองแห่งจิตตนครกล่าวได้ว่าเป็นคนขยันมากที่สุด ยกให้เป็นบุคคลขยัน ตัวอย่างได้ที่เดียว ดังจะพึงเห็นได้ว่าขยันรับรู้สุขทุกข์ ขยันจำ ขยันคิด ขยันออกไปรู้สิ่งต่าง ๆ วันหนึ่ง ๆ จะหาเวลาหยุดพักจริง ๆ ได้ยาก จึงเป็นบุคคล *เจ้าอารมณ* อีกตำแหน่งหนึ่ง ตำแหน่งเจ้าเมืองจิตตนครกับตำแหน่งเจ้าอารมณมักคู่กันอยู่เสมอ เพราะเมื่อขยันรับเรื่องราวต่าง ๆ มากเรื่องก็ต้องมากอารมณเป็นธรรมดา ไม่เป็นของแปลก แต่ที่แปลกก็คือ มีความผันแปรผิดแผกไปจากปกติบางอย่างในจิตตนคร ดังจะกล่าวต่อไป

จิตตนครเรียกได้ว่าเป็นเมืองเปิด ใครจะผ่านเข้าออกได้อย่างเสรี ไม่ต้องมีหนังสือเดินทางสำหรับผ่านเข้าออกเหมือนเมืองทั้งหลาย อันที่จริงจิตตนครมีปราการล้อมรอบ มีทวารเมืองที่วางเป็นจังหวะภายนอก ๕ ทวาร ทั้ง ๕ ทวารนี้ใช้เป็นทวารแห่งระบบสื่อสารชั้นนอกทั้ง ๕ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วด้วย จะหาเมืองที่ไหนในโลกปัจจุบันที่มีปราการและทวารเรียบริ้อยเป็นระเบียบเหมือนดังจิตตนครนี้ ทั้งยังมีทวารชั้นในซึ่งใช้เป็นทวารแห่งระบบสื่อสารชั้นในอีกด้วย แต่ถึงเช่นนั้นก็คล้ายกับไม่มีปราการ ไม่มีทวาร เพราะไม่ได้ปิด ปล่อยให้ใคร ๆ เข้าออกได้ตลอดเวลา เว้นแต่เวลาที่หลับของจิตตนคร ทวารเหล่านี้จะปิด ส่วนเวลาตื่นของจิตตนคร ทวารเหล่านี้จะเปิดอยู่เสมอ จะเลยบอกชื่อทวารชั้นนอกทั้ง ๕ ไว้ด้วยทีเดียว มีชื่อต่าง ๆ กันดังนี้ *จักขุทวาร* ประตูตา ๑ *โสตทวาร* ประตูหู ๑ *ฆานทวาร* ประตูจมูก ๑ *ชีวहतวาร* ประตูลิ้น ๑

กายทวาร ประตูกาย ๑ ส่วนชั้นในเรียกว่า มโนทวาร ประตูกาย รวมทั้งหมด ๖ ทวาร ซึ่งเป็นทวารสำคัญ

เพราะเหตุที่เป็นเมืองเปิดดังนี้ ผู้ที่เข้าไปในเมืองจึงมีหลายประเภท เป็นคนดีก็มี เป็นคนร้ายก็มี เข้าไปเที่ยวแบบที่เรียกว่ามาทัศนานครแล้วก็กลับออกไปก็มี เข้าไปอยู่นาน ๆ จนถึงมาตั้งหลักฐานอยู่ประจำก็มี ความวุ่นวายจึงเริ่มมีขึ้นในจิตตนคร จิตตนครที่เคยสงบเรียบร้อยก็เริ่มไม่สงบเรียบร้อย แต่อาศัยที่เจ้าเมืองเป็นบุคคลพิเศษ พวกคนร้ายจึงไม่อาจก่อเหตุการณ์ร้ายได้ร้ายแรงโดยง่าย คือเจ้าเมืองเป็นบุคคลที่มีอำนาจ มีความฉลาด มีวรรณะผ่องใส จนถึงใคร ๆ พวกกันเรียกเจ้าเมืองด้วยภาษาของชาวจิตตนครว่า ปภัสสร ตรงกับคำสามัญว่า ผุดผ่อง หรือ ผ่องสว่าง

เจ้าเมืองยังมีลักษณะพิเศษยิ่งกว่านี้อีกมาก เมื่อเรื่องดำเนินไปถึงตอนที่ควร จะกล่าวจึงจะกล่าวเพิ่มเติม แต่สำหรับเรื่องที่จะกล่าวต่อไปตรงนี้ก็ คือ คู่บารมี ของเจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีความมั่งคั่งและความดีทั้งปวงอย่างน่าอัศจรรย์ เป็นคู่ที่ส่งเสริม เจ้าเมืองพร้อมทั้งจิตตนคร ให้มีความสุขความเจริญอยู่ตลอดเวลา เจ้าเมืองขณะที่อยู่กับคู่บารมีจะมีความสุขผ่องงดงาม เหมือนอย่างมีรัศมีสว่างทั้งองค์ออกไปเป็นที่ปรากฏ และจิตตนครก็มีความสุขด้วยกันทั้งหมด

อันความดีงามเป็นเหตุแห่งความร่มเย็นเป็นสุข ทั้งของเจ้าตัวเองและทั้งแก่ บรรดาผู้เกี่ยวข้องทั้งปวง เหมือนยามใดเจ้าเมืองแห่งจิตตนครมีความใกล้ชิดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับคู่บารมีซึ่งมีความดีงาม ยามนั้นเจ้าเมืองแห่งจิตตนครก็ร่มเย็นเป็นสุข ทั้งยังแผ่ความร่มเย็นเป็นสุขนั้นไปทั่วทั้งจิตตนครอีกด้วย ดังนั้น ความดีงามจึงเป็น ความสำคัญที่ควรที่จะสร้างสรรคให้เกิดขึ้นทุกหนทุกแห่งทุกจิตใจ

บรรดาผู้มาบริหารจัดการทั้งหลายคือผู้กำลังพยายามสร้างความดีงามให้เกิดขึ้น ในจิตใจตนยัง ๆ ขึ้น ดังนั้น จึงเป็นที่หวังได้ว่าจะเป็นผู้มีความร่มเย็นเป็นสุข และสามารถแผ่ความร่มเย็นเป็นสุขออกไปได้อย่างกว้างขวางอีกด้วย

เพื่อนคู่หูของเจ้าเมืองจิตตนคร

เจ้าเมืองแห่งจิตตนครมีคู่มือที่มีความงดงาม และความดีอย่างน่าอัศจรรย์ เมื่อมีคู่มือที่ดีเลิศเช่นนั้น เจ้าเมืองแห่งจิตตนครก็น่าจะมีแต่ความเจริญสุข แต่หาใช่เช่นนั้นไม่ เพราะเจ้าเมืองแห่งจิตตนครยังมีเพื่อนคู่หูคู่คิดอีกหลายคน ผู้ที่น่าจะแนะนำให้รู้จักก่อนคนอื่น มีชื่อค่อนข้างจะไพเราะว่า สมุทัย เจ้าตัวสมุทัยเองอดชื่อของตนเองเสมอว่า แปลว่าอุทัยสุขพร้อม ได้ให้คำแนะนำเจ้าเมืองในสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้ปกครองจิตตนครให้มีความสุขสนุกสนาน เรียกว่าเป็นเพื่อนคู่หูคู่คิดได้ทีเดียว เพราะจะกระซิบเรื่องต่าง ๆ อยู่ที่หูที่ใจเสมอ

สมุทัยผู้นี้มีลักษณะนิสัยที่อยากได้ใคร่ดีมาก คืออยากได้สิ่งต่าง ๆ ที่ดี ๆ ที่สวยงาม ที่เป็นเครื่องบำเรอสุข ใครจะได้ตำแหน่งที่สูงเด่น จะเพราะมีปมด้อยอยู่ในตัวมาก หรือจะมีปมเด่นมากก็ยากที่จะพูดได้ ลักษณะนิสัยอีกอย่างหนึ่งของสมุทัยก็คือความอยากทำลายล้างใครหรืออะไรก็ตามที่มาขัดขวาง ดูก็เป็นธรรมดา เพราะเมื่อมีความอยากได้ใคร่ดี ถ้ามีใครหรืออะไรมาขัดขวาง ก็จะต้องเกิดความมุ่งทำลายล้างสิ่งที่มาขัดขวางนั้น อีกอย่างหนึ่ง อยากได้อะไรก็ต้องอยากได้สิ่งที่ดี ถ้าได้ไม่ดีไม่ถูกใจก็ต้องอยากให้สิ่งนั้นถูกทำลายหมดสิ้นไป หรือได้ตำแหน่งอะไรที่ไม่ชอบก็ต้องอยากออก ไม่อยากดำรงอยู่

กล่าวโดยสรุปแล้ว สมุทัยมีลักษณะนิสัยเป็นไปในทางสร้างและทางทำลาย ดูก็คล้าย ๆ กับลักษณะนิสัยของคนเราทั่ว ๆ ไปนี่เอง ที่เป็นไปทั้งสองทาง นิสัยในทางทำลายนั้น บางอย่างเห็นได้ชัด เช่น ในเวลาเกิดไฟไหม้บ้าน มีคนชอบไปดูกันมากกว่าที่อยากจะไปดูการสร้างบ้าน ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ นักจิตวิทยาปัจจุบันบางท่านกล่าวว่า

เพราะนิสัยของคนชอบการทำลายมากกว่าการสร้าง จะจริงอย่างไรก็ยากที่จะยืนยัน แต่ประจักษ์พยานที่ปรากฏออกมานั้น เวลาสร้างบ้าน ไม่ปรากฏว่ามีคนสนใจไปดูกัน ส่วนเวลาไฟไหม้บ้าน กลับปรากฏว่ามีคนไปดูกันล้นหลาม จึงนำไปถูกกล่าวหาเช่นนั้น

สำหรับสมุท্থยนั้น พุทฺธอวตฺตอยู่เสมอว่าเขาเป็นผู้ดำริสร้างขึ้นทุกอย่าง เมืองจิตตนครเอง เขาก็คิดสร้างขึ้น และคิดจะสร้างเมืองขึ้นใหม่ ๆ ต่อไปอีก เขาเองนั้นแหละเป็นผู้คิดให้มีการประกวดความงามกันขึ้นในจิตตนคร เพราะสิ่งที่สวยงามนั้นทำให้เกิดความสุขมิใช่หรือ เขาได้เสนอขึ้นดังนี้ ชาวจิตตนครเห็นดีไปกับเขากันมากพากันประกวดประชันความงามกันทั่วไป ไม่เลือกว่าเด็กผู้ใหญ่และคนแก่ ข้อที่แปลกกว่าชาวโลกทั่วไปอยู่ที่ว่า คนแก่ของจิตตนครชอบประกวดประชันความงามกันยิ่งกว่าคนหนุ่มสาวหรือเด็ก และประกวดประชันกันอยู่ตลอดเวลา มิใช่ว่าปีหนึ่งมีหนึ่งครั้ง บางคราวสมุท্থยก็แนะนำให้สร้างความดีเหมือนกัน เพื่อประโยชน์ทางการบ้านการเมือง สมุท্থยมีลักษณะเป็นนักการเมืองเต็มตัว คือมีความกระตือรือร้นอยากได้ใคร่ดีในทางสร้าง และมีความรุนแรงในทางทำลายพอ ๆ กัน หรือยิ่งกว่า อย่างชนิดที่เรียกว่าไม่ต้องกลัวบาปกรรม

ความอยากได้ใคร่ดีที่รุนแรงเป็นเหตุให้เกิดการทำลายดังกล่าวแล้วนั้น เป็นความจริง นิสัยอยากได้ใคร่ดีของสมุท্থยจึงเป็นนิสัยฝ่ายไม่ดี ยังมีนิสัยฝ่ายดีของสมุท্থยอยู่ประการหนึ่ง ซึ่งพึงเห็น ๆ ไม่พิจารณาให้ประณีต จะไม่อาจแยกความแตกต่างได้ นิสัยฝ่ายดีนี้ของสมุท্থยคือความอยากดี ความอยากดีเป็นนิสัยฝ่ายดีของสมุท্থย ในขณะที่ความอยากได้ใคร่ดีเป็นนิสัยฝ่ายไม่ดี ความอยากดีย่อมเป็นเหตุให้ทำแต่ความดี ไม่ทำความไม่ดี การทำลายล้างเป็นความไม่ดี ดังนั้น การทำลายล้างจึงจะไม่เกิดแต่ความอยากดี จะเกิดก็แต่จากความอยากได้ใคร่ดีเท่านั้น

บรรดาผู้มาบริหารจิตทั้งหลายคือบรรดาผู้อยากดี ไม่ใช่อยากได้ใคร่ดี ดังนั้นก็ควรจะได้มุ่งพิจารณาจิตใจของตนเองให้รู้ว่า ความอยากได้ใคร่ดีเกิดขึ้นในจิตเมื่อใดเพียงไหน เมื่อเห็นหน้าตาความอยากได้ใคร่ดีอันเป็นนิสัยฝ่ายไม่ดีแล้ว ก็ให้พยายามข่มพยายามดับ จนถึงพยายามทำให้สิ้นไปเสีย ด้วยการกระทำเช่นนั้น ความอยากดีจะเกิดขึ้นแทนที่ นับเป็นการเสริมสร้างนิสัยฝ่ายดีให้เกิดขึ้น เรียกได้ว่าเป็นการบริหารจิตใจโดยตรงที่จะนำไปให้เกิดความสุขแก่จิตใจยิ่ง ๆ ขึ้น

ลักษณะของเพื่อนคู่หูของเจ้าเมืองจิตตนคร

สมุหทัยแห่งจิตตนครชักชวนให้ชาวจิตตนครผลิตเพลินินดีอยู่เสมอ ด้วยการแนะนำส่งเสริมให้สร้างให้ทำสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องกระตุ้นเตือนให้เกิดความเพิดเพลินินดี แนะนำให้สร้างและให้ไปเที่ยวในสถานที่พักผ่อนหย่อนใจมากมาย หลายอย่างหลายประเภท จิตตนครจึงมีโรงภาพยนตร์ โรงลิเกละครมากมาย มีโรงอะไรต่ออะไรอีกมากนัก สิ่งอะไรที่เป็นเครื่องบำเรอความเพิดเพลินินดีที่มีอยู่ในเมืองทั้งหลายในโลก จะต้องมิในจิตตนครด้วยทุกอย่าง จะมีลำนำเมืองต่าง ๆ ไปเสียอีกด้วย เพราะสมุหทัยผู้เป็นต้นคิดของสิ่งเหล่านี้พำนักอยู่ในจิตตนคร สิ่งต่าง ๆ จึงมีสร้างขึ้นในจิตตนครก่อน แล้วเมืองต่าง ๆ ก็เอาอย่างทำตามกันไปทั่วโลก

แต่ดังได้กล่าวแล้วว่า สมุหทัยมีลักษณะนิสัยอยากได้ใครดีแรง มุ่งทำลายล้างแรงต่อสิ่งที่ขัดขวาง และน่าจะต้องชี้แจงเพิ่มเติมอีกว่าความอยากได้ใครดีของสมุหทัยนั้น *ไม่มีอ้อม ไม่มีพอ ไม่มีเต็ม* เช่นว่าอยากจะได้แก้วแหวนเงินทอง ที่แรกก็อยากจะได้เพียงสิ่งหนึ่งจำนวนหนึ่ง ครั้นได้แล้วก็อยากได้ให้มากขึ้นไปอีก และให้มากขึ้นไปเรื่อย ๆ จนถึงสมมติว่าได้ทองเท่าภูเขาทั้งลูก ก็คงยังไม่อ้อม ไม่พอ จะต้องอยากได้ภูเขาทอง ๒ ลูก ๓ ลูก ดังนี้ เป็นต้น

เมื่อเป็นเช่นนี้ ความอยากของสมุหทัยก็ต้องพบกับสิ่งที่ขัดขวาง ทั้งที่เป็นสิ่งที่เรียกว่ากฎหมาย ศีลธรรม ทั้งที่เป็นบุคคลด้วยกัน เพราะสิ่งที่บุคคลอยากได้ด้วย ความหิวกระหายเช่นนั้น บางสิ่งก็มีกฎหมายหรือศีลธรรมขัดขวางอยู่ เช่น ไปอยาก

ได้ในสิ่งที่ผิดหรือขัดต่อกฎหมายศีลธรรม บางสิ่งก็มีบุคคลด้วยกันขัดขวาง เช่น ต่างก็อยากได้ด้วยกัน ต่างชิงได้ชิงดีกัน หรือแม้เป็นเจ้าของของสิ่งที่สมุทัยอยากได้ เมื่อสมุทัยต้องพบกับสิ่งขัดขวางเช่นนี้ ก็เกิดความมุ่งทำลายล้างสิ่งที่ขัดขวางทั้งปวง โดยไม่เลือกว่าจะเป็นอะไร

สมุทัยไม่นับถือกฎหมายศีลธรรมหรือบุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง ถ้ารู้สึกว่าเป็นเครื่องขัดขวางต่อความอยาก ฉะนั้น เหตุการณ์จึงปรากฏว่าสมุทัยชักนำให้ชาวจิตตนคร ประพฤติหลีกเลียง หรือฝ่าฝืนกฎหมายศีลธรรมอยู่เนื่อง ๆ ทั้งโดยปกปิด ทั้งโดยเปิดเผย และชักนำให้ทำโจรกรรม ประทุษกรรมบุคคลผู้เป็นเจ้าของทรัพย์ หรือบุคคลผู้ที่ไม่ชอบหน้า อันที่จริงถ้าจะตามใจสมุทัย ก็จะต้องเลิกกฎหมายศีลธรรมทั้งปวงบรรดาที่มีอยู่ในโลกเสียทั้งหมด เพราะกฎหมายศีลธรรมทั้งหลายที่ตั้งขึ้นไว้ก็เพื่อจำกัดหรือกำจัดความปรารถนาเกินส่วน

อันความปรารถนาอยากได้ของแต่ละบุคคลนั้นจำเป็นต้องมีจำกัดหรือมีขอบเขต เช่น แก้วแหวนเงินทองที่อยากได้กัน ก็จะต้องมีส่วนจำกัดสำหรับแต่ละบุคคล เพราะจะต้องมีเฉลี่ยกันไปแก่คนทั้งปวง ทุก ๆ คนจึงต้องจำกัดความอยากได้ของตนให้อยู่ในขอบเขตของกฎหมายและศีลธรรม แต่สมุทัยนั้นไม่ชอบอย่างยิ่งต่อระบอบจำกัดเช่นนี้ แอบบ่นเสมอว่าเป็นระบอบที่ขัดต่อเสรีภาพ ขัดต่อธรรมชาติของจิตใจ ควรจะต้องโยนทิ้งเสียให้หมด และอยากจะทำอะไรก็ทำตามที่ใจใคร่ปรารถนา เมื่อทำไปแล้วความอยากก็จะดับ การทำไปตามที่ใจอยากจึงเป็นวิธปฏิบัติเพื่อดับกิเลสอย่างหนึ่ง สมุทัยจะแนะนำอยู่ดังนี้

แต่คำแนะนำนี้ของสมุทัยเป็นการตรงกันข้ามกับความจริง เพราะที่สมุทัยแนะนำว่า เมื่ออยากทำอะไรแล้ว ทำเสียตามที่อยาก จะหายอยาก เรียกว่า กิเลสดับ นั้นหาถูกไม่ ได้เคยกล่าวไว้ในรายการนี้หลายครั้งมาแล้วว่า อะไรก็ตามเมื่อเกิดขึ้นในใจแล้วไม่หายไปไหน ที่ว่าดับก็ไม่ได้ดับไปไหน เพียงแต่จมลงแอบซ่อนตัวอยู่ในส่วนหนึ่งของหัวใจ ซึ่งเป็นส่วนลึกและลึกลับมืดซิดเท่านั้น ความคิดดีเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง เมื่อสงบลงหรือที่เรียกว่าดับไป ก็หาได้ดับไปไหน คงแอบฝังตัวอยู่ในใจนั่นเอง เกิดขึ้นก็ครั้งก็ฝังตัวลงไปเท่านั้นครั้ง ดังนั้น หากความคิดดีเกิดขึ้นมาก ก็มีความดีฝังตัวอยู่

ในใจมาก เป็นพื้นฐานที่ดีของใจ ในทางตรงกันข้าม ความคิดไม่ดีเกิดขึ้นมาก ก็มี
ความไม่ดีฝังอยู่ในใจมาก เป็นพื้นฐานที่ไม่ดีของใจ

ฉะนั้น หากเชื่อคำแนะนำของสมุทัย อยากรู้ได้อะไร ปล่อยตามใจให้อยาก
ไม่เลือกควร ไม่ควร เมื่อได้สมอยากแล้วก็เท่ากับทำให้ดับกิเลสได้แล้ว เช่นนี้ก็เท่ากับ
ส่งเสริมให้สมุทัยมีกำลังแรงขึ้น คอยชักนำไปให้พลัดเพลินหลงติดอยู่ในสิ่งไม่เหมาะ
ไม่ควร อันเป็นเหตุแห่งความทุกข์ยิ่งขึ้นนั่นเอง เมื่อสมุทัยมีกำลังแรงไปในทางก่อทุกข์
เจ้าเมืองแห่งจิตตนครก็ย่อมจักได้รับทุกข์แรง พุดอีกอย่างก็คือ ผู้ใดปล่อยให้สมุทัย
เหตุเกิดทุกข์ในตนมีกำลังแรง ตนเองนั่นแหละที่จะมีทุกข์แรง

หัวใจของเพื่อนคู่หูและลูกมือ

พรรคพวกของสมุทัยมีอยู่มากคนด้วยกัน คนที่เป็นหัวใจสักหน่อยก็ได้แก่ โลโกคนหนึ่ง โทโสคนหนึ่ง โมโหคนหนึ่ง โลโก นั้นเป็นคนโลภ อยากได้อะไรต่ออะไรต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา สิ่งอะไรที่เห็นว่าเป็นของดีมีค่าดังที่เรียกกันว่า “ทรัพย์” หรือ “เงิน” เป็นต้น ต้องอยากได้ทั้งนั้น โทโส นั้นเป็นคนเจ้าโทสะ เมื่อมีใครมาขัดคอขัดใจแม้นิดหนึ่งก็ต้องบันดาลโทสะเสมอ โมโห นั้นดูยาก เพราะมักแสดงตนเป็นคนเฉย ๆ หงิม ๆ ชอบนั่งโง่ก่วง หรือไม่เช่นนั้นก็ชอบนั่งคิดฟุ้งซ่าน บางทีก็เป็นคนลังเล ไม่แน่นอนว่าจะตกลงอย่างไร บางทีก็วางท่าเป็นคนฉลาด แต่ความจริงไม่รู้อะไรจริง แบบที่เรียกว่า *งั่วฉลาด* และโมโหยังชอบติดพันหรือพัวพันอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ซักชวนโลโก โทโส ให้ไปเที่ยวด้วยกันอยู่เสมอ

สมุทัยชอบใช้หัวใจทั้ง ๓ คนนี้ให้เที่ยวไปในที่ต่าง ๆ เป็นสมุนที่ใช่ได้ตั้งใจ โลโกจะรู้ใจสมุทัย โดยจะพยายามรวบรวมสิ่งที่สมุทัยชอบ หรือใครจะได้ไว้ให้เสมอ โลโกจะต้องอยากได้ในสิ่งที่สมุทัยใครจะได้เพื่อสนองความต้องการของสมุทัย หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง โลโกอยากได้เพื่อสนองความต้องการของสมุทัยเท่านั้น สมุทัยจึงไว้วางใจในโลโกให้ออกไปกว้านหาสิ่งต่าง ๆ เป็นคนที่ ๑ ครั้งพบบุคคลหรือสิ่งขัดขวาง ก็ใช้โทโสออกไปแสดงอำนาจข่มขู่จนถึงทำร้ายต่าง ๆ เมื่อยังไม่พบอะไรที่ต้องการหรือขัดขวาง ก็เป็นหน้าที่ของโมโหออกไปทำหน้าตาเฉย ๆ ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าโมโหนั้นเป็นคนที่ยาก คนทั้งปวงจึงพากันเข้าใจโมโหในลักษณะต่าง ๆ เช่น บางคนเข้าใจว่าโมโห

นั่นเป็นคนชี้โกรธ เมื่อใครโกรธขึ้นก็มักจะพูดกันว่าคนนั้นคนนี่เกิดโมโหขึ้นมา บางคนเข้าใจว่าโมโหเป็นคนมีอุเบกขาคือความวางเฉย เฉพาะคนที่รู้ถึงธาตุแท้ของโมโหเท่านั้น จึงจะเข้าใจว่าโมโหเป็นคนที่เราเรียกว่า หลง เพราะไม่รู้อะไรจริง

หัวใจทั้ง ๓ คนนี้มีลูกมือที่เป็นตัวผู้ลงมือทำตามคำสั่งอีก ๓ คน ชื่อ กายทุจริต คนหนึ่ง วาจิตทุจริต คนหนึ่ง มโนทุจริต คนหนึ่ง ๓ คนนี้เป็นนักเลงหัวมีด หัวไม่ร้ายกาจนัก ไซ้ให้ปลักของใคร ให้ไปทำร้ายใคร ให้ไปพูดหลอกหลวงใคร หรือให้คิดวางแผนทุจริตต่าง ๆ เป็นได้การเสมอ ชาวจิตตนครจึงอยู่กันไม่ผาสุกนัก มีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นอยู่เนื่อง ๆ เช่น มีการทำร้ายร่างกายกัน มีการลักขโมย ปล้นสะดมกันเกิดขึ้นที่นั่นที่นี่ เชื่อถือคำพูดของกันไม่ค่อยจะได้ จะไว้วางใจกันก็ยากนัก ขึ้นไว้วางใจกันง่าย ๆ ก็จะต้องถูกด้อมถูกตุนเปื้อนไปจนเป็นที่หวาดระแวงกันทั่วไป โดยไม่รู้ว่าใครเป็นคนดี คนร้าย ไม่ใช่แต่ในวงบ้านเท่านั้น ในวงเมืองก็มีทุจริตเกิดขึ้นในส่วนต่าง ๆ เพิ่มความทุกข์ร้อนให้เกิดขึ้นแก่เจ้าเมืองจิตตนคร ความทุกข์อันใดบังเกิดขึ้นในจิตตนคร เจ้าเมืองจะต้องรับทุกข์อันนั้นแทน หรือร่วมด้วยชาวจิตตนครทั้งสิ้น ในทางตรงกันข้าม ความสุขที่เกิดขึ้นในจิตตนคร เจ้าเมืองก็ได้รับร่วมกันไปกับชาวจิตตนครทั้งสิ้นเช่นเดียวกัน

ดังกล่าวนี้อาจเห็นได้ว่า เจ้าเมืองแห่งจิตตนครหรือจิตนั่นเอง เป็นที่รับทั้งความสุข ทั้งความทุกข์ ทั้งความดี ทั้งความชั่ว ไม่มีอะไรที่เกิดขึ้นแล้วในจิตตนครหรือในมนุษย์ เราจะไม่เข้าถึงจิต ต้องเข้าถึงจิตทั้งนั้น ไม่ว่าสิ่งสะอาด ไม่ว่าสิ่งสกปรก และเมื่อเข้าไปแล้วก็จะกลับออกเองไม่ได้ด้วย เหมือนมีแต่ทางเข้าที่ใช้สำหรับเป็นทางเข้าแท้ ๆ แต่ไม่มีทางออกสำหรับให้ออกเองได้เลย นอกเสียจากว่าเจ้าเมืองจะมีปัญญา มีความเพียรพยายามสร้างทางออกขึ้น และนำเอาสิ่งที่ไม่ต้องการออกเท่านั้น จึงจะเอาออกได้ นั่นก็คือ เมื่ออารมณ์ใดเข้าถึงจิตแล้ว ก็จะจมฝังลงในจิตทั้งสิ้น จะไม่มีการกลับออกจากจิตโดยลำพังตัวเองเลย ดังนั้น การสั่งสมอารมณ์ของจิตจึงเป็นเรื่องธรรมดาที่สุด พุดง่าย ๆ ก็คือ จิตเป็นสิ่งที่สั่งสมอารมณ์ทั้งปวง ทั้งดี ทั้งชั่ว สั่งสมอารมณ์ที่ดีมากก็เป็นจิตที่ดี สั่งสมอารมณ์ชั่วมากก็เป็นจิตที่ชั่ว

คนดีหรือคนชั่วก็เกิดจากการสังสมอารมณ์นี้เอง ไม่ได้เกิดจากสิ่งอื่น จึงควร
จะได้ระวังการสังสมอารมณ์เป็นอย่างยิ่ง แม้ไม่ปรารถนาจะเป็นคนไม่ดี ขณะเดียวกัน
ควรมีความเพียรใช้สติ ใช้ปัญญาสร้างทางออกสำหรับสิ่งไม่ดีขึ้นให้จิต เพื่อนำเอาสิ่ง
ไม่ดีที่เข้าไปครองจิตอยู่ออกเสียให้ได้ แม้จะทีละเล็กทีละน้อย ก็ย่อมดีกว่าไม่มีการหา
ทางนำออกเสียเลย เพราะความไม่ดีนั้น ถ้าปล่อยให้เพิ่มพูนขึ้นโดยไม่พยายามทำ
ให้ลดน้อยลง สักวันหนึ่งก็จะท่วมท้นจนไม่มีที่สำหรับความดีเหลืออยู่เลย แม้เป็น
เช่นนั้นเมื่อไร เมื่อนั้นเจ้าเมืองจิตตนครก็จะกลายเป็นคนชั่วที่ไม่เป็นที่ปรารถนาใน
ที่ใดเลย เพราะมีแต่จะนำความร้อนนำทุกข์โทษภัยไปสู่ทุกหนทุกแห่งที่่างเหยียบเข้าไป
คนชั่วเป็นเหตุแห่งความทุกข์แห่งความร้อนของตนเองด้วย ดังนั้น ทุกคนจึงควรกลัว
อย่างยิ่งที่จะต้องเป็นคนชั่ว จึงควรพยายามอย่างยิ่งที่จะทำทางนำความไม่ดีออกจาก
จิตให้สม่ำเสมอ

หัวไม้อีก ๑๖ คน ของเพื่อนคู่หูเจ้าเมืองแห่งจิตตนคร

อันที่จริงชาวเมืองจิตตนครเป็นคนมีความรู้ความฉลาด เป็นคนมีการศึกษา ในโลกมีการศึกษาถึงระดับไหน ในจิตตนครก็จะมีการศึกษาสูงระดับนั้น การศึกษาทุกระดับ ตั้งแต่ชั้นอนุบาลจนถึงชั้นมหาวิทยาลัย มีอยู่ครบถ้วนบริบูรณ์ในจิตตนคร การศึกษาด้วยการค้นคว้าก็ก้าวหน้าไปไกล ดูก็น่าจะรู้จักคนดีคนชั่ว และช่วยกันปราบปรามทุจริตต่าง ๆ ที่เกี่ยวกวนบ้านกวนเมืองให้เดือดร้อน ตลอดถึงตัวหัวใจ แต่หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะสมุทัยเป็นตัวสำคัญที่แสดงตนเป็นเพื่อนสนิทของชาวเมืองจิตตนครทั้งปวง ชาวเมืองตลอดถึงเจ้าเมืองไว้วางใจขนาดที่เรียกว่าเพื่อนคู่หูคู่คิด ด้วยมีความเข้าใจและเชื่อในสมุทัยว่าเป็นผู้ช่วยสร้างความสุขความเจริญต่าง ๆ สมุทัยเป็นผู้สามารถครองใจคนทั้งเมืองไว้ได้ และสามารถในการใช้พรรคพวกที่เป็นหัวใจดั่งที่กล่าวแล้วคือ โลโก โทโส โมโห หัวใจกทั้ง ๓ นี้มีได้ไปแสดงตัวเป็นหัวใจวางท่าแก่ชาวเมืองโดยตรง แต่ไปแอบสิงใจชาวเมืองให้โลกอยากได้ ให้โกรธพยาบาทให้หลงใหล โมโหเป็นหัวใจสำคัญที่แอบสิงใจคนให้หลง ให้เปลิดเปลิน ให้ติดคล้ายกับเป็นยาเสพติด โมโหชอบสิงใจอยู่นาน ๆ โลโก โทโส ชอบสิงใจเป็นพัก ๆ แม้ทั้ง ๒ จะออกไปแล้วโมโหก็ยังประจำอยู่ สมุทัยได้อาศัยโมโหนี้แหละเป็นเครื่องมือครองใจคนทั้งเมือง

ข้อที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งก็คือ ในจิตตนครไม่มีการทรงวิญญานหรือทรงเจ้า คือไม่มีวิญญานหรือเจ้าหรือผีมาทรง หรือมาเข้าสิงคนเหมือนอย่างในบางเมือง มีแต่ หัวใจทั้ง ๓ นี้แหละเป็นตัวมาสิงใจ มาเข้าทรงชาวเมืองทั้งปวง

นอกจากนี้ หัวใจทั้ง ๓ ยังมีพรรคพวกหัวมีดหัวไม้ต่าง ๆ อีก ๑๖ คน น่าจะแนะนำให้รู้จักไว้บ้าง เพื่อว่าเมื่อพบเห็นเข้าจะได้พอรู้จักว่าใครเป็นใคร คือ ๑. *อภิขณาวิสมโลกะ* ละโมบไม่สม่ำเสมอ คือความเพ่งเล็ง ๒. *โทสะ* ร้ายกาจ ๓. *โกรธ* โกรธ ๔. *อุปนาหะ* ผูกโกรธไว้ ๕. *มักขะ* ลบลู่คุณท่าน ๖. *ปลาสะ* ตีเสมอ คือยกตนเทียมท่าน ๗. *อิสสา* ริษยา ๘. *มัจฉริยะ* ตระหนี่ ๙. *มายา* มารยา คือ เจ้าเล่ห์ ได้แก่ปกปิดโทษที่มีอยู่ ๑๐. *สาถะยยะ* ใช้อวด คืออวดคุณที่ไม่มี ๑๑. *ถัมภะ* หัวดี ๑๒. *สารัมภะ* แข่งดี ๑๓. *มานะ* ถือตัว ๑๔. *อดิมานะ* ดูหมิ่นท่าน ๑๕. *มทะ* มัวเมา ๑๖. *ปมาทะ* เลินเล่อ

ทั้ง ๑๖ คนนี้มีลักษณะต่าง ๆ กันเหมือนดังชื่อนั้นแหละ ล้วนเป็นพวกก่อกวน ความสงบสุขของบ้านเมืองจิตตนครทั้งนั้น และวิธีก่อกวนก็ด้วยการเที่ยวสิงใจคน เช่นเดียวกันกับหัวใจ ชาวเมืองจิตตนครถูกพวกหัวมีดหัวไม้เหล่านี้สิงใจ ก็แสดงออกต่าง ๆ กันตามสิ่งที่สิง เช่น ถูกโกรธะสิงใจก็แสดงอาการโกรธต่าง ๆ ถูกสาถะยยะ สิงใจก็พุดจาอ้ออวดคุณที่ไม่มีน่านับการ การศึกษาระดับต่าง ๆ ช่วยไม่ได้ บางทีกลับ นำความรู้มาคุยฟุ้ง อวดรู้อวดฉลาดไปเสียอีก

แม้ชาวเมืองจิตตนครจะตกอยู่ในอำนาจของพวกหัวมีดหัวไม้ดังกล่าวจนแทบ จะหาผู้ช่วยไม่ได้ ดังเช่นกล่าวแล้วว่าการศึกษาระดับต่าง ๆ ทุกระดับก็ช่วยไม่ได้ แต่ก็ยังมีอยู่หนึ่งอย่างที่จะช่วยได้และช่วยได้แน่ด้วย สิ่งนั้นคือปัญญา ปัญญาเป็นอาวุธ สำคัญที่สุด มีอำนาจสูงสุด ปัญญามีอยู่ที่ไหน อย่าว่าแต่จะพาดฟันพวกหัวมีดหัวไม้ให้ แตกกระจัดกระจายไปได้เพียงพวกสองพวกเลย จะกี่ร้อยก็พัน พวกปัญญาก็สามารถ เอาชนะได้สิ้น เปรียบเหมือนแสงอาทิตย์ที่อาจขับไล่ความมืดให้หมดไปได้ไม่หลงเหลือ นั้นแล ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า *ปัญญามีใช่แสงอาทิตย์ที่มีอยู่ประจำโลก ปัญญาเป็นสิ่งต้อง สร้างขึ้น ต้องอบรมให้มีขึ้น*

บรรดาผู้มาบริหารจิตก็คือผู้กำลังอบรมปัญญาให้มีขึ้น ให้เจริญงอกงามขึ้น เพื่อให้ตนเองมีอาวุธสำคัญที่สุดประจำตน สำหรับปราบพวกหัวมิดหัวไม่ให้สิ้นไป ไม่อาจก่อความเดือดร้อนให้ได้ต่อไปนั่นเอง จึงนับได้ว่าบรรดาผู้มาบริหารจิตทั้งหลาย จะได้เป็นเจ้าของจิตตนคร อันร่มเย็นเป็นสุขยิ่งขึ้นตามเวลาที่ล่วงไปพร้อมกับ ความพากเพียรพยายาม ไม่ทอดยงที่จะอบรมปัญญาให้เจริญงอกงาม ขั้นต้นก็ให้เกิดปัญญาเห็นชอบตามความจริง ว่าไหนดี ไหนชั่ว ไหนควรสงวนรักษาไว้ ไหนควรทำลายให้สิ้นไป

เครื่องปกปิดสัจจะในข่าวสาร ตันหาร้อยแปด

สมุททัยมีวิธีการหลายอย่างที่จะผูกใจชาวจิตตนคร เพื่อที่จะเป็นผู้ครองใจของชาวจิตตนครทั้งหมดตลอดไป นอกจากพรรคพวกที่เป็นหัวใจทั้ง ๓ ลูกมือคือทุจจริต ทั้ง ๓ และพรรคพวกหัวไม้หัวมิดในลักษณะต่างๆ อีก ๑๖ ดังกล่าวแล้ว สมุททัยยังวางพรรคพวกนอกนั้นยึดครองจุดสำคัญต่าง ๆ ของจิตตนคร เพื่อที่จะรักษาอำนาจของตนไว้ให้มั่นคง คือจุดระบบสื่อสารทั้งชั้นนอก ๕ ชั้น และชั้นใน ๑ ชั้น รวมเป็น ๖ จุด เพราะระบบสื่อสารเหล่านี้ที่นำข่าวสารต่าง ๆ เข้าสู่เจ้าเมืองจิตตนคร

โดยปกติ เจ้าเมืองนั้นจะติดต่อทราบเรื่องต่าง ๆ ได้ ก็แต่โดยทางสื่อสารนี้เท่านั้น ฉะนั้น สมุททัยจึงใช้เครื่องมือทางมายาศาสตร์อย่างหนึ่งเรียกว่า *อารมณ* เป็นเครื่องแปลกล้อมปกปิด สัจจะ ในข่าวสารทั้งหลาย แต่แสดงเป็นอีกรูปหนึ่ง โดยแต่งตั้งพรรคพวกให้อยู่เฝ้าประจำระบบสื่อสารทั้ง ๖ นั้นแหละ แห่งละ ๓ คน ชื่อว่า *กามตันหา* ความทะยานอยากในกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่กายถูกต้อง) ที่น่าปรารถนาพอใจ คนหนึ่ง *ภวตันหา* (ความทะยานอยากเป็นนั่นเป็นนี่) คนหนึ่ง *วิภวตันหา* (ความทะยานอยากไม่เป็นนั่นเป็นนี่) คนหนึ่ง มีชื่อตรงกันทั้ง ๖ แห่ง ๓ คนที่ประจำอยู่ที่ระบบตาเมืองก็ผสมอารมณเข้าไปกับรูปต่าง ๆ ๓ คนที่ระบบหูเมืองก็ผสมอารมณเข้าไปกับเสียงต่าง ๆ ๓ คนที่ระบบจมูกเมืองก็ผสมอารมณเข้าไปกับกลิ่นต่าง ๆ ๓ คนที่ระบบลิ้นเมืองก็ผสมอารมณเข้าไป

กับรสต่าง ๆ ๓ คนที่ระบบกายเมืองก็ผสมอารมณ์เข้าไปกับสิ่งต่าง ๆ ที่กายถูกต้อง ทั้งอีก ๓ คนที่ระบบใจเมืองชั้นในก็คอยผสมอารมณ์ เข้าไปกับเรื่องต่าง ๆ อีกชั้นหนึ่ง รวมเข้าตอนนี้ก็มี ๑๘ คนแล้ว

แต่มิใช่เท่านั้น สมุหทัยมีความรอบคอบมากกว่านั้น คือ ได้จัดให้ประจำกาล ทั้ง ๓ เหมือนอย่างจัดยามประจำทุกยาม คือ ประจำอดีตกาล ๑๘ คน อนาคตกาล ๑๘ คน ปัจจุบันกาล ๑๘ รวมเป็น ๕๔ คน ดูก็น่าจะพอ แต่ยังไม่พอสำหรับสมุหทัย ผู้รอบคอบถี่ถ้วนเป็นอย่างยิ่ง ยังจัดไว้สำหรับประจำกำกับตนเอง ๕๔ คน ประจำกำกับผู้อื่นอีก ๕๔ คน จึงรวมเป็น ๑๐๘ คน เรียกตามภาษาของชาวจิตตนครว่า *ตัมหา ๑๐๘*

ฉะนั้น เจ้าเมืองและชาวจิตตนครทั้งปวงจึงได้รับข่าวที่ถูกอารมณ์เคลือบแคลงแล้ว เรียกได้ว่ามิใช่เป็นข่าวสารที่จริงแท้อยู่เสมอ เพราะสมุหทัยได้วาง *ตัมหา ๑๐๘* ดังกล่าว ยึดระบบสื่อสารทั้งสิ้นไว้ทั้งชั้นนอกชั้นใน เจ้าเมืองจึงถูกลวงให้หลง คือให้เข้าใจผิด เห็นผิดอยู่เสมอ บางคราวก็แสดงความยินดีปรีดา อยากได้นั้นได้นี้ อยากเป็นนั่นเป็นนี่ บางคราวก็หงุดหงิด ชุ่นเคือง ชัดแค้น อยากให้พินาศเสียหาย สุดแต่อารมณ์ที่สมุหทัย และพรรคพวกส่งเข้ามา ชาวเมืองจิตตนครจึงมีจิตใจที่ตื่นระแวงอยู่เสมอ ไม่สงบ เป็นโอกาสให้หัวใจทั้ง ๓ เข้าสิงผสมได้โดยง่าย เพราะสมุหทัยจัดให้คอยจ้องโอกาส อยู่ทุกขณะแล้ว ด้วยสังเกตเครื่องมือสำคัญคือ *อารมณ์* และลอบเข้ามากับอารมณ์ ทันที การปฏิบัติงานของสมุหทัยและพรรคพวกทั้งปวงรวดเร็วยิ่งนัก เท่ากับความเร็วของจิตหรือความเร็วของแสง ก็น่าจะเทียบได้หรือยิ่งกว่า

อย่างไรก็ตาม ได้กล่าวแล้วในครั้งก่อนว่า อาวุธหรือผู้ที่ประจบพวกหัวมิด หัวไม้ของฝ่ายสมุหทัยมีอยู่ คือ *ปัญญา* และปัญญานี้เมื่ออบรมเสมอ ก็เหมือนอาวุธที่คมที่ลับอยู่เสมอ ย่อมใช้การได้ผลอย่างยิ่ง คือฟันลงไปทีเดียวก็ขาดลงไปนั้น *ตัมหา ๑๐๘* ก็สามารถจะทำลายให้สิ้นไปได้ด้วยปัญญาที่ได้รับการอบรมบริบูรณ์เต็มที่แล้ว เช่นกัน แต่สำหรับชาวจิตตนครที่เป็นสามัญชน การอบรมปัญญาเพียงให้สามารถรักษาใจไม่ถึงกับให้ตกเป็นทาสของอารมณ์จนเกินไป พอให้มีความร่มเย็นเป็นสุขมากกว่า ร้อนรนทุกข์ ก็นับว่าดีแล้ว และการบริหารจิตนี้แหละคือการอบรมสติ อบรมปัญญา ให้เกิดทัน และให้สามารถรักษาจิตใจหรือจิตตนครให้ไม่ถูกอารมณ์อันเป็นสมุนฝ่าย

ร้ายของสมุททัยเข้ามีอำนาจเหนือ จนถึงกับจะใช้อำนาจก่อให้เกิดความวุ่นวายเร่าร้อนได้เกินไป

บ้านเมืองใดมีกำลังอาวุธบริบูรณ์ ย่อมจะป้องกันข้าศึกศัตรูมิให้รุกรานก่อความเดือดร้อนได้ฉันทใด ผู้ใดมีกำลังอาวุธคือปัญญาเพียงพอ ย่อมจะป้องกันอาภรณ์มิให้รุกรานก่อความเดือดร้อนได้ฉันทนั้น การอบรมปัญญาตามแนวทางของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงบริบูรณ์แล้วด้วยพระปัญญาคุณ จึงเป็นสิ่งที่ผู้ปรารถนาความร่มเย็นเป็นสุขพึงกระทำทั่วกัน

หัวใจทั้ง ๓ นั้น เทียวหาพรรคพวกได้อีก ๗ คน รวมเป็น ๑๐ คนด้วยกัน ก่อนคือ ๑. โลโม ความอยากได้ของของเขา ๒. โทโส ความโกรธประทุษร้ายเขา ๓. โมโห ความหลง ทั้ง ๓ นี้เป็นพรรคพวกชั้นหัวใจของสมุททัยอยู่แล้ว ๔. มาโน ความถือตัวดูหมิ่นผู้อื่น ๕. ทิฏฐิ ความเห็นผิด ๖. วิจิกิจฉา ความลังเลไม่แน่นอนใจ ๗. ถีนัง ความมัวงงเหงา เกียจคร้าน ๘. อุทธัจจัง ความฟุ้งซ่าน ๙. อหิริกัง ความไม่ละอายใจ ไม่รังเกียจต่อความชั่ว ๑๐. อนินตตัปปัง ความไม่เกรงกลัวต่อความชั่ว

คน ๑๐ คนนี้ต่างไปหาพรรคพวกอีกคนละ ๑๕๐ คน โดย มาจัดแบ่งเป็น ๑๕๐ หมู่ หมู่ละ ๑๐ คน ประจำนามธรรมและรูปธรรมของชาวจิตตนครทุกคน โดยครบถ้วน คือสมุททัยได้ศึกษาสรีรวิทยาและจิตวิทยารู้โดยถึถ้วนว่า ชาวจิตตนครทุกคนมี จิต ๘๙ ดวง นับเป็น ๑ มี เจตสิก ธรรมที่เกิดในจิต ๕๒ นี้เป็นส่วนจิตกับมีรูปที่เรียกว่า นิพผันนรูป รูปที่สำเร็จมาแล้ว ๑๘ พร้อมกับ ทุกข์ ๔ คือชาติ ชรา พยาธิ มรณะ นี้เป็นส่วนสรีระหรือรูป (ตามคัมภีร์อภิธรรม) จึงรวมเป็น ๗๕ แจกเป็น นามธรรม ๗๕ แจกเป็น รูปธรรม ๗๕ เพราะชาวจิตตนครทุกคนประกอบด้วยนามธรรม รูปธรรม รวมกันอยู่เป็นคนหนึ่ง ๆ จะแยกถือเอาเฉพาะอย่างเดียวไม่ได้ ฉะนั้น เพื่อมิให้ขาดตกบกพร่องเลยแม้แต่น้อย จึงได้นับจำนวนเป็นส่วนละ ๗๕ หน่วยเสียทีเดียว เพื่อที่จะได้ส่งพรรคพวกไปคุมเป็นรายหน่วย หน่วยละ หมู่ คือตามที่ได้กล่าวแล้วว่า จัดแบ่งเป็น ๑๕๐ หมู่ หมู่ละ ๑๐ คน เพื่อควบคุมนามรูปที่แบ่งออกส่วนละ ๗๕ เป็น ๑๕๐ หน่วยนั้น กระจายกำลังออกคุมหน่วยละ หมู่ทีเดียว ดังนั้น ๑๕๐ คูณด้วย ๑๐ จึงรวมเป็น ๑,๕๐๐ เรียกว่า กิเลส ๑,๕๐๐ เป็นพรรคพวกที่สมุททัยจัดไว้ให้มีหน้าที่ประจำกำกับภายในบ้านของชาวจิตตนครทุกคน

ทุกกระเบียดนิ้วก็ว่าได้ ไม่ยอมให้ใครพ้นออกไปจากการควบคุมเลย จะคิดอะไร จะทำอะไร จะเดิน ยืน นั่ง นอนที่ไหน ก็อยู่ในสายตาของหมู่มืดหมู่มืดหนึ่งแห่งกิเลส ทั้ง ๑๕๐ หมู่นี้ทั้งสิ้น

สมุททัยจึงนับว่าเป็น *นักการโลก* ที่สามารถมาก เพราะต้องการที่จะครองโลก ทั้งสิ้นไว้ในอำนาจ ไม่ประสงค์จะให้ใครผู้ใดพ้นไปจากอำนาจของตนเลย ลองนึกเขียน รูปภาพภายในบ้านของชาวจิตตนครแต่ละคน ก็คงจะเป็นภาพที่เต็มยั่วเย้าไปด้วยกิเลส ตัณหาเดินไปเดินมาสับสนอลหม่านอย่างบอกไม่ถูก บ้างก็ครึกครื้นรื่นเริง เต็มรำ ทำเพลง บ้างก็กริ้วโกรธ ต่าตี ออกทำยักษ์มารต่าง ๆ บ้างก็นั่งโงกซิมเซา ดูคล้ายกับ โง่ดักดาน บ้างก็ซุบซิบวางแผนชั่วร้ายต่าง ๆ ดังนี้เป็นต้น ต่างแสดงออกตามสันดาน ของตน ๆ ๑๐๘ จำพวก หรือ ๑,๕๐๐ จำพวก ดูภาพแล้วน่าปวดเศียรเวียนเกล้า แทนยิ่งนัก

ได้กล่าวไว้แล้วว่า อารูที่ จะปราบพรรคพวกของสมุททัยในจิตตนครได้ผลแน่นอน มีอยู่อย่างเดียวคือ *ปัญญา* ปัญญานี้มีหลายชั้น ทั้งชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง ก็เหมือน อารูที่มีคมที่ย่อมมีทั้งคมน้อย คมมาก คมที่สุด อารูที่คมน้อยก็ทำให้คมมากได้ ทำให้คมที่สุดได้ ด้วยการหมั่นลับอยู่เสมอ ปัญญาที่เช่นกัน ปัญญาที่อยู่ในชั้นต่ำก็อาจ ทำให้เป็นปัญญาชั้นกลางได้ ทำให้เป็นปัญญาชั้นสูงได้ ด้วยการหมั่นอบรมอยู่เสมอ อบรมมากและสม่ำเสมอเพียงไร ปัญญาที่ย่อมจะยิ่งสูงขึ้นได้เพียงนั้น

ดังนั้น แม้เห็นโทษของพรรคพวกเหล่าร้ายของสมุททัย ต้องการจะทำลายให้ สิ้นไปหรือปราบให้บรรเทาเบาบางลง ก็จำเป็นจะต้องใช้อารูคือปัญญาที่หมั่นลับให้คม คืออบรมให้เป็นปัญญาในชั้นสูงยิ่งขึ้นทุกที่อยู่เสมอ และการอบรมที่ถูกต้องจริง ๆ ก็มี อยู่วิธีเดียว คือศึกษาพระพุทธศาสนาให้เข้าใจพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมา- สัมพุทธเจ้าให้สมควร แล้วปฏิบัติตามที่ทรงสั่งสอนไว้นั้น ปัญญาที่จะเพิ่มพูนยิ่งขึ้นเป็น ลำดับ สามารถทำลายเหล่าร้ายพรรคพวกสมุททัย ผู้เป็นเหตุแห่งความทุกข์ร้อยแปดพัน ประการของจิตตนครให้ลดน้อยถึงที่สุดลงได้จริง ๆ

สมุทัยใส่ความหวัง บังทุกซ์ เก็บปัญญา

บ้านของใครมีคนไปคุมอยู่เต็มไปหมดตั้งร้อยตั้งพันดังนี้ ดูก็น่าจะต้องกลุ้มใจ ไม่มีความสุขแน่ แต่กลับปรากฏว่า ชาวจิตตนครไม่ค่อยจะมีใครรู้สึกรู้ว่าถูกควบคุม ตัวแจ พวกกันเห็นว่าอยู่ในโลกก็ต้องมีความสุขบ้าง สิ่งสนุกสนานก็มีอยู่มาก สิ่งเจริญตาเจริญหูก็มีอยู่โดยรอบ นอกจากนี้ยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญมากที่ชาวจิตตนครเรียกกันว่า *ความหวัง* เป็นอาหารใจสำคัญของชาวจิตตนคร เมื่อเกิดความอ่อนเพลียหรือขัดข้อง ขาดแคลนอะไรขึ้น ก็รีบบริโภค *ความหวัง* ไว้รองท้อง ทำให้กระปรี้กระเปร่าวิ่งเต้นไปได้คราวหนึ่ง ๆ ทั้งนี้เพราะสมุทัยได้มีวิธีครองใจของชาวจิตตนครอย่างแยบยล จนยากที่คนทั่วไปจะรู้สึกได้ จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาว่าสมุทัยทำอะไร จะลองเล่าไปตามที่ท่าน *ผู้รู้* ได้บอกไว้

สมุทัยได้พยายามอย่างยิ่งที่จะปิดบัง หรือบิดเบือนสิ่งหนึ่ง ที่เรียกตามภาษาของท่านผู้รู้ว่า *ทุกซ์* ไม่ยอมให้ใครรู้เห็น *ทุกซ์* ได้เป็นอันขาด ด้วยใช้อุบายวิธีต่าง ๆ ที่ทำให้พากันเห็นไปในทางตรงกันข้าม ถ้าใครเห็นเป็น *สุข* ไปได้ ก็ถูกความประสงค์ของสมุทัยที่สุด สมุทัยใส่ *ความหวัง* หรือ *ความอยาก* เข้าไปในใจของชาวจิตตนคร พร้อมกับ *ความเพลิน* และ *ความติดใจยินดี* และคอยบ่อนสิ่งๆที่เรียกว่า *อารมณ์* แก่ความอยาก ความติดใจยินดี โดยแทรกเข้าไปกับข่าวสารที่ผ่านทางระบบสื่อสาร ชั้นนอกชั้นในดังกล่าวแล้ว

ชาวจิตตนครจึงพากันหิวระหายน่อารมณ์ต่าง ๆ เพลิดเพลินจิตใจยินดีอยู่กับอารมณ์ต่าง ๆ สมุทัยใช้อารมณ์นี้เองเป็นเครื่องผูกใจชาวจิตตนครไว้ให้พากันหวังพากันเพลิดเพลินอยู่ตลอดคืน พรรคพวกของสมุทัยก็ร้อยก็พันก็พากันแผลงตัวคุ่มอยู่อย่างเงียบ ๆ และผลัดกันเยี่ยมหน้าออกมาบ้างเป็นครั้งคราว ชาวจิตตนครจึงไม่รู้ไม่เห็น เหมือนอย่างที่คุณเป็นโรคมองไม่เห็นตัวเชื้อโรคตั้งพันตั้งหมื่นในร่างกาย ต่อเมื่อใช้กล้องจุลทรรศน์ส่องจึงจะมองเห็น

อันที่จริงเจ้าเมืองจิตตนครเป็นผู้มีอาวุธพิเศษอยู่หลายอย่าง สำหรับปราบปรามข้าศึกศัตรูทั้งปวง เหมือนอย่างผู้ที่ปกครองบ้านเมืองทั้งปวงจะต้องมีอาวุธและกำลังต่าง ๆ จึงจะปกครองและรักษาบ้านเมืองไว้ได้ ถ้าเจ้าเมืองจิตตนครประสงค์จะดูให้เห็นพรรคพวกของสมุทัยทั้งหมด ก็สามารถจะเห็นได้ เพราะมีปัญญาเป็นอาวุธพิเศษอย่างหนึ่งประจำตน แต่สมุทัยได้ลอบเก็บปัญญานี้ไว้เสีย ทั้งเมืองจิตตนครจึงเต็มไปด้วยอารมณ์ ความหวัง ความเพลิน ความติดใจยินดี และความต่อสู้แย่งชิงอารมณ์กันต่าง ๆ เป็นโอกาสให้พวกหัวโจกทั้ง ๓ และพรรคพวก ๑๐๘ จำพวกแทรกแซงกันอลหม่านไปหมด

ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนา รู้พระธรรมของพระพุทธเจ้าแม่พอควร ถึงจะยังไม่มีความปัญญาเห็นตามพระธรรมนั้นจริง ๆ แต่ถ้าโน้มใจให้เชื่อบ้างว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นถึงบรมศาสดาที่ทรงสามารถตั้งพระศาสนาที่ใหญ่โตมั่นคงขึ้นได้ในโลก มีศาสนิกมากมายอะไรที่ทรงสอนไว้ที่เราได้ศึกษารู้อย่อมเป็นความจริง เป็นต้นว่าทรงแสดงว่าสิ่งใดเป็นทุกข์ แม้จะยังไม่เห็นตามด้วยปัญญาของเราเองว่าเป็นทุกข์ กลับเห็นว่าเป็นสุข ก็ควรจะอาศัยความเชื่อเข้าประกอบ ให้น้อมใจลงรับไว้บ้างว่าสิ่งนั้นเป็นทุกข์จริง มิใช่เป็นสุขดังเราเห็น เมื่อยอมเชื่อบ้างแล้วว่า สิ่งใดเป็นทุกข์ มิใช่เป็นสุข แม้จะเกิดความหลง ความเพลิน ความติดใจยินดีในสิ่งนั้น ก็ย่อมมีโอกาสจะหยุดลง หยุดเพลิน หยุดติดใจยินดีได้บ้าง แม้เพียงครั้งคราวเมื่อเกิดสติ เกิดปัญญา ถึงแม้ความไม่หลง ไม่เพลิน ไม่ติดใจยินดีในสิ่งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงว่าเป็นทุกข์ จะเกิดขึ้นเพียงครั้งคราวก็ยังดี เพราะจะเป็นเหตุให้หลงน้อย เพลินน้อย ติดใจยินดีน้อยลงได้ทุกที แม้มีความเพียรไม่ว่างเว้นที่จะทำให้น้อยลง

กล่าวแล้วว่า ความหลง ความเพลิน ความติดใจยินดี เกิดจากอุบายแบบยลของสมุทัย ซึ่งเป็นหัวหน้าเหล่าร้ายยิ่งใหญ่ว่า เมื่อทำลายเสียได้เพียงไร ก็เท่ากับทำให้ฝ่ายสมุทัยอ่อนกำลังเพียงนั้น ประเทศบ้านเมืองที่มีผู้ร้ายชุกชุม กับประเทศบ้านเมืองที่ไม่มีโจรผู้ร้ายหรือมีน้อย มีความสงบและความร่มเย็นเป็นสุขแตกต่างกันเพียงไร ย่อมเป็นที่เข้าใจกันดีแล้ว จิตตนครก็เช่นกัน จิตตนครที่สมุทัยมีกำลังอ่อน กับจิตตนครที่สมุทัยมีกำลังเข้มแข็ง ก็มีความสงบและความร่มเย็นเป็นสุขแตกต่างกันเพียงนั้น

บรรดาผู้มาบริหารจัดการทั้งหลาย แม้มีความเพียรไม่ว่างเว้นที่จะปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ย่อมจะได้เป็นเจ้าเมืองที่มีปัญญา สามารถทำจิตตนครของตนให้ร่มเย็นเป็นสุขได้ยิ่ง ๆ ขึ้นสืบไป

ลักษณะอารมณ์ เครื่องมือสมุทัย

จะได้กล่าวถึงลักษณะเป็นต้นของอารมณ์ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญของสมุทัยที่ใช้คล่องใจชาวจิตตนคร ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า ในจิตตนครมีทุกอย่างเหมือนอย่างในบ้านเมืองทั่วไป ว่าถึงสิ่งทั้งหลายที่จะมองเห็นได้ด้วยตา ก็มีอยู่ทั่วไป เป็นสิ่งเกิดมีขึ้นโดยธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ ภูเขาก็มี เป็นสิ่งที่ทำขึ้นสร้างขึ้น เช่น บ้านเรือน อาคารก็มี ลืมตาขึ้นก็ให้เห็นรอบไปหมด สมุทัยได้สร้างสรรค์ตบแต่งขึ้นมากมาย และคุยกันนักหนาว่าตนเป็นผู้คิดสิ่งๆ เรียกว่าวิจิตรศิลป์ต่าง ๆ ขึ้นในโลก บ้านเรือนปราสาทราชวัง ตลอดถึงวัดวาอารามล้วนต้องมีวิจิตรศิลป์ การตบแต่งต่าง ๆ ตลอดถึงการตบแต่งกายของบุรุษสตรีทั้งปวงก็ต้องมีวิจิตรศิลป์ และต่างก็ประกวดประชันกันยิ่งนักในการแต่งกายให้ทันสมัย หรือที่เรียกว่าแฟชั่น นอกจากนี้ยังมีการแสดงต่าง ๆ เช่น โขน ละคร ภาพยนตร์ การละเล่นเต๋นรำ เป็นต้น สำหรับดูเล่นเพื่อความบันเทิง

คนทั้งปวงต่างทุ่มเทเงินทองไปมากมายเพื่อสิ่งๆ สำหรับจะได้ดูงามตาเท่านั้นที่สรุปลงได้ในคำเดียวว่า รูป ที่ตามองเห็น เท่ากับว่าเป็นอาหารตานั่นแหละที่คนทั้งปวงต้องซื้อหาอาหารตานี้ด้วยมูลค่าที่สูงมาก มากยิ่งกว่าอาหารที่บริโภคเข้าไปทางปาก

ยังเสียงที่จะฟังทางหู ก็มีทั้งที่เป็นเสียงธรรมชาติและเสียงที่สรรค์สร้างขึ้น เช่น เสียงลม เสียงฟ้า เสียงสัตว์ร้อง เสียงคนพูด เสียงขบร้อง เสียงดนตรีต่างชนิด สมุทัยกล่าวโอ้อวดอีกเหมือนกันว่าได้สร้างเสียงที่ไพเราะต่าง ๆ ให้แก่โลก เช่น

เสียงขบร้อง เสียงดนตรีนานาชาติสำหรับบรรเลงระโคมขับกล่อมให้เป็นสุข ซึ่งก็สรุปลงได้ในคำเดียวว่า *เสียง* ที่หูได้ยิน เท่ากับว่าเป็นอาหารหูนั่นเอง ซึ่งบางทีคนก็ต้องการซื้ออาหารหูนี้ด้วยราคาแพงอีกเหมือนกัน

ยังกลิ่นที่จะสูดดมทางจมูก ก็มีต่าง ๆ ทั้งโดยธรรมชาติ เช่น กลิ่นหอมกลิ่นเหม็นของดอกไม้และของเน่า ทั้งโดยปรุงแต่ง เช่น กลิ่นธูป กลิ่นน้ำอบ สมุทัยก็वादอ้างอีกนั่นแหละว่าได้ปรุงแต่งกลิ่นที่หอมทั้งหลายสำหรับจรรจงความสุข สรุปลงได้ในคำเดียวว่า *กลิ่น* ที่จมูกได้สูดดม เท่ากับเป็นอาหารจมูก บางทีคนก็ต้องการซื้ออาหารนี้ด้วยราคาแพง

ยังรสที่จะลิ้มทางลิ้น ก็มีต่าง ๆ ทั้งโดยธรรมชาติและโดยปรุงแต่ง เช่น รสอาหารนานาชาติประเภท สมุทัยवादหนักเหมือนกันว่าได้ปรุงแต่งรสอาหารอันโอชะลิ้นนานัปการ แต่ก็สรุปลงได้ในคำเดียวว่า *รส* ที่ลิ้นลิ้ม อันคนโดยมากต้องแสวงหารสมาเป็นอาหารลิ้นด้วยราคาแพง

ยังสิ่งที่กายถูกต้องอ่อนแข็งต่าง ๆ ก็มีทั้งโดยธรรมชาติและโดยปรุงแต่ง สมุทัยได้คุยโอ้นักว่า ได้สร้างสิ่งสัมผัสทางกายที่ละมุนละไม สำหรับบำเรอความสุขมากมาย สรุปลงได้ในคำเดียวว่า *โณฏฐัพพะ* สิ่งถูกต้องทางกาย คนโดยมากก็พากันแสวงหาสิ่งที่มีสัมผัสให้เกิดสุขเท่ากับเป็นอาหารกายกันด้วยราคาแพงลิ่ว ทั้งยังเรื่องต่าง ๆ ที่คิดทางใจ สมุทัยवादโอ้อวดว่าได้ช่วยปรุงเรื่องต่าง ๆ ให้แก่ใจคนทั้งปวง สรุปลงได้ในคำเดียวว่า *ธรรม* เรื่องที่ใจรู้ ใจคิดถึง คนทั้งหลายก็พากันแสวงหาเรื่องมาเป็นอาหารใจอยู่เสมอ บางทีก็ด้วยราคาแพงเช่นเดียวกัน

ดังกล่าวแล้วจะเห็นได้ว่า เพื่อให้ได้มาซึ่งรูป เสียง กลิ่น รส โณฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ที่ถูกใจ พอใจ แต่ละคนต้องเสียไปเพื่อแลกมาเป็นอันมาก และสำหรับสามัญชนแล้วย่อมมีความปรารถนาต้องการในสิ่งดังกล่าวอยู่ด้วยกัน ต่างกันเพียงมากหรือน้อย และความมากหรือน้อยที่ต่างกันนี้ก็หาได้เกิดจากอะไรอื่นไม่ แต่เกิดจากความปรารถนาของสมุทัยที่มากหรือน้อยนั่นเอง สมุทัยปรุงให้เป็นรูป เสียง กลิ่น รส โณฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เป็นที่น่าปรารถนาพอใจมาก ความปรารถนาต้องการก็มาก

สมุทัยปรุงให้เป็นรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เป็นที่น่าปรารถนา พอใจน้อย ความปรารถนาต้องการก็จะน้อย

ความมีอินทริยสังวร คือการมีสติระวังไว้เสมอ มิให้สมุทัยปรุงให้เกิดความปรารถนาต้องการมากไปเท่านี้ที่จะทำให้สามารถควบคุมปรารถนาต้องการ จะได้เห็นรูป ได้ฟังเสียง ได้ดมกลิ่น ได้ลิ้มรส ได้สัมผัส ได้รับรู้เรื่องราวที่พอใจไว้ได้ ให้อยู่ในขอบเขต พอสมควร ไม่ก่อให้เกิดความร้อนรนกระวนกระวายจนเกินไป จนถึงกับทำให้ต้องแสวงหามาให้ได้ แม้จะต้องแลกกับสิ่งที่มีค่าอื่น ๆ เป็นต้นว่า ชื่อเสียง เกียรติยศ ยอมโกง ยอมกิน ยอมปลิ้นปล้อน หลอกหลวง ทรมาน เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่สมุทัยปรุงให้เห็นว่าน่าปรารถนา ต้องการอย่างยิ่ง

บรรดาผู้มาบริหารจัดการทั้งหลายมีโอกาสจะอบรมสติให้เกิดได้ทันความปรุงของสมุทัย จึงนับว่าเป็นผู้มีโอกาสที่จะไม่ถูกสมุทัยนำไปเสื่อมเสียดังกล่าว อันชื่อเสียงเกียรติยศนั้นมีค่ายิ่งนัก สติเท่านี้จะช่วยรักษาไว้ได้ มิให้นำไปแลกกับสิ่งที่น่าปรารถนาต้องการ จึงควรจะอบรมสติให้เต็มทีเดียวกันทุกคน

จิตตนคร เมืองภาพยนตร์

จิตตนครพร้อมไปด้วยสิ่งทั้งปวง ดังที่สรุปเรียกว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และเรื่องหลายหลาก ซึ่งผ่านเข้าไปทางระบบสื่อสารชั้นนอกชั้นใน ดังกล่าวแล้ว อันเรียกด้วยภาษาของชาวจิตตนครว่า *อารมณ* แปลว่า *สิ่งเป็นเครื่อง* *หน่วงเหนี่ยวจิตใจ* สมุทัยเป็นผู้สร้างขึ้นและสอดแทรกเข้าไปทางระบบสื่อสารทั้งหลาย สมุทัยใช้อารมณเป็นเครื่องมือในการครองใจคนทั้งปวง โดยเป็นเครื่องหน่วงเหนี่ยวจิตใจให้หลงเพลินยินดี สมุทัยคอยเติมเชื้อความอยาก ความใคร่ ความปรารถนา แก่ชาวจิตตนคร และตบแต่งอารมณที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ ไว้คอยสนอง ชาวจิตตนครจึงพากันหิวกระหายอารมณดังกล่าวอยู่อย่างไม่มีอิม ไม่เพียงพอ ได้อารมณ อย่างนี้แล้ว ก็ใครจะได้อารมณอย่างนั้นอีก นอกจากนี้บรรดาหัวใจและสมุนทั้งปวง ก็พากันแอบแฝงหนุนให้เป็นไปต่าง ๆ เช่น บางที่ไม่ได้อารมณที่น่าปรารถนาก็หนุน ให้โกรธกริ้ว ตรงกันข้ามพากันหนุนไปตามอารมณนี้เอง ชาวจิตตนครหาได้เห็นสิ่งที่ หนุนให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ คือบรรดาหัวใจและสมุนเหล่านั้นไม่ ถ้าจะวาดภาพของ อารมณให้พอมองเห็นได้ชัด ก็พอวาดได้ดังนี้

อารมณจะปรากฏเป็นภาพของสิ่งทั้งหลายที่ตามองเห็นมาลอยอยู่ในใจ เช่น เป็นภาพบ้านเรือน ต้นไม้ ภูเขา บุรุษ สตรี ถ้าเป็นสิ่งที่สะดุดตาสะดุดใจ หรือ เป็นสิ่งที่ชอบหรือที่ชัง ก็ยังเป็นภาพที่ปรากฏเด่นชัด บางที่เป็นวิมานลอย ดังที่เรียก ว่าสร้างวิมานในอากาศ บางที่เป็นภาพที่น่าเกลียดน่ากลัว เช่น ภูตผีปีศาจ เมื่อปรากฏ เป็นภาพขึ้นในใจดังนี้แล้ว ก็ยินดีในภาพที่น่ายินดี ยินร้ายหรือโกรธแค้นขัดเคือง ในภาพที่น่ายินร้าย อารมณจะปรากฏเป็นภาพจากเสียงที่หูได้ยิน เป็นภาพเสียงที่ แหว่ในใจ เป็นเสียงดนตรี เสียงลม เสียงน้ำ เสียงสัตว์ร้อง เสียงคนพูด ซึ่งแปลภาษา

ออกมาเป็นคน เป็นวัตถุ เป็นต้น เช่น ได้ยินคำว่าแก้วแหวนเงินทอง จะปรากฏภาพเป็นแก้วแหวนเงินทองลอยอยู่ในใจ แล้วก็เกิดโลกในภาพนั้น อารมณ์จะปรากฏเป็นภาพลื่นที่แจ่มกุดม เป็นภาพรสที่ลิ้นได้ลิ้ม เป็นภาพสิ่งที่ถูกต้องทางกายขึ้นในใจ เช่นเดียวกัน แล้วก็ชอบหรือชังอยู่กับอารมณ์นั้น อารมณ์จะปรากฏเป็นภาพของเรื่องทุกเรื่องที่ใจคิด ใจคิดถึงภูเขา ก็จะปรากฏเป็นภาพภูเขาขึ้นทันที ใจคิดถึงบุตร ภริยาสามี จะปรากฏเป็นภาพบุคคลเหล่านี้ขึ้นทันที ใจคิดถึงเสียง ถึงกลิ่น ถึงรส ถึงสิ่งถูกต้อง ถึงเรื่องของสิ่งเหล่านี้ ก็จะปรากฏเป็นภาพของสิ่งทั้งปวงนี้ทุกอย่าง สุดแต่ว่าใจจะคิดถึงอะไร แล้วก็ชอบหรือชังอยู่กับภาพเหล่านั้นเช่นเดียวกัน

ชาวจิตตนครพากันพัวพันเพลิดเพลินอยู่กับภาพคล้ายกับคนนั่งดูภาพยนตร์ นิยมชมชอบตัวพระ ตัวนาง เกลียดตัวผู้ร้าย บางคราวก็หัวเราะเฮฮา บางคราวที่ใจอ่อนก็ร้องไห้ เพราะมีได้นี้กว่าเป็นภาพยนตร์ แต่นี้กว่าเป็นเรื่องจริงหรือเป็นชีวิตจริง สมุทัยสามารถทำให้ชาวจิตตนครคิดว่า อารมณ์ที่ปรากฏเป็นภาพในใจนี้เป็นของจริงฉนั้นนั้นเหมือนกัน โดยใช้หัวใจสำคัญเจียบ ๆ คือ โมหะ ให้เข้าแทรกแซง ทำให้หลงเข้าใจผิด อันที่จริงจิตตนครเป็นเมืองภาพยนตร์ที่ยิ่งใหญ่กว่าเมืองใด ๆ ในโลก และชาวเมืองจิตตนครก็ชอบดูภาพยนตร์กันมาก สามารถดูอยู่ได้ทั้งกลางวันกลางคืน เว้นแต่หลับถึงหลับก็ยังชอบฝันดูภาพยนตร์กันอีก

คนดูหนังดูละครเพลิดเพลินอยู่กับการแสดงของหนังละคร ก็เช่นเดียวกับชาวจิตตนครเพลิดเพลินอยู่กับภาพแสดงของอารมณ์ เมื่อผู้ดูหนังดูละครไม่ปล่อยใจจนเกินไป มีสติรู้ตัวไว้บ้างว่ากำลังดูหนังดูละคร ก็จะไม่หลงชอบชัง ไม่ยินดียินร้ายไปกับบทบาทของตัวแสดงเช่นฉนั้นใด เมื่อภาพของอารมณ์ปรากฏขึ้นให้เห็น แม้ชาวจิตตนครไม่ปล่อยใจจนเกินไป มีสติรู้ว่าเป็นสิ่งที่สมุทัยใช้หัวใจสร้างขึ้นเพื่อล่อให้หลง ก็จะไม่ชอบชัง ยินดียินร้ายไปกับภาพที่แสดงขึ้นด้วยอารมณ์นั้นจนเกินไป

ฉนั้น การศึกษาให้รู้ความจริง คือศึกษารธรรมของพระพุทธเจ้า และการอบรมสติให้ดำรงอยู่เสมอ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของผู้ที่ไม่ต้องการจะหลงเพลิดเพลินชอบชัง ยินดียินร้ายไปกับภาพที่สมุทัยสร้างขึ้นไว้ล่อให้หลง ผู้ไม่เพลิดเพลินยินดียินร้ายจนเกินไปเท่านั้นที่มีจิตใจสงบเยือกเย็น ที่กล่าวได้ว่าเป็นจิตใจที่มีค่า เป็นที่พึงปรารถนาของผู้มีปัญญาทั้งหลาย

ยาเสพติด สัปดาห์ ๖ ชนิด

ชาวจิตตนครพากันติดอารมณ์กันงอมแงม จนไม่สามารถจะขาดอารมณ์ได้ และดังที่ได้กล่าวแล้ว อารมณ์ปรากฏเป็นภาพที่ดูเป็นของจริงจัง ไม่ใช่เหมือนอย่างที่ว่า ชาวโลกพูดกันว่าอารมณ์ที่หมายถึงเรื่องอะไรในใจ ไม่ปรากฏรูปร่างอะไรให้มองเห็น ในจิตตนครอารมณ์เป็นภาพให้มองเห็นเป็นรูปร่างขึ้นจริง ๆ เช่น เป็นภาพต้นไม้ ก็มองเห็นเป็นต้นไม้จริง ๆ เป็นภาพคน ก็มองเห็นเป็นบุรุษ เป็นสตรี เป็นเด็ก เป็นหนุ่มสาว เป็นผู้ใหญ่วัยต่าง ๆ ขึ้นจริง ๆ ฉะนั้น อารมณ์จึงเป็นเครื่องมือสำคัญ ของสมุทัย และสมุทัยรู้วิธีทำให้ชาวจิตตนครติดอารมณ์คล้ายกับติดสุรยาฝิ่น ที่แรกทุกคนก็ดื่มสุราไม่เป็น สูบฝิ่นไม่ได้ แต่เมื่อหัดดื่ม หัดสูบเข้าบ่อย ๆ ในที่สุดก็ติด ถึงเวลาที่จะต้องดื่ม ต้องสูบ ถ้าไม่ได้ดื่ม ไม่ได้สูบ ก็จะกระวนกระวาย หงุดหงิด เมื่อได้ดื่ม ได้สูบแล้วจึงจะสงบ

ในจิตตนครไม่มีสุรยาฝิ่น ไม่มีเฮโรอีนและยาเสพติดให้โทษต่าง ๆ อย่งในเมืองทั่ว ๆ ไป แต่มีอารมณ์นี้แหละแทนที่สิ่งอื่น ๆ ที่แรกก็ดูเหมือนไม่สู้สนใจกันนักในจิตตนคร แต่สมุทัยแทรกเข้ามาทางระบบสื่อสารทั้งปวงสู่จิตตนครบ่อย ๆ โดยพยายามแทรกแต่อารมณ์ที่ดังงาม น่ารักใคร่ ประารถนาพอใจ ชาวจิตตนครซักจะติดใจ ติดตา ติดหู ติดจมูก ติดลิ้น ติดกาย เกิดความกระหายที่จะได้รับอารมณ์ที่งามอยู่เป็นประจำ เมื่อไม่ได้ก็กระวนกระวาย หงุดหงิด ต่อเมื่อได้จึงจะสงบ เมื่อพากันติดอารมณ์ดังนี้ สมุทัยก็เบาใจว่า ไม่มีใครจะคิดกู้อิสรภาพแน่ เพราะพากัน

คิดแต่จะใช้อารมณ์ที่งามกันทั้งนั้น เหมือนอย่างคนติดฝิ่นติดกัญชา ก็คิดแต่จะหาฝิ่นกัญชามาสูบเท่านั้น อารมณ์ที่งามนี้เป็นยาเสพติดสำคัญที่สมุทัยวางไว้แก่ชาวจิตตนคร เช่น ชายงามหญิงงามที่ปรากฏเป็นภาพให้มองเห็น

นอกจากนี้ สมุทัยยังได้เลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ ไว้อีกมาก เช่น งูชนิดต่าง ๆ จระเข้ชนิดต่างชนิด ไก่ สุนัขจิ้งจอก ลิงใหญ่เล็กเป็นอันมาก และแทนที่จะสร้างสวนสัตว์ให้อยู่เป็นส่วนสัตว์ กลับปล่อยให้ห้อยหัวไปในจิตตนครตามแต่สัตว์จำพวกไหนจะชอบอยู่ชอบเที่ยวไปในที่ไหน เช่น งูอยู่ในจอมปลวก จระเข้อยู่ในน้ำ นกบินอยู่ในอากาศและจับพักนอนบนต้นไม้ ไก่อยู่ในบ้าน สุนัขจิ้งจอกอยู่ในป่าช้า ลิงอยู่บนหมู่ไม้ บางทีสัตว์ทั้งปวงเช่นที่กล่าวมาก็เที่ยวเพ่นพ่านทั่วไป

บางทีสมุทัยจับสัตว์เหล่านี้มาผูกรวมกันไว้แล้วก็ปล่อย เป็นกีฬาที่สนุกอย่างหนึ่ง เพราะจะได้เห็นสัตว์เหล่านี้ต่างวิ่งไปสู่ที่อยู่ของตน สมุทัยหัวเราะชอบใจแล้วกล่าวว่า ชาวจิตตนครก็เหมือนสัตว์เหล่านั้น เพราะพากันวิ่งไปหาอารมณ์คือรูปเหมือนอย่างงูเลื้อยปราดไปหาจอมปลวก วิ่งไปหาอารมณ์คือเสียงเหมือนจระเข้วิ่งไปลงน้ำ วิ่งไปหาอารมณ์คือกลิ่นเหมือนนกบินหิวไปในอากาศ วิ่งไปหาอารมณ์คือรสเหมือนไก่บินไปสู่บ้านที่ตัวอาศัย วิ่งไปหาอารมณ์คือสิ่งถูกต้องทางกายเหมือนสุนัขจิ้งจอกวิ่งไปสู่ป่าช้า วิ่งไปหาอารมณ์คือเรื่องทางใจเหมือนวานรวิ่งหลุกหลิกไปบนต้นไม้ นี่เป็นกีฬาที่สนุกสนานมากของสมุทัย ในการที่เห็นหมู่คนทั้งเมืองวิ่งพล่านไปในทิศทางต่าง ๆ บางทีก็ชนกันปะทะกัน แย่งชิงกัน ต่อสู้วางหมัดมวย แทะฟัน ยิงกันเป็นคู่ ๆ วุ่นวายไปหมด ยิ่งยุงยี้วุ่นวายสับสนอลหม่าน สมุทัยก็ยิ่งสนุกสนานมาก

การศึกษาในทางโลกก็ตาม ในทางธรรมก็ตาม ผู้มีปัญญาย่อมศึกษาเพื่อมุ่งเพิ่มพูนสติและปัญญาเป็นสำคัญ และย่อมเข้าใจดีว่าตนเองเท่านั้นที่จะสามารถนำความรู้ในเรื่องทั้งหลายมาเพิ่มพูนสติและปัญญาของตนได้ ผู้เขียนหนังสือหรือผู้บรรยายเรื่องราวเหล่านั้น เพียงสามารถนำความรู้ความเข้าใจมาแสดงให้ทราบเท่านั้น หากอาจทำให้ผู้ไม่ใคร่ครวญพิจารณาตามเกิดประโยชน์ได้ไม่ ผู้นำเรื่องจิตตนครมาบรรยายในรายการบริหารจิตอยู่ขณะนี้ก็เช่นกัน เป็นเพียงผู้นำธรรมเกี่ยวกับจิตตนคร

มาแสดง หน้าทีในการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต้องเป็นของบรรดาท่านผู้มาบริหารจัดการ
ทั้งหลาย เมื่อเกิดความรู้สึกวิ่งไปหาอารมณ์ใดก็ตาม ที่เห็นว่าเป็นความมั่งงาม
น่ารักใคร่ ปรารถนาพอใจ ก็ควรต้องทำสติให้เกิดขึ้นให้รู้ทันแม้เพียงพอสมควร
ว่าสมุทัยกำลังทำงานยึดครองเราอยู่อย่างเฉลียวฉลาด แม้เราไม่ต่อต้านขัดขืน คือ
ไม่พยายามยับยั้งความปรารถนาต้องการเสียบ้างเลย ปล่อยให้เต็มแรง แล้วแต่
ความปรารถนาต้องการจะนำไป เราก็จะตกเป็นทาสของสมุทัย ไม่อิสระแก่ตัว ทาส
คนใดจะมีความสุขที่แท้จริงได้ ลองคิดดู

ชาวจิตตนครที่ปล่อยให้ความปรารถนาต้องการในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
และธรรมารมณ์ นำไปอย่างไม่ขัดขืนต้านทาน ก็จะหาความสุขที่แท้จริงไม่ได้เช่นเดียวกับ
ทาสนั่นเอง ฉะนั้น เราจะเลือกเป็นทาสหรือเป็นไทก็จะเลือกได้ด้วยการยอมให้
สมุทัยครอบครอง หรือต่อต้านขัดขืนสมุทัยจนสุดสติปัญญาเท่านั้น

สมุทัยรักษาพีชพันธุ์แห่งมนุษย์และสัตว์

สิ่งที่สมุทัยระดมพลังเพื่อสืบรักษาไว้มากที่สุดก็คือ พีชพันธุ์แห่งมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานทั่วไป ตลอดถึงพีชพันธุ์แห่งต้นไม้ใบหญ้าทั้งปวงในโลก สมุทัยได้สอดแทรกความรู้สึกทางเพศไว้แก่ชาวจิตตนครทั้งปวง โดยแบ่งออกเป็นเพศคู่ ซึ่งมีความรู้สึกไวต่อกันอย่างยิ่งเพื่อสืบรักษาพีชพันธุ์ของคนไว้ จนถึงท่านผู้รู้ได้กล่าวไว้ว่า “ยังไม่เห็นรูปอย่างอื่น เสียงอย่างอื่น กลิ่นอย่างอื่น รสอย่างอื่น สิ่งถูกต้องทางกายอย่างอื่น สักอย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของบุรุษได้ เหมือนอย่างรูปของสตรี เสียงของสตรี กลิ่นของสตรี รสของสตรี สิ่งถูกต้องทางกายของสตรี สิ่งทั้ง ๕ นี้ของสตรี ย่อมครอบงำจิตของบุรุษตั้งอยู่” ในทางตรงกันข้าม ท่านก็ได้กล่าวไว้ว่า “ยังไม่เห็นรูปอย่างอื่น เสียงอย่างอื่น กลิ่นอย่างอื่น รสอย่างอื่น สิ่งถูกต้องทางกายอย่างอื่น สักอย่างหนึ่งที่จะครอบงำจิตของสตรีได้ เหมือนอย่างรูปของบุรุษ เสียงของบุรุษ กลิ่นของบุรุษ รสของบุรุษ สิ่งถูกต้องทางกายของบุรุษ สิ่งทั้ง ๕ นี้ของบุรุษย่อมครอบงำจิตของสตรีตั้งอยู่”

สมุทัยแทรกความรู้สึกของบุคคลทั้ง ๒ เพศไว้ให้มีต่อกันรุนแรงถึงเพียงนี้ ก็ด้วยความกลัวว่าโลกจะสูญสิ้นพีชพันธุ์ จะไม่มีใครเหลืออยู่ให้สมุทัยครอบครองใจ เพราะสมุทัยทราบดีว่าจิตตนครมีภยธรรมชาติที่ร้ายแรงที่ชาวจิตตนครจะต้องประสบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งจะได้เล่าในเมื่อถึงวาระ ถ้าไม่มีพีชพันธุ์สืบต่อก็คงจะสิ้นสูญไปหมดเมืองในเวลาไม่เกินร้อยปี หรือจะเกินไปบ้างก็ไม่มากนัก และร่างกายของบุคคล

ทั้ง ๒ เพศนี้เล่าก็แสนที่จะสกปรก สมุทัยจำต้องแทรกความรู้สึกดังกล่าวไว้อย่างแรง ไม่เช่นนั้นต่างก็จะเหม็นเฉยเมยต่อกันและกัน ทั้งภาระในการครองเรือนก็หนัก สมุทัยต้องสร้างแทรกความรักในบุตรีตาเป็นอย่างไร้ไฉไลด้วย ไม่เช่นนั้นก็จะไม่มีใครอยากมีลูก อยากเลี้ยงลูก สมุทัยจึงจำต้องระดมพลังแหล่งความรู้สึกดังกล่าวหรือที่เรียกกันว่า *ความรักความใคร่* เพื่อรักษาพืชพันธุ์ไว้ในจิตใจของชาวจิตตนครมากเป็นพิเศษ แม้จะทำให้เกิดผลตามประสงค์ แต่ก็ให้เกิดผลเดือดร้อนเสียหายหลายอย่าง เช่น ชาวจิตตนครผู้ถูกพลังความรักใคร่ครอบงำให้กระวนกระวาย ก็ปฏิบัติระงับหรือบำบัดความรู้สึกเช่นนั้นในทางที่ผิดต่าง ๆ มีการกระทำผิดต่าง ๆ มีสถานที่บำบัดต่าง ๆ มีวิธีย่วยุความรู้สึกต่าง ๆ บรรดาพรรคพวกของสมุทัยอีกมากมายก็ได้โอกาสแทรกแซงแสดงตัวผสมผสานไปกับเรื่องนี้ ก็เป็นที่พอใจของสมุทัยอีกอย่างหนึ่ง

จำนวนสำมะโนครัวคนของจิตตนครมากขึ้นผิดสังเกตโดยรวดเร็ว เช่นเดียวกับจำนวนคนของประเทศต่าง ๆ ในโลก ทำให้เกิดปัญหาว่าคนจะล้นโลกขึ้น แต่สมุทัยหาได้กลัวปัญหานี้ไม่ ทั้งไม่ชวนชวายที่จะควบคุมยับยั้งแต่ประการใด เพราะสมุทัยมีพลังในการทำลายอยู่ในมือพร้อมแล้ว ไม่น้อยกว่าพลังแห่งการสร้าง อาจะยิ่งกว่าเสียอีก เช่น ในโลกปัจจุบันนี้ อาวุธปรมาณูที่พากันทำไว้ มีกำลังแห่งการทำลายมหาศาลจะทำลายสิ่งทั้งปวง พร้อมทั้งชีวิตคนทั้งโลกได้ในเวลาพริบตาเดียว ถึงเวลามีคัสตัญญีเมื่อใด สมุทัยจะระดมพลังแห่งการทำลายเมื่อนั้น สมุทัยได้แทรกแซงความรู้สึกทางทำลายเข้าในใจแห่งชาวจิตตนครไว้แล้ว จึงไม่วิตกว่าคนจะล้นโลก

สมุทัยแห่งจิตตนครมีพลังร้ายรุนแรง น่ารังเกียจ สะพริงกัลวียิ่งนักดังกล่าวมา แต่สมุทัยก็มีความเฉลียวฉลาดรอบคอบในการใช้พลังนั้น จนทำให้ชาวจิตตนครยอมตกอยู่ใต้พลังดังกล่าวอย่างเต็มอกเต็มใจ มิได้ระแวงสงสัยว่านั่นแหละคือสิ่งที่จะนำตนไปสู่ความพินาศหายนะ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระปัญญาคุณเลิศกว่าปัญญาทั้งหลาย จึงทรงรู้เท่าทันสมุทัยทุกประการ และด้วยทรงพระกรุณาคุณเลิศกว่ากรุณาทั้งหลาย จึงทรงแสดงไว้ให้เห็นโทษของสมุทัย เพื่อว่าชาวจิตตนครทั้งปวงผู้มีศรัทธาในพระองค์ท่านจะได้พยายามเห็นตาม และต่อต้านสมุทัย ไม่ยอมตนให้สมุทัยนำไปทำลายอย่างย่อยยับในที่สุด

อันความเฉลียวฉลาดของสมุทัยในการใช้พลังทำลายชาวจิตตนครในด้านต่าง ๆ นั้น แม้มีมากมายเพียงใด ก็จะไม่อาจสู้ปัญญาของชาวจิตตนครที่เกิดจากการศึกษาธรรมะของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ดังนั้น แม้ไม่ปรารถนาจะยอมให้สมุทัยชักจูงไปตามชอบใจ จนสุดท้ายนำไปสู่ความพินาศหายนะ ก็ควรที่จะต้องศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้รู้ถูกต้องพอสมควร เพื่อเป็นการอบรมปัญญาและสติไว้ต่อต้านสมุทัย ไม่ว่าจะแอบแฝงสอดแทรกเข้ามาในรูปใด ความมีสติและปัญญารู้เท่าทันสมุทัยที่กำลังล่อให้โลภแล้ว ให้โกรธแล้ว ให้หลงแล้ว แล้วใช้สติปัญญาต่อต้าน ไม่ยอมโลภ ไม่ยอมโกรธ ไม่ยอมหลงไปตามสมุทัย นั้นแหละจะสามารถชนะสมุทัยได้ ไม่ถูกสมุทัย ครอบครองชักนำไปสู่ความพินาศในวาระสุดท้าย

คู่มือของนครสามิ

ดังได้กล่าวแล้วเป็นลำดับมาเกี่ยวกับจิตตนคร ปรากฏว่านครสามิคือผู้ครองนครได้ไว้วางใจสมุหทัยเป็นอันมากให้ดำเนินการต่าง ๆ ในจิตตนคร และก็เมื่อได้ไว้วางใจมอบหมายให้สมุหทัยดำเนินการแล้ว ก็ได้เริ่มสังเกตเห็นความไม่ปกติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แต่ก็ยังจับต้นเหตุไม่ได้ สมุหทัยเข้าใจหลบซ่อนการกระทำของตนและพวกพ้อง เข้าใจแสดงออกให้เป็นที่เข้าใจว่าดีต่าง ๆ เจ้าเมืองเองก็เข้าใจว่าสมุหทัยดีมาก อันที่จริงสมุหทัยและพวกพ้องมิใช่เป็นชาวจิตตนครมาแต่เดิม แต่เป็นผู้ที่อพยพมาจากถิ่นที่อื่นมาจัดตั้งหลักฐานอยู่ในจิตตนคร และชักชวนพวกพ้องให้พากันยกเข้ามายึดถิ่นฐานต่าง ๆ แผ่กระจายกันออกไปจนถึงวางพวกไว้ควบคุมทั่วไปหมด

สมุหทัยเองได้ตั้งหลักฐานอยู่กับนครสามิทีเดียว เป็นผู้สำเร็จสรรพกิจในจิตตนคร และแต่งตั้งบรรดาหัวใจทั้ง ๓ พรรคพวก ทั้ง ๑๖ กิเลส ๑,๕๐๐ ตัณหา ๑๐๘ ให้เป็นหัวหน้าและประจำหน่วยต่าง ๆ เกณฑ์ใช้ชาวจิตตนครเป็นทาส กรรมกร ทำสิ่งต่าง ๆ ตามแต่สมุหทัยจะประสงค์ นครสามิก็เพลิดเพลินอยู่กับภาพยนตร์ หรือโทรทัศน์ที่สมุหทัยสร้าง อันเรียกด้วยภาษาของจิตตนครว่า *อารมณ* ดังที่กล่าวแล้ว

เดิมนครสามิมีกายผุดผ่องดังจะกล่าวว่ามีรัศมีก็น่าจะได้ มีปัญญาเฉียบแหลม รู้อะไรถูกต้องฉับพลัน แต่เมื่อคบกับสมุหทัยมากเข้า กายที่เคยผุดผ่อง ก็กลายเป็นเศร้าหมอง ที่เคยมีรัศมี มีแสง ก็อับแสง ที่เคยมีปัญญาเฉียบแหลม รู้อะไรถูกต้อง

ก็กลายเป็นผู้มีปัญญาอ่อน รู้อะไรมักผิดพลาด ที่เคยสงบเยือกเย็น ก็กลับไม่สงบ และร้อนรนกระวนกระวาย หิวกระหายในอารมณ์ยิ่ง ๆ ขึ้นไปอยู่เสมอ

นครสามิได้มีเหตุการณ์ทั้งปวงเปลี่ยนไปจากปรกติแต่เดิมอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ เดชะกุศลของนครสามิคือเจ้าเมืองแห่งจิตตนครนี้ยังมีอยู่ กล่าวคือคูบารมีของเจ้าเมืองเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติทั้งปวง ตรงกันข้ามกับสมุททัยได้เข้ามาดักเตือนเจ้าเมืองว่า เจ้าเมืองได้มองเห็นหรือไม่ว่าเวลานี้จิตตนครได้ยุ่งเหยิงสับสนมากขึ้นเพียงไร โจรผู้ร้ายหลายก๊กหลายเหล่าที่ขึ้นชื่อลือนามว่า กายทุจจริต วชิทุจจริต หรือ มโนทุจจริต หรือ คอรัปชั่น เกิดขึ้นทั่วไป โดยมีหัวใจใหญ่ที่รู้ ๆ กันว่า โลโกโทโส โมโห ยุยงส่งเสริม และยังมีอย่างอื่นอีกมากมายหลายอย่าง

เจ้าเมืองได้รับคำดักเตือนจากคูบารมี ก็เริ่มเฉลียวใจมองเห็นความยุ่งเหยิงต่าง ๆ ดังกล่าว โดยปกติสมุททัยได้เข้าประชิดคุมเจ้าเมืองแจ่มยอมถอยห่าง สมุททัยไม่เกรงกลัวใคร แม้แต่เจ้าเมืองเองสมุททัยก็หาเกรงกลัวไม่ มีอยู่เพียงคนเดียวที่สมุททัยเกรงมากก็คือคูบารมีของเจ้าเมือง เมื่อคูบารมีเดินเข้ามา สมุททัยจะถอยห่างออกไปไม่กล้าอยู่เผชิญหน้ากับคูบารมี คำดักเตือนของคูบารมีได้ผล ทำให้เจ้าเมืองได้คิดขึ้นทันทีว่า จิตตนครกำลังยุ่งเหยิง สับสนจริง เพราะเมื่อได้อยู่กับคูบารมี สมุททัยถอยห่างออกไป กายของเจ้าเมืองก็กลับผุดผ่องมีแสง ปัญญารู้ถูกต้องขึ้น สงบเยือกเย็น และความร้อนรนกระวนกระวายก็ระงับด้วยการดับหาย ภาพยนตร์ต่าง ๆ ที่เป็นมาयाของสมุททัยก็หายไป ภาพแห่งสัจจะปรากฏขึ้นแทน คือผลที่ยุ่งเหยิงต่าง ๆ แต่ยังไม่จบเหตุไม่ถูก

การฟังธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เหมือนเจ้าเมืองฟังคำดักเตือนของคูบารมี ทำให้มีโอกาสเห็นผิดชอบชั่วดีได้ตามความเป็นจริง ไม่หลงอยู่ตลอดไป ดังนั้น การฟังธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ผู้ผิดพ้นผิด ผู้หลงพ้นหลง กล่าวอีกอย่างก็คือพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะทำให้ผู้มีความทุกข์ได้รับความสุขนั้นแล

ธรรมเนียมสำหรับผู้ปกครอง

เมื่อคนเราอยู่ร่วมกันเป็นหมู่ จำต้องมีผู้ปกครองตามลำดับชั้น เมื่อรวมกันเป็นประเทศชาติ ก็ต้องมีผู้ปกครองประเทศ และเมื่อรวมกันเป็นโลก ถึงจะไม่มีผู้ปกครองโลกทั้งหมด ก็ต้องมีผู้แทนของชาติทั้งหลายมาประชุมปรึกษาวินิจฉัยเรื่องระหว่างชาติ คล้ายกับเป็นคณะผู้ปกครองโลกบางส่วนหรือทั้งหมด เครื่องมือในการปกครองย่อมมีอยู่หลายอย่าง แต่ที่ขาดไม่ได้ นั่นคือธรรมเนียมของผู้ปกครอง เพราะถ้าไม่มีธรรมเนียมนี้เสียแล้ว จะปกครองให้เกิดความสุขความเจริญหาได้ไม่

ธรรมเนียมของผู้ปกครองนี้ท่านเรียกว่า *ราชธรรม* แม้ตามศัพท์จะแปลว่า *ธรรมสำหรับพระราชา* แต่ตามความมุ่งหมายก็คือธรรมเนียมสำหรับผู้ปกครองทั่วไป และสำหรับผู้อยู่ในปกครองด้วย ท่านแสดงไว้ ๑๐ ประการ เรียกว่า *ทศพิธราชธรรม* จะกล่าวเฉพาะข้อ ๖ คือ *ตบะ* หรือ *ตบะ* มีอธิบายตามพระธรรมเทศนา ทศพิธราชธรรมที่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้ทรงถวายเป็นการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อ พ.ศ.๒๔๙๓ ว่า

ตบะ หรือ *ตบะ* โดยพยัญชนะ แปลว่า *แผดเผา* โดยมากท่านใช้เป็นชื่อของความเพียร จึงแปลว่า ความเพียรเป็นเครื่องแผดเผา (ความเกียจคร้าน) ใช้เป็นชื่อธรรมอื่นอีกบ้าง ทางลัทธิพราหมณ์แสดงว่า ตบะของพราหมณ์คือการเล่าเรียนพระเวทที่ศักดิ์สิทธิ์ ตบะของกษัตริย์คือการคุ้มครองไพร่ฟ้าประชาชน ตบะของเวสสะหรือไวสยะคือการทำบุญให้ทานแก่พราหมณ์ ตบะของศูทรคือการรับใช้ ตบะของฤๅษี

คือการกินอาหารที่เป็นผัก มีคำเป็นคาถาหนึ่งแสดงว่า “อาทิตยมีตบะคือส่องแสงสว่าง
ในกลางวัน จันทรมีตบะในกลางคืน”

ตามนัยเหล่านี้ ตบะหมายถึงการตั้งใจกำจัดความเกียจคร้าน หรือการทำผิด
หน้าที่ มุ่งทำกิจอันเป็นหน้าที่ที่พึงทำ อันเป็นกิจดีก็ชอบให้สม่าเสมอ และให้ยิ่งขึ้น
ผู้บำเพ็ญตบะให้บรรลุถึงความสำเร็จย่อมเป็นผู้มีตบะ ปรากฏเป็นผู้มีสง่า เป็นที่ยำเกรง
ดังที่พูดกันว่า *มีตบะเดชะ* คนผู้อยู่ร่วมกันเป็นหมู่ต้องมีตบะ คือใครมีหน้าที่ฐานะ
อย่างไร ก็ปฏิบัติไปอย่างนั้น ให้ดี ให้เหมาะ ให้สมแก่หน้าที่ฐานะ เมื่อเป็นผู้ใหญ่
ผู้ปกครองก็ปฏิบัติหน้าที่ของผู้ปกครองให้ดี ให้บริบูรณ์ เมื่อเป็นผู้อยู่ในปกครองก็ปฏิบัติ
หน้าที่ของผู้อยู่ในปกครองให้ดี ให้บริบูรณ์

เมื่อปฏิบัติดีอยู่ด้วยกันก็เป็นผู้มีตบะอยู่ด้วยกัน เป็นที่ยำเกรงของกันและกัน
แต่ถ้าตรงกันข้าม คือผู้มีหน้าที่ปกครองไม่ปกครองให้ดี ก็เป็นที่ดูหมิ่นของผู้
ในปกครอง รวมความว่า ผู้มีหน้าที่ฐานะอย่างไร ไม่ปฏิบัติให้สมกับหน้าที่ฐานะอย่างนั้น
ย่อมเป็นที่ดูหมิ่นดูแคลน หมดความนับถือ ต้องเสื่อมจากเกียรติที่ดี จนถึงต้องตกจาก
ฐานะของตน มีคำกล่าวไว้ในสุตโสมชาดกว่า “พระราชาผู้เอาชนะบุคคลที่ไม่ควรชนะ
ไม่ชื่อว่าพระราชา เพื่อนผู้เอาชนะเพื่อนไม่ชื่อว่าเพื่อน ภริยาผู้ไม่ยำเกรงสามีไม่ชื่อว่า
ภริยา บุตรผู้ไม่เล็งมารดาบิดาผู้แก่เฒ่าไม่ชื่อว่าบุตร สภาที่ไม่มีสัตบุรุษ (คนดี)
ไม่ชื่อว่าสภา ผู้พูดไม่เป็นธรรมไม่ชื่อว่าสัตบุรุษ ผู้ละหรือสงบระคะโตะสะโมหะพูดเป็น
ธรรมชื่อว่าสัตบุรุษ”

กล่าวโดยเฉพา ข้อที่พระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ทรงตั้งพระราชหฤทัย
กำจัดความเกียจคร้านและทำการผิดหน้าที่ ทรงตั้งพระราชอุตสาหะวิริยาปฏิบัติ
พระราชกรณียะให้เป็นไปด้วยดียิ่ง ๆ ขึ้น มีพระตบะเดชะ เป็นที่ยำเกรงแห่งบุคคล
ทั่วไป ตลอดถึงทรงสมทานกุศลวัตรเผาผลาญกำจัดอกุศลวิตกบาปธรรมให้เสื่อมสูญ
ไม่ตั้งอยู่ได้ ดังนี้ จัดเป็นตบะบทที่ ๖

พระบรมครูผู้ไม่มีกาล ระยะเวลา ระดับ ขนาด

แต่ นครสามิหรือเจ้าเมืองก็ยังไม่โปรดปรานพอใจสมุทัยว่า เป็นผู้สร้างสรรค์ความสุขความเจริญต่าง ๆ สมชื่อว่าสมุทัย ที่เจ้าเมืองให้ความหมายว่าเป็นเหตุแห่งความสุขต่าง ๆ เพราะยังมองไม่เห็นว่าจะเป็นสมุทัย คือเหตุแห่งความทุกข์หรือเดือดร้อน แต่ก็เป็นที่น่าสงสัยว่า ไฉนจึงได้เกิดมีความทุกข์เดือดร้อนกันมากขึ้นทุกที มองเห็นผลถนัดขึ้น แต่ยังไม่คลำหาเหตุไม่พบ คล้ายกับพอมองเห็นราง ๆ แต่ก็ยังไม่ชัดเจนว่าอะไร

ฝ่ายคูปารมีผู้ที่ได้เข้ามาตักเตือนแม้จะรู้อยู่เต็มใจว่าใครเป็นต้นเหตุ ก็ยังเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาที่จะบอก เพราะเจ้าเมืองจะไม่ยอมเชื่อเป็นอันขาด ด้วยยังโปรดปรานกันมาก ยังเห็นว่าดีด้วยประการทั้งปวง การที่จะไปชี้หน้าคนโปรดของผู้ใดว่าไม่ดี ก็เท่ากับไปชี้หน้าผู้หนึ่งเองด้วยเหมือนกัน แต่ก็จำเป็นที่จะต้องหาวิธีทำให้เจ้าเมืองได้รู้ได้เห็นขึ้นด้วยตนเอง

นครสามิเมื่อยังคิดไม่เห็นก็ถามปรึกษาคูปารมีว่า ทำไม่ถึงได้เกิดผลเช่นนี้ และจะแก้ไขอย่างไร คูปารมีตอบว่า จะไปหาหรือพระบรมครูก่อน ถ้ามว่า พระบรมครูคือใคร ตอบว่า คือ องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถ้ามว่า ท่านคือผู้ใดเล่า ตอบว่า ท่านคือผู้ตรัสรู้พระธรรมด้วยพระองค์เองแล้ว ทรงสั่งสอนคนทั้งปวงให้รู้ตาม ตั้งพระศาสนาขึ้นที่เรียกว่าพระพุทธศาสนา ถ้ามว่า พระธรรมคืออะไรเล่า ตอบว่า พระธรรมคือสัจจะความจริง หรือของจริงที่เมื่อรู้แล้วพ้นทุกข์ทั้งปวงได้ ถ้ามว่า ก็ทุกข์เดือดร้อนทั้งปวง

ของจิตตนครนี้ เมื่อได้รู้พระธรรมแล้วจะพ้นได้หรือไม่ ตอบว่า พ้นได้แน่ ถ้ามว่า ถ้าเช่นนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระธรรมดีแน่ แต่มีพยานหรือไม่ว่าพระองค์ตรัสรู้ธรรมจริง ตอบว่า มีพยานแน่นอน ต่อไปจะเรียกพระองค์ว่า พระพุทธเจ้า เท่านั้นก็ได้ พระบรมครูก็ได้ ถ้ามว่า พยานคือใครเล่า ตอบว่า คือ พระสงฆ์ ได้แก่หมู่ชนที่ได้ฟังคำสั่งสอนแล้วได้รู้ตาม ได้พ้นทุกข์ตามพระบรมครูซึ่งมีอยู่จำนวนมาก

นครสามิได้ฟังดังนั้นเกิดปีติโสมนัสในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ กล่าวสรรเสริญคู่บารมีว่าเป็นกัลยาณมิตรผู้ประเสริฐ ผู้ได้แนะนำให้ได้ยินได้ฟังคำว่า พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เพียงเท่านี้ก็เริ่มได้รับความสบายใจ จึงถามต่อไปว่า เวลาที่พระองค์ประทับอยู่ที่ไหน จะไปเฝ้าพระองค์ได้หรือไม่ ตอบว่า ในโลกของกายมนุษย์พระองค์ได้เสด็จปรินิพพานแล้ว แต่ในจิตตนครพระองค์ยังประทับอยู่ ถ้าปรารถนาจะได้เฝ้าพระองค์ก็ให้ปฏิบัติจนเห็นธรรม ดังที่ได้ตรัสสั่งไว้ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” ฉะนั้น ถ้าไม่เห็นธรรม ก็เท่ากับพระองค์ประทับอยู่ไกลที่สุดไปเท่าไรก็ไม่ถึง แต่ถ้าเห็นธรรม ก็เท่ากับพระองค์ประทับอยู่ใกล้ที่สุด แต่อันที่จริงไม่มีเวลาอันเกี่ยวแก่ออดีต อนาคต ปัจจุบัน ไม่มีการไปมาอันเกี่ยวแก่ไกล ใกล้ ไม่มีพื้นที่ระดับ ขนาด อันเกี่ยวกับกว้าง ยาว ตื้น ลึก หนา บาง เป็นต้น

บรรดาพุทธศาสนิกผู้มาบริหารจัดการจิตนั้น ที่จริงก็คือผู้พยายามจะแลให้เห็นพระพุทธเจ้านั่นเอง บริหารจิตได้เพียงใด ก็จะสามารถเห็นพระพุทธเจ้าได้เพียงนั้น คือ สำหรับผู้บริหารจัดการได้ดีมาก ก็เหมือนเห็นพระพุทธเจ้าใกล้มาก ชัดมาก ผู้บริหารจัดการได้ตื้นน้อย ก็เหมือนเห็นพระพุทธเจ้าไกลมาก ไม่ชัดเลย เพราะการบริหารจิตคือการทำจิตของตนให้สูงขึ้น ดีขึ้น พ้นจากกิเลสยิ่งขึ้น ซึ่งจิตของผู้ใดเป็นไปเช่นไร ผู้นั้นย่อมรู้ได้ด้วยตนเอง เมื่อผู้ใดเห็นความใสสว่างในจิตตนเพียงใด ก็จะพอเข้าใจถึงความใสสว่างแห่งพระเหตุทัยของพระพุทธเจ้าเพียงนั้น นี่แหละที่เรียกว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นพระพุทธเจ้า

คู่มือแนะนำให้ใช้ศีลหิริโอตตัมปะ

คู่มือของเจ้าเมืองจิตตนครก็ได้เข้าเฝ้าพระบรมครู กราบทูล เรื่องที่เกิดขึ้นในจิตตนคร ตลอดถึงที่ได้เข้าเตือนนครสามี และได้แจ้งแก่นครสามีว่า จะกราบทูลถามพระบรมศาสดาว่าอะไรเป็นเหตุให้เกิดผลเดือดร้อนต่าง ๆ

ฝ่ายองค์พระบรมครูผู้ทรงประกอบด้วย *ทศพลญาณ* (พระญาณที่เป็นกำลัง ๑๐ ประการ) ผู้ทรงรู้ทรงเห็นจิตตนครทั้งหมด ผู้ตรัสรู้จตุราริยสัจ ผู้ทรงชนะมารและเสนา ทรงทราบพระญาณเหตุผลที่เกิดขึ้นในจิตตนครถ้วนทั่วทุกประการ ทรงมีพระมหากรุณาในนครสามี ผู้เป็นเจ้าเมืองจิตตนคร ซึ่งนับเข้าในเวไนยนิกร คือหมู่แห่งชนผู้ที่พระองค์จะพึงทรงแนะนำสั่งสอน ได้มีโอกาสที่จะได้เข้าเฝ้าเห็นพระองค์สักคราวหนึ่งต่อไป แต่เวลาปัจจุบันขณะนั้น นครสามียังมีกายเศร้าหมองอับแสงไม่อาจที่จะรู้จะเห็นพระองค์และธรรมที่ละเอียดลุ่มลึกได้ เพราะสมุทัยยังครอบงำใจให้หลงผิดอยู่อย่างลึกซึ้ง จำต้องอาศัยคู่มือช่วยดูแลอยู่อย่างใกล้ชิดไม่ทอดทิ้งหรือทอดธุระเสียเหมือนอย่างแต่ก่อน เมื่อนครสามีได้มีคู่มืออยู่ใกล้ มีกายผุดผ่องมีแสงขึ้น ก็ค่อย ๆ ตักเตือนให้ดูเหตุผลที่ใกล้ ๆ หรือที่ตื่น แล้วเตือนให้ดูไกลออกไป หรือให้ดูที่ลุ่มลึกละเอียดเข้าโดยลำดับ ก็จะจับตัวตนเหตุที่สำคัญได้ในที่สุดพระบรมครูได้ตรัสประทานพระธรรมโมหาพพร้อมทั้งวิธีปฏิบัติ เพื่อคู่มือจะได้นำไปช่วยนครสามีให้พ้นภัยพิบัติที่กำลังเกิดขึ้นในจิตตนคร

คู่มือได้รับพระพุทโธวาทแล้วเข้าพบนครสามี แล้วกล่าวว่า พระบรมครู
 ตรัสให้ตั้งกระทู้ถาม ๒ ข้อก่อนว่า ๑. โลโก ความโลภอยากได้ โทโส ความโกรธแค้น
 ขัดเคือง โมโห ความหลง มีคุณหรือมีโทษ ๒. คนที่โลภ โกรธ หลง แล้วจึงฆ่า
 เขาบ้าง ลักของเขาบ้าง ลักลอบผิดลูกเมียเขาหรือผิดสามีเขาบ้าง พุดเท็จหลอกลวง
 เขาบ้าง ดื่มน้ำเมาอันเป็นฐานประมาทบ้าง เป็นคนดีหรือคนชั่ว มีคุณหรือมีโทษ
 นครสามีได้ฟังดังนั้นแล้วมองเห็นเหตุผลทันที ว่าไม่ดี มีโทษทั้ง ๒ ข้อ เหตุผลได้มีอยู่ใน
 ในกระทู้ทั้ง ๒ ข้อนี้แล้ว คือ โลโก โทโส โมโห เป็นตัวมูลเหตุ การฆ่าเขาลักของเขา
 เป็นต้น ดังที่เรียกว่าทุจริตหรือคอร์ปชั่น เป็นผลแห่งมูลเหตุทั้ง ๓ นั้น และเป็นเหตุ
 แห่งความทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ นครสามีเริ่มจับเหตุผลได้ประจักษ์ใจ แล้วยกมือพนม
 ถวายนมัสการพระบรมครูผู้ประทานกระทู้ให้ได้คิด

พระพุทโธเจ้าตรัสไว้ว่า การบูชาชนทั้งหลายผู้ควรบูชาเป็นมงคลอันสูงสุด
 นครสามีผู้มีความเคารพในองค์พระบรมครูเกิดขึ้น ก็เช่นเดียวกับได้ทำบูชาพระบรมครู
 ผู้ควรบูชา ย่อมจะได้รับมงคลอันสูงสุด นั่นคือย่อมจะไม่ตกเป็นผู้หลงเชื่อสมุทัย
 อย่างมงาย จนถึงยอมเป็นทาสของสมุทัยให้สมุทัยมีอำนาจครอบครองอย่างเด็ดขาด
 สิ้นเชิงตลอดไป บรรดาผู้มาบริหารจัดการทั้งหลาย แม้รู้จักบูชาท่านผู้ควรบูชา รู้จักเคารพ
 ท่านผู้ควรเคารพ ปฏิบัติให้เหมาะให้ควร ก็จะเป็นผู้มีมงคลอันสูงสุด สมดังคำของ
 พระพุทโธเจ้า

ศีลวินัยรักษาไตรทวาร หิริโอตตปปะเป็นนครบาล

เพื่อแก้ไขความยุ่งยากของจิตตนครที่เกิดจากการคุมอำนาจของสมุทัยและ
พรตพวก คู่บารมีได้แนะนำนครสามิให้เรียก ศีล หิริ โอตตปปะ เข้าพบด่วน
เมื่อได้รับความยินยอมเห็นชอบจากนครสามิแล้ว คู่บารมีได้นำศีลและหิริโอตตปปะ
เข้าพบนครสามิทันที

นครสามิได้สอบถามบุคคลทั้ง ๓ และบุคคลทั้ง ๓ ได้ตอบดังนี้ ถ้ามว่า
ไหนศีลจะทำอะไร ตอบว่า ศีล จะทำให้เกิดความมตเว้นจากทุจริตทั้งหลาย
ให้ประพตติในทางสุจริตโดยไตรทวาร คือ กาย วาจา ใจ ถ้ามว่า ไหนหิริโอตตปปะ
จะทำอะไร ตอบว่า หิริ จะทำให้จิตใจมีความละเอียดต่อบาปทุจริต รังเกียจบาปทุจริต
เหมือนอย่างชายหนุ่มหญิงสาวผู้กำลังรักสวयงาม รังเกียจต่อสิ่งสกปรกทั้งหลาย
ไม่ปรารถนาจะถูกตอง โอตตปปะ จะทำให้จิตใจมีความเกรงกลัวต่อผลของบาป
ทุจริต เหมือนอย่างคนกลัวต่อสรรพพิษ คือกลัวต่อผลของการจะถูกผูกมัด กล่าวคือ
ความตาย ถ้ามว่า จะขอเครื่องมือเครื่องมืออะไรบ้างแล้ว ตอบว่า ศีลจะขอผู้ช่วย
ชื่อว่า วินัย และขอ ไตรทวาร เป็นที่ทำงาน ส่วนหิริโอตตปปะจะขอความละเอียด
และความกลัวของจิตใจมาเป็นเครื่องมือ ถ้ามว่า วินัยเป็นอะไร ตอบว่า เป็นบทบัญญัติ
ที่ตราขึ้นไว้สำหรับบ้านเมืองดังที่เรียกว่ากฎหมายก็มี เป็นบทบัญญัติของพระพุทธเจ้า
ก็มี และ คู่บารมีได้ช่วยชี้แจงว่า พระบรมครูได้ทรงตั้งหิริโอตตปปะทั้งคู่นี้ให้เป็น

โลกบาล ที่แปลว่า *ผู้คุ้มครองโลก* ฉะนั้น ก็ขอให้เจ้าเมืองจิตตนครรับศีลและวินัยมา เป็นผู้รักษาไตรทวารของจิตตนคร และตั้งให้หิริโอตตปปะเป็น *นครบาล* ของจิตตนคร เจ้าเมืองก็ยินยอมตกลงในที่ต่อหน้าคู่บารมี

ครั้นได้รับหน้าที่แล้วศีลและวินัยก็เข้าตั้งสำนักงานรักษาไตรทวารของจิตตนคร วินัยก็รวบรวมกฎหมายของบ้านเมืองและพระบัญญัติของพระพุทธเจ้าอันเหมาะแก่ภาวะสำหรับชาวจิตตนครปฏิบัติ ศีลชักนำส่งเสริมคนให้รักษาวินัย คือให้ปฏิบัติตามกฎหมายและพระบัญญัติของพระพุทธเจ้า คอยห้ามคนให้งดเว้นจากความล่วงเกิน ละเมิดกฎหมายและพระบัญญัติ ช่วยกันรักษาไตรทวารของจิตตนครไว้ ก่อนที่ศีลและวินัยเข้ามานั้น กฎหมายถึงจะมีก็เหมือนไม่มี พระบัญญัติของพระพุทธเจ้าไม่ต้องกล่าวถึง พวกโจรผู้ร้ายคือทุจริตต่าง ๆ พวกกันเข้ามาทางไตรทวารของจิตตนคร คือทวารกาย ทวารวาจา ทวารใจ ที่เรียกตามภาษาของจิตตนครว่า *กายทวาร* *วจีทวาร* *มโนทวาร* เข้าลักขโมยฉกชิงวิ่งราวปล้นสะดมชาวจิตตนครอยู่เนื่อง ๆ ทำให้เกิดความเดือดร้อนระส่ำระสาย ครั้งเมื่อศีลและวินัยเข้ามารักษาไตรทวารของเมืองอยู่ พวกผู้ร้ายต่าง ๆ ก็เข้ามาไม่ได้ และอาศัยนครบาลช่วยตรวจตราสอดส่องอีกส่วนหนึ่ง ทำให้ผู้ที่คิดร้ายเกิดความละอายเกรงกลัว ไม่กล้าที่จะทำความผิดต่าง ๆ ทำให้เกิดความอบอุ่นอยู่เย็นเป็นสุขทั่วจิตตนคร

วันขึ้นปีใหม่ในจิตตนคร

ปีใหม่ของชาวโลกทั่วไปได้อย่างมาถึง ได้มีการแสดงความยินดีรื่นเริงกันเป็นพิเศษ ฝ่ายในจิตตนครก็มีการขึ้นปีใหม่เช่นเดียวกันและได้มีบุคคลต่าง ๆ กล่าวคำปราศรัยในโอกาสนี้ เป็นต้นว่า นครสามีผู้เป็นเจ้าของจิตตนครได้กล่าวคำปราศรัยว่า จิตตนครได้ดำรงผ่านมามากปีหนึ่ง ในขอบปีที่ผ่านมานั้น ได้มีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นมากทั้งในด้านสุข ทั้งในด้านทุกข์ ก็ได้พยายามแก้ไขเหตุการณ์ในด้านทุกข์ให้กลับเป็นสุขอย่างเต็มความสามารถ ขอขอบใจผู้ที่ช่วยทั้งหลาย เช่นสมุทัยและพรรคพวก และคู่บารมีกับพรรคพวก ในปีใหม่ก็ขอให้ช่วยกันต่อไปเพื่อความ สุขความเจริญของจิตตนคร

สมุทัยได้กล่าวปราศรัยว่า สมุทัยเป็นตัวแห่งความสุข อย่าเข้าใจว่าเป็นเหตุแห่งทุกข์ สถานรื่นเริงบันเทิงสนุกทั้งปวงสมุทัยสร้างขึ้นทั้งนั้น ได้สร้างภาพยนตร์ให้ดูกันทั้งเมืองตลอดวันคืน ปีใหม่จะสร้างสิ่งที่บำรุงสุขสนุกสนานให้มากขึ้นไปอีก และอย่าได้กลัวต่อโลโก โทโส โมโห และพรรคพวก ต่างช่วยกันสร้างความมั่งมีศรีสุขทั้งนั้น มิใช่เพราะโลโกดอกหรือ จึงพากันร่ำรวยเป็นเศรษฐีไปตามกัน ถ้าใครไม่คบหากับโลโก ก็ยากที่จะเป็นเศรษฐี มิใช่เพราะโทโสดอกหรือ จึงมีเดชอำนาจเป็นที่กลัวเกรงของใคร ๆ มิใช่เพราะโมโหดอกหรือ จึงมีความสุขสนุกสนานอยู่ในโลกได้ ในปีใหม่ ใครปรารถนาสุขก็ให้หมั่นเชื่อฟังสมุทัย คบหากับโลโก โทโส โมโหให้มากขึ้นเถิด

ฝ่ายคู้บารมีได้ปราศรัยว่า ให้คิดทบทวนถึงเหตุการณ์ในปีเก่า พิจารณาดูให้เห็นเหตุผล อย่าด่วนเชื่อฟังใครง่าย ๆ แม้ที่คู้บารมีกล่าวอยู่นี้ก็อย่าเพิ่งเชื่อก่อน ให้พิจารณาให้ถ่องแท้ก่อน ทุกคนมีหัวใจอยู่ด้วยกันทั้งนั้น ขอให้ยังคิด ทุกข์ เดือดร้อนต่าง ๆ ในจิตตนครเกิดจากการที่ทำขึ้น และการที่ทำขึ้นนั้นแล้วเกิดจากอะไร ถ้ามิใช่จากจิตใจที่ประกอบด้วยโลภโกรธหลง ฉะนั้น ในปีใหม่ก็ให้รู้จักยับยั้งจิตใจ อย่ายอมต่อความโลภโกรธหลง จะมีความสุขกว่าปีเก่าแน่นอน

ส่วนศีลได้ปราศรัยให้พากันประพฤติตั้งแต่วันจตุรทิศทางไตรทวาร หิริโอตตปปะ กล่าวปราศรัยให้พากันละอาย รังเกียจความชั่ว ให้พากันเกรงกลัวต่อความชั่วร้าย ทั้งปวง แต่อย่ากลัวต่อบุญที่เป็นความดี หรือการกระทำความดีทั้งหลาย ดังนี้จะมีความสุขยิ่งขึ้นในปีใหม่แน่นอน

ในนครต่าง ๆ ของโลก คำปราศรัยของใคร ๆ มักจะตบแต่งเป็นอย่างดี เช่น แม้จะอยากได้ก็ตบแต่งแสดงเป็นเหมือนไม่อยากได้ ถึงจะโกรธก็ตบแต่งแสดงเป็นเหมือนไม่โกรธ แต่ในจิตตนครต่างแสดงกันโดยเปิดเผย ดังจะเรียกว่าโดยสัญชาตญาณหรืออะไรทำนองนี้ ฝ่ายพระบรมครูก็ได้ประทานพระพุทธโอวาท ความว่า “พึงอบรมใจให้มีเมตตาแผ่ไปในโลกทั้งปวงเถิด” พระสุรเสียงดังไปทั่วจิตตนคร แต่ก็มีข้อแปลกกว่า หาได้ยินกันทั่วไปไม่ ทั้งที่พระสุรเสียงก็ดังพอได้ยินถนัด

สมุทัยยึดไตรทวารให้ทุจริต

ฝ่ายสมุทัยกับพรรคพวก เมื่อเห็นเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไปเช่นนั้นก็มีความตกใจ เกรงว่าตนจะสิ้นอำนาจครองใจชาวจิตตนคร เห็นว่าจำจะต้องกำจัดศีลและหิริโอตตปะออกไปให้พ้นทาง มิให้เข้ามาเกี่ยวข้องกับนครสามิ โอกาสที่จะกำจัดได้ก็คือเมื่อคูบารมีถอยห่างออกไปจากนครสามิ เพราะในโอกาสที่คูบารมีอยู่กับนครสามิ สมุทัยก็ต้องถอยห่างออกไป

เมื่อโอกาสดังกล่าวมาถึง สมุทัยก็เข้าหานครสามิทันที และกล่าวฟ้องว่า ศีลและหิริโอตตปะได้มาทำให้จิตตนครเสื่อมโทรม ทรัพยากรลดถอย ความเจริญทางด้านต่าง ๆ ชะงักงัน บ้านเมืองเจียบเหงา หมดความสุขสนุกสนาน ประชาชนชาวจิตตนครต่างหมดอิสระเสรีภาพ ต้องถูกควบคุมอยู่ทุกประตู จะทำอะไรก็ขัดข้องทั้งนั้น ทุกคนพากันอยู่เหมือนอย่างถูกจำกัดบริเวณอันคับแคบ หมดความสุขสนุกสนานไปตามกัน และพากันร้องทุกข์ขอให้เลิกใช้ศีลและหิริโอตตปะเสีย สมุทัยได้ชี้แจงต่อไปว่า เพราะศีลนั้นเที่ยวทำให้ต้องเว้นสิ่งนั้นสิ่งนี้ จึงทำให้เสียโอกาสที่จะร่ำรวย การงานหลายอย่างก็ทำไม่ได้ ทั้งการงานที่ทำอยู่แล้วหลายอย่างก็ต้องหยุดเลิก หิริโอตตปะก็ทำให้เป็นคนมักรังเกียจ มักกลัว ดูอะไร ๆ เป็นบาป น่ารังเกียจ น่ากลัวไปหมด

นครสามีเมื่ออยู่กับสมุททัย พังคำของสมุททัย ก็ชักเอนเอียงไปตามสมุททัย ใจหนึ่งคิดจะสั่งพักหน้าที่ศีลและหิริโอตตปปะเสียทั้งหมด อีกใจหนึ่งก็ยังเกรงใจคู่บารมี ผู้แนะนำ ครั้นสมุททัยเห็นนครสามีเกิดความลั้งเล รู้ว่าชักจะเอนเอียงมาทางฝ่ายตนแล้ว จึงเพิ่มเติมอารมณ์แก่นนครสามีให้มากขึ้น ปรากฏเหมือนอย่างภาพยนตร์ชักชวนให้ยินดี พอใจอยากได้ในอารมณ์บางอย่าง ให้ขัดใจไม่ชอบในอารมณ์บางอย่าง ให้เคลิบเคลิ้ม หลงไหลในอารมณ์บางอย่าง ซึ่งหัวใจทั้ง ๓ คือ โลโก โทโส โมโห ได้โอกาสก็เข้า แทรกผสม

สมุททัยได้โปรยอารมณ์ให้ฟุ้งเป็นอย่างพายุฝุ่นไปตลบทั้งเมือง ชาวจิตตนคร ก็พากันติดอารมณ์เพราะพากันได้เห็นได้ยินเป็นเรื่องเป็นราวอย่างภาพยนตร์ หัวใจ ทั้ง ๓ ก็เข้าแทรกผสมทั้งเมือง มิใช่แต่เท่านั้น แม้ต้นหา ๑๐๘ กิเลส ๑,๕๐๐ ก็พากันได้โอกาสตื่นตัว เข้าแทรกผสม วุ่นวายไป ถึงตอนนี้ ศีลและหิริโอตตปปะ ก็ถูกสั่งพักหน้าที่ สมุททัยกับพรรคพวกก็เข้ายึดไตรทวารของจิตตนคร ส่งลูกมือ คือกายทุจริตให้ดำเนินการทางกายทวาร ส่งวจีทุจริตให้ดำเนินการทางวจีทวาร ส่ง มโนทุจริตให้ดำเนินการทางมโนทวาร จิตตนครจึงเต็มไปด้วยสิ่งต่าง ๆ เช่นเดียวกัน หรือน่าจะยิ่งกว่าในบ้านเมือง ที่เรียกว่าเจริญ ๆ ในโลกปัจจุบัน สุรา พาสี นารี บุรุษ ก็พบบัตร มีทั่วไป ผู้คนร่ำรวยเร็ว ยากจนเร็ว เพราะไม่ต้องคอยดเว้นอะไร สุดแต่ อารมณ์พาไป และสุดแต่โอกาสอำนวย ศีลและหิริโอตตปปะกลายเป็นสิ่งที่หายาก ถ้า ใครจะพูดถึงก็ไม่เป็นที่สนใจ หรือเป็นที่หัวเราะเยาะ หรือซ้ำร้ายถูกหมิ่นแคลน สมุททัย จึงกลับมีอำนาจครองใจชาวจิตตนครได้อีก โดยใช้อารมณ์เป็นเครื่องมือสำคัญในการ ผูกคล้องใจคน เป็นเหตุให้ศีลและหิริโอตตปปะต้องหลีกถอยไปไกล

ความจริงก็เป็นเช่นนั้น ในใจของบุคคลทุกคน เมื่อมีความชั่วครองอยู่ ความดี ก็จะไม่ มี หรือเมื่อมีความดีครองอยู่ ความชั่วก็จะมี การบริหารจัดการคือการพยายาม จะทำให้ใจมีความดีครอง ให้ความชั่วไม่มี ทั้งนี้ ผลย่อมเป็นไปตามควรแก่การปฏิบัติ ของแต่ละคน

ศีลและหิริโอตตปปะ กลับเข้ารับหน้าที่ และเพิ่มกำลัง

เมื่อสมุทฺถกลับมีอำนาจครองใจชาวจิตตนคร ส่งทุจริตทั้ง ๓ ยึดไตรทวารของจิตตนคร ตลอดถึงส่งกิเลสตัณหาทั้งปวงมีจำนวนมากมายออกคุมทวารแห่งการสื่อสารของจิตตนครทั้งชั้นนอกชั้นใน แทรกอารมณ์เข้าไปทางระบบสื่อสารทั้งหลาย ยั่วชวนใจชาวจิตตนครให้เกิดความติดความเพิลิตเพลินยินดี พากันลุ่มลึลและหิริโอตตปปะ แต่ต่อมาไม่ช้า เหตุพิบัติต่าง ๆ ก็เกิดขึ้น เช่น ดินฟ้าอากาศผันผวน ผิดปกติ ประทุษกรรมทวีมากขึ้น คนร้ายมีขึ้นทั่ว ๆ ไป อาชีพของคนชั้นกรมาชีพทั่ว ๆ ไปลำบาก ชัดช่องมากขึ้น เกิดความยากจนขัดสนขึ้นในชนชั้นที่เป็นกระดูกสันหลังของจิตตนครทั่วไป เมื่อเหตุพิบัติทั้งหลายปรากฏชัดขึ้น ชาวจิตตนครก็กลับระลึกถึงศีลและหิริโอตตปปะขึ้นอีก เป็นเหตุให้สมุทฺถเกิดความหวั่นไหว เกรงจะถูกพิสูจน์ตามสัจจะคือความจริง จึงรีบถอยออกไปให้พ้นหน้า หลบซ่อนตัวอยู่อย่างแนบเนียนว่องไว

คูบารมีก็ได้เข้าหานครสามมี ต่อว่าในเรื่องที่พักหน้าที่ศีลและหิริโอตตปปะทั้งหมด จึงเกิดเหตุพิบัติต่าง ๆ ปรากฏอยู่ทั่วไป จนจิตตนครจะเกิดเป็นไฟอยู่แล้ว ความเจริญทางวัตถุต่าง ๆ หาทำให้เกิดความสุขที่แท้จริงไม่ เพราะอบายมุขและทุจริตต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั่วไปล้วนเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ และที่ว่าจิตตนครร่ำรวยขึ้น ประชาชนมีรายได้ดีขึ้น อยู่ดีกินดีขึ้น ถ้าดีขึ้นในส่วนน้อยแต่ส่วนใหญ่ยากจนลง

ก็ชื่อว่าขัดสนนั่นเอง นครสามิเมื่อเผชิญหน้ากับคูบารมี ก็มองเห็นความจริงตามที่คูบารมีกล่าว และเรียกร้องให้ศีลและหิริโอตตปปะกลับมาปฏิบัติหน้าที่ต่อไป ได้รับความถึงคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งได้โปรดประทานศีลและหิริโอตตปปะมา

ฝ่ายคูบารมีรู้สึกว่าการล้างศีลกับหิริโอตตปปะมีกำลังไม่เพียงพอที่จะต่อสู้กับสมุทัยและพรรคพวก จำจะต้องเพิ่มกำลังเข้ามาอีก จึงเสนอนครสามิขอให้เรียกเข้ามาประจำการช่วยเหลืออีก ๓ คือ ๑. อินทริยสังวร ๒. สติสัมปชัญญะ ๓. สันโดชนครสามิถามว่าทั้ง ๓ นี้สามารถอย่างไร จะให้ทำหน้าที่อะไร ตอบว่าอินทริยสังวรมีความสามารถในทางระวังรักษาทางสื่อสารแห่งจิตตนครทั้งชั้นนอกชั้นใน มิให้คนร้ายหรือข้าศึกศัตรูหมู่ปัจจามิตรทั้งปวงเข้ามา จึงควรมอบหน้าที่ให้รักษาทางสื่อสารตามที่ถนัด สติสัมปชัญญะมีความสามารถในทางอยู่ยาม ฝ่าอิริยาบถทุกแห่งของจิตตนคร จึงควรมอบหน้าที่ให้ฝ่าอิริยาบถทุกแห่งตามที่ชัดเจน ส่วนสันโดชนมีความสามารถในทางจัดปันส่วนทรัพย์สินเงินทอง ที่ดิน เรือกสวนไร่นา บ้านเรือน เครื่องอุปโภคบริโภคทุกอย่าง สามารถทำให้ผู้ที่ได้รับเกิดความพอใจตามส่วนของตน จึงควรมอบหน้าที่ให้เป็นผู้ปันส่วนให้เกิดความพอใจในส่วนของตน ๆ

นครสามิได้ตกลงรับให้เข้าปฏิบัติหน้าที่ในจิตตนครทุกคนตามที่คูบารมีแนะนำ ศีลกับเพื่อนวินัยก็เข้าประจำรักษาไตรทวารของจิตตนคร ฝ่ายหิริโอตตปปะก็เข้าประจำหน้าที่เป็น นครบาล ของจิตตนคร อินทริยสังวรก็เข้ารักษาระบบสื่อสารทั้งชั้นนอกชั้นใน สติสัมปชัญญะก็เข้ารักษาอิริยาบถของจิตตนครทุกแห่ง และสันโดชก็เข้าเป็นผู้จัดปันส่วนสิ่งต่าง ๆ โดยสุจริตยุติธรรมแก่ทุก ๆ คน เมื่อบุคคลของคูบารมีเข้าปฏิบัติหน้าที่ในจิตตนคร เหตุพิบัติต่าง ๆ ก็เริ่มลดน้อยถอยลงโดยลำดับ

คู่อาสวะ

ได้กล่าวถึงสถานการณ์ในจิตตนครเมื่อนครสามีอ่อนแอ ไม่เข้มแข็งเด็ดขาด ยอมให้คูบารมีนำศีลและหิริโอดตบปะ เข้าช่วยปกครองจิตตนครให้ร่มเย็นเป็นสุขดีแล้ว ครั้นสมุทัยใช้คารมหวานล้อมมากเข้า ก็โอนอ่อนยอมให้สมุทัยกับพรรคพวกมีอำนาจ ในจิตตนครยิ่งกว่าคูบารมีกับพรรคพวก ผลร้ายก็เกิดขึ้น คือคูบารมีกับพรรคพวกพากันหลีกถอยไป ปล่อยให้สมุทัยกับพรรคพวกแสดงอำนาจ ก่อความพิบัตินั้นทั่วไปในจิตตนครจนจิตตนครจะเกิดเป็นไฟอยู่แล้ว เมื่อทุกข์ร้อนกันหนักเข้า ชาวจิตตนครก็กลับระลึกถึงศีลและหิริโอดตบปะ คูบารมีที่หลีกทางให้สมุทัยกลับมาอีกได้ชี้แจงให้ นครสามีเห็นความจริงว่า สมุทัยเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ มิให้เป็นเหตุให้เกิดสุข ครั้น นครสามียอมเห็นด้วย ก็เสนอขอให้เรียกเจ้าหน้าที่มาประจำการช่วยศีลและหิริโอดตบปะ เพิ่มขึ้นอีก ๓ คือ ๑. อินทริยสังวร ๒. สติสัมปชัญญะ ๓. สันโดษ นครสามียินยอม จิตตนครก็กลับคืนสู่ความสงบสุข เหตุพิบัติต่าง ๆ เริ่มลดน้อยถอยลงโดยลำดับ เพราะสมุทัยหลบหนีไป ไม่กล้าทนต่อการพิสูจน์ของฝ่ายบารมี

การที่สมุทัยถอยร่นหลบหน้าออกไปนั้น ก็มีใ่วว่าจะยอมพ่ายแพ้ สมุทัยแกล้งว่าถอยเพื่อจะตั้งตัวที่จะรุกให้มาก เหมือนอย่างถอยหลังครั้งก้าวเพื่อที่จะกระโดดไกลไปที่เดียวหลายก้าว แต่ก็เป็นถ้อยแกล้งกู่หน้าเท่านั้น เพราะสมุทัยไม่กล้าอยู่สู้หน้าคูบารมีจริง ๆ ฉะนั้น จึงคิดว่าจะหาใครให้เป็นคู่ปรับกับคูบารมีได้ ไม่เช่นนั้นก็ต้องคอยถอยอยู่เรื่อยไป สังเกตดูคูบารมีก็ชักจะเข้ามายุ่งมากขึ้น มิใช่ช้านาน ๆ จึงจะเข้ามาสักครั้งหนึ่ง นึกขึ้นมาได้ถึงคู่อาสวะซึ่งเป็นอีกฝ่ายหนึ่งของนครสามี เห็นว่าจะมีกำลังต้านทานคูบารมีได้ จึงเข้าพบ คู่อาสวะ ชักชวนให้กราบปราบปรามคูบารมีลงเสียให้ได้ คู่อาสวะแกล้งว่า ได้คอยช่วยสมุทัยอยู่ตลอดมาแล้ว แต่ได้ช่วยอยู่ลับ ๆ ในภายใน

เมื่อคูบารมีแนะนำอะไร คู่อาสวะก็คอยคัดค้านอยู่ทุกครั้ง ด้วยวิธีกระซิบบา ๆ ที่กกหูหรือที่ใจ บางทีก็เหมือนอย่างมาอภิปรายโต้ว่าทะเลกันต่อหน้านครสามิ

อันที่จริงคู่อาสวะเป็นคนต่างเมืองต่างถิ่น คือมิใช่เป็นชาวจิตตนครโดยตรง แต่เป็นคนจรหมอนหมิ่น มาจากต่างเมืองที่ห่างไกล เป็นผู้สามารถทำให้นครสามิเกิดความรักใคร่ เกิดความเป็นเรา เป็นเขา และเกิดความงงวยหลงไหล จึงกลายเป็นคนใกล้ชิดสนิทสนม จนถึงเข้าอยู่ประจำองค์นครสามิ ไม่ยอมออกห่าง เหมาะที่จะยืมคำว่า *คู* มาเรียก ดังที่เรียกว่า *คู่อาสวะ* นั้นแหละ คู่อาสวะถือว่าตนก็เป็นคนในเช่นเดียวกับคูบารมี จึงไม่ค่อยยอมถอยหลังกรูด เมื่อคูบารมีเข้ามา ยังคอยกระซิบบใจนครสามิโต้แย้งคัดค้านมิให้เชื่อคูบารมี แต่ให้เชื่อสมุทัย และคูบารมีเองเมื่อถูกปะทะบ่อยเข้าก็ยิ่งเข้มแข็ง ยิ่งเข้าประจำนครสามิและแนะนำตักเตือนบ่อยครั้งเข้า เมื่อถูกโต้แย้งมา ก็โต้ตอบกลับไปตามสัจจะคือความจริง เป็นเหตุให้นครสามิเกิดความลังเลสับสน เรียกใช้ฝ่ายนี้บ้างฝ่ายโน้นบ้าง บางทีก็เรียกใช้ทั้ง ๒ ฝ่ายโดยแบ่งปันขอบเขตหรือส่วนสิ่งกัน เช่น ไตรทวารของจิตตนคร บางคราวศีลและวินัยเข้ารักษาทั้งหมด บางคราวทุจริตเข้ายึดไว้ได้จากศีลทั้งหมด บางคราวศีลวินัยรักษาไว้ได้แต่บางส่วนบางสิ่ง ทุจริตยึดไปได้บางส่วนบางสิ่ง

อนึ่ง หิริโอตตปะปะทำหน้าที่ *นครบาล* เทียบตรวจตราทั่วจิตตนครในบางเวลา แล้วก็ถูกพวกคณิศรคพวกของสมุทัยรังแกขับไล่ไปเสียได้บ้างในบางเวลา อินทริยสังวรสติสัมปชัญญะ สันโดษก็เช่นเดียวกัน คือปฏิบัติหน้าที่ได้บางคราว หรือในบางส่วนของจิตตนคร เพราะพรรคพวกของสมุทัยเข้ายึดหน้าที่ในบางคราวหรือบางส่วน ฉะนั้นสถานะของจิตตนครจึงมีทั้งสงบสุข ทั้งทุกข์เดือดร้อน ถ้าเป็นสีกี่เปรียบเหมือนสีชาวดำมีทั้งดีทั้งชั่ว ถ้าต้องการจะมองให้เห็นเป็นภาพ ก็น่าจะดูเทียบได้กับบ้านเมืองทั่วไป เพราะบ้านเมืองทั่วไปก็สร้างลอบแบบออกมาจากจิตตนครนี้แหละ

บรรดาผู้มาบริหารจิตทั้งหลาย แม้ต้องการจะทำจิตของตนให้เป็นจิตที่ดีที่พ้นจากอำนาจของทุจริตแล้ว ก็ต้องไม่อ่อนแอ เช่นนครสามิ เตี้ยยอมให้ชั่วมีอำนาจแต่ต้องเข้มแข็งเด็ดขาด ให้ดีเท่านั้นเป็นใหญ่ในใจตน ชั่วแล้ว ทุจริตแล้ว บัดไปให้พ้นโดยเด็ดขาด จึงจะประสบผลสำเร็จสูงสุดในการบริหารจิต ได้มีจิตพิเศษสุด ที่จะให้ความสุขที่สุดได้

จิตตนคร เมืองต้นแบบ

ในบ้านเมืองทั่วไป มีกฎหมายห้ามการทำร้ายร่างกายและชีวิตคน แต่ไม่ห้ามการทำแก่สัตว์ดิรัจฉานเหมือนอย่างคน และคนโดยมากบริโภคเนื้อสัตว์เป็นอาหาร สัตว์ดิรัจฉานจึงถูกฆ่าเป็นอาหารประจำวัน วันละมากมาย นอกจากนี้ในคราวสงครามคนยังประหารกันเอง เพื่อรุกรานบ้าง เพื่อป้องกันบ้าง ชายฉกรรจ์ทั่วไปถือว่ามีหน้าที่จะต้องเป็นทหาร เพื่อป้องกันประเทศชาติ และคนทั่วไปเมื่อโตขึ้นก็ต้องมีอาชีพคือทำงานหาเลี้ยงชีวิตตนเองและครอบครัว สร้างหลักฐาน เช่น มีที่ดิน บ้านเรือน และทรัพย์ต่าง ๆ ขึ้น บางทีก็โดยทางสุจริต บางทีก็โดยทางทุจริต แต่บางคนก็ลักขโมย ปล้นสะดมเขากิน ซึ่งเป็นการผิดกฎหมาย และบางคนก็ซื้อตรงต่อครอบครัว ไม่ประพฤตินอกใจ บางคนก็ประพฤตินอกใจ บางคนก็รักษาสัตย์ มีวาจาเชื่อได้ บางคนไม่ได้รักษาสัตย์ มีวาจาเชื่อไม่ได้ บางคนไม่ดื่มสุรายาเมา บางคนดื่มสุรายาเมา ในบ้านเมืองทั้งหลายก็มีโรงต้มกลั่นมากมาย มีสุราจำหน่ายนานาชนิด ทั้งยังมีโรงอะไรต่ออะไรสำหรับเที่ยวเตร่แสวงหาความสุขสนุกสนาน

ในบ้านเมืองที่เรียกกันว่าเจริญในปัจจุบัน มักจะมีสิ่งที่เรียกว่าอบายมุขทุกอย่าง แต่ทุกคนจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง นอกจากกฎหมายยังมีศาสนาเป็นที่พึ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจและความประพฤติ ศาสนาย่อมสอนศีลธรรมแก่ประชาชน บางทีก็ดูเหมือนกัน เช่น ทางบ้านเมืองส่งเสริมอาชีพบางอย่างที่เกี่ยวข้องแก่การใช้เนื้อสัตว์เป็นอาหาร แต่ทางศาสนาห้ามการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ทางบ้านเมืองตั้ง

โรงต้มกลั่น แต่ทางศาสนาห้ามดื่มสุราเมรัย ดูขัดกันดังนี้ น่าจะอยู่ด้วยกันไม่ได้ แต่ก็อยู่ด้วยกันได้ ทั้งที่บ้านเมืองยังอุปถัมภ์ศาสนาอีกด้วย ก็เพราะการปฏิบัติศาสนา เป็นไปตามศรัทธาของแต่ละคน ใครยังไม่ศรัทธาจะยังไม่ปฏิบัติก็ได้ หรือยังไม่สะดวก ก็ยังไม่ต้องปฏิบัติ ส่วนกฎหมายเป็นการบังคับ เมื่อชาติต้องการใช้หรือต้องการให้ช่วย ก็ต้องรับใช้ชาติ ช่วยชาติก่อน วางจากกิจจำเป็นของชาติจึงปฏิบัติกิจทางศาสนาได้สะดวกตามศรัทธา ศาสนาจึงไม่ขัดขวางต่อชาติ ทั้งยังช่วยชาติโดยเป็นเครื่องอบรมจิตใจคนให้ตั้งใจต่าง ๆ ที่กฎหมายไม่อาจทำได้ และคนในบ้านเมือง ทั้งปวงย่อมมีระดับแตกต่างกัน แม้จะอยู่ใต้กฎหมายเหมือนกัน ดังนั้น ผู้ที่ต้องการจะปฏิบัติให้ประณีตยิ่งขึ้นไปกว่ากฎหมาย ก็มาปฏิบัติศีลธรรมในทางศาสนาได้ จะปฏิบัติเร็วหรือช้าเท่าไรก็สุดแต่ใจสมัคร

ลักษณะและสิ่งที่เป็นไปในบ้านเมืองทั้งปวงก็ถอดแบบมาจากจิตตนครทุกอย่าง ไม่มีผิดเพี้ยน เพราะนครสามมีเชื้อพืงทั้งคู้บารมีและคู้อาสาจะ จึงได้สร้างโรงเรียน โรงพยาบาล สถานหรือการสงเคราะห์ต่าง ๆ ตลอดถึงวัดวาอารามขึ้นด้วยคำแนะนำของคู้บารมี และได้สร้างโรงอบายมุขต่าง ๆ ขึ้นด้วยคำแนะนำของคู้อาสาจะ ทั้ง ๒ ต่างเป็นคู้ปรับของกันและกัน ทั้งต่างก็ชวนชวยที่จะให้พรรคพวกเข้ามาสู่จิตตนครให้มากยิ่งขึ้น ชาวจิตตนครจึงมีสิ่งหรือทางที่จะเลือกทำ เลือกปฏิบัติ เลือกเดิน ได้ทุกสิ่งทุกประการ ทุกทาง จะไปทางมนุษย์ ทางอบายภูมิ ทุกคติภูมิก็ได้ จะไปทางสุคติภูมิ ตลอดถึงนิพพานก็ได้ คู้อาสาจะและสมุทัยพยายามชักชวนเต็มที่ทำให้เดินไปตามทางของตน ใช้อารมณ์ที่น่าปรารถนาและสวรรค์เป็นเครื่องโฆษณาหล่อใจคนให้นิยม ซึ่งก็ได้ผลเป็นอันมาก

บรรดาผู้มาบริหารจัดการทั้งหลาย คือผู้ที่ปรารถนาจะสามารถพาตนให้พ้นจากทางสายที่คู้อาสาจะและสมุทัยแห่งจิตตนครพยายามชักชวนให้เดิน จึงนับว่าเป็นผู้มีความตั้งใจถูก ตั้งใจดี ที่จะทำให้สามารถก้าวเข้าไปสู่ทางสุคติได้ ถ้ามีความเพียรประกอบด้วยสติอยู่เสมอ

ศาสนาในจิตตนคร

ในจิตตนครก็มีศาสนา ๆ มากมาย กล่าวได้โดยไม่ผิดว่ามีครบทุกศาสนา เหมือนดังที่มีอยู่ในโลก ฉะนั้น พระพุทธศาสนาก็ได้มีอยู่ในจิตตนครเช่นเดียวกัน ศาสนาทั้งหลายที่มีมาก่อนและที่มีในภายหลังก็ดูคล้าย ๆ กัน มีในจิตตนครโดยครบถ้วน แต่ชาวจิตตนครนับถือศาสนาอีกแบบหนึ่ง ต่างจากโลกภายนอก

เมื่อพระพุทธเจ้ายังเป็นพระโพธิสัตว์ ยังมีได้ตรัสรู้ ได้มีพระปณิธานต่อ พระโพธิญาณ ทรงบำเพ็ญพระบารมี ๑๐ ประการ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐานะ เมตตา อุเบกขา อย่างเต็มที่ เมื่อพระบารมีแก่กล้าขึ้น ก็ได้ทรงละทางที่ผิด ทรงพบทางที่ถูกต้องขึ้นโดยลำดับ จนถึงได้ทรงพบ *มัชฌิมาปฏิปทา* คือทางสายกลาง ไม่ข้องแวะด้วยทางที่พัวพันด้วยสุขสดในกาม และไม่ข้องแวะด้วย ทางทรมาณตนให้ลำบากเปล่า คือ *ทางมีองค์ ๘ ประการ* ได้แก่ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ พยายามชอบ สติชอบ สมาธิชอบ ในวันที่จะตรัสรู้พระโพธิญาณ ได้ทรงตั้ง *จาดุรงคมหาปธาน* คือ ความเพียรประกอบ ด้วยองค์ ๔ ว่า เลือดเนื้อจะเหือดแห้งไปหมด เหลือแต่หนัง เอ็น กระดูก ก็ตามที่ยังไม่ทรงบรรลุธรรมที่จะพึงบรรลุได้ด้วยกำลังเรี่ยวแรงของบุรุษ ก็จะไม่ทรงลุกขึ้นจาก ที่นั่งอันนี้ ทรงตั้งความเพียรยกเอาเลือดเนื้อ ๑ หน้ ๑ เอ็น ๑ กระดูก ๑ รวม ๔ ประการขึ้นอ้างอิง จึงเรียกว่าประกอบด้วยองค์ ๔

ฝ่ายสมุหทัยกับพรรคพวกได้เห็นพระโพธิสัตว์ทรงปฏิบัติตั้งนั้นก็พอใจ เพราะเป็นการปฏิบัติที่จะให้พ้นจากอำนาจของตน จึงได้พยายามขัดขวางต่าง ๆ ตั้งแต่เบื้องต้น ดังที่พระอาจารย์ได้เขียนเอาไว้ว่า เมื่อพระมหาสัตว์ (คือพระสิทธัตถะ ราชกุมาร) ได้ทรงสละรัชสิริสมบัติ ทรงมังกัญฐกะ มีนายฉันทะเป็นสหาย เสด็จออกจากพระนคร ฝ่ายมารได้มายืนที่ประตูนคร กล่าวห้ามว่า “กลับเสียเถิดสิทธัตถะ จักรัตนสมบัติจักมีปรากฏแก่พระองค์ในวันที่ ๗ แต่วันนี้” พระองค์ตรัสว่า “ดูก่อนมาร เราจักทำน เราไม่ต้องการด้วยจักรัตนสมบัติ” “ถ้าอย่างนั้นพระองค์ ต้องการอะไร” “เราต้องการพระสัพพัญญุตญาณ (ความตรัสรู้ธรรมทั้งปวง)” “ถ้าอย่างนั้นตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ถ้าพระองค์จักคิดไม่ตีสักอย่างหนึ่ง เป็นต้นว่าคิดไปในกาม ข้าพเจ้าจะรู้จักที่พึ่งทำแก่พระองค์” มารที่พระอาจารย์เล่าถึงในเรื่องนี้ก็คือสมุหทัยกับพรรคพวกนี้แหละ เพราะเป็นผู้คอยขัดขวางทำลายความเพียรเพื่อโพธิญาณของทุก ๆ คน แต่สมุหทัยไม่ยอมรับคำนี้ ไม่ชอบคำนี้ เช่นเดียวกับกับคนทำชั่วทุจริตทั้งหลายที่ไม่ชอบให้ใครตราหน้าตนว่าเป็นคนชั่วทุจริต สมุหทัยชอบแสดงตนว่าเป็นผู้สร้างเสริมความสุขความดีงามทั้งปวง พอใจให้ใคร ๆ เข้าใจตนไปเช่นนั้นและพูดถึงเช่นนั้น ก็เหมือนอย่างคนชั่วคนทุจริตทั้งหลายที่มักชอบแสดงตนว่าเป็นคนดี ชอบที่ใคร ๆ จะพูดถึงว่าเป็นคนดี สมุหทัยได้ติดตามหาช่องโอกาส ที่จะทำลายความเพียร และความตั้งใจของพระมหาสัตว์ตั้งแต่เสด็จออกผนวชเรื่อยมาถึง ๖ ปี

ทุกคนมีสมุหทัยคือมารคอยติดตามขัดขวางการทำความดีอยู่เสมอ ความมีสติรู้เท่าทันจะทำให้สามารถรู้ได้ว่าเมื่อใดมารด่าเนินงาน ปัญญาและความเพียรจะทำให้สามารถเอาชนะมารได้เป็นขั้นไปตามกำลังของปัญญาและความเพียร

บรรดาผู้มาบริหารจัดการทั้งหลายคือผู้กำลังอบรมเพิ่มพูนสติให้รู้ทันมารคือสมุหทัย อบรมเพิ่มพูนปัญญาและความเพียรให้สามารถเอาชนะมารได้ มารคือผู้ทำลาย ผู้ทำให้เกิดทุกข์ ผู้ใดสามารถเอาชนะมารได้ ผู้นั้นย่อมสิ้นทุกข์ มีสุขตามควรแก่ความปฏิบัติของตน

พระมหาสัตว์มัจฉุมาร

พระมหาสัตว์ คือพระโพธิสัตว์ ได้ทรงมีสติสำรวมระวังความคิดของพระองค์เอง มิให้เป็นอกุศลวิตก (คือคิดไม่ดี) อยู่ตลอดเวลา แม้จะมีความคิดไม่ดีแลบเข้ามาบ้าง ก็ทรงมีสติพิจารณาระงับเสียโดยเร็วพลัน ดังที่พระองค์ได้ตรัสแสดงถึงการปฏิบัติของพระองค์เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ว่า ได้ทรงทำวิตกคือความคิดเป็น ๒ ส่วน คืออกุศลวิตก ส่วนหนึ่ง กุศลวิตกส่วนหนึ่ง โดยทรงทำความรู้ทันความคิดที่เกิดขึ้นตามเป็นจริง พร้อมทั้งรู้โทษและคุณ อกุศลวิตกจึงระงับดับหายไป เหลือแต่กุศลวิตก แต่ถ้าคิดไปแม้จะเป็นกุศลมากไปก็เกิดโทษ เช่น ความเหน็ดเหนื่อยฟุ้งซ่าน จึงทรงสงบความคิด ทำพระจิตให้ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว สมุทัยจึงไม่ได้โอกาสที่จะแทรกซึมเข้าไปทางความคิดที่ไม่ดี และเมื่อเห็นพระองค์ทรงปฏิบัติจริง ไม่หวั่นไหว ก็เกิดหวั่นไหวขึ้นเองว่าพระองค์ จะทรงพ้นไปจากอำนาจตนเป็นแน่แล้ว จึงให้ระดมพลเสนาทั้งสิ้นเข้าโจมตีพระโพธิสัตว์ ณ ควางไม้โพธิพฤกษ์ในวันที่พระองค์จะตรัสรู้ เพราะเห็นว่าจจะรอช้าต่อไปอีกมิได้แล้ว

พระมหาสัตว์ได้ทรงตั้งจาดูรงคมหาปราบแล้ว พระมหาสัตว์ได้ทรงเสียดพระบารมี ทรงเรียกพระบารมีทั้งปวงมาช่วยพร้อมทั้งบุรุษโยธาอีก ๗ จำพวก คือ สัทธาพล วิริยพล สติพล สมာธิพล ปัญญาพล หิริพล โอตตปป์พล พระบารมี ทั้ง ๓๐ ทศ พร้อมทั้งบุรุษโยธาก็มาประชุมพร้อมกันป้องกันพระมหาสัตว์ สมุทัยกับพรรคพวกที่เรียกว่า มารและเสนามาร ก็ไม่อาจจะเข้าใกล้ถึงพระองค์ได้ แต่ก็พยายามแสดงอาการคุกคามด้วยอาการต่าง ๆ อย่างน่าสะพรึงกลัว

ฝ่ายพระมหาสัตว์ก็มีได้ทรงพรันพรัง มีพระหฤทัยตั้งมั่นไม่หวั่นไหว และเพื่อที่จะทรงเผด็จศึกมาร จึงทรงยกพระดัชนีชี้ที่พื้นมหินทรา เพื่อเป็นสักขีพยานแห่งการที่ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาครบถ้วน ๓๐ ทศ ด้วยอำนาจแห่งโพธิสัมภาร ธรรมก็ปรากฏขึ้นมาเป็นสักขีพยาน และด้วยอำนาจแห่งน้ำพระหฤทัยอันเปี่ยมไปด้วยพระเมตตากรุณา ก็ปรากฏอุทกธาราจากธรรมหลังไหลพัดพา มารและพลพยุหเสนาออกไปจนหมดสิ้น ดังที่ปรากฏในภาพคิดเขียนเป็นรูปพระพุทธรูปเจ้ามัจจุมาร พระองค์ประทับบัลลังก์หน้าคากายใต้โพธิพฤกษ์ พระหัตถ์ขวาพาดขี้ผึ้ง มีรูปนารียืนอยู่ใต้บัลลังก์ บิดน้ำในมวยผมไหลหลั่งออกมาเป็นท่อธาราทะเลหลวงนองท่วมหมู่มารเสนาทั้งหลาย

รูปนารีนี้หมายถึงธรรมะ จึงเรียกรู้กันว่า พระนางธรรมะบิดมวยผม ในภาพเขียนเป็นรูปหมู่มารเสนาอยู่สองข้างพระพุทธรูป ข้างหนึ่งกำลังเงื้อมมืออาวุธนานาชนิดเพื่อทำร้ายพระองค์ มีพญามารสถิตอยู่เหนือคอข้างชื่อคีรีเมขละ มีพาหะข้างละพันทรงอาวุธต่าง ๆ อีกข้างหนึ่ง ถูกลูกท่อมพ่ายแพ้ไป และน้ำในมวยผมนั้นหมายถึงน้ำทักษิณาทกที่พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญทานบารมีหลังลงบนแผ่นดิน ตั้งแต่เบื้องต้นก็มากมายยิ่งกว่าน้ำในมหาสมุทร พระมหาสัตว์ทรงชนะมารและเสนาตั้งแต่เวลาเย็นก่อนที่อาทิตย์จะอัสดง

ได้กล่าวแล้วว่าทุกคนมีมารคอยติดตามขัดขวางการทำความคิด และล่อให้ทำความชั่วอยู่เสมอ ผู้ใดสู้ได้คือไม่เลิกล้มความพยายามที่จะทำความดีใด ๆ ก็ตามเมื่อใดก็ตาม เรียกว่าผู้นั้นเป็นผู้ชนะมาร แม้จะยังไม่อาจชนะมารได้ยั่งยืนตลอดไป เช่นที่พระพุทธรูปทรงชนะแล้ว ก็ยังดีกว่าที่จะไม่มีเวลาชนะเสียเลย การพ่ายแพ้แก่มารก็คือการตามใจมารให้นำไปสู่การทำความผิดนานาประการนั่นเอง ซึ่งไม่เป็นสิ่งที่ผู้ใดควรทำไปเช่นนั้น ทุกคนควรมีสติ มีปัญญา มีหิริโอตตัมปะ และมีความเพียรเอาชนะมารให้ได้ นั่นแลจึงจะนับว่ามาบริหารจิตอย่างถูกต้อง

พระมหาสัตว์ชนะมารและตรัสรู้

เมื่อพระมหาสัตว์ทรงผจญมารและทรงชนะมารและเสนาตั้งแต่ก่อนอาทิตยตก ในวันที่จะตรัสรู้ ทรงดำเนินปฏิบัติต่อไปในมัชฌิมาปฏิปทาที่ทรงบรรลุถึงพระญาณทั้งหลาย ดังที่ได้ตรัสเล่าแก่พระสาวกในภายหลัง กล่าวโดยย่อว่า ทรงได้สมาธิแน่นแล้ว ทรงน้อมจิตที่เป็นสมาธิไปเพื่อรู้ ก็ทรงได้พระญาณคือความรู้ชั้นโดยลำดับจนถึงพระสัมโพธิญาณ คือความตรัสรู้ในพระจตุราริยสัจ ทรงทำลายกิเลสอาสวะอนุสัยในสันดานให้สิ้นไปหมด ดังที่เรียกว่าได้ตรัสรู้พระธรรม ในปัจฉิมยามแห่งราตรินั้น บังเกิดพระนามพิเศษขึ้นว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ พระสัมโพธิญาณนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระสัพพัญญุตญาณ แปลว่าพระญาณคือความรู้ธรรมทั้งหมด และเรียกพระนามพระพุทธองค์ ผู้ทรงได้พระญาณนี้ว่า พระสัพพัญญู แปลว่าพระผู้รู้ธรรมทั้งหมด ไทยเราเรียกกันมาแต่โบราณกาลว่า พระสรรเพชญ์ หรือ พระสรรเพชญ์ และเรียกพระญาณว่า สรรเพชชุดา

ครั้นพระองค์ได้ทรงตรัสรู้แล้ว ได้ประทับเสวยวิมุตติสุข ณ ควงไม้ต่าง ๆ ต่อมาหลายสัปดาห์ ในสัปดาห์ที่ ๕ ท่านแสดงว่าได้ประทับที่ควงไม้ชบาลนิโครธ ซึ่งมารยังได้พยายามมารบกวนอีก ดังเรื่องเล่าว่า มารนั่งเสียใจอยู่ที่หนทางใหญ่ว่าเสียแรงได้ติดตามหาช่องทางที่จะขัดขวางความตรัสรู้มานานถึงเพียงนี้ ก็ไม่พบความผิดพลาดอะไร บัดนี้ พระองค์ทรงล่วงวิสัยอำนาจของตนไปเสียแล้ว คำว่ามารตาม ที่เรียกในที่นี้เป็นกรเรียกตามพระพุทธเจ้า ดังได้กล่าวแล้วว่า ผู้ที่ถูกเรียกคือสมุทัย

หาได้ชอบใจไม่ สมุทัยไม่ปรารถนาจะให้ใคร ๆ รู้จักเข้าใจตนว่าเป็นมาร แต่ไม่อาจจะปิดบังสัญชาติแห่งตนจากพระสรรเพชดาญาณได้ พระองค์ทรงเรียกระบุดตรง ๆ ว่ามาร ๆ ทุกครั้งที่เข้ามา

ในขณะที่มารหรือสมุทัยนั่งคิดระทมใจอยู่นั้น ธิดาทิ้งสามของมารคือนางต้นหา นางอรดี และนางราคา เห็นบิดาหายไปจึงเที่ยวค้นหา ก็ไปพบบิดานั่งระทมทุกข์อยู่ จึงไต่ถามความแล้วก็รับอาสาจะไปในาพระองค์มาไว้ในอำนาจของบิดาอีก ฝ่ายสมุทัยกล่าวห้ามว่าไม่มีใครจะสามารถทำพระองค์ไว้ในอำนาจได้ ธิดาทิ้ง ๓ ก็กล่าวว่าพวกตนเป็นสตรี ย่อมรู้วิธีที่จะผูกใจบุรุษเพศ จะใช้บ่วงราคาเป็นต้นผูกจูงมาให้จงได้ ขอให้บิดาอย่าได้วิตก ครั้นแล้ว นางทั้ง ๓ ได้เข้าไปหาพระพุทธรองค์ กล่าวทูลว่าจะขอบิณฑบาตพระยุคลบาท พระพุทธรองค์ไม่ทรงใส่พระหทัยในถ้อยคำของนางทั้ง ๓ ทั้งไม่ทรงลืมนพระเนตรขึ้นดู ธิดามารคิดว่าอันความประสงค์ของบุรุษทั้งหลายย่อมสูงต่ำต่าง ๆ กัน บางคนชอบเด็ก ๆ บางคนชอบสตรีวัยแรก บางคนชอบวัยกลาง บางคนชอบคนแก่ก็มี จำจะประเล้าประโลมพระองค์ด้วยประการต่าง ๆ จึงแสดงบิดเบือนตนเป็นสตรีเพศเป็นอันมาก เช่น เด็กรุ่นสาวผู้ยังไม่มีบุตร ผู้ที่มีบุตรแล้วคนหนึ่ง ๒ คน คนวัยกลางจนถึงคนแก่ ครบทุกอย่าง เข้าไปเฝ้าพระองค์ ๖-๗ ครั้ง

พระพุทธรองค์ทรงเข้าผลสมาบัติเสวยวิมุตติสุข ไม่ได้สนพระทัยเลย ตรัสว่า “ผู้ใดชนะกิเลสเด็ดขาดแล้ว ไม่กลับแพ้ ไม่มีกิเลสอะไรในโลกจะมาต่อแยะได้ ผู้ใดไม่มีต้นหาที่เหมือนอย่างตาข่ายคล้องใจให้ติดนำไปที่ไหน ๆ เจ้าทั้งหลายจักนำผู้ นั้นซึ่งเป็นผู้รู้ มีที่เกี่ยวไปแห่งพระญาณไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีร่องรอย ด้วยร่องรอยอะไรเล่า” ธิดามารทั้งหลายก็อันตรธานไป

สามัญชนย่อมมีบางโอกาสที่ชนะกิเลส และบางโอกาสแพ้กิเลส แม้จะยังไม่สามารถชนะกิเลสได้เด็ดขาด ไม่กลับแพ้ แต่ก็ควรพยายามให้โอกาสที่แพ้มีน้อยกว่าโอกาสที่ชนะ เพื่อจะได้มีโอกาสทำความดีมากกว่าทำความชั่ว และผลที่ได้รับก็จะเป็นความสุขมากกว่าความทุกข์

จิตตนครมี ๒ ศาสนา

เรื่องการผจญมารของพระพุทธเจ้า ตลอดจนถึงทรงผจญธิดามารจนทรงได้ชัยชนะ เรื่องนี้เป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าผู้ทรงอุบัติขึ้นในโลกเมื่อประมาณ ๔๕ ปีก่อนพุทธศักราช และพระพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นในสมัยนั้น พุทธบริษัทก็ได้เริ่มมีขึ้นในสมัยนั้นเช่นเดียวกัน ก่อนแต่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้น ก็ได้มีศาสนาอื่นอยู่แล้วหลายศาสนา และยังมีศาสนาต่าง ๆ เกิดตามหลังพระพุทธศาสนาอีกหลายศาสนา ในปัจจุบันนี้ ได้มีศาสนาต่าง ๆ สืบสอนกันอยู่ในโลกหลายศาสนา แต่เป็นข้อที่แปลกอย่างยิ่งที่ในจิตตนครมีอยู่เพียง ๒ ศาสนาเท่านั้น คือ พุทธศาสนา และ สมุทัยศาสนา กับมีข้อที่ยิ่งแปลกคือพระพุทธเจ้าในจิตตนครหาได้เสด็จดับขันธปรินิพพานเหมือนองค์พระพุทธเจ้าในโลกไม่ พระพุทธองค์ยังทรงดำรงอยู่ ซึ่งผู้ที่เห็นธรรมเท่านั้นจึงจะเห็นพระองค์ได้ ดังที่ได้ตรัสไว้ว่า “ผู้ใดเห็นเราผู้นั้นเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นเรา” ดังนี้ ข้อที่แปลกข้อหลังนี้จะได้กล่าวเมื่อถึงตอนที่ควรจะกล่าวต่อไปอีก

ในตอนนี้จะกล่าวถึงแต่ข้อแรกคือ ๒ ศาสนาดังกล่าว พุทธศาสนานั้นคือศาสนาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าตามที่เข้าใจกันนั้นแหละ ส่วนสมุทัยศาสนา คือศาสนาคำสั่งสอนของสมุทัยที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า มาร ๆ นั้นเอง จึงเกิดปัญหาว่ามารหรือสมุทัยก็มีศาสนาด้วยหรือ เรื่องเป็นอย่างไร จึงขอเล่าเสียเลยว่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงประกาศพระพุทธศาสนาในจิตตนคร ฝ่ายสมุทัยกับคู่อาสวะเกรงว่าพระองค์จะทรงทำชาวจิตตนครให้เป็นพุทธบริษัทไปเสียหมด และตนก็จะเสื่อมถอย

อำนาจ จะสิ้นอำนาจ ครองใจคนต่อไป จึงเห็นว่าจำจะต้องตั้งศาสนาขึ้นต่อต้านไว้ แต่การที่จะตั้งศาสนาขึ้นนั้นจำจะต้องแสดงตนเป็นศาสดา กล่าวสั่งสอนลัทธิปฏิบัติที่ชวนให้โลก โกรธ หลง หัวใจทั้ง ๓ นี้ สมุทัยได้ใช้ให้คู่มือใจคนและคอยสอดแทรกอยู่ในใจคนอยู่แล้ว สมุทัยจึงแสดงตนเป็นศาสดา กล่าวสั่งสอนลัทธิปฏิบัติดังกล่าว สอดแทรกโลก โกรธ หลง หรือกิเลส ตัณหา พร้อมทั้งอารมณ์ล่อให้เห็นเป็นรูปนิมิตจริงจัง เช่น เห็นเป็นเทพเจ้ามาปรากฏองค์ ได้ยินเสียงกระซิบกระซาบบอกกล่าว ข้อนุศาสน์บางอย่าง เมื่อใส่โลกเข้าไปในใจแล้ว สมุทัยก็รู้ว่าสอนวิธีให้ได้สมโลกบ้าง ก็จะทำให้ความนับถือ เมื่อใส่หลงเข้าไปในจิตใจแล้ว สมุทัยก็รู้ว่าหลงไหลในโลก ไม่อยาก จะตาย อยากจะเกิดเสวยสุขอยู่นิรันดร ก็สอนเรื่องภูมิแห่งสุขนิรันดรเช่นนั้น จึงเกิดเป็น ศาสนาขึ้นอีกศาสนาหนึ่ง เรียกให้ต่างจากพุทธศาสนาว่า *สมุทัยศาสนา* หรือ *มารศาสนา*

มารศาสนานี้ตรงกันข้ามกับพุทธศาสนา เหมือนอย่างว่าพุทธศาสนาสอนให้ ไปทางทิศตะวันออก มารศาสนาก็สอนให้ไปทางทิศตะวันตก สอนค่านกันอยู่ดังนี้ เพราะพระพุทธเจ้าทรงสอนให้พ้นจากอำนาจสมุทัย ส่วนสมุทัยสอนผูกพันไว้ ไม่ปล่อยให้ หลุดพ้นไปได้ ชาวจิตตนครจึงพากันพะว้าพะวัง บางคนนับถือทางนี้ บางคนนับถือ ทางโน้น คนเดียวกันนั้นแหละ บางคราวนับถือพระ บางคราวนับถือมาร ด้วยเข้าใจว่า เป็นเทพผู้ศักดิ์สิทธิ์ไปก็มี

ผู้มาบริหารจิตก็คือผู้กำลังพยายามทำจิตตนครของตนให้มีเพียงพุทธศาสนา เท่านั้น ไม่ให้มีศาสนา มาร นั่นก็คือผู้มาบริหารจิตกำลังพยายามทำจิตของตนให้พ้น จากอำนาจของสมุทัย มีโลก โกรธ หลง เป็นสำคัญ ทำได้ผลมากเพียงไร คือฟังเสียง สั่งสอนของศาสนามารน้อยลงเพียงไร ก็จะมีจิตใจที่เป็นสุขยิ่งขึ้นเพียงนั้น

ผู้นำศาสนาทั้ง ๒ เข้าไปตั้งในจิตตนคร

ได้กล่าวถึงศาสนาในจิตตนครว่า มีเพียง ๒ ศาสนาเท่านั้น คือ พุทธศาสนา และสมุทัยศาสนา หรือศาสนาของพระพุทธเจ้ากับศาสนาของมาร

น่าจะมีใครสงสัยบ้างก็ได้ ว่าใครเป็นผู้นำศาสนาทั้ง ๒ เข้าไปสั่งสอนในจิตตนคร ก็น่าจะบอกเสียทีเดียว ว่าสำหรับมารศาสนาหรือสมุทัยศาสนานั้น คู่อาสาะนั้นเองเป็นผู้นำเข้าไปและคอยแนะนำนครสามิให้นับถือ ส่วนพุทธศาสนาที่คู่บารมีของนครสามิเป็นผู้นำเข้าไปและก็คอยแนะนำนครสามิให้นับถือ

ชั้นแรกนครสามิเอนเอียงไปทางคู่อาสาะมาก สมุทัยกับพรรคพวกครองอำนาจในจิตตนครเต็มที่ คุมระบบสื่อสารทั้งหมด คุมชาวจิตตนครทั้งหมดทุกบ้านทุกตัวคน คุมไตรทวารของจิตตนครดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ต่อมา เมื่อความยุ่งยากความทุกข์เดือดร้อนเกิดมากขึ้น เพราะพรรคพวกอาสาะเกิดชะล่าใจประพฤติทุจริตจะแจ้งมากขึ้นทุกที จนชาวจิตตนครเริ่มรู้สึกถึงความชั่วร้ายของพรรคพวกสมุทัย คู่บารมีจึงได้โอกาสเริ่มเข้าพบ แนะนำนครสามิให้เรียกศีลและหิริโอตตปปะมาใช้ในกิจการบ้านเมือง ดูบ้าง ตามคำแนะนำสั่งสอนขององค์พระบรมครู คือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นครสามิได้ยอมปฏิบัติตามโดยเรียกศีลเป็นต้นมาใช้ พุทธศาสนาจึงได้เริ่มเข้าสู่จิตตนคร เป็นเหตุให้สมุทัยหวาดสะดุ้ง หาโอกาสเข้ายุแหย่นครสามิให้เลิกใช้ศีลและหิริโอตตปปะกลับไปใช้พรรคพวกของสมุทัยตามเดิม ครั้นความทุกข์เดือดร้อนกลับเกิดขึ้นมาอีก คู่บารมีก็เข้าให้สติ ตักเตือนนครสามิให้เรียกศีลกับหิริโอตตปปะกลับมาใช้อีก และคราวนี้คู่บารมีเสริมกำลังโดยเพิ่ม *อินทริยสังวร* *สติสัมปชัญญะ* และ *สันโดษ* มาช่วยศีลกับหิริโอตตปปะเข้ามาอีก ฝ่ายสมุทัยก็เข้าขอให้คู่อาสาะช่วยให้แข็งแรงขึ้น

เพราะสมุทัยนั้นปกติกแล้วคู่บารมี ไม่กล้าสู้หน้า ต้องอาศัยคู่อาสวะซึ่งนับว่าเป็นฝ่ายข้างในของนครสามิเข้าช่วยสนับสนุน และคู่อาสวะนั้นเป็นคู่ปรับสำคัญของคู่บารมี เป็นพวกสมุทัย จึงได้เข้าช่วยสมุทัย โดยแนะนำนครสามิให้เลิกใช้ผู้ที่คู่บารมีนำเข้ามาเสียทั้งหมด เมื่อเห็นว่าจะไม่อาจให้นครสามิเลิกใช้ได้ทั้งหมด เพราะนครสามิก็พึ่งคู่บารมีอยู่มาก ก็แนะนำให้เรียกใช้ฝ่ายสมุทัยด้วย เพราะจะทำให้บ้านเมืองสนุกสนานและเจริญ

ฝ่ายนครสามิพึ่งทางโน้นบ้างทางนี้บ้าง ในที่สุดก็เรียกใช้ทั้งสองฝ่าย เพราะมีอยู่ทั้งคู่อาสวะ ทั้งคู่บารมี ในจิตตนครจึงมีทั้งฝ่ายกุศล ทั้งฝ่ายอกุศล ศาสนาก็มีทั้งพุทธศาสนา มารศาสนา ต่างก็แสดงสั่งสอนแก่ชาวจิตตนครกันอย่างเต็มที่

ข้อความที่กล่าวมานี้ดูน่าจะซ้ำกับที่ได้กล่าวเล่ามาแล้ว เป็นข้อความที่ซ้ำจริงด้วยความจงใจกล่าว เพื่อทบทวนข้อความที่กล่าวมาแล้วมากและนานโดยย่อสักครั้งหนึ่งก่อนที่จะเล่าต่อไป และนำคิดว่าชาวจิตตนครก็น่าจะเหมือนกับชาวโลกทั่ว ๆ ไป ซึ่งต่างก็ทำดีบ้างชั่วบ้าง เพราะความดีความชั่วย่อมมีอยู่ตามธรรมดาโลก แต่ก็มีข้อต่างกันที่ชาวจิตตนครเป็นผู้นับถือศาสนาด้วยกันทั้งนั้น ถ้ามีใช้พุทธศาสนิกชนก็มารศาสนา ที่จะไม่นับถือศาสนาอะไรเลยนั้นหาไม่มี และข้อที่น่าเห็นว่าเป็นอีกข้อหนึ่งก็คือ โดยมากนับถือกันทั้ง ๒ ศาสนาอย่างเปิดเผย

เมื่อคนมีทั้งคู่บารมีคือฝ่าย ดีและคู่อาสวะคือฝ่ายชั่ว คอยกระชิบใจอยู่ตลอดเวลาปกติจึงย่อมจะทำดีบ้างชั่วบ้าง เพราะเชื่อเสียงคู่อาสวะบ้างและเชื่อเสียงคู่บารมีบ้าง ปัญญาหรือเหตุผลเท่านั้นที่จะทำให้เห็นชัดถูกต้องตามความเป็นจริงว่าเสียงของคู่บารมีคือเสียงของฝ่ายดีเท่านั้นที่ควรฟัง ควรเชื่อ และควรปฏิบัติตาม เสียงของคู่อาสวะคือเสียงของฝ่ายไม่ดี ไม่ควรฟัง ไม่ควรเชื่อ และไม่ควรปฏิบัติตาม และก็ปัญญาหรือเหตุผลเท่านั้นที่จะทำให้ตัดสินใจลงไปได้ถูกต้องว่า เสียงไหนคือเสียงของฝ่ายดีและเสียงไหนคือเสียงของฝ่ายชั่ว นอกจากปัญญาและเหตุผลแล้วจะไม่มีอะไรทำให้รู้ได้ด้วยตนเอง

บรรดาผู้มาบริหารจิตทั้งหลาย จึงควรอบรมปัญญา อบรมความมีเหตุผลให้ยิ่งขึ้น จนถึงสามารถทำจิตตนครของตนให้มีแต่พุทธศาสนาเท่านั้น มารศาสนาจะไม่อาจอยู่ทำลายความสงบสุขของจิตใจได้เลย

ความแตกต่างแห่ง ๒ ศาสนา

จะเล่าสักเล็กน้อยว่าพุทธศาสนาในจิตตนครสอนอย่างไร มารศาสนาสอนอย่างไร พุทธศาสนาสอนให้ปฏิบัติดังนี้ *ให้มีศีล* คือให้เว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต การประทุษร้ายร่างกาย การทรมานทรมานกรรมสัตว์ เว้นจากการลักขโมยฉ้อโกงต่าง ๆ เว้นจากความประพฤติผิดในทางกาม เว้นจากพูดเท็จหลอกลวง เว้นจากดื่มน้ำเมาคือสุราเมรัยทุกชนิด *ให้มีหิริ* คือความละอายรังเกียจความชั่วหรือบาปทุจริตต่าง ๆ เหมือนอย่างชายหนุ่มหญิงสาวผู้รักสวयरักงาม รังเกียจสิ่งสกปรก *ให้มีโอตตปปะ* ความเกรงกลัวต่อความชั่วหรือบาปทุจริตต่าง ๆ เหมือนอย่างบุคคลผู้รักชีวิตเกรงกลัวต่ออสรพิษ ไม่อยากที่จะเข้าใกล้

ส่วนมารศาสนาสอนให้ปฏิบัติดังนี้ ให้ฆ่า ให้ประทุษร้าย ให้ทำทรมานทรมานสัตว์ ให้ลักขโมย ฉ้อโกง ให้ประพฤติผิดในทางกาม ให้พูดเท็จหลอกลวง ให้ดื่มน้ำเมา เมื่อมีกฎหมายห้ามและมีบทลงโทษผู้ประพฤติละเมิด กลัวจะถูกลงโทษตามกฎหมาย หากจะฝ่ากฎหมายก็ทำอย่าให้ถูกจับได้ เมื่อยังไม่มีโอกาสจะฝ่ากฎหมายก็ให้ปฏิบัติตามกฎหมายไปก่อน มีโอกาสเมื่อใดก็ให้ทำตามที่ยากทำ ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงศีลธรรมอะไร ให้นิยมยินดีในการทำ ความชั่ว หรือบาปทุจริตต่าง ๆ ไม่ต้องอาย ไม่ต้องรังเกียจ ไม่ต้องกลัวเกรงอะไร

นอกจากนี้ พุทธศาสนาสอนให้ปฏิบัติในธรรมเหล่านี้ *ให้มีอินทริยสังวร* ความสำรวมอินทริย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาที

ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง เป็นต้น มีสติรักษาใจมิให้ซัดส่ายขึ้นลงเพราะความยินดียินร้าย ในอารมณ์ต่างๆ *ให้มีสติสัมปชัญญะ* คือ มีสติระลึกสัมปชัญญะ รู้ตัวในเวลาเย็น เติมนั่ง นอน หรือในอิริยาบถเล็กน้อย หรือในอากัปภิกิริยาต่าง ๆ *ให้มีสันโดษ* คือ ความยินดีด้วยสิ่งที่มีอยู่ มีความอิ่ม ความเต็ม ความพอใจในผลต่าง ๆ ที่ได้รับ แต่ก็มีความเพียรปฏิบัติในเหตุหรือในกรณียะ (กิจที่ควรทำ) ให้ยิ่งขึ้น ท่านอธิบายสันโดษ ดังกล่าวออกไปเป็นความยินดีตามได้ ความยินดีตามกำลัง ความยินดีตามความสมควร

แต่มารศาสนาสอนให้ปล่อยตาให้ดู ปล่อยหูให้ฟัง ตลอดถึงปล่อยให้คิดไปตามสบาย ให้นิందిในสิ่งที่น่ายินดี ให้นิินร้ายในสิ่งไม่ชอบ อย่าไปฝืนจิตใจให้เป็นทุกข์เดือดร้อน สนุกสนานไปในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะดีกว่า สอนให้ปล่อยสติสัมปชัญญะ ไม่จำเป็นต้องไปพะวงทำความรู้ตัวอยู่ในอาการเดิน ยืน นั่ง นอน ของตนในอากัปภิกิริยาต่าง ๆ สอนให้โลภอยากได้ให้มาก ๆ เมื่อยังมีอยู่น้อยก็อย่าเพิ่งไปอ้อมไปพอเสียก่อน แม้เมื่อมีมากขึ้นแล้ว ก็อย่าเพิ่งพอเช่นเดียวกัน เพราะจะสู้คนอื่นเขาไม่ได้ ให้อุดหนุนความโลภให้เกิดขึ้นมาก ๆ นอกจากโลภ ก็ให้เพิ่มความโกรธ ความหลงให้มากขึ้น จะทำให้ชีวิตมีรสชาติผาดโผน สนุกสนาน ไม่เจียบเหงาซบเซาอยากจน

กล่าวได้ว่าศาสนาทั้ง ๒ นี้ต่างสอนกันไปในทางตรงกันข้าม คู่บารมีนับถืออุปัถุม์ภพุทธศาสนา ส่วนคู่อาสาจะนับถืออุปัถุม์มารศาสนา ผู้อุปัถุม์ทั้ง ๒ นี้ต่างก็แข่งด้วยกัน และดำเนินการประกาศเผยแผ่ศาสนาของตนในจิตตนครอย่างเต็มที่

ในกรณีนี้ นครสามหรือเจ้าเมืองแห่งจิตตนครหรือเราท่านทั้งหลายนี้เอง มีหน้าที่สำคัญจะต้องช่วยคุ้มครองป้องกันจิตตนครของตนให้ร่มเย็นเป็นสุข อะไรที่จะนำไปเกิดทุกข์เกิดร้อนต้องป้องกันกำจัด แต่การจะดูให้เห็นว่าอะไรเป็นความสุขที่แท้จริง อะไรเป็นความทุกข์ของจิตตนครนั้นดูให้เห็นได้ยาก สามัญชนทั่วไปมักจะเห็นความทุกข์เป็นสุข เห็นความร่อนเป็นความเย็น ปัญญาและเหตุผลเท่านั้นที่จะช่วยให้เกิดความเห็นตรงตามความจริง จนถึงรังเกียจสิ่งที่ เป็นโทษหรือฝ่ายคู่อาสา ปรารถนาสิ่งที่ เป็นคุณหรือคู่บารมี การศึกษาพระพุทธานุศาสน์ การปฏิบัติตามพระธรรมคำสอน คือการอบรมปัญญาและเหตุผล ที่จะทำให้เห็นคุณของคู่บารมีและเห็นโทษของคู่อาสา สามารถทำจิตตนครคือใจให้มีทุกข์น้อย มีสุขมาก

ในจิตตนครมีเสรีภาพเต็มที่ในการถือศาสนา

ได้กล่าวถึงศาสนาในจิตตนครแล้วว่า ชาวจิตตนครส่วนใหญ่พากันนับถือทั้งพระพุทธศาสนาและमारศาสนากันอย่างเปิดเผย และได้มีกระบวนการประกาศเผยแผ่ศาสนาทั้ง ๒ นั้นในจิตตนคร โดยมีคูबारมีของนครสามีและคูอาสวะต่างอุปถัมภ์กันข้างละหนึ่ง จึงเป็นเหตุให้นครสามีผู้เป็นเจ้าของจิตตนครต้องรับเป็นศาสนูปถัมภกทั้ง ๒ ศาสนา และประชาชนชาวจิตตนครย่อมมีเสรีภาพในการนับถือและปฏิบัติลัทธิพิธีกรรมศาสนาตามที่นับถือ ในเมื่อการนับถือปฏิบัตินั้นไม่ขัดต่อความเรียบร้อยของบ้านเมือง ก็ดูเหมือนกับประชาชนแห่งชาติเสรีประชาธิปไตยทั้งหลาย ในโลกที่ประชาชนมีเสรีภาพในการนับถือศาสนาตามศรัทธาของแต่ละคน แม้ใครจะไม่นับถือศาสนาอะไรก็ได้ แต่ในจิตตนครดังกล่าวแล้ว ทุกคนนับถือศาสนาทั้งนั้น

ดูก็น่าเห็นว่าแปลกจากในโลกทั่วไป อันที่จริงถ้าดูเข้าใจถึงจิตใจแล้วก็ไม่น่าจะแปลก เพราะทุกคนจะต้องมีความเห็นอย่างใดอย่างหนึ่งและนับถือความเห็นนั้น เช่น นับถือความเห็นทางลัทธิอย่างหนึ่ง นับถือความเห็นของตนว่าควรนับถือ หรือไม่ควรนับถือศาสนาแม้ทั้งหมด ความเห็นนั้นแหละเท่ากับเป็นศาสนาทางจิตใจโดยตรง ถ้าเป็นสัมมาทิฐิความเห็นที่ถูก ก็เป็นพระพุทธศาสนา ถ้าเป็นมิถิฐิความเห็นผิด ก็เป็นमारศาสนา ฉะนั้น เมื่อพูดด้วยภาษาของจิตตนคร ทุกคนจึงนับถือศาสนาทั้งนั้น ไม่พระพุทธศาสนาก็मारศาสนาหรือทั้ง ๒ และจะต้องอธิบายการนับถือพระพุทธศาสนาต่างออกไปจากที่เข้าใจและถือกันทั่วไปบ้าง เพราะตามที่เข้าใจและถือกันเมื่อ

แสดงตนเป็นผู้นับถือก็ชื่อว่านับถือได้ หรือแม้เกิดในตระกูลของผู้นับถือก็ชื่อว่านับถือตามกันมา แต่ตามภาษาของจิตตนครอยู่ที่ความเห็นดังกล่าว ไม่ใช่อยู่ที่การแสดงตน ดังนั้น ฉะนั้น แม้แสดงตนว่านับถือหรือเกิดในตระกูลของผู้นับถือพระพุทธศาสนา แต่มีความเห็นผิด ยืนยันอยู่ในความเห็นผิดนั้น เช่น เห็นว่าทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว หรือกลับกันว่า ทำดีได้ชั่ว ทำชั่วได้ดี เห็นศีล หิริ โอตตบปะ เป็นต้น ไม่อำนวยการประโยชน์ มัศจรรย์ศาสตร์จะต้องยากจน ดังนี้ เป็นต้น ก็หาชื่อว่านับถือพระพุทธศาสนาไม่ แต่โดยที่แท้กลายเป็นนับถือมารศาสนาต่างหาก ถ้ามีความเห็นถูกต้อง ตรงกันข้าม เช่นมีความเห็นถูกต้องตามหลักของกรรม เป็นเหตุให้ละกรรมที่ชั่วที่ผิด ประกอบกรรมที่ดีที่ชอบ แม้จะมีได้แสดงตนว่านับถือพระพุทธศาสนาก็ชื่อว่านับถือพระพุทธศาสนา เพราะมีความเห็นชอบถูกต้องตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นเหตุให้ปฏิบัติถูกต้องตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ด้วย

นำพิศวงที่จิตตนครนี้คล้ายกับเป็นเมืองชั้นในที่ตั้งอยู่ในจิตใจนี้เอง ทำนองเป็นเมืองลับแล มิใช่เป็นเมืองลับแลภายนอก เป็นเมืองลับแลภายในจิตใจ มีอะไร ๆ ที่ดูเหมือนต่างจากโลกภายนอก เป็นอย่างนี้ในโลกภายนอก แต่เป็นอีกอย่างหนึ่งในจิตตนคร เช่นที่เกี่ยวกับศาสนา ในโลกภายนอกมีมากมาย แต่ในจิตตนครมี ๒ เท่านั้นในโลกภายนอกใครจะนับถือหรือไม่นับถือเลยก็ได้ ในจิตตนครนับถือหัวหน้ากันหมดในโลกภายนอกชื่อว่านับถือตามที่แสดงตนเป็นต้น ในจิตตนครชื่อว่านับถือศาสนาไหนตามทิวฎฐิที่มีอยู่จริง ๆ ของแต่ละคน ลองมนสิการให้ดี ๆ จะรู้สึกว่าจิตตนครมิใช่เมืองลับแล แต่เป็นเมืองเปิดเผยจริงแท้แน่นอน

บรรดาผู้มาบริหารจิตทั้งหลาย คือผู้มีความเห็นถูกต้องตามหลักของกรรม หรือมีฉะนั้นก็เป็นผู้ที่สนใจจะอบรมความเห็นถูกต้องเช่นนั้นให้เกิดขึ้น เรียกว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาตามแบบของจิตตนคร มิใช่ผู้นับถือมารศาสนา เป็นผู้พยายามฝึกฝนอบรมตนให้ปฏิบัติถูกต้องตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งจะเป็นเหตุให้ถึงความสุขสวัสดิ์ยิ่งขึ้นสืบไป อันเป็นผลดีของการทำเหตุดี

สวรรค์ชั้น ๖

สมุทัยหรือมารตามที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียก เมื่อกล่าวตามตำนานทางศาสนา สายหนึ่ง เป็นเทพผู้เป็นราชาแห่งกามาจรสวรรค์ชั้น ๖ คือ ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ท่านว่าสวรรค์ชั้นนั้น แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งไม่ขัดขวางโลกุตตระ อีกฝ่ายหนึ่ง ขัดขวางโลกุตตระ ฝ่ายหลังนี้เป็นพวกมารซึ่งมีราชาชื่อ *วสวัตตี* มักเรียกในหนังสือ เก่า ๆ ว่า *พญาวสวัตตีมารอิราช* พญามารนี้เองที่ได้นำพลเสนามาผจญพระพุทธเจ้า ในวันที่จะตรัสรู้ และยังได้มาอีกหลายครั้ง จนถึงได้มาทูลให้เสด็จปรินิพพาน และยังได้เที่ยววังวนผู้อื่นอีก เช่นคลใจพระอานนท์มิให้ได้สติที่จะกราบทูล อาราธนา พระพุทธเจ้าให้ทรงเจริญอิทธิบาทภาวนาเพื่อจะทรงดำรงพระชนม์อยู่กับหนึ่งคือ ประมาณ ๑๐๐ ปี หรือเกินกับหนึ่ง เมื่อพระเถระอรหันต์บางองค์ปรินิพพาน มารเที่ยวค้นหาว่าวิญญาณของท่านไปข้างไหน ก็ไม่สามารถจะพบได้ ตามประวัติ มารได้มาเกี่ยวข้องกับแทรกแซงเรื่องต่าง ๆ หลายครั้งหลายหน

เมื่อกล่าวตามเรื่องราวแห่งจิตตนคร มารหรือสมุทัยสถิตอยู่ในจิตตนคร นี้เอง ทั้งอยู่ในสำนักของนครสามินันท์และ เป็นผู้ทีนครสามิไว้เนื้อเชื่อใจ มอบหมาย ให้ดำเนินการปกครองและจัดแจงสิ่งต่าง ๆ ทางบ้านเมือง และสมุทัยยังมีคู่อาสวะ ผู้เป็นฝ่ายในสนิทกับนครสามิสนับสนุนอยู่เต็มที จึงมีอำนาจครองใจชาวจิตตนครทั่วไป แต่สมุทัยเป็นชาวต่างถิ่น มิใช่ถิ่นกำเนิด เป็นชาวจิตตนครมาตั้งแต่เดิม จึงเป็นประเภท คนจรหมอนหมิ่น ดังที่เคยกล่าวแล้ว เมื่อเป็นอาคันตุกะมาสู่จิตตนคร ได้เข้าถึง

นครสามิ ทำให้เป็นที่โปรดปรานได้แล้ว ก็ทำท่ายึดจิตตนครเป็นที่อาศัยอยู่ถาวร และได้ยึดครองจิตตนครไว้จริง ๆ

ตามเรื่องเล่ามานี้แสดงว่า มารหรือสมุทัยมิใช่เป็นบุคคลต่ำต้อย ตามประวัติสายหนึ่งก็เป็นราชาแห่งฝ่ายหนึ่งในสวรรค์ชั้นที่ ๖ ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดแห่งกามาวจรวรรค ตามเรื่องแห่งจิตตนคร ก็เป็นผู้ที่มีอำนาจมากอยู่ในจิตตนครดังกล่าว สมุทัยหรือมารต้องการให้ใครเรียกยกย่อง เช่นว่า *นันทากร* บ่อเกิดแห่งความเป็นบันเทิง *สุขากร* บ่อเกิดแห่งความสุข หรือแม้เรียกว่า *วสวัตตี* ผู้ใช้อำนาจ อันที่จริง คำนี้มี ความแรงพอ ๆ กับคำว่า *จักกวัตตี* หรือจักรพรรดิ ผู้ใช้จักร ถ้ามองอีกแห่งหนึ่งก็เป็นคำที่แรงกว่า เพราะพระเจ้าจักรพรรดิเป็นพระราชาเอกในโลกมนุษย์ มีอำนาจครอบครองมนุษย์โลกเท่านั้น ส่วนพระเจ้าวสวัตตี หรือวสพรรดิ มีอำนาจครอบครองทั้งมนุษย์ ทั้งเทพแห่งสวรรค์ทุกชั้น และมีอำนาจครอบครองไปในอภายภูมิทุกชั้นด้วย เป็นอันว่าไม่มีใครในไตรภูมิ คือ กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ ที่จะพ้นไปจากอำนาจครอบงำของสมุทัยหรือมาร ทั้งนี้เว้นแต่โลกุตตรภูมิของพระพุทธเจ้าเท่านั้น มารพยายามรักษาสัตว์โลกทั้งหมดให้ตกอยู่ในภูมิทั้ง ๓ ข้างต้น พยายามป้องกันสฤตผู้มีมิให้ไปสู่โลกุตตรภูมิซึ่งเป็นภูมิที่อยู่นอกอำนาจของมารหรือสมุทัย

เรียกตามภาษาธรรม บรรดาผู้มาบริหารจัดการทั้งหลายก็รวมอยู่ในคำว่าสัตว์โลก แม้จะเป็นสัตว์โลกที่ยังอยู่ในอำนาจครอบงำของสมุทัยหรือมาร แต่ก็มิได้นิ่งนอนใจยอมจำนนต่อมารอย่างสิ้นเชิง ได้พยายามต่อต้านอำนาจของมาร บริหารจิตให้บริบูรณ์ด้วย *ศีล* *หิริ* ความละอายรังเกียจความชั่วหรือบาปทุจริตต่าง ๆ *โศตตปปะ* ความเกรงกลัวต่อความชั่วหรือบาปทุจริตต่าง ๆ *อินทริยสังวร* ความสำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้าย เวลาที่ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง เป็นต้น *สติสัมปชัญญะ* ระลึกรู้ตัวในอิริยาบถต่าง ๆ และ *สันโดษ* ความยินดีตามได้ ตามกำลัง ตามสมควร ความบกพร่องในธรรมดังกล่าวมีน้อยเพียงใด ก็จะทำให้ผู้นั้นมีความสุขความพ้นจากอำนาจของมารเพียงนั้น

เมืองที่มีปฏิวัติรัฐประหารกันบ่อยที่สุด

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แผ่เข้าไปในจิตตนคร โดยอุปถัมภ์สนับสนุนของคูบารมีของนครสามี่ซึ่งเป็นคู่ปรับสำคัญของคู่อาสวะและสมุทย์ดังที่ได้เล่าแล้ว สมุทย์ได้แสดงตนเป็นศาสดาประกาศศาสนาขึ้นบ้าง เพราะเกรงว่าพระพุทธศาสนาจะดึงคนออกไปให้พ้นอำนาจตน คือให้ไปสู่โลกุตตรภูมิ จึงตั้งศาสนาขึ้นแข่ง คอยแนะนำคนให้ดำเนินไปสู่ภูมิทั้ง ๓ ที่อยู่ในอำนาจของตนเท่านั้น ดังที่เรียกมาแล้วว่ามารศาสนา ซึ่งก็ได้ผลเพราะประชาชนได้พากันนับถือกันทั้งเมืองก็ว่าได้ แต่มักนับถือคูกันไปกับพระพุทธศาสนา ข้อนี้ทำให้สมุทย์ผิดหวัง เพราะไม่อาจทำลายพระพุทธศาสนาลงไปได้ ทั้งดูเหมือนพระพุทธศาสนาจะเจริญขึ้น ประชาชนสนใจปฏิบัติในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ากันมากขึ้น และทางการปกครอง ฝ่ายของคูบารมีก็เข้ามาเป็นเจ้าหน้าที่ดำรงตำแหน่งน้อยใหญ่มากขึ้น เช่น ศील หิริ โอดตปปะ อินทริยสังวร สติ สัมปชัญญะ สันโดษ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ศีล เข้าคุมไตรทวารของจิตตนคร หิริ โอดตปปะ เข้ามาเป็นนครบาล อินทริยสังวร เข้าคุมระบบสื่อสารทั้งชั้นนอกชั้นใน สติ สัมปชัญญะ เข้าคุมอิริยาบถหรือการจราจรของเมือง สันโดษเข้าเป็นเจ้าหน้าที่บันส่วนทรัพย์สินเครื่องอุปโภคบริโภค เป็นเหตุให้พรรคพวกและสมุนน้อยใหญ่ของสมุทย์ต้องร่นถอยลดน้อยลงไปกว่าเดิม แต่สมุทย์ก็หายินยอมโดยง่ายไม่ ใช้เล่ห์เพทุบายและอำนาจกำลังต่าง ๆ ยึดเอาที่มั่นต่าง ๆ กลับคืนมา แม้ยึดมาไม่ได้ทั้งหมดก็ส่วนหนึ่งหรือครึ่งคราวหนึ่ง

ฉะนั้น จิตตนครจึงเป็นนครที่มีการแย่งอำนาจสลับเปลี่ยนอำนาจการปกครอง ในหน่วยต่าง ๆ กันมากที่สุด บางทีสลับเปลี่ยนกันทุกวัน วันละหลายครั้งก็มี จุดต่าง ๆ ที่ทุกฝ่ายต้องการยึดไว้เป็นของตนแต่ฝ่ายเดียวก็คือไตรทวารของเมือง หน้าขึ้นนครบาล ระบบสื่อสารทั้ง ๖ การจราจร และอำนาจการปันส่วน หรือพิกัทรายได้ต่าง ๆ เป็นต้น และจุดสำคัญก็คือนครสามมี แต่ทุกฝ่ายก็ไม่สามารถจะยึดไว้ หรือจะปฏิบัติหน้าที่ปกครอง อยู่เพียงฝ่ายเดียวได้ คู่บารมีมีคู่อาสวะเป็นคู่ปรับกัน ซึ่งนครสามมีก็ได้รับรองให้อยู่เป็น ฝ่ายในด้วยกันทั้ง ๒ สมุหทัยกับพรรคพวกฝ่ายหนึ่ง ศิลเป็นต้นซึ่งเป็นพวกคู่บารมีอีก ฝ่ายหนึ่ง ก็เผชิญหน้ากันอยู่ในจุดต่าง ๆ ทั้ง ๒ ฝ่าย ตลอดถึงศาสนาก็เป็นที่นับถือ กันทั้ง ๒ ฝ่าย

ถ้าจะเทียบกับบ้านเมืองในโลก ก็น่าจะเรียกได้ว่าเป็นบ้านเมืองที่มีการปฏิวัติ รัฐประหารมากและบ่อยครั้งที่สุด มีการสลับเปลี่ยนโยกย้ายเจ้าหน้าที่กันบ่อยที่สุด จนในที่สุดก็ดูเหมือนแบ่งเมืองกันปกครอง โดยแบ่งเขตกันปกครอง หรือแบ่งเวลากัน ปกครองในเขตเดียวกันนั้นแหละ เช่น ไตรทวารของเมือง ศิลเข้าปกครองรักษา บางส่วน โลก โกรธ หลง หัวใจใหญ่ของสมุหทัยยึดปกครองไว้บางส่วน หรือส่วน เดียวกัน ศิลรักษาบางเวลา โลก โกรธ หลง เข้าครองบางเวลา แบ่งกันไปแบ่งกันมา ดังนี้ อาศัยที่จิตตนครเป็นเหมือนอย่างเมืองลับแลดังกล่าว ใคร ๆ จึงไม่ค่อยจะรู้เรื่อง ภายในของจิตตนคร ต่างจากเรื่องของบ้านเมืองในโลกที่มีการออกข่าวให้รู้กันอยู่เสมอ จะมีการปฏิวัติรัฐประหารกันสักครั้งก็รู้กันทั่ว ส่วนในจิตตนครมีทุกวัน ก็ไม่มีใครรู้ใคร สนใจกัน

เรื่องของบ้านเมืองในโลกควรเป็นที่สนใจพอสมควร แต่เรื่องของจิตตนครควร เป็นที่สนใจอย่างยิ่ง จิตตนครของผู้ใด ผู้นั้นควรพยายามให้รู้เห็นเหตุการณ์ที่กำลัง ดำเนินอยู่ในนครของตน เพราะความรู้เห็นเหตุการณ์ในจิตตนครเป็นความสำคัญ เป็นกุญแจที่จะไขไปสู่ความสำเร็จในการรักษาจิตตนครให้ร่มเย็นเป็นสุข พุดอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ ทุกคนควรรู้อารมณ์ตน รู้ให้ทันเวลามากเพียงใดก็ยิ่งดี ความรู้ทันเท่านั้นที่จะ ทำให้อารมณ์ดับ อารมณ์ทั้งหลายเกิดแล้วดับได้เร็วเพียงใด ก็จะทำให้ใจอันเป็นที่รองรับ อารมณ์นั้น พ้นจากความขัดสายพุ้งขึ้นแพบลงได้เร็วเพียงนั้น ได้มีความสุขสงบสุข ไม่หวั่น ไหวไปตามอำนาจของอารมณ์ทั้งหลายหรือมาร

หน้าที่ของคู่อาสวะ

ได้กล่าวถึงสมุทัยกับพรรคพวกฝ่ายหนึ่ง และศีลซึ่งเป็นพวกคู่อริฝ่ายหนึ่ง
เผชิญหน้ากันอยู่เสมอในจุดต่าง ๆ ของจิตตนคร จนเหมือนแบ่งกันปกครอง การแบ่ง
เขตหรือแบ่งเวลากันปกครองในจิตตนคร ถ้าจะเกิดมีปัญหาขึ้นว่าใครเป็นผู้แบ่ง
ก็น่าจะตอบได้ว่าเป็นไปด้วยกำลังอำนาจของทั้ง ๒ ฝ่าย ถ้าจะกล่าวให้แคบเข้ามา
ก็เป็นไปด้วยกำลังอำนาจของสมุทัยหรือคู่อาสวะกับคู่อริ ซึ่งชักนำนครสามิให้ปฏิบัติ
ตามคล้อยตามไป ฉะนั้น หลักใหญ่จึงอยู่ที่นครสามิเองว่าจะคล้อยตามฝ่ายใด เท่าไร
เมื่อไร จึงต่างจากการยึดหรือแบ่งอำนาจกันในบ้านเมืองทั้งหลายในโลก ถ้าเป็นการ
ยึดอำนาจก็มิใช่เป็นการมอบหมายให้ด้วยความสมัครใจ และผู้ที่ทำการยึดอำนาจก็มัก
ขึ้นเป็นหัวหน้าเสียเอง แทนผู้ที่ถูกยึด หัวหน้าเก่าที่ถูกยึดเอาอำนาจไปก็ต้องตกต่ำ
สิ้นอำนาจ ส่วนในจิตตนคร นครสามิคงดำรงตำแหน่งหัวหน้าอยู่เพียงผู้เดียว ไม่มีใคร
แย่งได้ เพราะนครสามิเป็นบุคคลพิเศษ มีความรู้พิเศษ มีลักษณะพิเศษ มีสมรรถภาพ
พิเศษ ไม่มีใครทำลายได้เลย แต่คุณสมบัติพิเศษต่าง ๆ ของนครสามิต้องถูกบดบังไป
เพราะสมุทัยและคู่อาสวะกับพรรคพวก ซึ่งเข้ามาทำให้นครสามิมีความเห็นคล้อยตามและ
มอบหมายอำนาจต่าง ๆ ให้ นครสามิเองจึงเป็นเหมือนไม่มีอำนาจ สุดแต่สมุทัยกับ
พรรคพวกจะบัญชาให้ทำอะไร

บุคคลสำคัญผู้มีหน้าที่กำกับนครสามิ คือคู่อาสวะซึ่งกำกับการอยู่ข้างใน
จึงควรจะเล่าเสียในที่นี้ว่าคู่อาสวะมีหน้าที่สร้างภาวะ ๓ อย่างขึ้นแก่นครสามิ คือ
๑. *สร้างกาม* ความใคร่ความปรารถนา ทำให้นครสามิครุ่นคิดใคร่คิด ปรารถนาอะไร

ต่าง ๆ อยู่อย่างเงียบ ๆ ๒. *สร้างภพ* ความเป็นนั้นเป็นนี่ ทำให้นครสามิครุ่นคิดเป็น
 นั้นเป็นนี้อยู่อย่างไม่น่าเชื่อ ๓. *สร้างอวิชา* ความไม่รู้ในสัจจะคือความจริงอย่างที่
 ไม่น่าจะเป็นไปได้ คือไม่รู้จักทุกข์ ไม่รู้จักเหตุให้เกิดทุกข์ ไม่รู้จักความดับทุกข์ ไม่รู้จัก
 ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ไม่รู้จักอดีตหรือเงื่อนต้น ไม่รู้จักอนาคตหรือเงื่อนปลาย
 ไม่รู้จักทั้ง ๒ อย่าง ไม่รู้จักกรรมที่อาศัยกันบังเกิด เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าผู้บรมครู
 ผู้ทรงรู้ทรงเห็นตามเป็นจริงจึงได้ตรัสชี้แสดงว่า อาสวะอันได้แก่ กิเลสที่ต้องสันดาน
 มี ๓ คือ *กามาสวะ* อาสวะคือกาม ๑ *ภวาสวะ* อาสวะคือภพ ๑ *อวิชาสวะ* อาสวะ
 คืออวิชา ๑ คู่บารมีเท่านั้นพึงเข้าใจพระพุทธวจนะ และรู้จักอาสวะ ทั้งพยายามชี้แจง
 แสดงแนะนำนครสามิให้เข้าใจ ให้รู้จัก

ในขั้นแรก นครสามิฟังไม่เข้าใจ ไม่รู้จักเอาเสียทีเดียว ต่อมาจึงค่อยเข้าใจ
 และรู้จักอาสวะขึ้นบ้าง จึงเริ่มเห็นคุณของศีล และใช้ศีลในการปกครองบ้านเมือง เป็นต้น
 แต่ก็หยิบ ๆ ปล่อย ๆ ดูคล้าย ๆ กับเป็นคนใจคอโลเลไม่แน่นอน อันที่จริงก็น่าเห็นใจ
 เพราะคู่อาสวะต้องสันดานมานาน เกาะอยู่อย่างเหนียวแน่น ซึมซาบอยู่อย่างลึกซึ้ง
 ยากที่นครสามิจะสลัดออกได้ ที่กล่าวมาข้างต้นว่าเหมือนอย่างมีปฏิวัติรัฐประหารกัน
 อยู่เสมอในจิตตนครนั้น ที่แท้ก็คือการหยิบ ๆ ปล่อย ๆ ของนครสามินี้เอง คือ
 เดี่ยวหยิบข้างนี้ปล่อยข้างนั้น เดี่ยวปล่อยข้างนี้หยิบข้างนั้น บางคราวก็คล้ายกับจะหยิบ
 ไว้ทั้ง ๒ ฝ่าย เหมือนอย่างจับปลาสองมือ

เหตุที่นครสามิเป็นไปเช่นนั้นเพราะขาดความเด็ดเดี่ยว ไม่ใช่เพราะไม่รู้ว่าเป็น
 เป็นคุณ ไหนเป็นโทษ รู้ว่ามีศีลมีคุณ สมุทัยมีโทษ แต่ความอ่อนแอยอมตนอยู่ได้
 อำนาจความเคยชินกับสมุทัย ทำให้พะว้าพะวัง จับนั้นปล่อยนี้รุ่มวายอยู่ จึงยังไม่ได้
 รับผลที่ควรได้รับอย่างแท้จริง คือยังไม่สามารถทำจิตตนครให้ร่มเย็นเป็นสุขได้ทุกเวลา
 ต้องเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง เย็นบ้าง ร้อนบ้าง ทั้งนี้แล้วแต่เมื่อใดฝ่ายไหนจะเข้าครอง
 ฝ่ายดีเข้าครองก็เย็น ก็เป็นสุข ฝ่ายไม่ดีเข้าครองก็ร้อน ก็เป็นทุกข์

บรรดาผู้มาบริหารจิตทั้งหลาย ก็เช่นเดียวกับนครสามินั้นเอง คือรู้อยู่ด้วยกัน
 ว่า ไหนเป็นคุณ ไหนเป็นโทษ และจะสามารถทำให้ตนเป็นสุขได้ก็ต้องมีความเด็ดเดี่ยว
 สละสิ่งที่เป็นโทษเสีย อบรมแต่สิ่งที่เป็นคุณให้ยิ่งขึ้น นี่แลคือการบริหารจิต

เพื่อนสนิทของคู่อาสวะ

คู่อาสวะมีเพื่อนสนิทหลายคน ล้วนเป็นฝ่ายในหรือชั้นในด้วยกัน เช่น *อนุสัย* นอนจมอยู่ในจิต โอะมะ หวังน้ำในจิต *โยคะ* ประกอบในจิต *สังโยค* หรือ *สัจญโญชน* ผูกจิต เพื่อนสนิทเหล่านี้จะมีหลายคน หลายกลุ่ม หรือจะเป็นคนเดียวกัน กลุ่มเดียวกัน แต่มีหลายชื่อหลายอาการ ก็ยากจะบอกได้ เพราะเป็นชั้นใน คู่บารมีเท่านั้นจึงจะรู้ได้ ยกตัวอย่างเช่น *อนุสัย* ซึ่งเป็นเพื่อนสนิทผู้หนึ่งของคู่อาสวะ มีหน้าที่สร้างภาวะ ๓ อย่างแก่นครสามี่ คล้าย ๆ กับคู่อาสวะ คือ *ราคะ* ความข่มใจให้ติด *ปฏิมะ* ความกระทบ *อวิชชา* ความไม่รู้

พระพุทธเจ้า องค์พระบรมครูผู้ทรงรู้ทรงเห็นตามเป็นจริง ได้ตรัสชี้แสดงว่า *อนุสัย* สิ่งที่นอนจมเป็นตะกอนอยู่ในจิต มี ๓ คือ *ราคานุสัย* *อนุสัย*คือราคะ (สิ่งข่มใจให้ติด) *ปฏิมานุสัย* *อนุสัย*คือปฏิมะ (สิ่งกระทบใจให้ไม่ชอบ) *อวิชชานุสัย* *อนุสัย*คืออวิชชา (ความไม่รู้ในทุกข์ เป็นต้น) ดูก็คล้าย ๆ กับอาสวะ ดังจะเทียบกัน ทีละข้อ

ข้อที่ ๑ กามาสวะกับราคานุสัย กามกับราคะ ดูก็มีลักษณะเป็นอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่ชื่อที่เรียกตามอาการ คือเมื่อดูอาการที่รักใคร่ปรารถนา ก็เรียกว่ากาม เมื่อดูอาการที่ติดใจยินดีเพราะถูกข่มใจ ก็เรียกว่าราคะ จะว่ากามมาก่อนราคะหรือ ราคะมาก่อนกามก็ได้ จะว่ามาด้วยกันก็ได้ เพราะความรักใคร่กับความติดใจก็อยู่ด้วยกัน ตกลงว่าเป็นอย่างเดียวกัน

ข้อที่ ๒ ภาวะกับปฏิฆานุสัย ดูจะมีลักษณะต่างกันอยู่ เพราะภวะหรือภพ คือความเป็นนั้นเป็นนี้ ปฏิฆะ คือความกระทบใจให้ไม่ชอบ แต่ก็เนื่องกันชอบกลอยู่ จะมีความกระทบได้ก็ต้องมีที่กระทบ ถ้าไม่มีที่กระทบ การกระทบก็ไม่เกิดขึ้น เหมือนอย่างคน ๒ คนเดินมากระทบไหล่กัน รถ ๒ คันแล่นมากระทบกัน เหตุการณ์ดังกล่าวนี้มีขึ้นก็เพราะมีคน ๒ คน รถ ๒ คันขึ้นก่อน แล้วคน ๒ คน รถ ๒ คันนั้นเดินมาหรือแล่นมาสู่จุดเดียวกัน ไม่หลีกเลี่ยงกัน ความกระทบจึงเกิดขึ้น ความกระทบทางใจก็เช่นเดียวกัน จะต้อง มี ๒ สิ่งทางใจจึงมากระทบกัน ใน ๒ สิ่งนั้น สิ่งหนึ่งก็คือ ภาวะ ความเป็นนั้นเป็นนี้ในใจนี้เอง ความเป็นดังกล่าว ที่เป็นชั้นในสุดก็คือ ความเป็นเรา ดังที่องค์พระบรมครูตรัสเรียกว่า อัสมิมานะ ความสำคัญหมายความว่า เรามีเราเป็น หรือ อหังการ หรือที่เรียกว่า อัตตภาพ ความเป็นอัตตา ความเป็นตน ก็คือความเป็นเราเองแหละ เรียกสั้น ๆ ว่า ตัวเรา อันตัวเราที่มีอยู่ในทุก ๆ คน องค์พระบรมครูตรัสว่าเป็นเพียงความสำคัญหมายความว่าเราเป็นเท่านั้น หาใช่เป็นสักจะโดยปรมาตมะ (อย่างละเอียด) ไม่ เมื่อมีตัวเราขึ้นแล้วก็ต้องมีของเรา ที่นี้ก็ต้องมีเขามีของเขา และตัวเรานี่เองเป็นจุดกระทบของอะไร ๆ ทุกอย่าง ความกระทบจึงมีขึ้นได้ หรือจะกล่าวว่ามีจุดอะไรขึ้นในใจก่อน ตัวเราก็อิงเข้ามาเกาะจุดนั้นก่อนเป็นตัวเราของเราขึ้นดังนี้ก็ได้

ส่วนข้อที่ ๓ อวิชชาสวะ กับอวิชชานุสัย เห็นได้ง่ายว่าเป็นอย่างเดียวกัน

ฉะนั้น อาสวะกับอนุสัยจะว่าเป็นเพื่อนกันหรือเป็นคนเดียวกัน แต่มีหลายชื่อหลายอาการที่สุดแต่จะดู ข้อสำคัญดูให้เห็นก็แล้วกัน

บรรดาผู้มาบริหารจิต คือผู้มาพยายามให้เห็นอาสวะหรืออนุสัยในจิตตนคร คือใจของตน การดูให้เห็นคือการไล่ให้พ้น เพราะอาสวะหรืออนุสัยนั้น เปรียบเหมือนผู้ร้ายที่รู้ว่าตัวว่าเป็นผู้ร้าย ไม่ต้องการให้ใครพบ ใครรู้จักจำได้ เมื่อมีผู้พบเห็นจำได้รู้จักก็จะหลบเลี่ยงหนีไป การดูให้เห็นให้รู้จักหน้าตาของอาสวะจึงเป็นการบริหารจิตที่ถูกต้อง อันจะให้ผลเป็นความสะอาดของจิตยิ่งขึ้นทุกที

อนุสัย - ต้นตระกูลของหัวใจทั้ง ๓

อาสวะหรืออนุสัยเป็นกำลังสำคัญของสมุทัย ทำงานให้สมุทัยชนิดที่เรียกว่า ใต้ดิน หรือ หลังฉาก วางแผนชักโยนครسامีอยู่อย่างแนบเนียน โดยที่นครسامี หารู้ไม่ว่าได้ถูกชักโยน แต่เข้าใจว่ามีเพื่อนมิตร เพื่อนเกลอหลายคนห้อมล้อมช่วยเหลืออยู่ โดยใกล้ชิด บางคราวเพื่อน ราคะ ความยินดี ความกำหนด มายัวยั้ม หรือเพื่อน โลภะ ความโลภอยากได้ มายัวยอยาก บางคราวเพื่อน โทสะ มาก่อกวน บางคราว เพื่อน โมหะ มาล่อหลอก เพื่อนเหล่านี้อนุสัยส่งมาทั้งนั้น ดังที่ศิษย์ขององค์ พระบรมครูได้กล่าวว่า ราคานุสัยแรงขึ้นเป็นราคะหรือโลภะ ปฏิฆานุสัยแรงขึ้นเป็น โทสะ อวิชขานุสัยแรงขึ้นเป็นโมหะ ที่เกิดขึ้นกลุ่มมรุมจิต ปรากฏเป็นนิวรรณ์ (เครื่อง กั้น) อยู่ในจิต เมื่อแรงขึ้นอีก ราคะหรือโลภะกลายเป็นโลภอยากได้โดยไม่มีขอบเขต โทสะก็กลายเป็นพยาบาทคือมุ่งร้ายหมายมั่นทำลายผู้อื่น สัตว์อื่น โมหะก็กลายเป็น มิจฉาทิฎฐิ เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม กิเลสที่แรงขึ้นดังนี้ เป็นความละเมิด มโนทวารออกมาเป็นมโนกรรมฝ่ายอกุศล

ย้อนมากล่าวถึงนครسامีซึ่งมองเห็นเพื่อนเกลอหลายคนมาแวดล้อมอยู่ ก็เพลิดเพลินสนุกสนานไปกับเพื่อนเกลอเหล่านั้นอย่างไม้อั้น ถึงบทรักก็รักไปข้างเดียว ถึงบทชังก็ชังไปทีเดียว ถึงบทหลงไหลใฝ่ฝัน ก็มีอยู่บ่อย ๆ ที่ถึงกับออกไปยึด มโนทวาร กับวจีทวาร กายทวารของเมืองเปิดรับเพื่อนเกลอที่ร้าย ๆ เข้ามา คือจำพวก ที่มีชื่อว่าโลกไม่มีขอบเขต พยาบาท มิจฉาทิฎฐิ ใครที่จำเรื่องจิตตนครในตอนนี้ ๆ ได้

ก็คงจะนึกได้ ส่วนพวกเพื่อนเกลอ เหล่านี้มีใครที่ไหน คือสมุนหัวโจกทั้ง ๓ ของสมุทย์นั่นเอง แต่ในตอนต้นยังมีได้เล่าให้ละเอียด เล่ารวบรัดเอาเป็นว่าหัวโจกของสมุทย์ มาถึงตอนนี้เล่าจำแนกแจจแจงชั้นในให้ละเอียดออกไป เรียกว่าเล่าสืบสายขึ้นไปถึงต้นตระกูลกันทีเดียว

ดังนั้น อนุสัยนี้เองเป็นต้นตระกูลของหัวโจกสมุทย์ทั้ง ๓ นั้น ซึ่งนครสามีได้คบเป็นเพื่อนเกลอสนิทสนม แต่นครสามีหาได้รู้ไม่ว่ามีอนุสัยซุกโยนอยู่หลังฉากตลอดเวลา มองเห็นแต่เพื่อนเกลอเท่านั้นล้อมหน้าล้อมหลังอยู่ ในบางครั้งก็ปลอดจากเพื่อนเกลอ เหล่านี้ นครสามีก็อยู่อย่างสงบ มีความรู้สึกแจ่มใส เข้าใจตนเองว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ผุดผ่องไปแล้ว ดังนี้ก็มี แต่โดยที่แท้คู่อาสวะอนุสัยยังมีอยู่ในชั้นในกับนครสามีอย่างเงียบ ๆ ศิษย์ของพระบรมครูจึงกล่าวว่าอาสวะอนุสัยเป็นกิเลสชั้นละเอียด เปรียบเหมือนตะกอนที่นอนอยู่ก้นตุ่ม เมื่อยังไม่มီးอะไรมาทวนให้ตะกอนก้นตุ่มคลุ้งขึ้นมา น้ำในตุ่มจะดูใส จิตก็ยังมีอาสวะอนุสัยก็เช่นเดียวกัน เมื่อยังไม่มီးอะไรมาทวนอาสวะอนุสัยให้ฟุ้งขึ้น จิตก็จะปรากฏเหมือนสะอาดบริสุทธิ์เมื่อดูจากพื้นผิว ความจริงหาเป็นจิตที่บริสุทธิ์ไม่ เพราะยังมีอาสวะอนุสัยเป็นตะกอนอยู่ เมื่อมีอารมณ์มาทวน ก็จะมีฟุ้งขึ้นมาเป็นกิเลสชั้นกลาง ชั้นหยาบ ปรากฏอยู่เต็มจิตไปหมด จิตที่ยังมีอาสวะอนุสัยเก็บตัวเงียบอยู่ แม้จะปรากฏว่าบริสุทธิ์ที่พื้นผิว จึงหาชื่อว่าไกลกิเลสไม่ เพราะยังมีกิเลสอาศัยอยู่ที่ใกล้ชิดที่สุด อาศัยอยู่ชั้นในทีเดียว

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ทรงเป็นและเป็นผู้ไกลกิเลส เพราะไม่ทรงมีกิเลสคืออาสวะอนุสัยอาศัยอยู่ในพระหทัยและในใจอีกแล้ว เราท่านทั้งหลายที่ยังมีกิเลสอยู่ แม้ยังไม่อาจทำอาสวะอนุสัยให้สิ้นไปได้ แต่การพยายามปฏิบัติให้ไกลกิเลสอย่างหยาบ คือราคะ หรือโลภะ โทสะ โมหะที่เป็นมูลแห่งอกุศลกรรมต่าง ๆ ได้ ก็นับว่าเป็นการปฏิบัติควร บรรดาผู้มาบริหารจัดการทั้งหลาย แม้มีความตั้งใจปฏิบัติบริหารจริง ย่อมจะสามารถทำตนให้เป็นผู้ไกลกิเลสอย่างหยาบได้ไม่มากนักน้อย ซึ่งจะให้ผลควรแก่การปฏิบัติ เป็นความสุขไม่มากนักน้อย

อภิยาศัย ๑๐ ประการของคู้บารมี

จะกล่าวถึงคู้บารมีของนครสามีบ้าง คู้บารมีมีลักษณะตรงกันข้ามกับคู้
อาสวะเหมือนอย่างขาวกับดำ คู้บารมีมีอภิยาศัยสันดานดีหลายอย่างตามที่ใคร ๆ
ที่เป็นผู้รู้จักชมเชยกัน ๑๐ ประการ คือ

๑. มีอภิยาศัยให้ปันสิ่งของของตนแก่คนทั้งหลาย มีสิ่งอะไรก็อดให้มิได้
เพื่อบูชาบ้าง เพื่อสงเคราะห์ญาติมิตรสหายบ้าง เพื่ออนุเคราะห์ผู้ขัดสนเป็นต้นบ้าง
เป็นผู้มีอภิยาศัยพอใจที่จะให้เองโดยมิได้ต้องออกปากขอ ถ้าถูกออกปากขอและมิได้ให้
หรือมิได้ช่วย จะรู้สึกเป็นทุกข์ไม่สบายใจ จะต้องให้หรือช่วยน้อยหรือมากตามแต่ที่จะ
ทำได้ ปราศจากความตระหนี่เหนียวแน่นและความมักได้ ยากจะให้ทั้งหมด เหมือน
ดังเทมม่อน้ำคว่ำกันทีเดียว

๒. มีอภิยาศัยรักตน สงวนตน งดเว้นจากบาปทั้งหลาย เป็นผู้มีความละเอียด
ใจต่อความชั่ว รังเกียจความชั่ว เหมือนอย่างชายหนุ่มหญิงสาวผู้รักสวयรักงาม หรือ
คนสะอาดรังเกียจสิ่งสกปรก มีความเกรงกลัวต่อความชั่ว เหมือนอย่างคนกลัวงูพิษ
สงบภัยเวร เพราะไม่ประพฤติก่อภัยเวรแก่ใคร ๆ รักษาตนจากบาป กล่าวอีกนัยหนึ่ง
ว่า รักษาศีลเหมือนดังจามรีรักษาขน

๓. มีอภิยาศัยปลีกกายปลีกใจออกจากเครื่องติดทั้งหลายของโลกอยู่เสมอ
เพราะว่าโลกมีเครื่องล่อให้ติดอยู่มากมาย เป็นต้นว่า รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่
ถูกต้อง ซึ่งล่อตาให้ดู ล่อหูให้ฟัง ล่อจมูกให้ดม ล่อลิ้นให้ลิ้ม ล่อกายให้ถูกต้อง ล่อใจ
ให้คิดและให้ติดตั้งอยู่ เหมือนอย่างเป็นเรือนจำใหญ่ มองเห็นเป็นเรือนจำ จึงมีฉันทะ
ที่จะออกจากเรือนจำไปสู่แดนที่มีอิสระแก่ตน

๔. มีอริยาศยเสาะแสวงหาปัญญาความรู้ในความจริงแห่งสิ่งทั้งหลาย พอใจ สดับตรับฟังอ่านได้ถ้ามคิดค้นพิจารณา จับเหตุจับผลเงื่อนต้นเงื่อนปลายและทดสอบ ปฏิบัติ ทำความเห็นให้ตรง ไม่ยอมหลงงมงายด้วยความไม่รู้ ชอบสนทนาได้ถ้ามผู้รู้ ทั่วไปไม่มีเว้น เหมือนดั่งภิกษุเที่ยววิณฑชบาตทั่วไป

๕. มีอริยาศยขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน แกล้วกล้าอยู่ด้วยความเพียร เหมือนดั่งสีหราชทุกอิริยาบถ

๖. มีอริยาศยอดทนต่ออารมณ์กระทบใจทั้งปวง ตลอดถึงอดทนลำบาก ตรากตรำทางร่างกาย เหมือนดั่งแผ่นดินรองรับสิ่งทั้งปวงได้ทั้งนั้น

๗. มีอริยาศยรักษาสัจจะ ไม่พูดมุสา แม้จะถูกฟ้าผ่าลงขมอมเพราะไม่ พูดมุสา ก็ไม่ยอมพูด เมื่อพูดไว้อย่างใด รับปากไว้อย่างใด ก็รักษาคำพูด คือทำอย่าง นั้น ไม่ตระบัด เหมือนดั่งดาวไอสิริไม่ละวิถี

๘. มีอริยาศยตั้งใจมุ่งมั่น พอใจที่จะทำตามความตั้งใจมุ่งมั่นในสิ่งที่จะ พึ่งทำ ในผลที่จะพึงได้ เหมือนดั่งภูเขาไม่หวั่นไหว ไม่ชอบมีใจรวนเรไม่แน่นอน

๙. มีอริยาศยประกอบด้วยเมตตา ปรารถนาความสุขแก่สัตว์บุคคลทั้งปวง ไม่เลือกหน้า เหมือนดั่งน้ำแผ่ความเย็นทั่วไปทั้งแก่คนดีคนชั่วเหมือนกันหมด

๑๐. มีอริยาศยมัธยัสถ์ในอารมณ์ คือเป็นกลางในอารมณ์ ไม่ชอบในบางอย่าง ชังในบางอย่าง เพราะถ้าชอบหรือชังก็เสียความเป็นกลาง จะรักษามัธยัสถ์คือความ เป็นกลางอยู่ได้ ก็ต้องวางใจเฉยในอารมณ์ทั้งปวงได้ เหมือนดั่งแผ่นดินมีมัธยัสถ์คือ ความเป็นกลาง ทั้งในของสะอาดทั้งในของไม่สะอาด ที่ใคร ๆ พากันทิ้งลงไป

คุณสมบัติดังกล่าวนี้มีในคู่มือปฏิบัติเป็นที่ยอมรับ จึงได้ชื่อว่าบารมีทุกข้อสืบมา

บรรดาผู้มาบริหารจิตทั้งหลาย ควรศึกษาบารมีทั้ง ๑๐ ประการดังกล่าวให้ เข้าใจ และควรปฏิบัติอบรมให้เกิดขึ้น แม้ไม่ครบทุกข้อ ก็ควรพยายามให้มากที่สุด เท่าที่จะทำได้ จะได้เป็นผู้มีบารมีไว้ต่อต้านอาสวะ ให้พ้นจากอำนาจของอาสวะ ได้มี ความสุขความเย็นตามควรแก่การปฏิบัติ

คู่อาสาจะได้โอกาสที่จุดบกพร่อง

ได้กล่าวถึงบารมี ๑๐ ประการของคู่บารมีแห่งจิตตนคร ซึ่งฝ่ายสมุททัยหามี อธิษาศัยอันดีงามเช่นนั้นไม่ ด้วยเหตุนี้ คู่บารมีของนครสามีจึงเป็นที่เกรงขามของ สมุททัยถึงกับไม่กล้าเผชิญหน้า สมุททัยต้องอาศัยคู่อาสาซึ่งเป็นฝ่ายในด้วยกันให้ช่วย ต่อต้านไว้ แม้คู่อาสาจะกับอนุสัยคู่หูก็ไม่กล้าเผชิญหน้ากับคู่บารมีโดยตรงเหมือนกัน ต้องหาวิธีให้คู่บารมีถอยห่างออกไปพ้นหน้านครสามี แล้วจึงจะเข้ามาเพ็ดทูลนั้นพูดนี้ น้อมน้อมนครสามีให้หันเหไปตามได้ นักศัพท์แสงได้พากันวิจารณ์ชื่อของทั้ง ๒ ฝ่ายว่า ทำไมจึงชื่อว่าอาสาที่ตรงกับคำว่า หมักดอง หมักหมม ใช้หมายถึงสุราหรือ เหล้าก็มี ทำไมจึงชื่อว่าอนุสัยที่ตรงกับคำว่า นอนจม บางทีพูดควบกันในภาษาไทย ว่านอนจมหมักหมม คืออนุสัยอาสาะนั้นเอง บางทีก็เรียกอาสาว่ากิเลสเครื่อง ดองสันดาน หรือดองจิต ส่วนบารมีตรงกับคำว่า เต็มบริบูรณ์ ถึงฝั่ง ที่ว่าเต็มบริบูรณ์ จากศัพท์ว่า ปรม อย่างยิ่ง สมบูรณ์ บริบูรณ์ ที่ว่าถึงฝั่ง จากศัพท์ว่า ปาร+มี คู่บารมี ได้บำเพ็ญความดีมาช้านาน ที่แรกความดีก็ไม่สู้กล้าแข็งนัก ยังแพ้ทรัพย์แพ้มุคค หรือวัตถุที่เป็นที่รัก เช่นเมื่อยังมีอะไรมาล่อใจ ก็สามารถทำความดี รักษาความดี ไว้ได้ ครั้นมีทรัพย์มาล่อใจให้อยากได้ แต่จะต้องได้มาด้วยความชั่วทุจริต ก็ทิ้งความดี ทำความชั่วได้ หรือเมื่อพบบุคคลหรือวัตถุเป็นที่รัก ถ้าจะได้มาก็ต้องทิ้งความดีทำ ความชั่ว เพื่อจะได้บุคคลหรือวัตถุซึ่งเป็นที่รักนั้น

ศิษย์ของพระบรมครูกล่าวว่า คนที่ไม่มีบารมีหรือมีบารมีอ่อนมากย่อมเป็นเช่นนี้ คือทิ้งความดี ทำความชั่วเพราะเหตุแห่งทรัพย์ บุคคล วัตถุอันเป็นที่รัก ชื่อว่าเป็นผู้แพ้ต่อทรัพย์ เป็นต้น ต่อเมื่อความดีกล้าแข็งขึ้น เอาชนะทรัพย์และคนหรือวัตถุอันเป็นที่รักได้ คือแม้จะมีทรัพย์มาล่อใจ มีบุคคลหรือวัตถุที่รักมาล่อใจ ก็อดทนไว้ได้ ไม่ยอมทิ้งความดีเพราะเหตุแห่งทรัพย์หรือคนและวัตถุอันเป็นที่รัก ศิษย์พระบรมครูกล่าวว่า คนที่ยอมสละทรัพย์กับบุคคลหรือวัตถุอันเป็นที่รักเพื่อความดี สามารถรักษารธรรม รักษาความดีไว้ได้ ไม่หวั่นไหวไปเพราะทรัพย์ เป็นต้น เรียกได้ว่าเป็นผู้มี *บารมีอย่างสามัญ* ส่วนผู้ที่มีความดีกล้าแข็งยิ่งกว่านี้ จนถึงยอมสละอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งได้เพื่อรักษารธรรม รักษาความดี หรือเพื่อปฏิบัติธรรม เรียกได้ว่าเป็นผู้มี *อุปบารมี* ส่วนผู้ที่มีความดีกล้าแข็งจนถึงยอมสละชีวิต เพื่อรักษารธรรม รักษาความดีไว้ได้ ไม่มีอะไรมาทำให้หวั่นไหวสะทกทำน รวนเรไม่มั่นคง เรียกได้ว่าเป็นผู้มี *ปรมัตถบารมี* คู่บารมีได้บำเพ็ญ บารมีกล้าแข็งขึ้นโดยลำดับ ความดีที่กล้าแข็งจะต้องเป็นความดีในสันดานในนิสัย คือที่เก็บตัวสั่งสมมากขึ้น ๆ จนถึงเต็มบริบูรณ์ นับว่าเป็นบารมีเต็มทีหรือสมบูรณ์ ดังที่เรียกว่า *ปรมัตถบารมี*

คู่อาสวะได้โอกาสตรงจุดบกพร่องของคู่บารมีนี้แหละ เพราะเมื่อบารมียังไม่เต็มบริบูรณ์ ก็แปลว่า มีจุดบกพร่องตรงที่ไม่เต็มทีนั้น ฉะนั้น จึงเข้ามาตรงจุดนั้นเมื่อมายึดได้จุดหนึ่งแล้ว ก็พยายามขยายวงออกไป เป็นอันว่าคู่บารมีกับคู่อาสวะต่างก็ยึดยันกันอยู่ในจิตตนคร

ปุถุชนหรือสามัญชนทั้งหลาย ย่อมยังบารมีบกพร่องไม่เต็มบริบูรณ์อยู่ด้วยกันทั้งนั้น แต่ก็ควรพยายามให้ความบกพร่องนั้นน้อยลงโดยลำดับ ไม่ควรจะให้ความบกพร่องมีอยู่เป็นส่วนมาก

อารมณ์ – กามฉันทะ

ได้กล่าวแล้วว่า เมื่อคูบารมียังมีความดึกดำแข็ง ไม่เต็มบริบูรณ์ ยังบกพร่อง
คู่อาสวะก็ได้โอกาสเข้ายึดจุดบกพร่อง เพื่อแผ่ขยายกำลังให้กว้างขวางออกไปยิ่งขึ้น
คู่อาสวะกับสมุทัยและพรรคพวกได้พยายามต่อต้านขับไล่ฝ่ายคูบารมีเต็มที่ ส่งพวก
หัวใจคือ โลโก โทโส โมโห กับ สมุนทั้งหลายออกขับไล่ศีล หิริ โอตตัมปะ
อินทริยสังวร สติ สัมปชัญญะ สันโดษ บรรดาที่เป็นฝ่ายคูบารมี แต่พวกหัวใจ
กับสมุนทั้งปวงเป็นพวกคนจรหมอนหมิ่นดังที่ได้กล่าวแล้ว ต้องเกลี้ยกล่อมแสวงหา
เข้ามาและบำรุง ที่สำคัญก็คือ *อารมณ์* ได้กล่าวมาแล้วว่า สมุทัยได้แทรกอารมณ์เข้าสู่
สูจิตตนครทางระบบสื่อสารทั้งปวง จะได้กล่าวถึงอารมณ์ต่อไปอีก

เมื่ออารมณ์เข้าไปสูจิตตนครทางระบบสื่อสารแล้ว สมุทัยก็ใช้อารมณ์นี้แหละเป็น
สะพาน ส่งกิเลส ๑,๕๐๐ ตัณหา ๑๐๘ เข้าสู่จิตตนครเป็นทิวแถวและคุ่มไว้ในอำนาจ
จะระบุดังสัก ๕ จำพวก คือจำพวกที่ ๑ มีชื่อว่า *กามฉันทะ* มีลักษณะอาการเป็น
ความพอใจรักใคร่ในกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าใคร่ น่าปรารถนา
พอใจทั้งหลาย จำพวกนี้ตามหลังอารมณ์บางอย่างเข้ามา คืออารมณ์ที่มีชื่อว่า *สุกนิมิต*
เข้ามาถึงจิตตนครเมื่อใด เมื่อนั้นจิตตนครจะปรากฏว่างดงาม น่าดู น่าฟัง น่าดม
น่าลิ้ม น่าถูกต้องไปเสียทั้งนั้น จิตตนครจะเป็นเมืองงามไปทันที ด้วยสี่สังวรณะ
ด้วยเสียง ด้วยกลิ่น ด้วยรส ด้วยสิ่งถูกต้องทั้งหลาย ที่นี่กามฉันทะก็เข้ามาทันที
ชาวจิตตนครก็พากันยินดีพอใจรักใคร่สนุกสนานรื่นเริงกันทั้งเมือง บ้างก็เที่ยวดูการ

ละเล่น เต็มร้านานาชนิด มีทุกแบบ ไม่ว่าจะแบบไทย แบบฝรั่ง แบบแขก จีน ญี่ปุ่น
 เขมร พม่า มอญ ว่าถึงแบบไทยก็มีพร้อม ไม่ว่าจะป็นโซน ละคร ลีเก หนึ่งใหญ่
 หนึ่งตะลุง ตลอดถึงหนังญี่ปุ่น ที่บัดนี้เรียกกันว่า ภาพยนตร์ บ้างก็เกี่ยวฟังการร้องรำ
 ทำเพลงดีดสีตีเป่าต่าง ๆ มีดนตรีทุกแบบ ทุกชนิด ทุกภาษา บ้างก็เกี่ยวสุดดม
 กลิ่นสุคนธชาตินานาชนิด ตลอดถึงสูดอากาศบริสุทธิ์สะอาดจากที่ต่าง ๆ บ้างเป็น
 นักกิน ก็เกี่ยวบริโภคอาหารอันโอชะนานาชนิดในโภชนาคารอันมีอยู่ทั่วไป บ้างก็
 แสวงหาสิ่งสัมผัสที่ดูใจ อันมีอยู่มากเช่นเดียวกัน และดังที่ได้กล่าวแล้วว่า อันรูป
 เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ทั้งปวงในโลก ถ้าจะถามว่าอะไรเป็นยอด ก็ตอบได้ตาม
 คำของพระบรมครูว่าเป็นยอดนั้น คือของสตรีเป็นยอดสำหรับบุรุษ และของบุรุษเป็น
 ยอดสำหรับสตรี

เมื่อจิตตนครเป็นเมืองงามขึ้นด้วยอารมณอันมีชื่อว่าสุกนิมิตตั้งพรรณนามา
 ชาวจิตตนครก็พากันเพลิดเพลินยินดีในความงาม คือในรูปเสียง เป็นต้น ตั้งแต่
 ชั้นยอดลงมา นี้แหละคือที่เรียกว่ากามฉันทะ

สามัญชนย่อมมีกามฉันทะอันเป็นของธรรมดา แต่ถ้าปล่อยให้กามฉันทะมี
 อำนาจรุนแรงเหนือความรู้สึกผิดชอบชั่วดี ก็ผิด แม้กามฉันทะจะเป็นสิ่งที่ต้องมีอยู่ใน
 สามัญชน แต่ก็เป็นสิ่งที่สามารถควบคุมบังคับให้อยู่ในขอบเขตได้ คือถ้าความพอใจรัก
 ใคร่ปรารถนาเกิดขึ้นในสิ่งที่ไม่สมควรก็ต้องบังคับยับยั้งไว้ ไม่ปล่อยให้ดำเนินต่อไป
 เช่นนี้จึงจะควร

พยาบาท

จะกล่าวถึงจำพวกที่ ๒ ที่มีชื่อว่า พยาบาท มีลักษณะอาการเป็นความหงุดหงิด ขัดเคือง โกรธแค้น เดือดดาล จนถึงมุ่งร้ายในบุคคลหรือสิ่งที่ไม่ชอบใจทั้งหลาย จำพวกนี้ตามหลังอารมณ์บางอย่างเข้ามาเช่นเดียวกัน คืออารมณ์ที่มีชื่อว่า ปฏิฆนิมิต เครื่องกำหนดหมายเป็นที่น่าชัง เป็นที่ขวางตา ขวางหู ขัดจุมุก ขัดลิ้น ไม่สบายกาย ไปเสียทุกสิ่งทุกอย่าง จิตตนครที่เคยเป็นเมืองงาม ก็จะกลายเป็นเมืองที่น่าเกลียด น่าชังไปทันที ด้วยสี่สังวรณะ เสียง กลิ่น รส สิ่งที่ถูกต้องอารมณ์ทั้งหลาย ซึ่งปรากฏเป็นของปฏิกุล กระทบจิตใจไปทุกอย่าง ที่นี่พยาบาทก็เข้ามาทันที ชาวจิตตนครก็พากันหงุดหงิดในสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือในทุก ๆ สิ่งที่อยู่รอบตัว สุดแต่อารมณ์ที่ชื่อว่า ปฏิฆนิมิต จะเข้ามาถึง สิ่งไหนแรงขึ้นมาก็พากันโกรธแค้นขัดเคือง เดือดดาล จนมุ่งร้ายในบุคคลหรือสิ่งนั้น ๆ ทุกอย่างตรงกันข้ามกับอารมณ์ที่ชื่อว่า สุขนิมิต เข้ามาบรรดาการละเล่นเต็นรำ เป็นต้นว่า โขน ละคร ซึ่งเป็นอาหารอันโอชะของตา จะหายไปหมด จะปรากฏเป็นความถมึงตึง เครียด ถ้าจะมีการเต้นก็มีใช้การเต้นรำทำเพลง แต่เป็นการเต้นเพื่อทำร้ายด่าทอแทนเสียงขับร้อง การที่จะปฏิบัติต่อกันทางรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ด้วยอำนาจของราคะก็หายไปเป็นปฏิบัติต่อกันด้วยอำนาจของโทสะ จิตตนครก็กลายเป็นเมืองร้อนด้วยไฟโทสะ

อันที่จริงเมื่ออารมณ์ที่ชื่อว่า สุขนิมิต เข้ามา และกามฉันท์ติดตามเข้ามาด้วยนั้น จิตตนครกลายเป็นเมืองที่งดงามสนุกสนาน เหมือนอย่างเต็มไปด้วยความสุข

แต่ก็เป็นเมืองร้อนด้วยไฟราคะเช่นเดียวกัน ผู้ที่พิจารณาจะมองเห็นได้ สมุทัย
ส่งอารมณ์ทั้ง ๒ นี้เข้าไปสู่จิตตนครเสมอ และส่งกามฉันท์กับพยาบาทติดตามเข้าไป
ทันที ซึ่งก็ได้ผล คือทำให้จิตตนครลุกโผลงอยู่ด้วยไฟราคะบ้าง โทสะบ้าง สลับ
สับเปลี่ยนกันไป

ความโกรธเป็นของธรรมดาที่ยังจะต้องมีอยู่ในผู้เป็นสามัญชน แต่เมื่อความ
โกรธเกิดแล้ว ไม่ควรให้เลือกอยู่เป็นความพยาบาท ควรพยายามทำใจให้เพียงโกรธ
แล้วก็มหาย ส่วนที่จะโกรธอีกนั้น ก็ยิ่งดีกว่าให้เป็นความพยาบาท ผู้มาบริหารจิต
ทั้งหลายควรจะต้องฝึกใจให้เพียงแต่โกรธ ไม่ถึงพยาบาทเสียก่อน แล้วจึงฝึกแก้โกรธ
ให้ลดน้อยถึงหมดไปในภายหลัง

นอกจากนี้ สมุทัยยังทำให้จิตตนครเป็นเมืองว่องเหงาหลับไหลไปก็ได้ โดยส่ง
อารมณ์บางอย่างเข้าไป เช่นความเบื่อไม่ยินดีหรือความเกียจคร้าน ความบิดเซเชื่อน
ความเมาอาหาร ความมีใจย่อหย่อน อย่างไม่อย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง เมื่ออารมณ์
ดังกล่าวเข้าไปถึงจิตตนคร จำพวกที่ ๓ อันมีชื่อว่า *ถีนมิทธะ* ซึ่งมีอาการว่องงุน
เคลิบเคลิ้มจะติดตามเข้าไปทันที จิตตนครที่เคยรื่นเริงหรือตึงเครียดจะกลายเป็นเมือง
ง่วงหรือหลับไปทันที ไม่เช่นนั้นก็ห่อเหี่ยวเกียจคร้าน คล้ายกับเวลาที่ใคร ๆ นิ่งฟังครู
อธิบายหรือที่นิ่งฟังเทศน์ มักจะง่วง ความง่วงมักจะแอบหลังความสงบเข้ามา เวลานั้น
ฟังเทศน์ จิตมักสงบจากเรื่องต่าง ๆ เมื่อสงบ จิตก็มักรวมแคบเข้ามาดูจะเที่ยงหรือ
เป็นโอกาสให้ความง่วงลอบเข้ามา ทำให้หุบหงับสับหงกทันที จิตสว่างขึ้น กว้างขึ้น
เมื่อใด ความง่วงถอยหนี

แต่สมุทัยก็ไม่ทิ้งโอกาสเช่นนี้ รีบส่งอารมณ์เข้าไปอีกอย่างหนึ่ง คือความฟุ้งซ่าน
แห่งใจส่งตามติดเข้าไป และส่งตามไปด้วยจำพวกที่ ๔ ซึ่งมีชื่อว่า *อุทธัจจกุกกุกจะ*
มีลักษณะอาการเป็นความฟุ้งซ่านรำคาญใจ จิตตนครก็กลายเป็นเมืองฟุ้งไปทันที
จะฟุ้งอย่างไรให้คิดเทียบเอาเองกับเวลาที่มึลมแรงพัดฝุ่นคลุ้งไปทั้งหมด มิใช่แต่เท่านั้น
จิตตนครยังต้องเผชิญกับอารมณ์อีกอย่างหนึ่ง คือธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งวิจิกิจจา
ความสงสัยลังเลไม่ตกลงได้ แล้ววิจิกิจจาก็จุโจมเข้ามาทันที *วิจิกิจจา* นี้เป็นจำพวกที่

๕ มีลักษณะเป็นความลึกลับสงสัยไม่แน่นอนใจ เมื่อเข้ามาถึงจิตตนครก็กลายเป็นเมืองแห่งความสงสัยลึกลับ ทุกคนพากันนั่งสงสัยไม่แน่ใจว่าจะทำอย่างไรดี

สมุททัยชอบใจที่ได้เห็นจิตตนครมีอารมณ์และอาการต่าง ๆ ดูเป็นที่สับสนอลหม่าน เดียวก็อย่างนั้น เดียวก็อย่างนี้ และสมุททัยกลัวกรรมบางข้อ คือ *อโยนิโสมนสิการ* ได้แก่ความทำไว้ในใจโดยแยบคาย ถ้ากรรมข้อนี้เข้าไปสู่จิตตนครแล้ว พวกอารมณ์ทั้งปวงก็หมดอำนาจ จิตตนครจะเป็นเมืองสุขสงบขึ้นทันที ฉะนั้นสมุททัย จึงพยายามใส่ *อโยนิโสมนสิการ* ได้แก่ ความทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายเข้าไปในอารมณ์ทุกอย่าง อารมณ์เหล่านั้นจะกระด้างแข็งแรงขึ้นเป็นชนวนนำนิเวศน์ขึ้นมาทันที *อโยนิโสมนสิการ* เป็นสมุนสำคัญของสมุททัยอีกผู้หนึ่ง

การทำไว้ในใจโดยแยบคาย คือการพิจารณาเรื่องราวของจิต คืออารมณ์ให้แยบคาย คือให้เห็นผิดถูก ชั่วดี ควรไม่ควรอย่างไร กล่าวอีกอย่างก็คือ การมีเหตุผลในการรับอารมณ์ เมื่ออารมณ์เกิดขึ้นก็ให้สามารถทำใจพิจารณาอย่างแยบคาย ไม่ปล่อยให้รุนแรง ไปตามกำลังโดยไม่ต้านทานให้อ่อนลงด้วยอำนาจการพิจารณาให้แยบคายเลย

บรรดาผู้มาบริหารจิตทั้งหลาย ควรฝึกจิตให้รู้จักคุ้นเคยกับการทำไว้ในใจโดยแยบคาย คือให้มี *อโยนิโสมนสิการ* อยู่เสมอ จะสามารถพาจิตให้พ้นอำนาจของสมุททัยพ้นจาก *อโยนิโสมนสิการ* ได้ ผลก็คือจะมีความสุขสงบในใจไม่มากก็น้อย

อโยนิโสมนสิการ

ได้กล่าวไว้ว่า สมุทัยชอบใจที่เห็นจิตตนครมีอารมณ์ และอาการต่าง ๆ ดูเป็นที่สับสนอลหม่าน เดียวก็อย่างนั้น เดียวก็อย่างนี้ และสมุทัยกลัวกรรมบางข้อคือ *อโยนิโสมนสิการ* ได้แก่ ความทำไว้ในใจโดยแยบคาย ถ้ากรรมนี้เข้าไปสู่จิตตนครแล้ว อารมณ์ทั้งปวงก็หมดอำนาจ จิตตนครจะเป็นเมืองสุขสงบขึ้นทันที ฉะนั้น สมุทัยจึงพยายามใส่อโยนิโสมนสิการ ได้แก่ ความทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายเข้าไปในอารมณ์ทุกอย่าง ดูเหมือนยังแสดงหน้าตาของอโยนิโสมนสิการสมุณสำคัญของสมุทัยอีกผู้หนึ่งไว้ไม่ชัดเจนัก ดังนั้นจะได้แนะนำอีกสักหน่อย

คำนี้ตามศัพท์แปลว่า ความทำไว้ในใจโดยทางมิใช่ต้นเหตุ คำว่า *ความทำไว้ในใจ* ตรงกับคำที่พูดกันง่าย ๆ ว่า *ใส่ใจ* หมายถึง เอาใจใส่คิดพิจารณาก็ได้ สิ่งที่เกิดขึ้นทุก ๆ อย่างจะต้องมีต้นเหตุซึ่งให้เกิดผลที่แรก ที่น่าจะเรียกว่าต้นผล เช่นเดียวกัน ผลที่แรกนั้นก็จะเป็นเหตุให้เกิดผลต่อไปอีก และผลนั้นก็จะเป็นเหตุให้เกิดผลสืบไปอีก กว่าจะเป็นสิ่งที่ปรากฏขึ้นให้ตาเห็น หูได้ยิน ดังที่เรียกกันว่าปรากฏการณ์ ก็จะมีเหตุผลสืบกันมาหลายชั้น

คำว่า โดยทางมิใช่ต้นเหตุ หมายความว่า เหตุผลของสิ่งที่ปรากฏนั้นเป็นไปโดยทางหนึ่ง แต่ใส่ใจคิดไปเสียอีกทางหนึ่ง ยกตัวอย่างปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ เช่น ฟ้าแลบ ฟ้าผ่า มีเหตุผลว่า ทำไมฟ้าจึงแลบ ฟ้าจึงผ่า ที่สัมพันธ์กันไปหลายอย่าง ดังที่นักวิทยาศาสตร์ปัจจุบันทราบกันดีอยู่แล้ว แต่ก็ต่างจากเหตุผล ที่คิดเห็นกันในสมัย

โบราณ เช่นดังที่คิดเห็นว่า นางเมฆาล่อแก้ว รามสูรเขวียงขวาน จันทรคราสสุริยคราส ในครั้งโบราณเข้าใจกันว่ายักษ์ใหญ่ที่ชื่อว่าราหูอมจันทร์ อมาทิตย์ แต่ในปัจจุบัน นักวิทยาศาสตร์แสดงเหตุผลดังที่ทราบกันอยู่ทั่วไป และได้คำนวณจับเวลากับทั้งสถานที่ที่จะมองเห็นด้วยตาได้แน่ชัดถูกต้อง

แม้สิ่งที่ปรากฏอย่างอื่นก็ย่อมมีเหตุผลของแต่ละสิ่งเช่นเดียวกัน ตลอดถึงสิ่งที่ปรากฏของสัตว์ บุคคล เช่นมีเรื่องเล่าถึงนักบวชในลัทธಿಯ่างหนึ่งผู้หนึ่งเดินทางไปพบวัวตัวหนึ่งเข้า วัวตัวนั้นก็ตั้งท่าก้มศีรษะลง นักบวชผู้นั้นคิดว่าแม่วัวตัวนี้ช่างรู้คุณของเรา ก้มศีรษะลงเพื่อค้ำบนอบน้อมต่อเรา ดีกว่าคนเป็นอันมากที่ไม่รู้คุณของเรา ฝ่ายวัวตัวนั้นก็ตรงเข้าขวิดนักบวชผู้แปลผิดนั้นถึงแก่สิ้นชีวิต ตัวอย่างนี้แสดงว่า กิริยาที่วัวก้มศีรษะลงนั้นมีต้นเหตุในทางหนึ่ง คือต้องการจะเตรียมขวิด แต่นักบวชผู้นั้นเอาใจคิดไปเสียอีกทางหนึ่ง ว่าเขาจะค้ำบนเรา จึงตั้งท่ารับค้ำบนเต็มที วัวจึงขวิดได้อย่างถนัดถนี่ นี่เป็นตัวอย่างของอโยนิโสมนสิการ

อีกตัวอย่างหนึ่งที่น่าจะยกขึ้นคือความเดือดร้อนของประชาชนเกี่ยวกับการครองชีพ เป็นต้น ซึ่งต้นเหตุถ้าจะมาจากธรรมชาติดินฟ้าอากาศและจากกรรมของคน ถ้าจับต้นเหตุถูกก็น่าจะแก้ได้ เช่นสร้างเขื่อนกั้นระบายน้ำ สร้างอ่างเก็บน้ำ ทำฝนเทียม เป็นต้น และแก้ที่กรรมของคน คือทั้งฝ่ายผู้ปกครอง ทั้งฝ่ายผู้อยู่ในปกครอง ตั้งอยู่ในสุจริตต่อกัน คือผลนั้นเกิดจากเหตุอันใด ก็แก้ที่เหตุอันนั้น เมื่อแก้ไปที่ละเปลาะ ๆ จนถึงต้นเหตุโดยพร้อมเพรียงกันและโดยฉับพลัน ก็เกิดผลดีขึ้นฉับพลันทันตาเห็นเช่นเดียวกัน แต่ถ้าแก้โดยอโยนิโสมนสิการแล้ว ก็เกิดผลเหมือนดังที่นักบวชผู้นั้นได้รับ นี่เป็นตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่งของอโยนิโสมนสิการ

อโยนิโสมนสิการมีโทษ แม้เพียงดังตัวอย่างที่ยกมากล่าว ก็เป็นโทษที่ควรระวังมิให้เกิดขึ้นแก่ตน ดังนั้น ทุกคนจึงควรกำจัด อโยนิโสมนสิการให้สิ้นไปด้วยการทำ อโยนิโสมนสิการให้มีอยู่เสมอ

โชนโลกโรงใหญ่

สมุทัยชื้อโยนิโสมนสิการนี้แหละเป็นลูกมือให้ลอบเข้าไปในจิตตนครกับอารมณ์ ทำให้ชาวจิตตนครเคลิบเคลิ้มไป แล้วนิวรรณ์ก็วิ่งเข้ามาทันที ดังจะพึงเห็นได้เช่นในบ้าน เมืองทั้งหลายก็ต้องมีคนเดินไปเดินมาประกอบธุรกิจต่าง ๆ จะต้องมีของสิ่งนั้นสิ่งนี้ ทุกคนจะต้องได้เห็นอะไรต่ออะไร ได้ยินอะไรต่ออะไร ได้กลิ่นอะไรต่ออะไร ได้รสอะไรต่ออะไร ได้ถูกต้องอะไรต่ออะไร ได้คิดอะไรต่ออะไร เพราะก็ต่างมีตา มีหู มีจมูก มีลิ้น มีกาย มีใจอยู่ด้วยกัน แม้จะมีประสาท ๕ อันได้อันหนึ่งพิการ เช่น ตาบอด หูหนวก แต่ก็ยังมีใจซึ่งเป็นระบบสื่อสารชั้นในคิดอะไรต่ออะไรได้อยู่ น่าจะเรียกว่า ประสาทชั้นในก็ได้ ทั้งนี้เว้นไว้แต่บางคนทีประสาทชั้นในดังกล่าวเสีย ดังเช่นเป็นโรคเกี่ยวแก่สมองกลายเป็นเสียจริตบ้าบอไป ก็กลายเป็นคนมีความคิดเลื้อนเปื้อนเป็นที่สมใจของสมุทัย เพราะเมื่อเป็นบ้าเป็นบอไปเสียแล้ว ก็ตกอยู่ในอำนาจของสมุทัย เต็มที่ ฝ่ายคู่บารมี มีพร้อมทั้งพระบรมครูไม่อาจช่วยได้ ความเป็นบ้าบอ ก็เนื่องมาจากอารมณ์อันประกอบด้วยอโยนิโสมนสิการนี้แหละที่รุนแรงสักหน่อย ทั้งประกอบด้วยกรรมเก่าบางอย่างด้วย กรรมเก่าหรือกรรมใหม่ทั้งปวง ก็เนื่องมาจากอารมณ์ กระตุ้นให้เกิดเจตนาก่อกรรมนั้น ๆ ขึ้น

ฉะนั้น ต้นทางหรือต้นเหตุแห่งกรรมและผลทั้งปวงจึงอยู่ที่อารมณ์กับอโยนิโสมนสิการนี้เอง ดังจะยกตัวอย่างสักข้อหนึ่ง เหมือนดังที่ได้กล่าวแล้วว่าทุกคนมีตาจะต้องมองเห็นรูป อันที่จริงก็สักแต่ว่าเห็นรูปเท่านั้น แต่เมื่อทุกคนรับรู้

เข้าไปในใจ มิใช่หมายความว่าใส่รูปไว้ในใจโดยตรง เพราะรูปเป็นวัตถุจะนำใส่เข้าไปไม่ได้ ต้องถอดรูปออก เป็นสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุเช่นเดียวกับใจซึ่งไม่ใช่วัตถุ คือถอดรูปออกเป็นอารมณ์ ดังที่เรียกในภาษาทั่วไปว่า *เรื่อง* แล้วใส่เข้าไปในใจ เรื่องนี้เองที่ใจรับเมื่อถอดจากรูปก็เรียกว่า *เรื่องรูป* หรือเรียกตามศัพท์แสงว่า *รูปารมณ* เมื่อถอดจากเสียงก็เรียกว่า *เรื่องเสียง* หรือ *สัททารมณ* ดังนี้เป็นต้น สมุทัยสิบสองอโยนิโสมนสิการ เข้าไปกับอารมณ์ทันที ใจจึงรับเรื่องเข้ามาคิดที่ผิดทาง ผิดเหตุผิดผล เพราะใจมิได้คิดถูกต้องตามเหตุว่า สักแต่ว่าเป็นรูป สักแต่ว่าเป็นเรื่อง ที่ถอดรูปออกเสียแล้วเท่านั้น แต่คิดเหมือนกับรับรูปที่เป็นเปลือกนอกทั้งรูปเข้าไปไว้ในใจ ทั้งปั้นแต่งให้สวยสดงดงามก็ได้ ปั้นแต่งให้น่าเกลียดน่าชังก็ได้ ให้ดูเป็นกลาง ๆ ไม่ใช่น่ารักหรือไม่ที่น่าชังก็ได้

อโยนิโสมนสิการนี้แหละเป็นผู้ปั้นแต่ง น่าจะคล้าย ๆ กับผู้แต่งตัวโขนละครที่หลังจากนั้น ก็ไม่มีพระ นาง ยักษ์ ลิง อะไรที่ไหน แต่มีผู้แต่งตัวให้เป็นพระเป็นนาง เป็นยักษ์ เป็นลิง ออกไปเต้นเป็นพระ เป็นนาง เป็นยักษ์ เป็นลิง ไปตามบทบาท กลับเข้าหลังจากก็เลิกกัน อโยนิโสมนสิการก็เหมือนผู้แต่งตัวโขนละครนี้แหละ คือแต่งอารมณ์ให้เป็นพระ เป็นนาง กามฉันท์ก็วิ่งเข้าทันที ชาวจิตตนครซึ่งเป็นเหมือนผู้ดูก็ชอบใจรักใคร่ตัวพระตัวนางยิ่งนัก เมื่อเป็นตัวยักษ์ตัวมาร พยาบาทก็วิ่งเข้าทันทีเหมือนกัน ผู้ดูพากันเกลียดชังตัวยักษ์ตัวมาร อันที่จริงเป็นตัวที่แต่งขึ้นทั้งนั้น ไม่มีสักจะคือตัวจริงอยู่เลย

ผู้มาบริหารจัดการทั้งหลายควรได้มีสติแลเห็นอารมณ์ของตน และควรให้อโยนิโสมนสิการเกิดขึ้นทันเวลา คือสามารถเข้าใจได้ถ่องแท้พอสมควรว่าอารมณ์นั้น ๆ เกิดเพราะอโยนิโสมนสิการปั้นแต่งขึ้น ไม่ควรเข้าไปยึดมั่นว่าเป็นจริงเป็นจัง เมื่ออโยนิโสมนสิการเกิดทัน อโยนิโสมนสิการก็จะหลีกหนีไป กามฉันท์ก็ตาม พยาบาทก็ตาม ก็จะไม่เกิดขึ้น ขณะที่ใจปราศจากกามฉันท์ ปราศจากพยาบาท ใจก็ย่อมมีความสงบเย็นเป็นอย่างยิ่ง

จิตตภาวนา

ฝ่ายคู่มารมีของนครสามิก็มีใช้ว่าจะเฉยเมยทอดธุระปล่อยให้สมุททัยทำเอาข้างเดียว ได้พิจารณาว่าจะแก้ไขอย่างไรดี แม้จะมีพรรคพวกฝ่ายบารมี มีศีล หิริโอตตปัปะ เป็นต้น เข้ามาช่วยในจิตตนครบ้างแล้ว ก็ยังวางใจไม่ได้ เพราะนครสามิยังรับไว้ใช้ทั้ง ๒ ฝ่าย บางทีก็แบ่งเขตกันในระหว่างหัวใจสำคัญของสมุททัยคือ โลโก โทโส โมโห กับศีล หิริโอตตปัปะ เป็นต้น ก็ดูเหมือนกับบ้านเมืองทั่ว ๆ ไป ซึ่งวัดวาอารามก็สร้างกัน โรงฆ่าสัตว์ โรงสุรา ตลอดถึงโรงหนัง โรงละคร และสถานอบายมุขต่าง ๆ ก็สร้างกัน ศีลก็อยู่แต่ในวัด ออกนอกวัดก็เป็นถิ่นของโลโก โทโส โมโห นักเลงหัวไม้ ถ้าไม่รีบปราบปรามสมุนสำคัญของสมุททัยที่เข้าไปแต่งอารมณ์ในจิตตนคร ก็น่ากลัวว่าวัดเองก็จะถูกพังทลาย หรือถูกนักเลงหัวไม้เข้ายึดโดยขับไล่ศีลให้ออกไป ถ้าถึงขั้นนั้น ศีลเป็นต้น ก็จะต้องหนีออกไปจากจิตตนคร

ฉะนั้น คู่มารมีจึงเข้าเฝ้ากราบทูลถามพระบรมครูสัมมาสัมพุทธเจ้า พระบรมครูเจ้าได้ตรัสแนะนำวิธีแก้ไขด้วยวิธีที่เรียกว่า จิตตภาวนา โดยใช้นิมิตเครื่องกำหนดหลายอย่างกับโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นคู่มือโยนิโสมนสิการ คู่มารมีได้สดับพระบรมพุทโธวาท ก็มีความเข้มแข็ง มองเห็นทางชนะ รีบปฏิบัติตามพระโอวาทแห่งพระบรมครูเจ้าทันที

การทำจิตตภาวนา หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าทำกรรมฐานนั้น เป็นทางแก้ไขความวุ่นวายในใจอย่างได้ผลควรแก่ความปฏิบัติ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมระดับไหน ย่อมจะได้รับผลเป็นความสงบสุขของจิตใจระดับนั้น ผู้ปรารถนาความสงบสุขในจิตใจ จึงควรได้รู้จักการทำจิตตภาวนาหรือทำกรรมฐานโดยทั่วกัน เพราะเป็นทางที่จะนำไปสู่ความสุขได้จริง

อุฐผู้ก้าวหน้า

องค์พระบรมครูตรัสแนะนำให้ใช้วิธีจิตตภาวนาทันที แปลว่า *วิธีอบรมจิต* เพราะจำเป็นที่จะต้องชำระพอก้าง ฝีก ช่ม รักษา คุ้มครอง ป้องกันอย่างเต็มที่ จะทำกันอย่างเล่น ๆ ย่อหย่อนหาได้ไม่ ฝ่ายสมุทัยจะต้องระดมกำลังเต็มที่ยิ่งขึ้นไปอีก เมื่อเห็นว่าฝ่ายคู่บารมีจะช่วงชิงอำนาจไปจากตน ถ้ายังไม่เข้าศึกยกเข้ามาจากภายนอก หรือเกิดขึ้นภายในเพื่อที่จะยึดอำนาจ สมุทัยก็คงปล่อยไว้อย่างหย่อน ๆ หรือดังที่เรียกว่า *ผูกไว้อย่างหย่อน ๆ* คล้ายกับผูกสัตว์เลี้ยงไว้ แต่รอยเชือกให้เดินออกไปกินหญ้าได้ ไกล ๆ จนบางที่สัตว์เลี้ยงนั้นนึกว่ามีได้ถูกผูก จะเดินให้ไกลออกไปอีก แต่สุดท้ายเชือกที่ รอยไว้เสียแล้ว เชือกก็จะกระตุกไว้มิให้ไป ถึงตอนนี้สัตว์ที่เลี้ยงไว้ นั้นจึงจะรู้สึกตนว่า ถูกผูกไว้ หาได้เป็นอิสระไม่ ถ้าถอยกลับมาเดินไปมาอยู่ในระยะที่เชือกหย่อน ๆ ก็ จะรู้สึกคล้ายกับว่าเป็นอิสระไม่ถูกผูก ในเวลาสถานการณ์ปกติ สมุทัยก็ผูกไว้ดังนี้ ปล่อยให้ไปมาได้จนคล้ายกับเป็นอิสระเสรี ไม่คิดที่จะสลัดเชือกออก

สมุทัยมีวิธีมาก ใช้เล่ห์เหลี่ยมต่างๆ อย่างที่คนทั่วไปตามไม่ทัน ดูก็คล้าย ๆ กับที่มนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ฉลาดในโลกใช้เล่ห์หลอกสัตว์เลี้ยง เช่น หญ้าสำหรับเลี้ยงม้า เป็นหญ้าแห้ง ม้าไม่ยอมกิน คนก็หาแวนตาสีเขียวสวมให้ม้า ม้ามองเห็นหญ้าเป็น สีเขียว คิดว่าเป็นหญ้าสด ก็กินหญ้าแห้งนั้น คนเลี้ยงม้าก็สบายไม่ต้องหาหญ้าสด ให้ม้า ชาวนาในประเทศที่ใช้อุฐชักน้ำจากบ่อน้ำให้ลงลำรางไปสู่ นา เขาผูกอุฐเข้ากับ หลักที่ปักไว้ตรงบ่อ แล้วผูกอุฐกับหลักนั้นให้มีระยะห่างจากบ่อตามสมควร แล้วให้อุฐ

เดินวนบ่อชักน้ำขึ้นมา แต่อูฐจะไม่ยอมเดินวน คนจึงใช้ผ้าผูกตาอูฐเสีย แล้วให้อูฐเดิน อูฐจึงยอมเดิน เพราะเข้าใจว่าเดินไปข้างหน้าเรื่อย หาได้ เดินวนไม่ แต่ที่แท้ก็เดินวนรับใช้ชักน้ำให้ชาวนาอยู่นั่นเอง เช่นเดียวกับม้าสวมแว่น ก็กินหญ้าแห้ง โดยคิดว่าเป็นหญ้าสดอยู่นั่นเอง อูฐก็เป็นสุขอยู่ในการเดินวน เพราะคิดว่าเดินไปข้างหน้าอยู่เรื่อย และม้าก็เป็นสุขอยู่ในการกินหญ้าแห้ง โดยคิดว่าเป็นหญ้าสดอยู่นั่นเอง อันที่จริง อูฐนับว่าเป็นสัตว์ที่มีความคิดที่เรียกว่า *ก้าวหน้า* เพราะไม่ยอมเดินวน ชอบเดินไปข้างหน้าเรื่อย แต่ก็เสียกลมนุश्य คนทั้งปวงของจิตตนครก็เป็นสุขอยู่กับการถูกผูกหย่อน ๆ อันที่จริงก็ต้องเดินวนอยู่ไปมาภายในระยะของเครื่องผูกต้องบริโภคน้ำ ต้องใช้สิ่งที่ไม่ต่างจากหญ้าแห้ง จึงมีสถานการณ์ไม่ต่างกันไปมากนัก และสมุทัยจะไม่ว่าอะไรถ้าไม่คิดไม่ทำการสลัดออกไปจากอำนาจ คือถ้าไม่ก่อการล้มล้างอำนาจของสมุทัย ฝ่ายสมุทัยก็จะปล่อยไว้หย่อน ๆ คล้ายกับเป็นอิสระเสรีแล้ว

ผู้ที่เคยเห็นอูฐเดินวนบ่อชักน้ำลงลำธารให้ชาวนา อาจจะทำหรืออาจจะสังเวช แต่สิ่งที่ควรจะรู้สึกที่สุดคือ ควรจะรู้สึกว้า สามัญชนก็ได้ผิดจากอูฐในการถูกสมุทัยผูกให้วนเวียนอยู่ในวัฏฏะ ความทุกข์ที่อูฐได้รับในการถูกหลอกให้เดินวนอยู่เช่นนั้น เปรียบไม่ได้กับความทุกข์ที่ได้รับจากการถูกสมุทัยหลอกให้เวียนเกิดเวียนตายอยู่ตลอดเวลา อูฐนั้นไม่มีสติปัญญาความสามารถพอจะช่วยตัวเองให้ไม่ต้องเดินวนต่อไปได้ แต่มนุษย์สามารถช่วยตัวเองให้ไม่ต้องเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในวัฏฏสงสารได้ เมื่อมนุษย์ยอมให้สมุทัยหลอกให้เดินวนเวียนอยู่โดยไม่คิดช่วยตัวเองให้พ้นจากอำนาจของสมุทัย มนุษย์จึงเป็นที่น่าสงสาร น่าสลดสังเวชยิ่งกว่าอูฐ และยิ่งกว่าม้าที่ถูกหลอกให้กินหญ้าแห้งมากมายนัก

ปัญหา ๔ ข้อ

อย่าว่าแต่อุฐู แม้ชาวจิตตนครเองซึ่งล้วนเป็นนักก้าวหน้า อันที่จริงก็ก้าวหน้าไปตามความอยาก คืออยากจะได้สิ่งนั้นสิ่งนี้ อยากจะเป็นนั่นเป็นนี่ อยากจะให้สิ่งที่ไม่ชอบหรือภาวะที่ไม่ชอบสิ้นไปหมดไป สิ่งที่ยากต่าง ๆ จึงเป็นจุดหมายสำหรับดำเนินไปหา การก้าวหน้าก็คือการตั้งหน้าก้าวไปสู่สิ่งที่ยากนั้น ๆ นอกจากนี้ ยังน่าจะเรียกได้อีกว่าเป็นนักริเริ่ม คือริเริ่มความอยากหรือสิ่งที่ยากขึ้นใหม่อีก ถ้าจะถามว่า ก้าวหน้าไปข้างไหน ก็คงจะตอบว่า ไปสู่จุดหมายที่ยากนั้นแหละ ถ้าไปถึงจุดหมายที่หวังไว้สูงเร็ว ก็ชมกันว่าก้าวหน้าเร็ว ถ้าห้ามไม่ให้ตอบตามความอยาก ก็น่าจะพากันตอบได้ยากว่าจะไปข้างไหน นอกจากจะตอบว่าก้าวหน้าไปสู่ที่สุดแห่งชีวิต ต่อจากนั้นก็ไม่ว่าก้าวหน้าไปข้างไหน แม้แต่ก่อนชีวิตนี้ก็ไม่ว่าอีกเหมือนกันว่ามาจากไหน รู้แต่ว่าจะต้องพบการจบชีวิตเป็นแน่แท้ ส่วนจะจบเมื่อไรก็หาไม่รู้

คู่บารมีเคยได้ฟังพระอาจารย์ศิษย์ขององค์พระบรมครู แสดงเรื่องบุตรของนายช่างทอหูกคนหนึ่ง ในครั้งองค์พระบรมครูยังไม่เสด็จสู่มหาปรินิพพานธาตุ ว่าองค์พระบรมครูพุทธเจ้าได้ตรัสถามปัญหา ๔ ข้อ แก่บุตรสาวของช่างทอหูก เธอได้กราบทูลตอบทั้ง ๔ ข้อ คำถามและคำตอบมีว่าดังนี้

๑. ถาม เจ้ามาจากไหน

ตอบ ไม่ทราบ พระเจ้าข้า

๒. ถาม เจ้าจักไปในที่ไหน

ตอบ ไม่ทราบ พระเจ้าข้า

๓. ถาม เจ้าไม่ทราบหรือ

ตอบ ทราบ พระเจ้าข้า

๔. ถาม เจ้าทราบหรือ

ตอบ ไม่ทราบ พระเจ้าข้า

ฝูงชนที่เฝ้าอยู่พากันยกโทษเด็กหญิงผู้นั้นว่า กราบทูลเหลวไหลเหลวไหล กับพระพุทธเจ้า เป็นการไม่สมควร เมื่อตรัสถามว่ามาจากไหน ก็ควรจะกราบทูลว่า มาจากบ้านของตน เมื่อตรัสถามว่าจะไปไหน ก็ควรจะกราบทูลว่าจะไปโรงทอหูกองค์พระบรมครูทรงสดับเสียงอ้ออึงของมหาชน จึงตรัสขอให้สงบเสียง แล้วตรัสถามให้เด็กหญิงผู้นั้นอธิบายคำตอบ

เด็กหญิงผู้นั้นก็กราบทูลอธิบายว่า คำตอบที่ ๑ หมายความว่า ไม่ทราบว่าจะมาเกิดในชาตินี้จากที่ไหน คำตอบที่ ๒ ไม่ทราบว่าจะจุด คือเคลื่อนชาตินี้แล้วจักไปเกิดในที่ไหน คำตอบที่ ๓ คือ ทราบว่าความตายจะมีแน่ คำตอบที่ ๔ คือ ไม่ทราบว่าจะตายเมื่อไร

พระบรมครูประทานสาธุการ ทรงรับรองว่าเป็นคำตอบที่ถูกต้อง แล้วตรัสพระธรรมบทสั้น ๆ ว่า “โลกนี้มีดี มีน้อยคนในโลกนี้จะมีปัญญาเห็นแจ้ง น้อยคนจะไปสวรรค์นิพพาน เหมือนนกที่ติดข่าย น้อยตัวจะหลุดไปได้” เด็กหญิงผู้นั้นก็ได้ดวงตาเห็นธรรม ออกจากที่เฝ้าถือกระเช้าด้ายไปให้บิดาที่โรงทอหูก บิดากำลังนั่งหลับอยู่ที่เครื่องทอหูก ผลักปลายกระสวยไปในความฝัน พอตีไปกระทบอุระของบุตรีเข้าโดยแรง เธอสิ้นชีวิตในขณะนั้น แต่เป็นผู้ที่องค์พระบรมครูได้โปรดแล้ว จึงมีคติเป็นที่แน่นอน พระบรมครูทรงมุ่งเสด็จไปโปรดเธอ เพราะเธอได้เจริญมรณสติมาถึง ๓ ปีแล้ว ทรงทราบว่าจะต้องตายในวันนั้นแน่ จึงเสด็จไปดักโปรดตรงที่เธอจะเดินผ่านไป และตรัสถามปัญหาในแนวปฏิบัติของเธอ เธอจึงตอบได้ถูกต้อง ส่วนผู้อื่นมิได้ปฏิบัติ ก็ไม่รู้เรื่องอยู่เอง

การเจริญมรณสติ หรือการมีสติระลึกถึงความตายอยู่เสมอ เป็นหนทางเลิศ หนทางหนึ่งที่จะยกจิตใจสูงขึ้นได้ พ้นจากความยึดมั่นผูกพันในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงได้

เมื่อมีสติระลึกไว้เสมอว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา วันหนึ่งเราจะต้องตาย เมื่อความตายมาถึง จะไม่มีผู้ใดติดตามไปเป็นเพื่อนเราได้ ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่รักใคร่ห่วงใยเราเพียงไร จะไม่มีสมบัติใดที่เราจะนำติดตัวไปได้ ไม่ว่าจะ เป็นเพียงนิดน้อยเพียงไหน และไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่เราแสวงหามาสะสมไว้ด้วยความลำบากยากเข็ญเพียงไร เมื่อความตายมาถึง เราจะต้องละทุกคนทุกสิ่งไว้ในโลกนี้ เราจะต้องไปแต่ลำพังกับกรรมดี หรือกรรมชั่วที่เราทำไว้เท่านั้น ถ้าเราทำกรรมดีไว้ เราก็จะไปเป็นสุข สู่สุคติ ถ้าเราทำกรรมชั่วไว้ เราก็จะไปเป็นทุกข์ สู่ทุคติ พิจารณาเนื่อง ๆ ดังนี้ จะสามารถยังจิตให้เป็นอิสระ ปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่นได้โดยควรแก่ความปฏิบัติ ได้รับผลเป็นความสุขอันเป็นรสเลิศของความเป็นอิสระเสรี

นครชายแดน

จิตตภาวนา ที่องค์พระบรมครูตรัสแนะนำให้นำมาใช้แก่สถานการณ์ใน
จิตตนครนั้น คู่บารมีจำได้ขึ้นใจ ในพระพุทธรูปองค์ประกอบด้วยอุปมา มีใจความว่า

มีนครชายแดนของพระราชามีกำแพงและเสาระเนียดอันมั่นคง มี ๖ ประตู
นายประตูของพระราชานั้นเป็นคนมีปัญญาเฉลียวฉลาด ห้ามคนที่ไม่รู้จักไม่ให้เข้า
อนุญาตให้แต่คนที่รู้จักเข้าไปในเมืองนั้น ได้มีทูตด่วนคู่หนึ่งมาจากทิศตะวันออก
คู่หนึ่งมาจากทิศตะวันตก คู่หนึ่งมาจากทิศเหนือ คู่หนึ่งมาจากทิศใต้ ถาถามนายประตู
นั้นว่า เจ้าแห่งเมืองนี้อยู่ที่ไหน นายประตูก็ตอบว่า นครสามมีคือเจ้าเมืองนั่งอยู่
ที่ทาง ๔ แพร่ง ตรงกลางเมือง ทูตคู่หนึ่ง ๆ จึงมอบขัตติยราชูปถัมภ์ (คำตามที่เป็นจริง)
แก่นครสามมี ปฏิบัติตามมรรค (ทาง) ที่มาแล้ว

อุปมานี้ผู้รู้ขึ้น เพื่อให้รู้ความดังนี้ คำว่า นคร นี้ เป็นชื่อของกายอันประกอบด้วย
ด้วยมหาภูต คือ ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ทั้ง ๔ ที่มีมารดา บิดาเป็นแดนเกิด
เติบโตขึ้นด้วยข้าวสุกและขนม มีอันต้องอบนวด ต้องแตกทำลายเป็นธรรมดา คำว่า
มี ๖ ประตู เป็นชื่อของอายตนะภายในทั้ง ๖ คำว่า นายประตู เป็นชื่อของสติ คำว่า
ทูตด่วนคู่หนึ่ง เป็นชื่อแห่งสมณะและวิปัสสนา คำว่า นครสามมี เป็นชื่อแห่งวิญญาน
คือจิต คำว่า ทาง ๔ แพร่งตรงกลางเมือง เป็นชื่อแห่งมหาภูตรูปทั้ง ๔ คือ
ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม คำว่า คำตามที่เป็นจริง เป็นชื่อแห่งนิพพาน คำว่า ทางตาม
ที่มาแล้ว เป็นชื่อมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฎฐิ (ความเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ

(ความดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีวิตชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (ตั้งใจชอบ)

คู่บารมีมีความรู้ในพระพุทธคุณซาบซึ้ง ว่าพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้จิตตนครโดยประจักษ์แจ้ง และได้ตระหนักแน่ว่าการที่จะแก้ไขสถานการณ์ที่เลวร้ายในจิตตนครให้ได้ผลที่แน่นอนนั้น มีอยู่วิธีเดียว คือตั้ง *สมถะและวิปัสสนา* ทั้งคู่นี้เป็นทูตเข้าไปแจ้ง ถ้อยคำตามที่เป็นจริงแก่นครสามิ และการที่ทูตทั้งคู่นี้จะเข้าเมืองได้ ก็ต้องมีสติเป็นนายประตูเมือง ถ้ามีผู้อื่นที่เป็นพรรคพวกของสมุทฺทัยหรือคู่อาสวะเป็นนายประตู ก็จะต้องไม่ยอมให้ทูตทั้งคู่เข้าไปแน่นอน ฉะนั้น ก็จะต้องหาทางให้สติได้มีหน้าที่เป็นนายประตูให้จงได้ก่อน วิธีตั้งนี้เองที่พระพุทธองค์ทรงเรียกว่า *จิตตภาวนา* และทรงแนะนำให้ใช้ *นิมิต* เครื่องกำหนด หลายอย่าง กับโยนิโสมนสิการ จะใช้กับใคร ก็ใช้กับนครสามินั้นเอง พระพุทธองค์ต้องได้ตรัสรู้แล้วว่าใช้ได้ผลแน่ ไม่เช่นนั้นก็จะไม่ตรัสสอนให้ใช้ คู่บารมีจึงมีความเชื่อตั้งมั่นในองค์พระบรมครู รัชชกชน โยนิโสมนสิการกับบรรดานิมิตที่ทรงแนะนำไปหานครสามิทันที

จะเห็นได้ว่า จิตตภาวนาเป็นวิธีปฏิบัติที่ได้ผลแน่นอนในการแก้สถานการณ์วุ่นวายเลวร้ายทั้งหลายที่เกิดขึ้นในจิตใจ พระพุทธองค์จึงทรงยกขึ้นมาตรัสแนะนำแก่คู่บารมี บรรดาผู้มาบริหารจิตทั้งนั้น ควรน้อมรับคำที่ทรงแนะนำมาปฏิบัติตาม เพื่อให้เกิดความสงบสุข ไม่มีความวุ่นวายในจิตใจ มากน้อยตามควรแก่ความปฏิบัติของตน ๆ

โยนิโสมนสิการ อสุกนิมิต

เมื่อคูบารมีนำโยนิโสมนสิการกับนิมิตต่าง ๆ เข้าเฝ้า ก็ยังไม่แน่ใจนักว่าจะผ่านประตูเมืองเข้าไปได้หรือไม่ แต่ก็เชื่อมั่นว่าฝ่ายของตนดำรงตำแหน่งนายประตูคือสติ และได้พบสติเป็นนายประตูจริง ๆ สติเปิดประตูเมืองรับ คูบารมีก็นำโยนิโสมนสิการ และนิมิตต่าง ๆ เข้าพบนครสามิทัณฑ์ ประจวบเวลาพอดีกับที่คูอาสาจะผละออกไป นับว่าเป็นเวลาปลอด นครสามิทัณฑ์จึงต้อนรับคูบารมีพร้อมกับคณะด้วยดี คูบารมีได้แจ้งจำนองขอแสดงนิมิตต่าง ๆ ให้ดู และขอให้โยนิโสมนสิการเป็นผู้บรรยาย ดูก็น่าจะคล้ายกับขอฉายภาพยนตร์ให้ดู และให้โยนิโสมนสิการเป็นผู้แสดงพากย์ นครสามิทัณฑ์ก็ตกลง คูบารมีก็แสดงนิมิตต่าง ๆ ดังนี้

อสุกนิมิต นิมิตที่ไม่งาม เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หน้าง ของคนเป็นที่สกปรก แสดงให้เห็นเหมือนอย่างเห็นในภาพยนตร์ ให้เห็นถึงสิ่งที่หมองคล้ำ ถึงทรุดทรองที่น่าเกลียด ถึงกลิ่นที่เหม็นทอน ถึงที่เกิดที่อยู่เกลือกกลั้วอยู่ด้วยสิ่งสกปรก แล้วแสดงของคนตาย พร้อมทั้งร่างกายที่เป็นศพทั้งหมด เป็นต้น โยนิโสมนสิการได้บรรยายประกอบภาพให้เห็นเป็นอสุภะจริงจัง และบรรยายให้ทุกคนรู้สึกได้ว่า ผม ขน เป็นต้น รวมเข้าเป็นกายนี้ทั้งหมดของตน ก็เป็นเช่นนั้น ยังเป็นอยู่ก็น่ารังเกียจ ตายแล้วไม่ต้องพูดถึง ต้องเปื่อยเน่าน่ารังเกียจเต็มที่ โยนิโสมนสิการได้บรรยายให้เห็นว่าวัยที่ยังหนุ่มสาว ชีวิตที่รักษาร่างกายไว้มิให้เน่าเปื่อย เครื่องตบแต่ง การตบแต่งต่าง ๆ เป็นเครื่องปกปิด เป็นเครื่องพรางมิให้เห็นความไม่สะอาด ความปฏิกุลที่มีอยู่เป็นปกติ

เมื่อเพิกเอาเครื่องปกปิดออกเสีย ก็จะมองเห็นสิ่งปฏิภูลได้ชัดเจน แม้จะยังมีเครื่องปกปิดก็ไม่อาจปิดบังสติปัญญาที่จะตรวจตราพิจารณาให้มองเห็นความจริงไปได้ ภาพอสุภะที่ปรากฏขึ้นนี้แหละ อสุภณิมิตทำให้กามฉันทซึ่งเป็นสมุนสำคัญของสมุทัย วิ่งหนีออกห่างไปทันที

สติปัญญา จึงเป็นความสำคัญในการบริหารจัดการยิ่งกว่าอะไรอื่นทั้งนั้น พยายามให้ผลอสติ เผลอปัญญาน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ การบริหารจัดการก็จะได้ผลหนักแน่น มากมายพอสมควร การบริหารจัดการได้ผลเพียงใด จะรู้ได้ที่ใจ ใจสงบสบายเพียงไหน ก็แสดงให้เห็นปรากฏว่าการบริหารทางจิตให้ผลดีขึ้นเพียงนั้น เมื่อต้องการใจที่สงบสบาย ก็ต้องบริหารจัดการ

เมตตาเจโตวิมุตติ

ครั้นคู่บารมีแสดงอสุภนิมิต โดยมีโยนิโสมนสิการบรรยายประกอบพอสมควรแล้ว ก็แสดงนิมิตอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งมีคำเรียกว่า เมตตาเจโตวิมุตติ ซึ่งออกจะยาวและดูจะแปลกใหม่สำหรับผู้ที่ไม่คุ้นต่อคำบาลี แต่ชื่อไม่สำคัญ ความสำคัญอยู่ที่ลักษณะหน้าตา ทั้งมีผู้บรรยายช่วยให้เข้าใจ ให้มองเห็นภาพประจักษ์ นิมิตที่ ๒ นี้มีลักษณะเป็นคนมีจิตใจดี ยิ้มแย้มแจ่มใส มองมาด้วยสายตาที่เป็นมิตร ผู้มีความปรารถนาดีเต็มทีช่างคล้ายคลึงกับสายตาของมารดาบิดาผู้มีจิตใจเต็มเปี่ยมด้วยความรักมองไปยังบุตรธิดา หรือสายตาของบุตรธิดาเองผู้มีจิตใจเต็มเปี่ยมด้วยความเคารพรักมองดูมารดาบิดา สายตาของทั้ง ๒ ฝ่ายประสานกันด้วยความรักอันบริสุทธิ์ประกอบด้วยความสุขอันอบอุ่น แสดงถึงจิตใจที่พ้นแล้วจากความซึ่งเคียดมุ่งร้ายแม้แต่น้อย แม้นครสามีก็ได้ซาบซึ้งถึงภาพนิมิตที่ปรากฏนั้น โยนิโสมนสิการจึงได้อธิบายประกอบอีก เป็นต้นว่า นั่นแหละที่เรียกว่า เมตตาเจโตวิมุตติ ซึ่งมีคำแปลว่า ความหลุดพ้นแห่งใจด้วยความเมตตา หมายความว่า หลุดพ้นจาก พยาบาทคือความคิดมุ่งร้ายด้วยอำนาจโทสะ เพราะเจริญเมตตา ให้เกิดมีขึ้นในจิตใจ พยาบาทเป็นเครื่องเศร้าหมองทางจิตใจอย่างหนึ่ง มีขึ้นในเมื่อประสบอารมณ์คือเรื่องที่ไม่ชอบใจ เช่นมีใครมาทำร้ายด่าว่าให้เจ็บใจ จึงเกิดพยาบาทขึ้น คือเกิดความโกรธอย่างแรง จนถึงคิดมุ่งร้ายหมายให้เขาถึงความวิบัติอันตรายก็ทำให้จิตใจเศร้าหมอง เตือดร้อนเหมือนอย่างถูกไฟเผา แต่ก็สามารถหลุดพ้นจากพยาบาทดังกล่าวได้ด้วยอำนาจเมตตา

อันเมตตานั่นคือความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข หรือความมีไมตรีจิตมิตรภาพ มีลักษณะตรงกันข้ามกับความพยายาม อันพยายามนั้นมุ่งร้ายหมายให้วิบัติ ส่วนเมตตา มุ่งดี ปรารถนาให้ประกอบด้วยสุขสมบัติ พยายามเป็นไฟเผาใจให้ร้อน เมตตาคือน้ำพรมใจให้เย็นเป็นสุข แต่เมตตาคจะมีขึ้นในจิตใจได้ ก็ต้องหัดปฏิบัติทำเมตตาภาวนาคืออบรมเมตตาให้มีขึ้น คือหัดแผ่ใจที่มีเมตตาออกไปแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยเจาะจง หรือแผ่ออกไปโดยไม่เจาะจง โดยเจาะจงนั้น เช่นในบุคคลที่เป็นที่รัก เช่นใน มารดาบิดา ครูบาอาจารย์ มิตรสหาย ในบุคคลที่เป็นปานกลาง ตลอดถึงในบุคคลที่เป็นศัตรู หรือที่ไม่ชอบพอกัน ท่านอาจารย์ผู้อธิบายพระพุทธวจนะ อธิบายว่า ให้แผ่ไปในตนเองด้วยก่อน แล้วจึงแผ่ไปให้คนอื่นสัตว์อื่นด้วย สอนให้แผ่ไปในคนที่จะแผ่เมตตาออกไปง่ายก่อน เช่นในคนที่เป็นที่รัก แล้วจึงแผ่ไปในคนที่จะแผ่ยาก เช่นในศัตรู โดยไม่เจาะจงนั้นคือแผ่ไปในสรรพสัตว์ ไม่เลือกว่ามนุษย์ หรือสัตว์ดิรัจฉาน หรือ เทพดา มาร พรหมผู้ไหน องค์ไหน ตนไหน ตัวไหน มิใช่แต่เมตตาข้อเดียว แผ่กรุณา ความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ มุทิตา ความพลอยยินดี ในความสุขความเจริญของผู้อื่น อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ไม่ยินดียินร้ายในเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ ด้วยเพ่งพิจารณาถึงกรรมเป็นประมาณ เมื่อเมตตาเข้ามา พยายามสมุทของสมุทัยจะวิ่งหนีออกไปทันที จิตก็จะพ้นจากพยายามด้วยเมตตา นี่คือเมตตาเจโตวิมุตติ

พยายามเป็นไฟเผาใจให้ร้อน เมตตาคือน้ำพรมใจให้เย็นเป็นสุข บรรดาผู้มาบริหารจัดการทั้งหลาย ถ้าไม่ชอบให้ไฟเผาใจ ก็ต้องพยายามอบรมเมตตาให้ยิ่งขึ้นเสมอไป จะได้มีใจเย็นเป็นสุขด้วยมีน้ำแห่งเมตตาพรมใจ

อาโลกสัญญา

ใจเป็นใหญ่ ใจเป็นประธาน ทุกสิ่งสำเร็จด้วยใจ ดังนั้น เรื่องของใจคือเรื่องของจิตตนครจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับทุกคน ควรที่ทุกคนจะได้ศึกษาให้เข้าใจแม้เพียงพอสมควร ได้กล่าวถึงเรื่องจิตตนครนี้ติดต่อกันมา และจะกล่าวต่อไป ก็เพื่อให้เกิดความเข้าใจพอสมควรดังกล่าวนั่นเอง

นครสามีหรือเจ้าเมืองแห่งจิตตนครมีความโลเลไม่มั่นคง ฟังเสียงทั้งฝ่ายดีและฟังเสียงทั้งฝ่ายชั่ว คือฟังทั้งฝ่ายคูบารมีและฟังทั้งฝ่ายคู่อาสวะ เป็นเหตุให้นครสามีปกครองจิตตนครให้ร่มเย็นเป็นสุขได้บ้าง ให้อุ่นวายเดือดร้อนไปบ้าง ฝ่ายคูบารมีมีความมุ่งมั่นจะเอาชนะคู่อาสวะให้ได้ จึงนำคณะคือโยนิโสมนสิการกับนิมิตต่าง ๆ เข้าพบนครสามี ขอแสดงนิมิตต่าง ๆ โดยมีโยนิโสมนสิการเป็นผู้บรรยาย ได้เริ่มแสดงอสุภนิมิตเป็นประการแรก จนทำให้กามฉันทสมุทสนสำคัญฝ่ายสมุททัยคือฝ่ายคู่อาสวะหนีไป แล้วจึงแสดงเมตตาเจโตวิมุตติ โดยมีโยนิโสมนสิการบรรยายอีกเช่นกันว่า เมื่อใดเมตตาเข้ามาสู่จิตตนคร เมื่อนั้นพยาบาลสมุทสนของสมุททัยก็จะวิ่งหนีออกไปทันที จิตจะพ้นจากพยาบาลด้วยเมตตา นี้คือเมตตาเจโตวิมุตติ

อันชาวจิตตนครย่อมมีความเข้าใจภาษาทางจิตได้ดีกว่าชาวนครอื่น ๆ เป็นพิเศษ ฉะนั้น เมื่อได้เห็นภาพของคนมีจิตประกอบด้วยเมตตา ได้ฟังคำพากย์ประกอบเรื่องแห่งโยนิโสมนสิการ ก็เข้าใจความแห่งคำว่า *เมตตาเจโตวิมุตติ* แจ่มแจ้ง ว่าคือจิตพ้นจากพยาบาลด้วยเมตตา และวิธีแก้จิตให้พ้นจากพยาบาล ก็ด้วยเมตตาทวารานาคือความอบรมเมตตา หรือที่เรียกว่า *เมตตาวรรณา* แผ่เมตตา

ครั้นคู่บารมีเห็นว่าควรจะแสดงต่อไปอีกได้แล้ว จึงแสดงนิมิตต่อไป คือ ฉายแสงสว่างโพล่งขึ้น เป็นแสงที่ทำให้ตาสว่าง ใจสว่าง และแสดงภาพคนที่ กระปรี้กระเปร่า เข้มแข็ง ไม่อ่อนแอ มีความเพียรเริ่มจับทำการงาน และมีใช้ทำ ๆ หยุด ๆ แต่ทำให้ติดต่อกันไป ทั้งให้ดำเนินการก้าวหน้าไม่หยุดไม่ถอยหลังจนกว่า จะสำเร็จ ฝ่ายโยนิโสมนสิการก็แสดงพากย์ให้ได้ยินโดยชัดเจน ว่านี่แหละคือ *ฮาโลกะ* แสงสว่าง นี่แหละคือธาตุแห่งความเพียร ซึ่งตรงกันข้ามกับลักษณะของลูกสมุนของ สมุทย์ผู้มีนามว่า *ถิ่นมิทระ* คือความง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม

นอกจากนี้ก็ได้เล่าถึงวิธีที่องค์พระบรมครูตรัสสอนพระโมคคัลลานะ สำหรับ ระวังความง่วงงุน มีใจความว่า ควรทำในใจ ถึงสัญญา (ข้อกำหนดใจพิจารณา หรือเพ่ง) ที่จะเป็นเหตุให้ความง่วงงุนครอบงำมิได้ หรือควรตรีกตรองพิจารณาถึง ธรรมที่ได้ฟัง ได้เรียนมาแล้วด้วยใจ หรือควรสาธยายธรรมที่ฟังที่เรียนแล้วโดยพิสดาร หรือควรยอนหูทั้ง ๒ ข้างและลูบตัวด้วยฝ่ามือ หรือควรลุกขึ้นยืนลูบนัยน์ตาด้วยน้ำ เหลียวดูทิศทั้งหลาย แหงนดูดาว หรือควรทำในใจถึง *ฮาโลกสัญญา* ความสำคัญ ในแสงสว่าง ตั้งความสำคัญว่ากลางวันไว้ในจิตให้เหมือนกันทั้งกลางวันกลางคืน มีใจเปิดเผยนี้ ไม่มีอะไรห่อหุ้ม ทำจิตอันมีแสงสว่างให้เกิด หรือควรอธิษฐานจงกรม กำหนดหมายเดินกลับไปกลับมา สำรวมอินทรีย์ มีจิตใจไม่คิดไปภายนอก เมื่อปฏิบัติ แก่ไปโดยลำดับ ดังนี้ ก็ยังละความง่วงไม่ได้ ก็ให้สำเร็จสี่หไสยา คือนอนตะแคง ข้างเบื้องขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ ทำความหมาย ให้อันจะลุกขึ้นไว้ในใจ พอตื่นแล้วก็ให้รีบลุกขึ้นด้วยความตั้งใจว่าจะไม่ประกอบสุขในการนอน จักไม่ประกอบสุขในการเอนข้างหลัง จักไม่ประกอบสุขในการเคลิ้มหลับ

การปฏิบัติเพื่อแก้ความง่วงงุนทั้งปวงนี้จำเป็นต้องใช้ความเพียร ตั้งต้นแต่ต้องมีใจเข้มแข็งคิดเอาชนะความง่วงงุนให้จงได้ ปฏิบัติโดยลำดับ จนถึงทุกวิธีแล้วยัง แก้ไม่ได้ ก็หมายความว่าร่างกายต้องการพักผ่อน จึงต้องให้พัก วิธีทั้งปวงนี้ สรุบเข้า ในความทำให้สว่างหรือความเพียรกล้าแข็งก็ได้ เมื่อโยนิโสมนสิการกล่าวพากย์ไป

ดังนี้ ประกอบกับภาพของคนทีปราศจากวงแหงหาวนอน เพราะมีจิตใจสว่างแจ่มใส มีความเพียรเข้มแข็ง ไม่ท้อแท้ อ่อนแอ สมุนของสมุทย์ผู้มีนามว่า *สินมิทระ* ก็หนีห่างออกไปทันที

ความเพียรจริง ไม่ท้อแท้อ่อนแอ เป็นเหตุให้เกิดความสำเร็จ ได้ในทุกสิ่งทุกประการ ผู้มาบริหารจัดการทั้งหลายควรเห็นค่าของความเพียรและเพิ่มพูนความเพียรในสิ่งที่ดีที่ชอบให้ยิ่งขึ้นเสมอไป ผลจะเป็นความสำเร็จในสิ่งที่ดีที่ชอบตามควรแก่ความปฏิบัติ

อานาปานสติ

คู่มือมีเห็นว่านครสามมีไม่อ้อม ไม่เบียดต่อภาพ และอธิบายภาพของโยนิโส-มนสิการ และสังเกตเห็นได้ชัดว่ามีสีพัคตร์แซมขึ้น แจ่มใส แสดงว่ามีจิตใจที่ขื่นบาน ผ่องใส แต่ยังคงระสับกระส่ายฟุ้งซ่านอยู่ เพราะมีเรื่องกังวลต่าง ๆ อยู่ในจิต คอยดึงจิตให้ฟุ้งออกไปคิด พะวงถึงอยู่เป็นระยะ ๆ แต่ก็เริ่มสงบสงัดจากกามคุณารมณ์และอกุศลธรรมทั้งหลาย จากพยาบาทมาดร้าย จากความมัวงวุ่น ครั้นหายมัวงวุ่นก็เริ่มคิด ฟุ้งซ่านดังกล่าว คู่มือมีจึงแสดงภาพ *ความสงบใจ* ต่อไปอีกทันที เป็นภาพของลมหายใจที่มากกระทบกับปลายจมูก หรือที่ริมฝีปากเบื้องบนแล้วผ่านเข้าไปถึงหทัยและปรากฏอาการกระเพื่อมที่นาภี นี้เป็นลมขาเข้า แล้วแสดง ภาพลมขาออก นาภีกระเพื่อม ลมจากหทัยมาออกที่ปลายจมูก ลมหายใจที่แสดงในภาพมองเห็นเป็นลำ หรือเป็นเส้น คล้ายควันไฟที่ลอยเป็นลำ หรือเส้นด้ายเข้าออก ๆ ต่อเนื่องกันไปไม่ขาดระยะ แต่ระยะเวลาของลมขาเข้า ขาออกนั้น ๆ ยาวบ้าง สั้นบ้าง ต่างกัน

คู่มือมีได้แสดงภาพของใจเป็นไฟพะเนียงที่ฟุ้งขึ้นจากกระบอกไฟพะเนียงขึ้น ไปเป็นหลายสาย ฝ่ายโยนิโสมนสิการก็ได้แสดงพากย์ประกอบว่านั่นแหละใจ โดยปกติ เป็นอย่างไฟพะเนียง คือฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ มากมายหลายสายหลายเรื่องเหลือ ที่จะนับได้ เหมือนอย่างไฟพะเนียงที่ฟุ้งขึ้นจากกระบอกเหลือที่จะนับเม็ดได้ว่าเท่าไร และกี่สาย ดูฟุ้งขึ้นไปพัลวันพัลแกสับสนไปหมด ถ้าเป็นไฟพะเนียงก็น่าดู แต่เมื่อเป็นใจ มีอาการที่ฟุ้งพล่าน เหมือนอย่างนั้นก็น่าเป็นบ้าตาย

ครั้นแล้วคูบารมีก็แสดงภาพของไฟพะเนียงที่สงบลงโดยลำดับ เพราะดินชนวนในกระบอกน้อยลงไป เมื่อหมดดินไฟก็มอดดับ โยนิโสมนสิการก็แสดงประกอบว่า ที่คนเราไม่พากันเป็นบ้าตายก็เพราะชนวน ที่ทำให้ใจฟุ้งซ่านมีลึนไปหมดไปตามธรรมดา เป็นเรื่อง ๆ ไป ใจเมื่อฟุ้งขึ้นไปแล้วก็สงบเป็นเรื่อง ๆ เป็นระยะ ๆ ไป เหมือนไฟพะเนียงที่พลุ่งขึ้นแล้วก็ดับ เขาก็ใส่ดินชนวนเข้าใหม่และจุดอีกก็พลุ่งขึ้นอีก หมดดินก็ดับอีก จึงเป็นอันได้พักอยู่ในตัวเองเป็นระยะ ๆ ไปตามธรรมชาติธรรมดา แต่ก็ได้พักเป็นอยู่ไม่นาน ก็ต้องพลุ่งขึ้นเป็นไฟพะเนียงไปใหม่อีก ถ้าดินชนวนแรงไป ไฟพลุ่งแรงไป กระบอกก็อาจแตกระเบิด ฉันทใดก็ดี ถ้าเรื่องที่เป็นชนวนแรงไป ใจฟุ้งซ่านมากไป ก็อาจทำให้เป็นบ้า หรือเจ็บป่วยล้มตายลงได้ ดังที่มีตัวอย่างอยู่บ่อย ๆ

ครั้นแล้วคูบารมีได้แสดงภาพเป็นจุดไฟ ปรากฏขึ้นที่ลำหรือเส้นลมหายใจ ให้มองเห็นเป็นลำหรือเส้นไฟเข้าออก ๆ ดูคล้ายกับหายใจเป็นไฟ เป็นลำเส้นเข้า ๆ ออก ๆ แล้วก็แสดงให้เห็นเหลืออยู่เพียงจุดไฟกลม ๆ เพียงจุดเดียวที่ปลายจมูก แล้วก็ค่อยเลื่อนลงไป อยู่ที่หทัย บางคราวลองให้เลื่อนลงไปอยู่ที่นาก็ แต่จุดไฟดวงเล็กนี้ต้องกระเพื่อมขึ้นลงเหมือนอย่างขึ้นไม้เล็ก ๆ ที่ลอยกระฉอกอยู่ในคลื่น จึงหลบขึ้นมาสว่างเป็นจุดอยู่ที่หทัยตรงกึ่งกลางอุระ ก็หายกระฉอก เป็นจุดไฟที่ตั้งสงบ โยนิโสมนสิการจึงอธิบายประกอบว่าจุดไฟนี้แหละคือใจ เมื่อมากำหนดรู้อยู่ที่ลมหายใจเข้าขาออก จนถึงมาตั้งกำหนดรู้อยู่เพียงจุดเดียวที่ปลายจมูกหรือที่อุระตามแต่จะสะดวก ใจก็จะสงบจากความฟุ้งซ่านรำคาญ นี่คือ *ความสงบใจ* เป็นเหตุให้ *อุทัจจกุกุกุจะ* ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ หินหายออกไปทันที

ใจที่ไม่มีความฟุ้งซ่านรำคาญ เป็นใจที่มีความสงบสุข ทุกคนต้องการมีความสงบสุข แต่ทุกคนไม่ปฏิบัติเหตุให้เกิด *ความสงบใจ* คือไม่ฝึกหัดกำหนดรู้อยู่ที่ลมหายใจดังกล่าว จึงไม่ค่อยได้มีความสงบใจ ไม่ค่อยได้มีความสงบสุข กำหนดรู้อยู่ที่ลมหายใจเสมอ ๆ เมื่อไร เมื่อนั้นจะได้พบความสงบใจ เป็นความสุขสงบอย่างยิ่ง

โยนิโสมนสิการ กุศล อกุศล

ฝ่ายนครสามิผู้ครอบครองจิตตนคร ได้ค่อย ๆ มีจิตใจสงบจากความยินดี ยินร้าย มีจิตใจสว่าง เกิดความขะมักเขม้น ไม่เฉื่อยชาเกียจคร้าน และได้พบความสงบใจอย่างที่ไม่เคยประสบมาก่อน เป็นเหตุให้เกิดความชื่นชอบ เลื่อมใสในองค์พระบรมครูพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นพระศาสดาแห่งคู้บารมี เพราะเท่ากับได้ประทานความสุขพิเศษทางจิตใจให้เกิดขึ้นได้อย่างน่าอัศจรรย์ สมานินิมิตต่าง ๆ ที่คู้บารมีนำมาพร้อมทั้งโยนิโสมนสิการจากพุทธสำนักล้วนนำดูน่าฟัง เมื่อดูและฟังแล้วใจสงบ ผ่องแผ้วมีสุข อยู่ห่างไกลจากพระองค์มากมาย ได้รับฟังเพียงบางสิ่งที่ประทานมา ยังให้เกิดความสุขถึงเพียงนี้ หากได้ไปเฝ้าใกล้ชิดหรือเสด็จมาโปรดในที่เฉพาะหน้าจะได้รับความสุขสักเพียงไหน

เมื่อคิดไปดังนี้ ก็พอดีเหลือบไปเห็นคู้อาสาอะแอบโผล่หน้ามาดูแวบหนึ่ง จิตใจก็แวบออกไปถึงความสุขสนุกสนานต่าง ๆ ที่สมุทัยนำมาพร้อมกับสมุนทั้งปวง สมุทัยก็ได้สร้างสิ่งบันเทิงสุขให้เป็นอันมาก เป็นต้นว่าโรงหนังโรงละคร ได้ส่งอารมณ์เข้ามาแสดงเป็นภาพต่าง ๆ อย่างภาพยนตร์ มีคนพากย์ชื่อว่า โยนิโสมนสิการ แสดงพากย์ประกอบไม่แพ้ผู้แสดงภาพยนตร์ของคู้บารมี เรียกร้องเสียงหัวเราะเฮฮาได้มากมายจากประชาชน ทำให้บ้านเมืองสนุกสนาน ไม่เจียบเหง ส่วนวิธีของคู้บารมี รู้สึกว่าเจียบสงบ ไม่เอะอะ ทำให้บ้านเมืองเป็นเมืองเจียบสงบสงัด จึงเกิดมีความลังเลสงสัยขึ้นว่า จะเลือกเอาข้างไหน ข้างหนึ่งสนุก แต่ไม่สบาย อีกข้างหนึ่ง สงบแต่ไม่สนุก ทั้ง ๒ ฝ่ายดูเหมือนจะมียิ่งหย่อนแตกต่างกันทำนองนี้ จะอย่างไรก็ดี

ครั้นคู่บารมีสังเกตเห็นนครสามีเกิดความลึกลับดังนั้น ก็รีบแสดงภาพเปรียบเทียบระหว่างบุคคล ๒ ฝ่าย คืออกุลกับอกุลคู้หนึ่ง สิ่งที่มีโทษกับสิ่งไม่มีโทษ คู้หนึ่ง สิ่งทีเผลวกับสิ่งทีประณีตคู้หนึ่ง สิ่งทีดำกับสิ่งทีขาวคู้หนึ่ง เปรียบเทียบกัน และ โยนิโสมนสิการก็ได้อแสดงพากย์อธิบายชี้แจงโดยชัดเจน ว่าอย่างนั้น ๆ แหละ คือ ตัวอกุล อย่างนั้น ๆ แหละคืออกุล เป็นต้น ครั้นนครสามีมองเห็นรู้จักหน้าตา ของอกุล เป็นต้น ก็เกิดความรู้ความเห็นขึ้นด้วยตนเองทันทีว่าพรรคพวกสมุทัยล้วน เป็นตัวอกุล เป็นสิ่งทีมีโทษ เป็นสิ่งทีเผลวและดำ ส่วนพรรคพวกคู่บารมีล้วนเป็นกุล เป็นสิ่งทีไม่มีโทษ เป็นสิ่งทีประณีต คือดีและขาวสะอาด จึงมีจิตใจสิ้นสงสัยว่า ฝ่ายไหนจะดี ฝ่ายไหนจะเผลว เกิดศรัทธาเลื่อมใสในองค์พระบรมครูยิ่งขึ้น ภาพเปรียบเทียบกับโยนิโสมนสิการผู้แสดงพากย์นี้ เป็นเหตุให้ วิจิกิจฉา ความลึกลับสงสัยไม่แน่นอน หนีห่างออกไปทันที

อุปมา ๕ ข้อ

วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัยไม่แน่นอน หนีห่างออกไป เช่นเดียวกับที่ กามฉันท์ ความยินดีพอใจยินดีในกาม พยาบาท ความพยาบาทมุ่งร้าย ถีนมิทธะ ความม่วงงุน เคลิบเคลิ้ม และอุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญ ได้ถอยห่างออกไปก่อนแล้ว

เมื่อ *นิวรรณ์ทั้ง ๕* คือ กามฉันท์ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุกจะ วิจิกิจฉา ถอยห่างออกไป นครสามิก็มีเหตุภัยปราศจากความยินดีในสิ่งล่อใจให้ยินดีทั้งหลาย มีจิตไม่มุ่งร้าย แต่มีเอ็นดูปรารถนาเกื้อกูลในสัตว์ทั้งปวง ไม่มีความม่วงเหงา มีใจสว่าง ประกอบด้วยสติและสัมปชัญญะ ทั้งไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบในภายใน หมดความสงสัย ลังเลใจแต่อย่างไรในกุศลธรรมทั้งปวง ฝ่ายคู้บารมีเห็นเป็นต่อ จึงฉายภาพเปรียบเทียบ เพื่อพอกจิตของนครสามิให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น คือ

๑. เป็นภาพชายผู้หนึ่งกู้หนี้เข้ามาประกอบการงาน การงานของเขาสำเร็จผล เป็นอย่างดี จึงใช้หนี้เก่าให้หมดสิ้นแล้ว ก็ยังเหลือ เพื่อบำรุงเลี้ยงครอบครัว เขารู้สึก ตัวว่าหมดหนี้สิน ยังมีทรัพย์เหลือสำหรับจับจ่ายใช้สอย ก็ได้ความบันเทิงใจความโสมนัส

๒. เป็นภาพชายผู้หนึ่งป่วยหนัก มีทุกขเวทนากล้า บริโภคไม่ได้ อ่อนระโหย ไรยแรงจนจะสิ้นกำลังกาย แต่ได้หายป่วยในเวลาต่อมา กลับบริโภคอาหารได้ กำลังกายกลับคืนมา เขานึกถึงว่าเมื่อก่อนนี้ป่วยหนัก บัดนี้หายป่วยบริโภคได้กลับมีกำลัง เป็นปกติ ก็ได้ความบันเทิงใจความโสมนัส

๓. เป็นภาพบุรุษหนึ่ง ถูกจองจำในเรือนจำ ต่อมาพ้นจากเรือนจำโดยสวัสดิ์ ไม่มีภัย ทั้งโรคทรัพย์อะไรก็ไม่เสื่อมเสีย เขานึกถึงเรื่องที่ถูกจองจำเรื่อยมาจนพ้นจากเรือนจำโดยสวัสดิ์ไม่มีภัย ทั้งไม่ขัดสนจนทรัพย์ ก็ได้รับความบันเทิงใจความโสมนัส

๔. เป็นภาพบุรุษผู้หนึ่งเป็นทาสของเขา ตนไม่เป็นใหญ่เป็นนายของตน ต้องมีคนอื่นเป็นใหญ่เป็นนาย จะไปข้างไหนตามปรารถนาต้องการหาได้ไม่ ต่อมาพ้นจากความเป็นทาส กลับเป็นใหญ่แก่ตน ไม่ต้องมีคนอื่นเป็นนาย ไปไหน ๆ ได้ตามปรารถนา เขาคิดขึ้นมาว่าเมื่อก่อนนี้ต้องเป็นทาสไม่เป็นอิสระแก่ตน บัดนี้พ้นจากความ เป็นทาสเป็นอิสระแก่ตนขึ้นแล้ว ก็ได้รับความบันเทิงใจความโสมนัส

๕. เป็นภาพบุรุษผู้หนึ่งเป็นคนมีทรัพย์เดินทางไกลที่กัณดาร ได้เดินทางผ่านไปได้โดยสวัสดิ์ไม่มีภัย ทรัพย์ก็ไม่เสียหาย เขาระลึกถึงเรื่องการเดินทางไกลที่กัณดารซึ่งผ่านพ้นออกไปได้โดยสวัสดิ์ ไม่มีภัยแก่ชีวิตและทรัพย์สิน ก็ได้รับความบันเทิงใจความโสมนัส

ฝ่ายโยนิโสมนสิการก็ได้แสดงพากย์ประกอบทันทีว่า นิวรรณ ๕ เหล่านี้ ก็เหมือนอย่าง พ้นจากหนี้ พ้นจากโรค พ้นจากเรือนจำ พ้นจากความเป็นทาส มีความเป็นไทแก่ตน พ้นจากทางกัณดาร บรรลุถึงภูมิประเทศอันเกษม

สมุทัยชบเซา

เมื่อนครสามีมองเห็นภาพดังกล่าวแล้ว ก็มองเห็นชัดเจนว่าจิตใจที่กลุ่มกัลดอยู่ด้วยนิรวรณทั้ง ๕ มีกามฉันท เป็นต้น ก็เหมือนอย่างต้องเป็นหนี้เขา เป็นต้น ครั้นสงบเสียได้อย่างนี้ก็คล้ายกับพินหนี พินโทษ หายโรค เป็นไทแก่ตน ผ่านทางกันดารถึงแดนเกษมได้ เป็นสุขยิ่งนัก เกิดปีติปราโมทย์ คู่บารมีเห็นว่าสมควรจะปล่อยให้นครสามีพิจารณาทบทวนและพักสงบอยู่ตามลำพัง จึงหยุดแสดงภาพต่อไป และโยนิโสมนสิการก็หยุดพากย์ ปล่อยให้นครสามีอยู่ตามลำพัง

ฝ่ายนครสามีก็ได้สงบเพ่งดูจิตที่สงบและความสุขอันประณีตที่เกิดจากความสงบ เกิดความรู้ผุดขึ้นเองว่า “สุขที่ยิ่งไปกว่าความสงบไม่มี ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระธรรมเป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี พระสงฆ์เป็นที่พึ่งอันประเสริฐของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่ง ตลอดชีวิต” ได้เกิดปีติปราโมทย์ซาบซ่านทั้งกายและใจ ได้สงบอยู่กับความสุขที่ประณีตอันไม่เคยได้พบมานี้เป็นเวลานาน แล้วก็เข้าที่พักหลับอย่างสนิท แต่ก่อนเคยปรึกษาเรื่องราวอะไรต่าง ๆ กับมโนชนเพียงผทม ไม่เป็นอันหลับนอนจริง ๆ มโนเสนอแผ่มเอกสารที่บันทึกไว้ต่าง ๆ เพราะชอบเรียกมโนมาเสนอเรื่องต่าง ๆ ในเวลาที่จะพักนอน มโนก็พลอยมิได้พักไปด้วย แต่ครั้งนี้หาได้เรียกมโนเข้ามาไม่ มโนก็พลอยได้พักผ่อนเป็นสุขไปด้วย

ฝ่ายสมุทฺถที่คอยเฝ้าสังเกตเหตุการณ์อยู่ ได้เห็นรูปการณ์แปรเปลี่ยนไปในทางเป็นประโยชน์แก่คู่ปรับกัณฑ์นั้น ก็เสียใจ นั่งเศร้าซบเซาอยู่ที่ทาง ๔ แพร่งของจิตตนคร คู่อาสวะเที่ยวตามหา พบสมุทฺถนั่งเศร้าเสียใจอยู่ดั่งนั้น ก็ปลอบโยนว่า ทำไมจึงหลบมานั่งเสียใจอยู่ดั่งนี้ ไม่เป็นประโยชน์อะไร ความจริง คู่อาสวะกับสมุทฺถได้ช่วยกันสะสมกำลังซ่อนอยู่อีกมากมาย คู่บารมีเพียงจะนำพรรคพวกเข้ามา คิดว่ากำลังไม่กล้าแข็งนัก แม้จะเข้าถึงจิตใจของนครสามี จนถึงเปลี่ยนใจของนครสามีให้หันไปนับถือพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระบรมครูของคู่บารมีกับพรรคพวกได้ แต่ฝ่ายเราก็มีอุปายและเหตุผลที่จะไปพูดหว่านล้อมชักนำใจของนครสามีให้กลับมาอีก ถ้ามานั่งเศร้าเสียใจดั่งนี้ ก็เท่ากับยอมแพ้เสียตั้งแต่ยังไม่ทันเห็นตัวศัตรู เหมือนอย่างที่เขาว่ามาได้กลิ่นเสือก็หมดเรี่ยวแรง ลงนอนรอให้เสือเสียแล้ว ฉะนั้น จงลุกขึ้นมาหรือกันถึงวิธีที่จะต่อสู้แก้ไขสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่นี้ สมุทฺถฟังเตือนจึงได้ความคิด จึงได้หารือกับคู่อาสวะถึงวิธีที่จะต่อสู้ต่อไป

จากที่กล่าวมานี้ มีอยู่อย่างหนึ่งที่พอจะทำให้เห็นได้ว่า อันความไม่ดิ้นนั้นมีหลายแบบหลายอย่าง ทั้งอย่างเปิดเผยและซ่อนเร้น คือทั้งอย่างแสดงตัว และทั้งอย่างปลอมแปลง ต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้รอบคอบให้ดี จึงจะสามารถพาใจให้พ้นจากภัยของความชั่วร้ายได้พอสมควร การมาบริหารจัดการก็คือการมาพยายามอบรมปัญญา ให้รู้เห็นตามความเป็นจริง ชั่วให้เห็นว่าชั่ว ให้เห็นว่าควรละ ดีให้เห็นว่าดี ให้เห็นว่าควรอบรมเพิ่มพูน ทั้งนี้เพื่อให้ห่างจากความทุกข์ ความไม่สงบ ได้มีความสุข ความสงบ ตามควรแก่ความปฏิบัติ

กลวิธีของสมุทัย

ข้อที่สมุทัยกับคู้อาสวะได้สั่งสมกำลังมาช้านานแบบที่เรียกว่า *ช่องสุม* นั้นเป็นความจริง กำลังของสมุทัยมีแทรกแซงอยู่ทุกแห่ง ตั้งแต่ชั้นในจนถึงชั้นนอกของจิตตนคร ทั้งยังได้จัดกำลังคุมชาวจิตตนครไว้ทุกคน ดังที่ได้เล่าถึงหน้าที่ของกิเลส ๑,๕๐๐ ตัณหา ๑๐๘ มาแล้ว คู้อาสวะเองก็มีกำลังซ่อนอยู่ในตัวอย่างลึกซึ้ง ทั้งยังมีหาย เช่นอนุสัยเป็นต้น ซึ่งยังหาได้แสดงกำลังอำนาจแต่ประการใดไม่ เพราะยังไม่ถึงคราวที่จะออกแสดงเอง แม้เมื่อคู้บารมีนานิมิตต่าง ๆ พร้อมด้วยโยนิโสมนสิการเข้าไปแสดง มีผลถึงกับเปลี่ยนหทัยนครสามิให้เลื่อมใสศรัทธาในองค์พระบรมครูเป็นอย่างมาก คู้อาสวะก็ยังเห็นว่ายังไม่ถึงขั้นที่จะออกต่อต้านด้วยตนเอง เพียงแต่ส่งมือชั้นรองไปต่อต้านก็จะเพียงพอ หลังจากทีหัง ๒ คือ คู้อาสวะกับสมุทัย ได้หารืออย่างรอบคอบแล้ว ก็ได้ดำเนินกลวิธีต่อสู้ทันที

ฝ่ายนครสามิครั้งตื่นขึ้นด้วยความสุขสดชื่น เพราะได้หลับอย่างสนิท ลืมตาขึ้นก็ได้มองเห็นว่าได้มีผู้มาเฝ้าอยู่ ๓ คน จึงถามว่า ทั้ง ๓ เป็นใคร ชื่ออะไร มาจากไหน ทั้ง ๓ ตอบรายงานชื่อทีละคนว่า ชื่อ *สุข* คนหนึ่ง ชื่อ *สด* คนหนึ่ง ชื่อ *ชื่น* คนหนึ่ง เป็นผู้ที่จงรักภักดีต่อนครสามิเป็นที่สุด ได้เคยมารับใช้เป็นครั้งคราว แต่มักจะต้องอยู่ห่าง ๆ ไม่อาจที่จะแทรกใคร ๆ เข้ามาได้ แต่ครั้งนี้เป็นความปลอดใคร ๆ ที่ห้อมล้อม จึงได้เข้ามาประจำบำรุงบำเรอนครสามิ เมื่อได้ฟังดังนั้นนครสามิก็เริ่มคิดสงสัยว่าเรากำลังมีความสุขสดชื่นเป็นอย่างยิ่ง หรือทั้ง ๓

คนนี้จะเป็นผู้ที่ให้ความสุขสดชื่นนี้แก่เรา เพราะ ๓ ชื่อตรงกับสิ่งที่เรากำลังได้รับอยู่น่าชอบใจเขาที่มีความรักในเรา ได้ให้สิ่งที่เราชอบใจเป็นอย่างยิ่ง

ทั้ง ๓ คนเห็นนครสามีทำท่าจะโปรตปราน จึงกล่าวต่อไปว่า ยังมีได้รายงานอีกปัญหาหนึ่งว่ามาจากไหน จึงจะขอรายงานว่า “ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า สุข มาจากตำบลนิรโรค (ไม่มีโรค) ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า สด มาจากตำบลนิรชร (ไม่แก่) ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า ชื่น มาจากตำบลนิรมร (ไม่ตาย) ทั้ง ๓ ตำบลนี้มีอยู่ในจิตตนครนี้เอง ข้าพเจ้าทั้ง ๓ มิใช่เพียงแต่ชื่ออย่างนี้เท่านั้น ได้มีสุขสดชื่นจริง ๆ ด้วย เพราะไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตาย ใคร ๆ ที่อยู่ในตำบลทั้ง ๓ นี้ ล้วนไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตายทั้งนั้น เมื่อไม่แก่จึงสดอยู่เสมอ ไม่เจ็บจึงสุขอยู่เสมอ ไม่ตายจึงชื่นอยู่เสมอ และเมื่อข้าพเจ้าทั้ง ๓ ไปอยู่กับผู้ใด ก็ทำให้ผู้นั้นไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตาย มีสุขสดชื่นไปด้วย”

นครสามีถามว่า ก็เมื่อทั้ง ๓ มาอยู่กับนครสามีดังนี้ นครสามีก็เป็นผู้ไม่แก่เจ็บตายหรือ ทั้ง ๓ ก็กล่าวรับรอง ทำให้นครสามีเกิดความปีติยินดีว่าช่างมีโชคนักหนาที่ได้พบคณะบุคคลผู้นำโชคมาให้ถึง ๒ คณะติดต่อกัน ฝ่ายคู่อาสาสะกัสมุทย์ผู้ที่แอบสังเกตเหตุการณ์อยู่ ได้เห็นดังนั้นก็ยินดีรำเริง สมุทย์ถึงกับหัวเราะรำด้วยความยินดี เพราะบุคคลทั้ง ๓ นั้น ก็คือสมุทย์อีก ๓ คนของสมุทย์ มีชื่อว่า โยพพนมทะเล ความเมาในวัยหนุ่มสาว ๑ อารีคยมทะเล ความเมาในความไม่มีโรค ๑ ชีวิตมทะเล ความเมาในชีวิต ๑ ซึ่งแอบแฝงเข้าไปในความสุขสดชื่นนี้เอง

บรรดาผู้มาบริหารจิตทั้งหลาย แม้รำลึกไว้เสมอว่า เราจะไม่ล่วงความแก่ไปได้ เราจะไม่ล่วงความเจ็บไปได้ เราจะไม่ล่วงความตายไปได้ ก็จักไม่ตายอยู่ใต้อำนาจของฝ่ายคู่อาสาสะกัสมุทย์ ซึ่งจักนำไปสู่ความต้องวนเวียนพบทุกข์อยู่เสมอสร้างสิ้น

เห็นใช่เป็นสร้อย

มตะ คือความเมาทั้ง ๓ อันได้แก่ ความเมาในวัยหรือในความเป็นหนุ่ม เป็นสาว ความเมาในความไม่มีโรค ความเมาในชีวิต ทำให้ใคร ๆ รู้สึกเหมือนไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย สมุทัยได้ส่งมตะทั้ง ๓ สหายแทรกซึมเข้าไปในจิตตนคร ทำให้ชาว จิตตนครพากัน เมาใจ ไม่นึกเห็นว่าเราแก่เจ็บตาย ถึงร่างกายจะแก่ ใจก็นึกว่าไม่แก่ ใจยังหนุ่มสาวอยู่เสมอ ถึงร่างกายจะเจ็บอยู่เป็นประจำ ก็ไม่นึกว่าเจ็บ ถึงจะรู้ว่าจะต้องตาย ก็เหมือนอย่างความตายยังอยู่ห่างไกลมาก ไม่ต้องนึกถึง เมื่อเมาใจกันดังนี้ สัจญญาก็วิปลาส จิตก็วิปลาส ทิฏฐิก็วิปลาส ก็คล้ายกับเมาเหล้านั่นแหละทำให้วิปลาส ไปต่าง ๆ วิปลาสไปอย่างไร คือทำให้เห็นในสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีไข้อดตาตัวตน ไม่งาม ว่าเป็นสิ่งที่เที่ยง เป็นสุข เป็นอดตาตัวตน งาม ความจำหมายคิดเห็นไปดังนี้ เรียกว่า วิปลาส ดังกล่าว เป็นสมุนของสมุทัยที่ถูกส่งทยอยเข้าไปในจิตตนคร

ครั้นชาวจิตตนครพากันวิปลาสไปแล้ว ก็พากันกระชับโซ่ตรวนของสมุทัยที่ผูก อยู่ให้แน่นเข้าอีก เพราะเครื่องผูกเหล่านี้ปรากฏเหมือนอย่างสร้อยทองประดับเพชร หรือมรกตอันงดงาม จึงสวมประดับคอประดับแขน ข้อมือ ทั้งข้อเท้า เข้าทำนอง คำว่า เห็นกงจักรเป็นดอกบัว อันที่จริงชาวจิตตนครได้สวมสอดเครื่องผูกต่าง ๆ ของสมุทัยนานมานักหนาแล้ว เรียกได้ว่าความสมครใจ บางเวลาทำท่าจะสร้างเมา สร้างความวิปลาส จะเห็นว่าเป็นเครื่องผูก มีไข่อสร้อยทองอันงดงาม สมุทัยก็เติม ความเมาเข้าอีก ทำให้วิปลาสต่อไปอีก อาการวิปลาสนี้ เรียกง่าย ๆ ว่า สติวิปลาส

นั่นแหละ เป็นความบ้าชนิดที่ไม่รู้ตัวเองว่าบ้า และเป็นอย่างเดียวกันตลอดจิตตนคร แต่เป็นอย่างละเอียดและลึกซึ้ง ไม่ใช่ชนิดบ้าอาละวาดอย่างที่บรรดาแพทย์ของบ้านเมืองทั่วไปเรียกว่า เป็นโรคจิต ส่วนชาวจิตตนครไม่เรียกโรคเช่นนั้นว่าอย่างนั้น เรียกว่าเป็นโรคทางสมองตามสมมุติฐาน หวงแหนคำว่า จิต ไว้ใช้สำหรับจิตตนครเท่านั้น ก็น่าจะหวงแหน โรคจิต ไว้เฉพาะจิตตนครด้วย ก็ควรจะต้องเป็นเช่นนั้น เพราะเมื่อเป็นจิตตนคร โรคที่เกิดขึ้นในจิตตนครก็จะต้องเป็นโรคจิต มิใช่โรคทางกายทุกอย่าง เว้นไว้แต่จะเป็นเหตุให้เกิดเป็นโรคจิตขึ้น แต่เรียกว่าเป็นเหตุเท่านั้น ส่วนอาการไม่รู้ตัวเอง คิดว่าตัวเองเป็นคนดีไม่มีโรค เป็นอาการที่คล้ายคลึงกัน นี่แหละคือ จิตตวิปัสสา

ในจิตตนครอาศัยที่พระพุทธศาสนาแผ่เข้าไปในจิตตนครแล้ว ความเมาและวิปัสสาอย่างแรงในจิตตนครจึงลดลง ตามกำลังของฝ่ายคู่มารมีผู้นำพระพุทธศาสนาเข้าไป พรรคพวกของคู่มารมีได้หยั่งรากฐานลึกลงเรื่อย ๆ เป็นต้น ว่า ศील หิริ โอตตัปปะ ตลอดถึงสมาธินิมิตต่าง ๆ และโยนิโสมนสิการ เป็นเหตุให้นครสามิได้พบความสุขสงบทางใจ เกิดความรู้ผู้ดีขึ้น นำให้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต แต่มารศาสนาหรือศาสนาของสมุทัยซึ่งเป็นคู่แข่งกันก็ยิ่งแรง และสมุทัยรู้วิธีการรักษาและแผ่ศาสนา คล้ายแม่ทัพผู้ฉลาดใช้ยุทธวิธีที่แยบยล

ทุกคนมีศัตรูเป็นแม่ทัพผู้ฉลาดในการใช้ยุทธวิธีที่แยบยล ดังนั้นแม้ไม่ประสงค์จะเป็นผู้พ่ายแพ้แก่ศัตรูคือมาร หรือสมุทัย ทุกคนก็ต้องอบรมสติอบรมปัญญาให้ยิ่งขึ้น อยู่เสมอ เพื่อจะได้สามารถเอาชนะศัตรูได้ มีใจถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะอย่างแน่วแน่มั่นคง จนได้พบความสุขสงบทางใจ ที่จะไม่ได้พบเลยแม้พ่ายแพ้แก่ศัตรูคือสมุทัย

สังโยชน์ ๑๐

จะกล่าวถึงเครื่องผูกของสมุทัยที่ลอบผูกใจชาวจิตตนครมานานนักแล้ว แต่ผูกไว้อย่างลึกซึ้ง ชาวจิตตนครเองก็ไม่รู้ว่าได้ถูกผูกไว้ พระบรมครูท่านนั้นได้ทรงทราบ และได้ตรัสบอกแก่คู่บารมีว่ามีอยู่ ๑๐ เรียกว่า *สังโยชน์* แปลว่า *เครื่องผูกใจสัตว์* คือ ๑. *สักกายทิฏฐิ* ความเห็นเป็นเหตุถืออัตตาตัวตนในสภนรกกาย ๒. *วิจิกิจฉา* ความลังเลเป็นเหตุไม่แน่ใจในปฏิปทาเครื่องดำเนินของตน ๓. *สีลัพพตปรามาส* ความถือศีลและวัตรต่าง ๆ ด้วยความปรารถนาผล มีลาภ เป็นต้น หรือด้วยความเชื่อถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ๔. *กามราคะ* ความยินดีด้วยอำนาจกิเลสกาม ๕. *ปฏิฆะ* ความกระทบกระทั่งแห่งจิตหรือความหงุดหงิด ๖. *รูปราคะ* ความติดอยู่ในรูปธรรม เช่น ขอบใจในบุคคลบางคน หรือในรูปฌาน ๗. *อรูปราคะ* ความติดอยู่ในอรูปรธรรม เช่น ในสุขเวทนา หรือในอรูปร ๘. *มานะ* ความสำคัญว่ายังมีเรา ๙. *อุทธัจจะ* ความคิดฟุ้ง ๑๐. *อวิชชา* ความไม่รู้ในสังขจะทั้งหลาย

สังโยชน์เหล่านี้ สมุทัยมอบให้อยู่ในสังกัดของคู่อาสวะโดยตรง ทั้งเป็นสหายนิกของคู่อาสวะ ตั้งแต่ ๑ ถึง ๕ เป็นพวกชั้นต่ำคือหยาบ เรียกว่า *โอรัมภาคิยะ* แปลว่า *ส่วนล่าง* ตั้งแต่ ๖ ถึง ๑๐ เป็นพวกชั้นสูง คือละเอียด เรียกว่า *อุทธัมภาคิยะ* แปลว่า *ส่วนบน* คำว่า ส่วนล่างส่วนบนในที่นี้ มิได้หมายความว่าผูกที่ร่างกายส่วนล่างและส่วนบน แต่หมายความว่าหยาบและละเอียด หรือตื้นและลึกซึ้งเข้าไปโดยลำดับ เครื่องผูกเหล่านี้เป็นเครื่องผูกที่เหนียวแน่นมาก ตัดให้ขาดได้ยากที่สุด แม้ที่เป็นอย่างหยาบ แต่ก็ละเอียดจนมองด้วยตาไม่เห็น ถึงตาทิพย์ของเทพก็มองไม่เห็น

พระบรมครูทรงเห็นด้วยพุทธจักขุ หรือปัญญาจักขุ แล้วทรงแสดงเปิดเผยแก่เวไนยนิกร คือหมู่แห่งเทพและมนุษย์ที่พึงแนะนำได้ เป็นที่กระทบกระเทือนสมุทัยเป็นอย่างยิ่ง เพราะไม่อาจจะปกปิดซ่อนเร้นเครื่องผูกอย่างละเอียดนี้ต่อไปได้ ทั้งพระบรมครูยังได้ทรงสอนวิธีตัดเครื่องผูกเหล่านี้ให้ขาดได้จริง ๆ อย่างเป็นปาฏิหาริย์ ใครที่ตัดได้จะพ้นจากอำนาจสมุทัยไปโดยลำดับ เมื่อตัดได้หมดก็พ้นได้สิ้นเชิง แต่ก็อย่าเพิ่งดีใจว่าจะตัดได้ง่ายนัก เร็วนัก เพราะสมุทัยยังมีกลวิธีอีกหลายอย่างนักที่จะรักษาอำนาจของตน เช่น วิธีทำให้วนเวียน วิธีทำให้เนิ่นช้า วิธีแบ่งเขตยึดครอง วิธีแทรกซึมบ่อนทำลาย จนถึงวิธีโจมตีอย่างเปิดเผย คล้าย ๆ การก่อสงครามกลางเมืองขึ้น หรือชักจูงกองทัพต่างด้าวเข้าเมือง ฉะนั้น สมุทัยจึงเชื่อว่า จะรักษาอำนาจของตนไว้ได้อีกนาน ภัยธรรมชาติจะมาถึงจิตตนคร ทำลายเมืองทั้งสิ้นเสียก่อนที่สมุทัยจะสิ้นอำนาจ สมุทัยน่าจะต้องช่วยสร้างเมืองให้ใหม่เสียอีก

ดังนั้น สมุทัยจึงน่ากลัวนัก มีอันตรายร้ายแรงนัก ไม่ควรที่จะนอนใจปล่อยให้สมุทัยดำเนินงานแทรกซึมบ่อนทำลาย โดยไม่พยายามต้านทานเสียเลย การศึกษาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำลายสมุทัยแบบถอนรากถอนโคน เท่านั้น ที่จะช่วยให้รู้ทางรู้วิธีต่อต้านสมุทัย และการปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนที่ได้ศึกษาเท่านั้นที่จะช่วยให้อาจเอาชนะสมุทัยได้ ได้มีความสุขเสรีพ้นจากเครื่องผูกที่ปวงตามควรแก่ความปฏิบัติ

ไตรภูมิโลก

วิธีทำให้วงเวียนของสมุทัย คือสร้างวงกลมใหญ่กลางเมืองจิตตนคร กล่าวได้ว่าเป็นวงเวียนกลมใหญ่ที่สุดในโลก ได้สร้างทางเป็นเส้นรอบวงกลม มีทางซอยตัดผ่านกันอีกมากมาย ได้สร้างภูมิต่าง ๆ ไว้ที่เส้นทางรอบวงกลมนั้นครบถ้วน ถ้านับมนุษย์ภูมิเป็นกลาง ต่ำลงไปก็มีอบายภูมิต่าง ๆ คือ นรก สัตว์ดิรัจฉาน แดนเปรต อสุรกาย แดนผีชนิดที่ตกต่านานาชนิด ภูมิมนุษย์เองก็แบ่งกันเป็นประเทศต่าง ๆ เป็นบุคคลชั้นต่าง ๆ มีหน้าที่ต่าง ๆ พวกกันสร้างบ้านเรือน ถนนหนทาง ปราสาทราชวัง วัฒนาอาราม และสิ่งของเครื่องใช้หลายหลากมากมาย มีภูมิประเทศที่สวยงามโดยธรรมชาติ และโดยตกแต่งเป็นสวน เป็นสระ เป็นอ่างเก็บน้ำหิมามา และอื่น ๆ มากมาย เหลือที่จะพรรณนา ที่ยิ่งกว่าภูมิมนุษย์ก็คือภูมิสวรรค์ชั้นกามาวจรที่เรียกว่า เทวโลก และชั้นรูปาวจร อรูปาวจร ที่เรียกว่า พรหมโลก ล้วนแล้วไปด้วยของทิพย์อันแสนที่จะละเอียดประณีตชนิดที่ไม่อาจจะนำสิ่งอะไรในโลกมนุษย์นี้เทียบได้ ภูมิประเทศในสวรรค์ก็สวยงามดงาม โปร่ง นารี نرمย์ยินดี มีทิพย์วิมานสถิตอยู่ในที่อันเหมาะสม วิจิตรตระการตา เป็นที่ตรึงตาตรึงใจ และละเอียดประณีตกว่ากันขึ้นไปเป็นชั้น ๆ รวมเข้าก็เป็น ไตรภูมิ คือ กามาวจรภูมิ ภูมิที่เข้าไปในกาม รูปาวจรภูมิ ภูมิที่เข้าไปในรูป อรูปาวจรภูมิ ภูมิที่เข้าไปในอรูป ทำนองที่มีพรรณนาไว้ในไตรภูมิพระร่วง และใน ๔๕ พรรษา ของพระพุทธเจ้าท่านนั้นแหละ

สมุทัยได้สร้างไว้ครบทุกภูมิ และได้สร้างสัตว์โลกประจำภูมิต่าง ๆ อีกมากมาย นับไม่ถ้วน ในนรกก็มีสัตว์นรกชนิดต่าง ๆ ในขุมต่าง ๆ แดนต่าง ๆ ของนรกนับไม่ถ้วน ในกำเนิดดิรัจฉานก็มีสัตว์ดิรัจฉานนับไม่ถ้วน ในถิ่นเปรต ถิ่นอสุรกาย ถิ่นผีที่ต่ำต้อยต่าง ๆ ก็มากมายนับไม่ถ้วนเหมือนกัน จนถึงพลัดเข้าไปในแดนมนุษย์เที่ยวแสดงตนขอส่วนบุญ หรือที่พวกมนุษย์พากันกล่าวหา ว่าผีหลอก ทั้งที่นั่นจะไม่ได้คิดว่าจะมาหลอก มีเป็นอันมาก ในมนุษย์เองก็มีมนุษย์เกิดมามากมาย จนเกิดมีปัญหาพูดกันในกลุ่มมนุษย์ว่าจะลันที่บ้าง จะไม่มีอาหารพอเลี้ยงกันบ้าง เมื่อก่อนนี้จำนวนมนุษย์มีน้อย เดียวนี้มาก วิญญาณมาจากไหนกัน วิญญาณ เพิ่มขึ้นได้หรือ ดังนี้เป็นต้น

ในถิ่นสวรรค์เทวโลก พรหมโลกก็มีเทพดาพรหมแต่ละชั้น บางท่านแถมมารเข้าว่า “เทวดา มาร พรหม” ดังที่กล่าวแล้ว ว่าพญามารนั้นครองอยู่ในสวรรค์ชั้นที่ ๖ ซึ่งเป็นถิ่นเทพชั้นสูงสุด เป็น พญา ที่ครองอยู่กึ่งหนึ่ง อีกกึ่งหนึ่งมีอีก พญา หนึ่งครองอยู่นับว่าแปลก แต่ถ้าคิดดูทำนองเป็นปริศนาธรรมก็ไม่แปลก มีเหตุผล ภูมิโลกทั้งหมดนี้มารครองใจอยู่ทั้งหมด จึงกำหนดให้พญามารสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นสูงสุด ที่จะดูแลลงมาและขึ้นไปได้ทั่วถึงชั้นที่มารสถิตนั้นนับว่ากึ่งกลาง ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งนั้นนับถือพระบรมครู สมุทัยได้สร้างไตรภูมิโลกดังกล่าว ภายในวงกลมใหญ่มหึมากลางเมืองจิตตนคร เรียงรายกันอย่างระเบียบที่เส้นทางรอบวงกลม เรียกให้ทันสมัยได้ว่าเป็น การแสดงนิทรรศการไตรภูมิโลกที่ไม่มีใครจะแสดงได้เสมอเหมือน

แม้สมุทัยจะสร้างวงเวียนใหญ่โตเพียงไร เพื่อหลอกให้ชาวจิตตนครวนเวียนไม่อาจหลุดพ้นจากอำนาจของตนได้ แต่พระบรมครูก็ทรงเห็นวงเวียนนั้นละเอียดถี่ถ้วนโดยตลอดด้วยพุทธจักขุหรือปัญญาจักขุ ทั้งยังได้ทรงแสดงไว้อย่างเปิดเผยแก่เวไนยนิกร บรรดาผู้ไม่ปรารถนาจะวนเวียนอยู่ตามความประสงค์ของสมุทัย ก็ต้องศึกษาให้เข้าใจตามที่พระบรมครูทรงแสดงไว้ นั่นแลจึงจะสามารถพ้นจากอำนาจของสมุทัยได้โดยลำดับ

นายช่างผู้ออกแบบและสร้างไตรภูมิ

สมุททัยสามารถจัดแสดงได้ เพราะมีนายช่างผู้สร้างซึ่งมีความสามารถสร้างได้อย่างวิเศษ นายช่างผู้นี้มีชื่อสั้น ๆ ว่า *กรรม* เป็นผู้สร้างไตรภูมิโลกทั้งหมด แต่กรรมเป็นผู้สร้างขึ้นตามแบบแปลนแผนผังที่มีนายช่างอีกผู้หนึ่งเขียนขึ้น นายช่างผู้เขียนแปลนแผนผังนี้ มีชื่อว่า *กิเลส* เป็นผู้เขียนแบบแปลนแผนผังไตรภูมิโลกขึ้นทั้งหมดแล้ว *กรรม* ก็เป็นผู้สร้างไตรภูมิโลกขึ้น กิเลสและกรรมทั้ง ๒ นี้เป็นนายช่างคู่สำคัญที่สุดของสมุททัย ซึ่งร่วมกันสร้างวงเวียนกลมใหญ่ และไตรภูมิโลกเรียงรายอยู่ในวงเวียนกลมใหญ่นี้ สมุททัยได้ปกปิดความจริงในเรื่องนี้ แต่ก็ไม่อาจจะปกปิดองค์พระบรมครูได้ พระองค์ทรงทราบและได้ตรัสบอกไว้ว่า *ไตรภูมิโลก* นี้คือ *วิบาก* ถึงจะมีมากมายก็รวมอยู่ในคำว่า *วิบาก* คำเดียว รวมกับนายช่างผู้เขียนแบบ และผู้สร้างก็เป็น ๓ คือ กิเลส กรรม วิบาก ทรงแสดงว่ากิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม กรรมเป็นเหตุส่งวิบาก และวิบากก็เป็นเหตุก่อกิเลสขึ้นอีก จึงวนอยู่ดังนี้

ในการแสดงนิทรรศการไตรภูมิโลก สมุททัยได้จัดงาน *สังสารวัฏ* ขึ้น เพื่อชักชวนคนให้เที่ยวชมนิทรรศการไตรภูมิโลกที่สร้างขึ้น และเมื่อใครได้ชมเข้าแล้วก็จะติดใจจนเวียนท่องเที่ยวไป ๆ มา ๆ ไม่ยอมผละออกไป สมชื่อของงานว่าสังสารวัฏที่แปลว่าวนเวียนท่องเที่ยวไป ชาวจิตตนครได้พากันเข้าไปเที่ยวชมนิทรรศการไตรภูมิโลกในงานสังสารวัฏที่สมุททัยจัดขึ้นแน่นขนัดไปหมด และพากันหลงใหลวนเวียนท่องเที่ยวไปในภูมิต่าง ๆ อย่างไม่อึด ไม่เบื่อ ถึงจะวนเวียนซ้ำแล้วซ้ำอีกนับครั้งไม่ถ้วนก็ไม่เบื่อ

อยากจะทำไปอีกนั่นเอง นับว่าเป็นความสามารถอย่างยอดเยี่ยมของนายช่างสถาปนิกผู้ออกแบบคือ กิเลส และนายช่างผู้สร้างคือ กรรม ซึ่งสร้างผลวิบากออกมาคือ ไตรภูมิโลก

ชาวจิตตนครไม่มีความสงสัยอย่างที่ชาวโลกเป็นอันมากสงสัยกัน ว่าวิญญาณจากไหนมาเกิดเป็นมนุษย์เพิ่มมากขึ้นจนจะล้นโลก เพราะได้เห็นนิทรรศการไตรภูมิโลก และทุกภูมิมีวิญญาณ หรือผู้เกิดอยู่ในภูมินั้น ๆ นับไม่ถ้วน เมื่อเทียบกันเข้าแล้ว มนุษย์ภูมิก็ก็นับเท่ากับใบไม้หยาบมือเดียวเมื่อเทียบกับใบไม้ในป่าทั้งสิ้น และทุกวิญญาณไปถือปฏิสนธิในภูมิใดภูมิหนึ่งได้ทั้งนั้น สุดแต่จะได้บ้านที่กิเลสและกรรมสร้างขึ้นในภูมิไหน สมุทัยภูมิใจในนายช่างทั้ง ๒ และในไตรภูมิโลกที่พระบรมครูทรงเรียกว่า วิบาก ยิ่งนัก และเมื่อได้เห็นชาวจิตตนครเกือบทั้งเมืองพากันท่องเที่ยววนเวียนติดอยู่ในไตรภูมิแน่นขนัดก็ยิ่งรำเรง เพราะได้เห็นผลสำเร็จอย่างงดงามของตน

บรรดาผู้มาบริหารจัดการทั้งหลายแม้จะเปรียบเช่นชาวจิตตนครที่พากันท่องเที่ยววนเวียนอยู่ในไตรภูมิ แต่ก็เป็นผู้ที่ทำให้สมุทัยวางใจไม่สนินหนัก เพราะสมุทัยตระหนักดีว่าการบริหารจัดการหรือการอบรมจิตตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือการที่จะสามารถพาตนให้ดำเนินก้าวหน้าห่างไกลอำนาจของสมุทัยออกไปทุกที จนอาจถึงพ้นจากอำนาจของสมุทัยได้โดยสิ้นเชิงในวาระหนึ่ง

วิภว

สมุทัยวิธีทำให้เนิ่นช้า คือทำให้หลงวนเวียนอยู่ใน วิภวทั้ง ๓ คือ ๑. กิเลสวิภว วนคือกิเลส ๒. กัมมวิภว วนคือกรรม ๓. วิปากวิภว วนคือวิปาก ได้แก่ผลความวนนี้ทำให้เกิดเวลา และเวลาดูก็ล่งไปเร็ว ทำให้ดูเหมือนไม่เนิ่นช้า ถ้าใครดูนาฬิกาจะเห็นว่าเข็มวินาทีเคลื่อนไปเร็วมาก แม้วินคืนเดือนปีจะรู้สึกว้าไปโดยลำดับ แต่ถ้ามีอะไรทำให้เพลิน ก็เหมือนดั่งประเดี๋ยวเดียว ใครที่เกิดมามีอายุเท่าไรก็ตาม ลองนึกดูตั้งแต่เกิดจนถึงปัจจุบัน จะรู้สึกเหมือนดั่งผ่านมาแวบเดียวเท่านั้น ดั่งนั้นจะว่าเนิ่นช้าอย่างไร ถ้าตั้งปัญหาขึ้นดั่งนี้ ก็ขอให้มองถึงสัจจะของเวลาว่าเวลาดวงอาทิตย์ ทำให้เกิดวินคืนเดือนปี ซึ่งรวมเรียกเวลา ถ้าโลกหยุดหมุนก็จะไม่มีเวลา ความหมุนของโลกนั้น ก็คือหมุนวนเป็นความวนนั่นเอง จึงเป็นการกลับไปหาจุดเก่าซ้ำ ๆ ซาก ๆ แล้ว ๆ เล่า ๆ เช่นเดียวกับเข้าสายที่เที่ยงบ่าเย็น แล้วก็กลับไปเข้าสายใหม่เป็นต้นใหม่เวลาที่ล่งไป ๆ จึงไม่ทำให้ใครได้ก้าวหน้าไปข้างไหน คงก้าวไปในความซ้ำ ๆ อยู่นั่นเอง เหมือนอย่างเดินเวียนโบสถ์เวียนเมรุ หรือเหมือนอย่างทำกิจประจำวัน ตื่นนอนขึ้นก็ล้างหน้า บ้วนปาก บริโภคอาหารเช้า ทำกิจต่าง ๆ บริโภคอาหารมือต่อไป ทำกิจต่าง ๆ จนถึงนอนหลับไป นึกว่าวันนี้ รุ่งขึ้นก็ทำซ้ำกันอีก ก็นึกว่าพรุ่งนี้และวันต่อไปเป็นต้น คิดว่าไม่ซ้ำวันเวลากัน แต่ความจริงก็ซ้ำ ๆ กันอยู่นั่นเอง เพราะโลกก็วนตัวเองและเวลาดวงอาทิตย์ซ้ำ ๆ กันอยู่ในที่และวงโคจรเดียวกัน อยู่ทุกวันทุกปี

เมื่อกล่าวโดยปรมาตม์ ทุกสัตว์บุคคลตัวตนก็วนเกิดแก่เจ็บตายอยู่แล้ว ๆ เล่า ๆ ในไตรภูมิตั้งที่เรียกว่า *สังสารวัฏฏะ* ซึ่งเมื่อมองเข้ามาเฉพาะตนในปัจจุบันก็จะ ได้พบวัฏฏะทั้ง ๓ ดังกล่าวข้างต้นนั้นแหละวนอยู่ในใจตลอดเวลา สมุทัยได้สร้างมา ยาต่าง ๆ ปิดบังดวงตาปัญญามิให้มองเห็นสัจจะ ทั้งได้สอดใส่วิชา ตัณหา อุปาทาน เข้าไว้ในจิตใจอย่างหนาแน่น ทำให้เป็นอาสวะอนุสัย คือตองสันดานสัตว์ นอนจม สันดานสัตว์ในไตรภูมิถ้วนหน้า โดยมอบให้เป็นหน้าที่ของคู่อาสวะ

ความวนอยู่ในที่เดียวโดยไม่รู้ว่าเป็นความเนิ่นช้าอย่างยิ่ง เป็นความเนิ่นช้าที่ไม่รู้ว่าเนิ่นช้า นึกว่าก้าวหน้าไปเร็วอย่างยิ่ง เหมือนอย่างเข็มนาฬิกา โลกเองถ้ามีวิญญาณ จิตใจรู้ ก็คงตอบได้ว่า ก็เราวนอยู่นี่นา จนเราเองก็เบื่อเต็มทีแล้ว เวลาเกิดขึ้นจากความวนของเราเอง สัตว์โลกทั้งปวงเกิดจากเวลากี่ว่าได้ ทั้งเวลาก็ลื่นกินตัวเอง พร้อมทั้งสัตว์โลกทั้งปวงไม่มีเหลือ เหมือนอย่างยักษ์ใหญ่มหึมาอ้าปากกว้างใหญ่ ยิ่งกว่าโลก สัตว์โลกเกิดขึ้นมาแล้วเดินวนตัวเองอยู่ เร็วรอบบ้าง ช้ารอบคือเดินอยู่มาก รอบบ้าง แต่ถึงจะช้าก็ไม่เกิน ๑๐๐ รอบไปเท่าไรนัก ดังที่เรียกกันว่าอายุเท่านั้นปี ก็คือเท่านั้นรอบที่โลกวนนั่นเอง แล้วก็เข้าปากยักษ์ใหญ่คือเวลาหายไปหมดสิ้น พระบรมครูได้ตรัสไว้แล้วมิใช่หรือว่า *“กาลย่อมกินสัตว์ที่เกิดมาทั้งหมดพร้อมกับตนเอง”*

แต่กาลไม่อาจกินกรรมและผลของกรรมที่ทุกสัตว์บุคคลตัวตนทำไว้ได้ กรรมที่กระทำแล้ว ย่อมให้ผลทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว กรรมดีย่อมให้ผลดี กรรมชั่วย่อมให้ผลชั่ว บรรดาผู้มาบริหารจิต คือผู้กำลังพยายามทำกรรมดี และผลดีสั่งสมไว้ไม่ให้ตัวเองวนหายไป ในปากยักษ์ใหญ่คือเวลา จนหมดสิ้นโดยไม่เหลือความดีไว้ข้างหลังเลย

มายา

เมื่อโลกนี้หมุนวนอยู่ แต่ทุกคนที่อยู่ในโลกหาได้รู้ว่าโลกหมุนวนไม่ เมื่อโลกหมุนวนไปหาจุดเก่า คนทั้งปวงก็คิดว่าวันใหม่ สมุทัยได้สร้างมายาขึ้นสำหรับกำบัง สัจจะคือความจริง ไตรภูมิโลกเองก็เต็มไปด้วยมายา ระบบสื่อสารทั้งชั้นนอกชั้นในของจิตตนครก็เต็มไปด้วยมายา เพราะสมุทัยได้ส่งเข้าไปแทรกไว้ทุกหนทุกแห่ง ทำให้ชาวจิตตนครพากันเห็นไปอย่างหนึ่งซึ่งผิดไปจากความจริง ตั้งต้นแต่ตื่นนอนเข้าซึ้นก็มองเห็นดวงตะวันขึ้นโคจรจากทิศตะวันออกไปตกทางทิศตะวันตก แต่ตามสัจจะที่วิทยาศาสตร์แสดงไว้ หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ โลกต่างหากโคจรไปรอบดวงอาทิตย์ นอกจากนี้สิ่งที่ไกลตาก็เห็นเล็ก ไกล่ตาก็เห็นใหญ่ เช่นดวงตะวัน เดือนดาว เห็นดวงเล็ก นิดเดียว แต่ตามสัจจะหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เสียงต่าง ๆ ที่ออกจากปากไปเข้าหูก็เหมือนกัน สร้างเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้นได้ไม่น้อย ทำให้รักกัน ช่วยกันก็ได้ ทำให้เกลียดชังกัน ตีกัน รบกันก็ได้ ตามสัจจะก็เป็นสักแต่ว่าเสียงเท่านั้น ทางจิตใจเองก็ยิ่งเต็มไปด้วยความคิดปรุงแต่ง เครื่องปรุงแต่งต่าง ๆ ในโลก ออกมาจากจิตใจก่อนทั้งสิ้น

สมุทัยได้สร้างมายาในรูปแห่งสิ่งหนึ่ง เรียกว่า *โลกธรรม* มีอยู่ ๘ สิ่ง คือ *ลาภ เสื่อมลาภ ยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ มีสุข และทุกข์* อันที่จริง ทั้ง ๘ นี้เป็นธรรมคือของสำหรับโลก ใคร ๆ ที่เกิดมาในโลกก็จะต้องพบด้วยกันทั้งนั้น ไม่ยกเว้นแม้แต่องค์พระบรมครูและสาวกทั้งปวง แต่สมุทัยได้สอดแทรกมายาเข้าไปใน

จิตใจของคน ทำให้โลกธรรมกลายเป็นอารมณ์เครื่องผูกพันจิตใจให้ยินดีและยินร้าย คือให้ยินดีในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ให้ยินร้ายใน อลาภ อยศ นินทา ทุกข์

ทั้งสมุทัยได้ส่งสมุนเอกคือ โลภ โทโส โมโห เข้าไปอีกด้วย จึงทำให้โลกอยากได้ในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข อย่างไม่มีอ้อมมีพ้อ และทำให้มีโทสะในเมื่อต้องถูกขัดขวาง หรือเมื่อประสบสิ่งที่ตรงกันข้าม ไม่เช่นนั้นก็เศร้าเสียใจอย่างไม่อาจจะยับยั้งเป็นอันว่าทำให้ยิ่งวุ่นแสบงหากอบกำ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข กันอย่างอุตุลุดไม่เป็นอันจะคิดทำสิ่งที่เป็นคนเป็นประโยชน์อันแท้จริงแก่ตนและแก่คนอื่น ตลอดถึงส่วนรวมให้สมควร ให้มาก ความสุข ความเจริญต่าง ๆ จึงชะงักงัน หรือบังเกิดขึ้นเนิ่นช้า ควรที่จะเจริญมากและเร็ว ก็กลับน้อยและช้า บางทีกลับเสื่อมถอยหลังไปเสียอีก เพราะมัวแต่วิ่งวุ่นแย่งลาภผลเป็นต้นกันเสีย คล้ายกับคราวบวชนาค เจ้านาจโยนสตางค์ให้ทาน ทั้งเด็กและผู้ใหญ่พากันแย่งทานกันซุลมุน สมุทัยเห็นดังนั้นก็หัวร่อว่าเรใจชอบใจ ว่าเพียงแต่สตางค์ก็แย่งกันอุตุลุดเสียแล้ว เสียแรงเตรียมเครื่องป้องกันไว้มากมาย สมุทัยยังมีกลวิธีดีกว่าโยนทานอีกหลายอย่างนั้สำหรับที่จะหวังเหนี่ยวให้ชักช้า

บรรดาผู้มาบริหารจิตทั้งหลายควรอบรมสติให้มาก เพื่อให้สติเกิดทันเวลาเมื่อความโลภ โกรธ หลง เกิดขึ้น ก็จะได้รู้ว่า นั่นคือมายาของสมุทัยกำลังล่อให้เป็นที่ไป จักทำให้เนิ่นช้าในการดำเนินไปสู่ความพ้นทุกข์ พ้นอำนาจของสมุทัย ได้มีบรมสุขอันเป็นสุขแท้จริง

ภูเขาวงแหวน

ขณะที่จิตตนครกำลังเจริญเต็มที่ ทั้งความคับขันเกี่ยวกับกองทัพใหญ่ของ ทั้ง ๒ ฝ่ายก็มีเต็มที่ด้วยเหมือนกัน แต่ต่างก็คุมเชิงกันอยู่ มีกระทบกระทั่งกันประปราย เพราะทั้ง ๒ ฝ่ายต่างก็ระมัดระวัง ยังไม่ก่อสงครามกันขึ้น ต่างพยายามที่จะเอาชนะใจของนครสามี ชาวจิตตนครส่วนใหญ่จึงมองไม่เห็นความตึงเครียดคับขัน มองเห็นแต่ความเจริญสมบูรณ์ต่าง ๆ และพากันรื่นเริงยินดีสนุกสนาน นครสามีก็ได้ออกมาร่วมความสนุกสนานรื่นเริงที่ตรงจตุรรมของทาง ๔ แพร่งของเมืองอยู่เนื่อง ๆ

ในขณะที่พากันรื่นเริงบันเทิงใจกันอยู่นั้น น้อยคนจะได้สังเกตเห็นสิ่งที่แปลกปรากฏขึ้นในที่สุดลูกตา ห่างไกลจากจิตตนคร แต่สิ่งที่แปลกนี้ เมื่อมองออกไปจากจิตตนคร จะพบโดยรอบทั้ง ๔ ทิศ มองดูคล้ายกับเป็นภูเขาใหญ่เห็นไกลลิบ ๆ แต่โผล่ขึ้นเป็นเทือกยาว วงรอบโอบจิตตนครไว้ทุกทิศ แต่เดิมมามองไม่เห็นมีภูเขาเห็นเป็นที่ราบรอบไปหมด และเรียบไปไกลสุดลูกหูลูกตาทั่วทุกทิศเช่นเดียวกัน แต่ว่าบัดนี้ท้องฟ้าที่เคยมองเห็นโล่ง ๆ โดยรอบนั้น ได้เป็นที่ไม่โล่งเสียแล้ว ได้มีเทือกเขาโผล่ขึ้นมาโดยรอบแทน นับว่าเป็นนครที่แปลกประหลาดกว่านครอื่น ๆ ในโลก

ที่แรกชาวจิตตนครก็ได้สนใจ มัวแต่เพลิดเพลินในความเจริญสวยงามของจิตตนคร และตื่นตื่นในแสนยานุภาพของจิตตนครดังกล่าวด้วย และภูเขาวงแหวนรอบจิตตนครนั้นก็ปรากฏอยู่ห่างมากเหลือเกิน มองเห็นอยู่ลิบ ๆ สุดลูกตา ทั้งก็ดูต่ำเตี้ยนิดเดียว มองเห็นเขียว ๆ เป็นวงล้อมเมืองอยู่แสนไกล ทำให้ตื่นตื่นว่าจะเป็น

วงรัศมีของจิตตนคร เหมือนอย่างรัศมีของพระจันทร์เมื่อทรงกลด ซึ่งทุกคนคงเคยเห็นว่า มีรัศมีเป็นวงล้อมดวงอย่างสวยงาม ชาวจิตตนครจึงได้เกิดสนใจพากันดู ที่แรกก็สงสัยว่าเป็นอะไร และปรากฏขึ้นมาอย่างไร แต่เมื่อคิดว่าวงแหวนล้อมเมืองอันมหิมานี้ที่จะเป็นวงรัศมีของเมือง แสดงว่าบุญวาสนาของเมืองได้เจริญถึงขีดสูงสุด จึงเกิดรัศมีเป็นวงล้อมอย่างพระจันทร์ทรงกลด ก็ยิ่งยินดีปรีดาพากันชมเมืองและตนเองว่าเป็นที่ ๑ ในโลก

ครั้นนานวันเข้า สิ่งที่มองเห็นเป็นวงรัศมีสีเขียวคล้ายมรกตที่ล้อมเมืองอยู่ โดยรอบไกลลิบนั้น ดูเหมือนเลื่อนไกลจิตตนครเข้ามาโดยรอบ และดูจะค่อย ๆ สูงขึ้น ทั้งค่อย ๆ ปรากฏชัดเจนขึ้นว่าเป็นภูเขาหินล้วนจริง ๆ วงล้อมจิตตนครอยู่โดยรอบ มิใช่เป็นวงรัศมีของพระจันทร์ ภูเขาวงแหวนนี้ก็เป็นสิ่งแปลกประหลาดที่สุดอีกเหมือนกัน เพราะว่าเป็นสิ่งที่เคลื่อนที่ได้คล้ายกับสัตว์บุคคล ต่างแต่ค่อย ๆ เคลื่อนเข้ามา เหมือนอย่างกระชับวงล้อมให้ไกลแคบเข้าทุกที ยิ่งใกล้ก็ยิ่งสูงเงื้อมง้ำชัดเจนขึ้น จิตตนครได้กลายเป็นเมืองที่มีภูเขามหิมาค่อย ๆ กลิ้งเข้ามาหาทั้ง ๔ ทิศโดยรอบ

ความแปลกประหลาดเหลือเชื่อมีใช้มีอยู่เพียงแต่ในจิตตนครเท่านั้น ในชีวิตของเราทุกคนก็มีอยู่ ได้พบอยู่ แต่ผู้ไม่บริหารจิตจักไม่เข้าใจ ผู้บริหารจิตเท่านั้นที่จักเข้าใจ เพราะผู้บริหารจิตคือผู้มุ่งอบรมปัญญาให้เห็นทุกสิ่งทุกอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ก็ย่อมจักเข้าใจแม้สิ่งแปลกประหลาดที่สุดได้ตามควรแก่ความปฏิบัติ สามารถพาดนหลักพันภัยของสิ่งแปลกประหลาดนั้นได้ และสามารถถือเอาประโยชน์จากสิ่งแปลกประหลาดได้ด้วย

เริ่มอาการแปรปรวนในจิตตนคร

ในจิตตนครเอง ก็เริ่มมีอาการแปรปรวนบางอย่างเกิดขึ้นผิดแปลกไปกว่าแต่ก่อน เริ่มแต่ถนนสายสำคัญ ๔ สายของเมืองเริ่มชำรุด ไม่ราบเรียบเหมือนแต่แรก เพราะเหตุแห่งภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้น คือแผ่นดินได้ทรุดลงบางแห่ง น้ำหลากมาท่วมในบางคราว เกิดไฟไหม้ป่ามาบ้าง มีพายุใหญ่เกิดขึ้นบ้าง บางทีก็เพราะชาวจิตตนครก่อเหตุขึ้นเอง เช่น ชุดก่นดิน เผาป่า หรือวางเพลิง เป็นต้น ด้วยเหตุที่ไปนิยมเชื่อฟังสมุนร้ายของสมุทย์ทั้งหลาย ระบบสื่อสารทั้งชั้นนอกชั้นในก็เริ่มเชื่องช้าลง ไม่ว่องไวรวดเร็วเหมือนแต่แรก หัวหน้าระบบสื่อสารชั้นนอก คือหัวหน้าระบบตาเมือง ชื่อว่าจักขุประสาท ก็มีสายตามัวเข้า หัวหน้าระบบหูเมือง ชื่อโสตปสาท ก็มีหูตึงเข้า หัวหน้าระบบจมูกเมือง ก็มีจมูกชาเข้า หัวหน้าระบบลิ้น ก็มีลิ้นจืดชืดเข้า หัวหน้าระบบกายเมือง ก็มีกายอ่อนเพลียเข้า หัวหน้าใหญ่ระบบสื่อสารทั้งหมดชื่อว่ามโนหรือสมอง ก็ชักจะมีนงงบ่อยเข้า เป็นเหตุให้นครสามีเกิดความไม่สะดวกขัดข้องไปด้วย จึงต้องมีการบูรณปฏิสังขรณ์จิตตนครกันอยู่เนื่อง ๆ เช่นต้องบูรณะถนนสำคัญทั้ง ๔ สาย ต้องถมส่วนที่ทรุดลง ต้องทำเขื่อนกั้นน้ำท่วม หรือสำหรับกั้นน้ำ หรือเพื่อใช้น้ำหมุนให้เกิดพลังไฟฟ้า ต้องทำกั้นหลุมใหญ่ให้เกิดลมเย็น เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังคงต้องบูรณะระบบสื่อสารทั้งหลายให้คงดี พร้อมทั้งรักษาหัวหน้าทั้งหลายให้หายจากอาการผิดปกติต่าง ๆ

แต่ความแปรปรวนชำระในจิตตนครนี้ บางอย่างก็บูรณะได้ บางอย่างก็บูรณะให้คืนดีเหมือนอย่างเดิมไม่ได้ เช่นความเก่า สิ่งที่เก่าลงไปจะทำให้กลับใหม่ขึ้นอีกหาได้ไม่ ความแก่แก่นี้ชาวจิตตนคร เรียกว่า *ความแก่* หรือ *ชรา* พวกมันไม่ชอบ แต่บางคนก็ยอมปล่อยแก่ ส่วนมากไม่ยอม คือจะต้องต่อสู้กับความแก่อย่างสุดกำลัง เครื่องต่อสู้มีต่าง ๆ เช่น เครื่องย้อม เครื่องทา เครื่องตกแต่งต่าง ๆ เพื่อที่จะอำพรางทำให้เห็นว่าเป็นของใหม่ สมุทัยสนับสนุนการต่อสู้นี้เป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้จิตตนครดำรงความงดงามเรียบร้อย มิให้ความแก่หรือชราปรากฏออกไปภายนอก เมื่อความงดงามปรากฏแก่ตาเมืองและความสมบูรณ์อื่น ๆ ปรากฏอยู่แก่หูเมือง เป็นต้น ระบบสื่อสารเหล่านี้ก็ส่งเข้าไปยังมโนและถึงนครสามิ ทำให้นครสามิเข้าใจว่าทุก ๆ อย่างยังคงงดงามเรียบร้อยสมบูรณ์ แม้วานครสามิจะรู้ว่าเป็นการอำพราง แต่ก็อยากจะเข้าใจ อยากจะเห็น จะฟัง จะคิด ว่างาม ว่าสมบูรณ์ จึงพอใจที่จะถูกอำพรางทั้ง ๆ ที่รู้ เพราะก็สบายตาสบายใจดีเหมือนกัน

สามัญชนทั่วไปก็มีได้ผิดจากนครสามิ คือยังยินดีที่จะเห็นทุกอย่างงดงามเรียบร้อยบริบูรณ์เสมอไป ไม่อยากเห็นความชำระหลุดโรยหรือที่เรียกว่าความแก่เกิดแก่ตน เกิดแก่ผู้เป็นที่รักของตน จึงพยายามดิ้นรนต่อต้านอยู่อย่างเต็มกำลังความสามารถเข้าด้วยกันเป็นส่วนใหญ่ นี่เป็นไปตามวิสัยของปุถุชนหรือสามัญชน แต่แม้จะยังยินดีพอใจในความงดงามเรียบร้อยอยู่เป็นอันมาก บรรดาผู้มาบริหารจัดการทั้งหลายก็ยังไม่ประสงค์จะหลงติดอยู่ในความงดงามจนเกินไป ยิ่งปรารถนาที่จะมีสติปัญญารู้เท่าทันความจริงที่ว่า ทุกคนมีความแก่เป็นธรรมดา จะล่องพ้นความแก่ไปไม่ได้ สติปัญญารู้ตามความจริงดังกล่าวจะเกิดได้แน่นอนแก่ผู้ปฏิบัติธรรม ตามควรแก่ความปฏิบัติ

ลักษณะนครสามีเปลี่ยนไป

สิ่งที่ปรากฏเห็นเป็นสีเขียวเป็นวงล้อมรอบจิตตนครอยู่สุดลูกตา ซึ่งดูเหมือนค่อย ๆ สูงขึ้นและกระชั้นวงล้อมแคบเข้ามานั้น ได้บังเอิญเกิดขึ้นพร้อมกับอาการแปรปรวนบางอย่างในจิตตนคร เช่นถนนสายสำคัญ ๔ สาย เริ่มแสดงอาการชำรุดระบบสื่อสาร เริ่มเชื่อมต่อไม่ไว เป็นต้น แต่กองทัพใหญ่ฝ่ายสังโยชนหาได้ระส่ำระสายไปไม่ กลับรวมกำลังกันกระชั้นแน่นยิ่งขึ้น ต้องการที่จะคุมอำนาจในจิตตนครไว้แต่ฝ่ายเดียว สมุทัยกับคู่อัสวะและสังโยชนบดีแม่ทัพใหญ่ ได้ประชุมหารือกันวางแผนที่จะปราบปรามกองทัพใหญ่มรรค และพยายามที่จะครองใจนครสามีกับชาวเมืองทั้งปวง

สิ่งแปลกประหลาดที่เกิดขึ้น และอาการแปรปรวนดังกล่าว ได้เป็นเครื่องช่วยสมุทัยให้ได้รับความโปรดปรานขึ้นอย่างหนึ่งคือ เมื่อนครสามีออกปรากฏที่ใจกลางเมืองอันเป็นที่รวมของถนนใหญ่ ๔ แพร่งดังกล่าวแล้ว แต่เดิมมาชาวจิตตนครทั้งปวงก็พากันตื่นตื่นชื่นชมว่าสวยงามยิ่งนัก ทั้งเห็นเป็นหนุ่มเป็นสาวที่งามพร้อม อยากจะดูจะชมอยู่เนือง ๆ คล้าย ๆ กับคนหนุ่มสาวทั้งหลาย ผู้กำลังรักสวยรักงาม อยากจะชมเงาหน้าของตนเองในกระจกเงาอยู่นาน ๆ เนือง ๆ ยิ่งดูก็ยิ่งเห็นว่างาม ครั้นเมื่อเกิดสิ่งแปลกและอาการแปรปรวนดังกล่าวขึ้น ลักษณะของนครสามีเองก็เปลี่ยนไปด้วย คือเมื่อออกมาปรากฏที่กลางใจเมือง ชาวเมืองก็พากันเห็นว่ารูปลักษณ์ลักษณะของนครสามีได้เริ่มแปรเปลี่ยนเสียแล้ว ความเป็นหนุ่มสาวก็ลดลงไป ความงดงามน้อยลง ไม่เหมือนเมื่อก่อน ดูทรุดโทรมลงไปเช่นเดียวกับถนน ๔ สาย

เมื่อชาวเมืองได้เห็นภาพที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมิได้นึกฝันต้องการ ดั่งนั้น ก็พากันตกใจ ถึงบางคนแผลอร้องขึ้นดัง ๆ ว่า “แก่ แก่” ฝ่ายนครสามิได้ยินเสียงทักอย่างแปลกประหลาดดั่งนั้น ก็ตกใจรีบกลับเข้าไปทันที เพราะทุก ๆ ครั้งแต่เดิมมาชาวเมืองพากันร้องชมว่า “ยุพวิย งามพร้อม” มาครั้งนี้ได้รับคำทักที่น่าตกใจว่า “แก่ แก่” ก็มีอาการใจเสีย อย่างที่เรียกว่าเกือบจะเป็นลมพับไป ณ ที่กลางใจเมืองนั้น ถ้าไม่รีบกลับเข้าไป สมุทัยเห็นดั่งนั้นก็รีบเข้าไปเสนอวิธีแก้ไข พร้อมทั้งทัพบถมคู่มารมีว่า ความจริงนครสามิหาได้แก่ดั่งที่ชาวเมืองทักไม่ ยังอยู่ในยุพวิยอันสวยงาม แต่คงเป็นเพราะคู่มารมีและพรรคพวกนั่นเอง ที่ชอบแสดงตนเป็นคนแก่ธรรม ชอบนำคำแห่งพระบรมครูของพวกเขามาแสดงสอนชาวเมืองว่า ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า “เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงความแก่ไปได้” บางที่ชาวเมืองบางกลุ่มอาจจะแก่ธรรมตามไปด้วย จึงแผลอร้องขึ้นต่อหน้านครสามิว่า “แก่ แก่” เป็นเรื่องของคนแผลอสติแท้ ๆ ทีเดียว ไม่มีความจริงอยู่เลย ฉะนั้น จะช่วยป้องกันมิให้มีเสียงทักที่วิปริต เช่นนั้นเกิดขึ้นให้เป็นที่กวนใจนครสามิอีก

ถ้าสมุทัยสามารถทำให้นครสามิไม่ได้ยินเสียงของคู่มารมีกับพรรคพวกเสียแล้ว นครสามิก็จะตกอยู่ในอำนาจของสมุทัย คือฝ่ายนำไปไม่ดี การตกอยู่ใต้อำนาจฝ่ายไม่ดีนั้นเป็นธรรมดา ย่อมกลายเป็นคนไม่ดีตามไปด้วย ผู้บริหารจิตคือผู้กำลังพยายามต่อต้าน ไม่ยอมตกอยู่ใต้อำนาจของฝ่ายไม่ดี คือพยายามเป็นคนดีนั่นเอง เป็นคนดีได้เพียงไร ก็จะพ้นจากอำนาจของฝ่ายไม่ดีมากเพียงนั้น จะห่างไกลจากความทุกข์ ความร้อน อันจะเกิดจากความไม่ดีเพียงนั้น

สมุทัยฉวยโอกาส

สมุทัยได้ช่วยป้องกันนครสามิมิให้เห็นและคิดถึงความแก่ ด้วยวิธีการที่แยบยลหลายอย่าง ได้บุรณะและตกแต่งที่จุดกลางใจเมือง อันเป็นที่บรรจบแห่งถนน ๔ สายของเมือง ซึ่งเป็นที่ออกปรากฏกายของนครสามิ มิ เพราะจิตตนครนี้คล้ายกับเป็นเมืองอาถรรพ์แปลกประหลาดจากเมืองในโลกทั้งปวง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วหลายอย่างหลายประการ เช่น ระบบสื่อสารชั้นนอกชั้นใน ระบบขนส่ง ระบบถ่ายเท ซึ่งใช้ท่อทั้งนั้น ระบบครัวเมืองหรือห้องเมือง ซึ่งมีโรงครัวใหญ่แห่งเดียวเลี้ยงคนทั้งเมือง มีระบบปันส่วนอาหารเหมือนกันหมด มีการกินอาหารอยู่เสมอเหมือนกัน อิ่มด้วยกัน อดด้วยกัน ระบบการส่งอาหารไปเลี้ยงทั้งเมืองก็ใช้ท่อเช่นเดียวกัน ระบบสื่อสาร ระบบขนส่ง ระบบครัวเมือง เป็นต้น แบบนี้ยังไม่มี เมืองไหนในโลกทำได้ ทั้งยังมีโรงงานต่าง ๆ อีกมากมาย เรื่องโรงงานนี้จะเล่าในคราวต่อไปอีก และมีถนนที่สำคัญของเมือง ๔ สายมาบรรจบกันตรงกลางใจเมือง ซึ่งเป็นที่นครสามิออกมาปรากฏกาย

ตรงที่บรรจบกันของถนน ๔ สายนี้มีความแปลกประหลาดคือ เมื่อถนนเรียบร้อยไม่ชำรุด ดูเหมือนสร้างขึ้นใหม่ กายของนครสามิจะปรากฏว่าดำรงอยู่ในยุพวิสัยสวยสดงดงามยิ่งนัก เป็นที่ชื่นชมยินดีของชาวจิตตนครทั้งปวง แต่เมื่อถนนเหล่านี้ชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา กายของนครสามิจะปรากฏว่าทรุดโทรม ดังที่เรียกว่าแก่

ฉะนั้น สมุททัยผู้รู้ความข้อนี้ จึงพยายามบูรณะตกแต่งทาง ๔ แพร่งนี้อย่าง รีบด่วน โดยได้มอบให้เป็นหน้าที่ของนายช่างตึกหา ผู้เป็นนายช่างผู้มีฝีมือมีชื่อเสียง ที่สุดของสมุททัย ถนน ๔ สายของจิตตนครนี้ ชื่อว่า ถนนปฐวี ถนนอาโป ถนนเตโช ถนนวาโย เพราะสร้างขึ้นด้วยปฐวี (ดิน) สายหนึ่ง ด้วยอาโป (น้ำ) สายหนึ่ง ด้วยเตโช (ไฟ) สายหนึ่ง ด้วยวาโย (ลม) สายหนึ่ง จะเรียกง่าย ๆ ว่าถนนดิน ถนนน้ำ ถนนไฟ ถนนลม ก็ได้ การบูรณะก็ทำด้วยใช้พัสดุ ๔ อย่างนั้นแหละ นอกจากนี้ยังตกแต่งด้วยเครื่องแต่งต่าง ๆ เช่น เครื่องผัด เครื่องย้อม เครื่องทา และเครื่อง แต่งอย่างอื่น ๆ เพื่อให้ผิวประเทืองบ้าง เพื่อให้มีกลิ่นหอมระรื่นชื่นใจบ้าง นายช่าง ตึกหาเป็นผู้ฉลาดในการบูรณะตกแต่งชั้นยอดในโลก สิ่งที่ซำรุตจริง ๆ บูรณะไม่ไหว แล้ว ก็ยังสามารถตกแต่งปกปิดความซำรุตให้มองเห็นภายนอกว่าสมบูรณ ไม่บกพร่อง นอกจากจัดบูรณะตกแต่งดังกล่าว สมุททัยยังได้จัดคนไว้หมู่หนึ่งให้คอยร้องชมนครสามี ว่า “ยุพวิย งามพร้อม” ถ้าจะมีนักแก้กรรมที่ไหนมาร้องว่า “แก้ แก้” ก็ให้รีบร้องชม ดังกล่าวให้ดัง ให้กลบเสียงที่วิปริตนั้นเสียให้จงได้ ครั้นจัดเตรียมไว้เรียบร้อยแล้ว ก็ให้สัญญาณนครสามีให้ออกปรากฏกายได้ นครสามีออกปรากฏกาย ก็มีเสียงร้อง ชมแข็งแ شاءว่า “ยุพวิย งามพร้อม” เป็นเหตุให้นครสามียินดีขึ้นบานเป็นอย่างยิ่ง หายระทมหม่นหมองทันที

น่าจะอย่างไร ที่กล่าวกันทั่วไปว่า คนโดยมากชอบยอมมากกว่าชอบคำจริง เมื่อไม่ชอบคำจริงก็ไม่ได้รับความเข้าใจที่ถูกต้องจริง หลงอยู่ในความเห็นผิดเข้าใจผิด ซึ่งมีผลเป็นโทษมิใช่เป็นคุณ ผู้มาบริหารจิตคือผู้มุ่งหมายยกระดับจิตให้พร้อมด้วย เหตุผลคือปัญญา ที่จะทำให้สามารถถอดถอนความหลงติดในสิ่งไม่ชอบไม่ควรทั้งหลาย สามารถปฏิบัติสิ่งที่ชอบที่ควรทั้งหลายได้ และจะได้รับผลเป็นคุณ เป็นความสงบสุข ตามควรแก่ความปฏิบัติ

กองทัพใหญ่สังโยชน์เดินสวนสนาม

ฝ่ายสมุทย์เห็นว่านครสามีกำลังโปรดปราน เพราะได้ช่วยแก้เหตุการณ์ที่น่าตกใจกลัวไว้ได้ แม้จะด้วยวิธีตกแต่งอำพรางก็ตาม จึงเห็นเป็นโอกาสที่จะแสดงแสนยานุภาพของฝ่ายตน เป็นการข่มขู่ขวัญของอีกฝ่ายหนึ่ง และเป็นการดึงจิตใจของชาวเมืองให้มาเข้าสนับสนุนฝ่ายตน จึงขออนุญาตนครสามีก่อนเพื่อแสดงแสนยานุภาพกองทัพใหญ่สังโยชน์ โดยจัดให้มีการเดินสวนสนามผ่านพัทธรณ์นครสามีก่อน กลางใจเมือง ที่ถนนใหญ่ ๔ สายมาบรรจบกัน ครั้นได้รับอนุญาตแล้ว สมุทย์ก็เรียกประชุมหาหรือกับคู่อาสาและสังโยชน์บดแม่ทัพใหญ่สังโยชน์ เตรียมการสวนสนามใหญ่เมื่อได้เตรียมการทุกอย่างพร้อม และได้กำหนดวันเวลาเรียบร้อยแล้ว ก็ได้ประกาศพิธีสวนสนามและวันเวลา ชักชวนชาวจิตตนครทั้งปวงให้มาดูชม

ครั้นถึงวันสวนสนาม แม่ทัพใหญ่สังโยชน์ก็ได้ชุมนุมกองทัพใหญ่สังโยชน์ทั้ง ๑๐ กองทัพน้อยไว้พร้อมสรรพ ประชาชนชาวจิตตนครได้มาดูกันอย่างแน่นขนัดเมื่อได้เวลากำหนด นครสามีก็นำออกมปรากฏกาย ณ ที่ใจกลางเมือง อันเป็นที่บรรจบแห่งถนนใหญ่ทั้ง ๔ กองทัพสังโยชน์ก็ได้เริ่มเดินสวนสนามผ่านที่สถิตแห่งนครสามีก่อน เริ่มแต่กองทัพน้อยที่ ๑ ไปโดยลำดับ ดังนี้

๑. กองทัพสักกายทิฐฐิ ความเห็นเป็นเหตุยึดถือตัวตน แบ่งออกเป็น ๕ เหล่า คือ เหล่ารูป เหล่าเวทนา เหล่าสัญญา เหล่าสังขาร เหล่าวิญญาณ แต่ละเหล่ายังแบ่งออกเป็น ๔ หมู่ คือ หมู่ชั้นเป็นอดีตา หมู่อดีตามีชั้นใน หมู่ชั้นใน อดีตา หมู่อดีตาในชั้นใน จึงรวมทั้งหมดเป็น ๒๐ หมู่

๒. *กองทัพวิจิตรจิวิจจา* ความล้มเหลวเป็นเหตุไม่แน่ใจ แบ่งออกเป็น ๓ เหล่าใหญ่ คือ เหล่าอดีตอดีต เหล่าอดีตอนาคต เหล่าอดีตปัจจุบัน เหล่าอดีตอดีตแบ่งออกเป็น ๕ หมู่คือ จักมีเราต่อไปหรือ จักไม่มีเราต่อไปหรือ เราจักไปเป็นอะไร เราจักไปเป็นอย่างไร เราจักไปเป็นอะไรแล้วเป็นอะไรต่อไป เหล่าอดีตปัจจุบันแบ่งออกเป็น ๖ หมู่คือ เรามีอยู่หรือ เราไม่มีอยู่หรือ เราเป็นอะไรอยู่ เราเป็นอย่างไรอยู่ สัตว์ คือเรา นี้มาจากไหน จักไปไหน และยังมีแบ่งออกเป็นอีก ๘ เหล่า คือ เหล่ากังขา ในพระศาสนา เหล่ากังขาในพระธรรม เหล่ากังขาในพระสงฆ์ เหล่ากังขาในสิกขา เหล่ากังขาในเงื่อนไข เหล่ากังขาในเงื่อนไข เหล่ากังขาในทั้งเงื่อนไขทั้งเงื่อนไข เหล่ากังขาในปัจจุสมุปบาท (ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นโดยเป็นปัจจัยสืบต่อกันโดยลำดับ)

๓. *กองทัพศีลพัทธปารามาส* ความถือศีลและวัตรต่าง ๆ ด้วยความปรารถนาผล มีลาภ เป็นต้น หรือด้วยความเชื่อถือว่าศักดิ์สิทธิ์ และอย่างละเอียดคือยังต้องถือ คือยังต้องรักษาอยู่ ยังไม่ถึงขั้นศีลและพรตรักษา แบ่งออกเป็น ๒ เหล่า คือ เหล่าศีลปารามาส เหล่าวัตรปารามาส แต่ละเหล่ายังแบ่งออกไปอีกมากมายหลายสิบหมู่

๔. *กองทัพภวามราคะ* ความติด ยินดี กำหนดในกามหรือเพราะกาม แบ่งออกเป็น ๕ เหล่า คือ เหล่ารูป เหล่าเสียง เหล่ากลิ่น เหล่ารส เหล่าสิ่งที่ถูกต้อง ทุกเหล่าล้วนแต่นำรักใคร่ปรารถนาพอใจ แต่ละเหล่าแบ่งออกไปอีกหลายสิบหลายร้อยหมู่

กองทัพใหญ่สังโยชน์เพียงเท่าที่กล่าวยังไม่หมด แต่ก็มากมายนักแล้ว พอจะทำให้หน้านี้กลัวอำนาจของกองทัพสังโยชน์นั้นยิ่งนัก *อำนาจของกองทัพใหญ่สังโยชน์* กล่าวอีกอย่างก็คือ *อำนาจ อันยิ่งใหญ่ของกิเลส*นั่นเอง กิเลสมีอำนาจเหนือจิตใจมากมายน่าสะพรึงกลัวอย่างยิ่ง ควรจะได้เตรียมกำลังต่อต้านไว้ให้เข้มแข็งที่สุด เพื่อจะได้ไม่เกิดความพ่ายแพ้แก่อำนาจของกิเลสอย่างสิ้นเชิง จะได้พอมีส่วนชนะเหลืออยู่บ้าง กำลังที่จะต่อต้านกิเลสได้ก็คือ กำลังของความดีเท่านั้น สร้างความดีให้มากที่สุด ให้เกิดเป็นพลังแห่งความดี ให้เข้มแข็งที่สุดขึ้นในใจ แล้วจะสามารถต้านทานอำนาจแรงร้ายของกิเลสได้ สามารถดำรงตนเป็นคนดี มีจิตใจที่ดีได้ตามควรแก่พลังแห่งความดีเท่าที่จะสามารถสร้างขึ้นได้

ได้เล่าถึงการสวนสนามแสดงแสนยานุภาพของกองทัพใหญ่สัจโยชน์ ซึ่งประกอบด้วยกองทัพน้อย ๑๐ กองทัพ และได้แสดง ผ่านไปแล้ว ๔ กอง คือ ๑. กองทัพสักกายทิฎฐิ ๒. กองทัพวิจิกิจจา ๓. กองทัพสีลัพพตปราชญ์ และ ๔. กองทัพกามราคะ จึงถึง

๕. กองทัพปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งหุดหงิดแห่งจิต แบ่งออกเป็น ๑๐ เหล่า คือ เหล่าอาฆาตว่าเขาได้ประพฤตสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา เหล่าอาฆาตว่าเขากำลังประพฤตสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา เหล่าอาฆาตว่าเขาจะประพฤตสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา เหล่าอาฆาตว่าเขาได้ประพฤตสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักของเรา เหล่าอาฆาตว่าเขากำลังประพฤตสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักของเรา เหล่าอาฆาตว่าเขาจะประพฤตสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่คนผู้เป็นที่รักของเรา เหล่าอาฆาตว่าเขาได้ประพฤตสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ไม่เป็นที่รักของเรา เหล่าอาฆาตว่าเขากำลังประพฤตสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ไม่เป็นที่รักของเรา เหล่าอาฆาตว่าเขาจะประพฤตสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ไม่เป็นที่รักของเรา เหล่าโกรธในฐานะอันไม่สมควรทั้งปวง และยังแบ่งออกไปเป็นหมู่ต่างๆ อีกมากมาย

๖. กองทัพรูปราคะ ความติดอยู่ในรูปธรรมหรือในอารมณ์แห่งรูปฉนแบ่งออกเป็น ๓ เหล่า คือ เหล่าขณิกหรือปริกรรม เหล่าอุปจาร เหล่าอัปปนา แต่ละเหล่ายังแบ่งออกไปอีกมากมาย โดยเฉพาะเหล่าอัปปนา แบ่งออกไปอีก ๔ หมู่ คือ หมู่ปฐมรูปฉน หมู่ทุติยรูปฉน หมู่ตติยรูปฉน หมู่จตุตถรูปฉน

๗. กองทัพอรูปราคะ ความติดอยู่ในอรูปรธรรมหรือในอารมณ์แห่งอรูปรฉนแบ่งออกเป็น ๓ เหล่า คือ เหล่าขณิกหรือปริกรรม เหล่าอุปจาร เหล่าอัปปนา แต่ละเหล่ายังแบ่งออกไปอีกหลายหมู่ เช่นเดียวกับกองทัพรูปราคะ และเหล่าอัปปนายังแบ่งออกไปอีก ๔ หมู่ คือ หมู่ปฐมอรูปรฉน หมู่ทุติยอรูปรฉน หมู่ตติยอรูปรฉน หมู่จตุตถอรูปรฉน

๘. กองทัพมานะ ความสำคัญว่ายังมีเรา แบ่งออกเป็น ๙ เหล่า คือ เหล่าดีกว่าเขาสำคัญตนว่าดีกว่าเขา เหล่าดีกว่าเขาสำคัญตนว่าเสมอเขา เหล่าดีกว่าเขาสำคัญตนว่าเลวกว่าเขา เหล่าเสมอเขาสำคัญตนว่าดีกว่าเขา เหล่าเสมอเขาสำคัญตนว่า

เสมอเขา เหล่าเสมอเขาสำคัญตนว่าเลวกว่าเขา เหล่าเลวกว่าเขาสำคัญตนว่าดีกว่าเขา เหล่าเลวกว่าเขาสำคัญตนว่าเสมอเขา เหล่าเลวกว่าเขาสำคัญตนว่าเลวกว่าเขา และแต่ละเหล่าก็ยังแบ่งออกไปอีกหลายสิบหมู่

๙. กองทัพอุทฺธัจจะ ความคิดพละน แบ่งออกเป็น ๓ เหล่า คือ เหล่า อรูปสมะ (ความไม่สงบ) เหล่าเจตวิกเขปะ (ความฟุ้งซ่านแห่งใจ) เหล่าจิตตภันตะ (ความหมุ่นไปแห่งจิต) แต่ละเหล่ายังแบ่งออกไปอีกเหล่าละ ๖ หมู่ คือ หมู่อุปารมณฺ์ หมู่อสังกาสมณฺ์ หมู่อสังกาสมณฺ์ หมู่อสังกาสมณฺ์ หมู่อสังกาสมณฺ์ หมู่อสังกาสมณฺ์ กองทัพอุทฺธัจจะนี้ ยังมีกองทัพสหายนิตตามหนุ่นเนื่องอีกด้วย

กองทัพใหญ่สังโยชนยังไม่หมด ความมโหฬารของกองทัพนี้น่าสะพรึงกลัว ยิ่งนัก แต่ความจริงก็มีอยู่ว่ากองทัพนี้จะถูกรบให้ราบเรียบไปได้ และพระพุทธรองค์ก็ทรงปราบได้ราบเรียบไปแล้ว ด้วยกองทัพธรรมที่ทรงแสนยานุภาพยิ่งกว่าเหลือที่จะประมาณได้ บรรดาผู้มาบริหารจิต คือผู้กำลังพยายามสร้างสมกองทัพธรรมของตน ให้ทวีแสนยานุภาพยิ่งขึ้น ซึ่งจะสามารถทำให้เป็นฝ่ายชนะกองทัพสังโยชนนี้ได้เป็นลำดับไป ได้มีความสงบเยือกเย็นเป็นสุขเป็นลำดับไป ตามควรแก่การปฏิบัติเพื่อสร้างกองทัพธรรม

กำลังแสดงการสวนสนามของกองทัพใหญ่สังโยชน เพื่ออวดแสนยานุภาพ ให้ปรากฏแก่เจ้าผู้ครองจิตตนคร หรือนครสามิ กองทัพใหญ่สังโยชนนี้ประกอบด้วย กองทัพน้อย ๑๐ กองทัพ และได้สวนสนามผ่านไปแล้ว ๙ กอง กองสุดท้ายที่เพิ่งผ่านไป คือกองทัพอุทฺธัจจะ (ความคิดพละน)

กองสหายนิตของกองทัพอุทฺธัจจะ คือกองทัพทุกุกุจะ (ความรำคาญใจ) แบ่งออกเป็น ๕ เหล่า คือ เหล่ารำคาญใจ เหล่าหยุกหยิก เหล่ากระสับกระส่าย เหล่าเดือดร้อนใจ (เจตวิปปฏิสาร) เหล่ายุ่งใจ (มโนวิเลชะ) แต่บางครั้งก็รวมกันเข้าเป็น ๒ เหล่า คือ เหล่าหยุกหยิกเดือดร้อนรำคาญเพราะทำ เหล่าหยุกหยิกเดือดร้อนรำคาญเพราะไม่ทำ และยังแบ่งออกเป็นหมู่ต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น หมู่เดือดร้อนใจว่า “เราทำทุจริต เราไม่ได้ทำสุจริต” เป็นต้น

๑๐. กองทัพอวิชา ความไม่รู้จริง แบ่งออกเป็น ๘ เหล่า คือ เหล่าไม่รู้ในทุกข์ เหล่าไม่รู้ในเหตุเกิดทุกข์ เหล่าไม่รู้ในความดับทุกข์ เหล่าไม่รู้ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เหล่าไม่รู้ในเงื่อนไขต้นหรืออดีต เหล่าไม่รู้ในเงื่อนไขปลายหรืออนาคต เหล่าไม่รู้ในเงื่อนไขทั้ง ๒ หรือทั้งอดีตทั้งอนาคต เหล่าไม่รู้ในธรรมที่อาศัยกันบังเกิดขึ้น แต่ละเหล่ายังแบ่งออกไปอีกมากมายหลายหมู่

กองทัพใหญ่สังโยชนอันประกอบด้วยกองทัพน้อยทั้ง ๑๐ นี้ ได้เดินสวนสนามผ่านพัทธรณ์นครสามิ และผ่านหน้าประชาชาวเมือง ทั้งปวงที่พากันมาดูแน่นขนัด ได้ผลคือผูกใจนครสามิและประชาชนทั้งปวงอย่างแน่นแฟ้นในลักษณะต่าง ๆ กัน คือ กองทัพสักกายทิฎฐิ ผูกใจให้ยึดถือกายของตนอย่างมั่นคง กองทัพวิจิกิจฉา ผูกใจให้สงสัยในตนและในพระรัตนตรัย เป็นต้น กองทัพสีลัพพตปรามาส ผูกใจให้ถือขลังถือโชคกลางต่าง ๆ จะเว้นอะไร จะประพฤดิอะไร ก็เพื่อสนองความประสงค์ของสมุทัย กองทัพกามราคะ ผูกใจให้พากันยินดีติดอยู่ในกามทั้งปวง กองทัพปฏิฆะ ผูกใจให้กระทบกระทั่งหึงหวง嫉 กองทัพรูปราคะ ผูกใจให้ติดในรูปารมณต์ตลอดถึงอารมณต์แห่งรูปฉานทั้งปวง กองทัพอรูปราคะ ผูกใจให้ติดในอรูปรารมณต์หรือในอารมณต์แห่งอรูปรฉานทั้งปวง กองทัพมานะ ผูกใจให้เกิดความสำคัญตนต่าง ๆ กองทัพอุทธัจจะ ผูกใจให้ฟุ้งซ่านให้รำคาญ กองทัพอวิชา ผูกใจให้ไม่รู้จริง ให้เห็นผิดให้หลงเข้าใจผิดต่าง ๆ

สมุทัยแสดงโอ้อวดว่า กองทัพสังโยชนอันเกรียงไกรประกอบด้วยแสนยานุภาพยิ่งใหญ่ที่สุด ครอบงำไตรภูมิโลกได้ทั้งหมด ฉะนั้น ทุก ๆ แห่งในโลกไตรภูมิพากันระยอเดชแห่งกองทัพใหญ่สังโยชนนี้ ไม่มีผู้ใดสามารถจะทำลายกองทัพใหญ่สังโยชนนี้ได้ จิตตนครเป็นนครที่ ๑ ในไตรภูมิโลก และนครสามิจะเป็นผู้ครองไตรภูมิโลกทั้งหมด คำโฆษณาชวนเชื่อของสมุทัย ทำให้นครสามิและชาวจิตตนครทั้งปวงพากันตื่นตื่นยินดีชมชื่นในแสนยานุภาพของกองทัพใหญ่สังโยชน นับว่าการสวนสนามของกองทัพใหญ่สังโยชนที่สมุทัยจัดขึ้น ได้ผลผูกใจคนทั้งปวงอย่างแนบแน่น เป็นที่สนใจของสมุทัยที่สุด

การเสวนานี้สำคัญนัก เพราะนครสามิเสวนากับสมุทัย จึงมีโอกาสนำสมุทัย
ล่อหลอกให้หลงเชื่อได้ด้วยกลอุบายต่าง ๆ ถ้านครสามิตัดการเสวนากับสมุทัยเสียแล้ว
สมุทัยก็จะไม่มีโอกาสแสดงแสนยานุภาพหลอกล่อได้เลย การเสวนาหรือคบพาลไม่ดี
อย่างยิ่ง ไม่เป็นมงคลอย่างยิ่ง ยิ่งเป็นพาลในใจตนเองด้วยแล้ว ยิ่งเป็นพาลใหญ่ที่สุด
ที่ไม่ควรเสวนาที่สุด การจะกำจัดพาลในใจตนหรือพาลคือตนเองก็มีอยู่หนทางเดียว
ซึ่งเป็นหนทางที่จักได้ผลแน่นอน นั่นคือการศึกษาและปฏิบัติธรรม ตามที่พระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าทรงพระกรุณาชี้ให้ไว้

เสียงเรียกร้องกองทัพใหญ่มรรค

สมุททัยอาจจะลืมนึกไปว่า ในจิตตนครมิใช่มีกองทัพใหญ่สังโยชน์เพียงกองเดียวเท่านั้น ยังมีกองทัพใหญ่มรรคอีกกองหนึ่ง ซึ่งแม่ทัพใหญ่สังโยชน์เองก็ยังไม่รู้สักพรรษา เพราะไม่แน่ใจว่าถ้าเกิดต่อสู้กันขึ้นฝ่ายสังโยชน์จะเอาชนะฝ่ายมรรคได้ และการที่มีกองทัพใหญ่ตั้งเผชิญหน้ากันอยู่ถึง ๒ กองทัพ ก็แสดงว่านครสามีจะต้องเป็นผู้มีส่วนอนุมัติให้ตั้งขึ้น จะต้องรู้เห็นเป็นใจ หรือจะโดยต้องจำใจยอมก็ตาม เป็นอันว่านครสามีและชาวจิตตนครทั้งปวงเชื่อว่าได้รับรองกองทัพทั้ง ๒ ให้ตั้งขึ้นแล้วในจิตตนคร

อนึ่งเล่า ในจิตตนครดังที่ได้กล่าวแล้วว่า มี ๒ ศาสนา คือ พุทธศาสนา และ มารศาสนา สมุททัยตั้งตนเป็นศาสดาผู้แสดงมารศาสนาอีกด้วย นครสามีและชาวจิตตนครส่วนมากก็นับถือศาสนาทั้ง ๒ นี้ควบคู่กันไป ฉะนั้น แม้จะพากันตื่นตื่นยินดีชมชื่นในแสนยานุภาพของกองทัพใหญ่สังโยชน์ เพราะได้เห็นการสวนสนามครั้งสำคัญที่สมุททัยจัดขึ้นนั้นผ่านไปแล้ว ชาวจิตตนครผู้ซึ่งมีความตื่นตื่นสงบลงแล้ว ก็เริ่มระลึกถึงกองทัพใหญ่มรรค ซึ่งยังรักษาคุณสมบัติไม่แสดงอาการเคลื่อนไหวแต่อย่างใด พากันคิดว่าจะทรงพลังอันเกรียงไกรสักเพียงไร จึงเกิดเป็นเสียงเรียกร้องจากประชาชนขึ้น ให้กองทัพใหญ่มรรคแสดงการเดินสวนสนามให้ประชาชนได้ชมบ้าง

นครสามีเองก็ได้รับระลึกถึงกองทัพใหญ่มรรค และคิดอยากจะให้เดินสวนสนามเช่นเดียวกับชาวจิตตนครทั้งปวง สมุททัยเองก็คาดไม่ถึงว่าจะเกิดผลสะท้อนขึ้นเช่นนั้น เพราะสมุททัยเองนั้นแหละเป็นเหตุเคยคิดเล็งผลเลิศฝ่ายตนแต่ฝ่ายเดียว ซึ่งที่แรกก็

ดูเหมือนเป็นเช่นนั้น แต่ก็ไม่สามารถจะหยุดยั้งเสียงเรียกร้องจากประชาชนได้เสียแล้ว ทั้งสมุททัยเองก็ฉลาดที่จะรู้ว่าถ้าขึ้นเข้าไปห้ามปรามขัดขวาง ก็เท่ากับพายเรือขวาง กระแสน้ำเชี่ยว ดีไม่ดีเรือจะล่มเสียเปล่า โบราณยังกล่าวไว้ว่า น้ำเชี่ยวอย่าขวางเรือ เพราะคนโดยมากจะคิดว่าสมุททัยคงจะต้องมีปมด้อย จึงไม่อยากจะให้อีกฝ่ายหนึ่ง แสดงบ้าง อีกฝ่ายหนึ่งนั้นคงจะต้องเก่งกว่าแน่ ฉะนั้น สมุททัยจึงเห็นว่าสู้ทำเฉยเสียหรือ แกล้งส่งเสริมไปเลยไม่ได้

ฝ่ายคู่อาสวะซึ่งเป็นตัวหลักฝ่ายในข้างสมุททัย ได้เห็นอาการของสมุททัย กระสับกระส่ายเร่าร้อนก็รู้ใจสมุททัย จึงกล่าวปลอบโยนว่าไม่ต้องตกใจ เห็นว่ากองทัพใหญ่มรรคจะไม่เดินสวนสนามประชันขันแข่งกับกองทัพใหญ่สังโยชน์เป็นแน่ เพราะคู่บารมีและมรรคบดีแม่ทัพใหญ่มรรค กับพรรคพวกทั้งหมดนับถือเชื่อฟังองค์พระบรมครู พระองค์ทรงสั่งสอนว่า การโอ้อวด การแข่งดีกัน เป็นการไม่ควรทำ ฉะนั้น ให้สมุททัยสั่งพรรคพวกตะโกนว่าให้มาสวนสนามอวดกันแข่งกัน ฝ่ายมรรคได้ยินดังนี้ แม้จะอยากแสดงแสนยานุภาพบ้างก็ต้องยับยั้ง เพราะจะขัดกับพระพุทธโอวาท ซึ่งฝ่ายนั้นจะไม่ประทุติให้ขัดเลย ฝ่ายมรรคเองก็จะกลายเป็นผู้ฝ่าฝืนมติมหาชน จะทำให้ประชาชนหมดความเชื่อถือในฝ่ายมรรค เพิ่มความเชื่อถือในฝ่ายสมุททัยหรือ กองทัพใหญ่สังโยชน์มากขึ้น สมุททัยก็จะกลายเป็นผู้ได้ประโยชน์ทั้งขึ้นทั้งล่อง

พระพุทธองค์ทรงสอนไม่ให้โอ้อวด ไม่ให้แข่งดี เพราะการกระทำดังกล่าว ไม่ช่วยให้กิเลสหรือความเศร้าหมองของจิตใจลดน้อยลง กลับจะเป็นการเพิ่มพูนขึ้น ทรงสอนให้ปฏิบัติเพื่อการลดกิเลสดับกิเลสเท่านั้น ผู้มาบริหารจิตทั้งหลาย คือผู้มุ่งจะดำเนินตามทางที่พระพุทธองค์ทรงชี้ไว้ ดังนั้น จึงต้องไม่คิดพูดทำสิ่งที่จะเป็นการเพิ่มกิเลส จะคิดพูดทำแต่สิ่งที่เป็นการลดกิเลสดับกิเลสเท่านั้น ขอให้สังเกตผลดังนี้ คือ ถ้าใจร้อนน้อยลงเพียงใด ก็แสดงว่ากิเลสน้อยลงเพียงนั้น ใจร้อนมากขึ้น ก็แสดงว่า กิเลสเพิ่มมากขึ้น จะต้องระวังกิเลส ด้วยการสังเกตความร้อนของใจนี้แหละเป็น สำคัญ จะสมกับเป็นผู้เกิดมาพบพระพุทธศาสนาและได้มาบริหารจิต

ปฏิบัติตามพุทธปฏิปทา

ฝ่ายคู่บารมีกับแม่ทัพใหญ่มรรคคือมรรคปฏิบัติ ซึ่งได้ทราบเหตุการณ์ทั้งปวง มาโดยลำดับ ได้กำหนดใจไว้แล้วว่า องค์พระบรมครูได้ทรงประสาทสั่งพระสาวกขึ้นในโลก พระองค์เองก็ได้เสด็จจาริกไปประกาศพระพุทธศาสนาในคามนิคมชนบทต่าง ๆ โดยไม่หยุดหย่อน จึงได้เกิดมีพุทธจักรขึ้นในโลก ดังที่จะพึงเห็นได้ในจิตตนครนี้เอง การประกาศแสดงพระพุทธศาสนาเป็นกรณียะคือกิจที่ควรทำ เป็นพระพุทธประสงค์ให้กระทำ แต่ก็ต้องคำนึงปฏิบัติตามพระวินัยคำสั่งและพระธรรมคำสอนขององค์พระบรมครู ด้วยทรงสั่งไว้ว่า ให้แสดงธรรมแก่ผู้ฟังที่ตั้งอยู่ในอาการที่มีความเคารพ และได้ทรงสอนให้แสดงธรรมโดยลำดับ ไม่ตัดลัดให้ขาดความ ชี้แจงแสดงเหตุผลให้ผู้ฟังเข้าใจ ตั้งจิตเมตตาปรารถนาประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงคำนึงถึงสิ่งอื่น เช่น เพราะเห็นแก่ลาภ ไม่แสดงธรรมกระทบตนเองและผู้อื่น

อนึ่ง เมื่อคำนึงถึงพระพุทธปฏิปทา ทรงใช้ปาฏิหาริย์ ๓ ในการประกาศพระศาสนา คือ อิทธิปาฏิหาริย์ แสดงฤทธิ์เป็นอัศจรรย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ ดักใจเป็นอัศจรรย์ อนุศาสน์ปาฏิหาริย์ สั่งสอนเป็นอัศจรรย์ อิทธิปาฏิหาริย์นั้น ก็เพื่อจะทำลายมานะของผู้ฟังเสียก่อน และมีใช้หมายความแต่เพียงการแสดงอาการที่แปลกต่าง ๆ ซึ่งผิดจากสามัญชนปกติอย่างเดียว แต่หมายถึงการกระทำทุกวิธีที่เป็นไปเพื่อทำลายมานะดังกล่าว เหมือนอย่างวิธีแก้บ้าแก้เมาของคนผู้ใหญ่เคยกล่าวว่า “อย่าไปสอนคนบ้า อย่าไปว่าคนเมา” เขาไม่อาจจะรู้เรื่องเหตุผลอะไรได้ ต้องแก้ไขให้หาย

บ้ำทำให้หายเมาเสียก่อน นั้นแหละจึงจะพูดกันรู้เรื่อง คนที่เต็มไปด้วยความมานะหรือที่เรียกว่ามีทิวฐิมานะแรงกล้า ก็ยากที่จะสั่งสอนได้ ต้องทำให้คลายมานะหรือสิ้นทิวฐิมานะเสียก่อน ดังที่เรียกในภาษาศาสนาว่า ทำให้สิ้นความเสพติด หรือให้หมดพยศ

องค์พระบรมครูทรงแสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์ คือทรงทราบ วิธีและสามารถทำลายมานะของคนได้อย่างล้ำเลิศ ทรงดักใจเป็นอัศจรรย์ คือทรงทราบจิตใจอัยยาศัยนิสัย อาสวะ บารมีของบุคคล จึงทรงสั่งสอนได้เป็นอัศจรรย์ คือทรงสั่งสอนได้เหมาะสมเหตุให้ผู้ฟังได้รับผลตามควรแก่อุปนิสัย

พระธรรมที่ศึกษาปฏิบัติกันอยู่ทุกวันนี้ คือคำสอนของพระพุทธเจ้าที่จะเป็นเหตุให้ผู้ศึกษาและปฏิบัติได้รับผลตามควรแก่การปฏิบัติ และผลของพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นไม่เป็นสอง คือไม่เป็นผลร้ายบ้าง ผลดีบ้าง แต่เป็นหนึ่งเท่านั้น คือเป็นผลดีสถานเดียว ดังนั้น การที่บรรดาผู้มาบริหารจิตตั้งใจมาศึกษาและปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าจึงเป็นการถูกต้อง เป็นการทำความดีที่จะให้ผลดีเป็นความสุขสงบยิ่งขึ้น โดยควรแก่การปฏิบัติ

กองทัพใหญ่มรรคเตรียมแสดงกำลัง

คู่บารมีกับมรรคบดีผู้เป็นแม่ทัพใหญ่มรรคเห็นว่า การแสดงกำลังของ กองทัพใหญ่มรรคให้ปรากฏแก่ตาแก่ใจประชาชนชาวจิตตนคร หากใช่เป็นการแสดง ความโอ้อวดไม่ แต่จะต้องกำหนดสถานที่แสดงกำลัง และประชาชนชาวจิตตนคร ผู้ที่จะมาดูชมการแสดงกำลัง ก็จะต้องอยู่ในอิริยาบถและอาการที่มีความเคารพ จึงได้กำหนดสถานที่กลางใจเมือง ซึ่งถนนสำคัญ ๔ สายมาบรรจบกันนั้นแหละเป็น สถานที่แสดงกำลัง แต่ได้กำหนดสนามหลวงใหญ่กลางเมืองนั้นแห่งเดียวเป็นที่ชุมนุม กองทัพใหญ่มรรคและเป็นทีแสดงกำลัง กำหนดที่ให้ประชาชนชาวจิตตนครมาดูชมอยู่ โดยรอบสนาม ให้ดูชมด้วยอาการที่เคารพ จึงต่างจากการแสดงแสนยานุภาพของ กองทัพใหญ่สังโยชน์ ซึ่งเดินสวนสนามไปตามถนนใหญ่ ประชาชนต่างดูชมด้วย อาการต่าง ๆ โดยมากขาดความเคารพ

ครั้งนี้ได้จัดเตรียมการทั้งปวงเรียบร้อยแล้ว ก็ได้ประกาศวัน เวลา และระเบียบ การต่าง ๆ ให้ประชาชนชาวจิตตนครได้ทราบทั่วกัน เป็นอันว่าจะได้มีการสวนสนาม แสดงกำลังของกองทัพใหญ่มรรค ณ สนามหลวงใหญ่กลางใจเมือง เฉพาะพักตร์ นครสามิ เจ้าเมืองจิตตนคร เป็นที่ตื่นเต้นโสมนัสยินดีของประชาชนจิตตนครทั้งสิ้น แต่เป็นที่หวาดระแวงพรั่นพรึงของสมุทัยกับคู่อาสวะและพรรคพวกมากที่สุด

คู่อาสวะกับสมุทัยพากันคาดคิดว่ากลวิธีของพวกตนจะเป็นเหตุห้ามการแสดง กำลังของกองทัพใหญ่มรรคได้ แต่คู่บารมีกับมรรคบดีกลับถือว่าเป็นการ *ประกาศแสดง*

พระธรรมขององค์พระบรมครู เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนชาวจิตตนครทั้งสิ้น ซึ่งองค์พระบรมครูทรงสั่งกำชับและส่งพระสาวกทั้งหลายให้แยกย้ายกันท่องเที่ยวไปประกาศแสดง ตั้งแต่เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้และเริ่มมีพระสาวกขึ้นใหม่ ๆ พระองค์เองก็ได้เสด็จจาริกท่องเที่ยวไปประกาศแสดงพระธรรมไม่หยุดหย่อน トラบกระทั่งเสด็จสู่ปรีณิพพาน คู่บารมีกับมรรคบริจกัธือเป็นกิจ เป็นหน้าที่สำคัญที่จะต้องประกาศแสดง กำลังให้เป็นที่ปรากฏประจักษ์ตาในจิตตนคร ทั้งได้จัดสถานที่สำหรับการเดินสวนสนาม แสดงกำลังกับวิธีการต่าง ๆ อย่างมีระเบียบ ผู้ที่ได้ดูชมจะต้องอยู่ในอิริยาบถอาการที่มีความเคารพ แต่เมื่อเหตุการณ์ได้กลับตาลปัตร หรือกลับหน้ามือเป็นหลังมือไป เช่นนี้ คู่อาสวะกับสมุทัยก็ไม่อาจจะห้ามต่อไปได้ ที่จะให้กองทัพใหญ่มรรคงดการเดินสวนสนาม แต่ก็ได้หาวิธีที่จะทำให้ล้าหลังหรือแทรกซึมบ่อนทำลายต่อไป

ขึ้นชื่อว่ากิเลสย่อมมีฤทธิ์มาก มีเล่ห์เหลี่ยมมาก แม้ไม่อบรมปัญญาให้เพียงพอ ก็จะไม่สามารถเอาชนะกิเลสได้ ดังนั้น การอบรมปัญญาในทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับบรรดาผู้มาบริหารจิตที่ปรารถนาจะเป็นผู้ชนะกิเลส เพื่อจิตใจจะได้มีความสุข มากน้อยตามแต่กำลังปัญญาที่จะสามารถเอาชนะกิเลส ทำให้กิเลสลดน้อยลง

เริ่มการแสดงกำลังด้วยอิทธิแห่งธาตุ ๔

ได้กล่าวแล้วว่า คู่บารมีและมรรคบดีกำลังเตรียมการ *ประกาศแสดงพระธรรมขององค์พระบรมครู* เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนชาวจิตตนครทั้งสิ้น ซึ่งฝ่ายคู่อาสวะกับสมุทัยหมดหนทางจะห้ามได้ แต่ก็ได้คิดหาวิธีที่จะทำให้ลายล้างหรือแทรกซึมบ่อนทำลายต่อไป

ฝ่ายคู่บารมีและมรรคบดีแม่ทัพใหญ่แห่งกองทัพใหญ่มรรค ก็มีได้ประมาทได้คิดเตรียมป้องกันการก่อวินแทรกซึมบ่อนทำลาย ของพวกสมุทัยไว้พร้อมสรรพ เมื่อถึงวันแสดงกำลังของกองทัพใหญ่มรรค ประชาชนชาวจิตตนครได้พากันมาคอยดูอยู่รอบสนามหลวงใหญ่กลางใจเมืองแน่นขนัด สมุทัยได้ส่งพรรคพวกมาแทรกอยู่ในหมู่ประชาชนทั่วไป และได้นัดหมายการที่จะปฏิบัติไว้ด้วยเสร็จ ครั้นนครสามีออกปรากฏสถิตอยู่ ณ กลางใจเมือง ซึ่งถนนสำคัญ ๔ สายของเมืองมาบรรจบกัน กองทัพใหญ่มรรคซึ่งได้เตรียมพร้อมอยู่แล้วก็ได้เริ่มการแสดงกำลังทันที พิธีได้เริ่มขึ้นด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ คือ แสดงธาตุทั้ง ๔ อันเป็นส่วนประกอบสำคัญของถนนสำคัญ ๔ สาย คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ให้ปรากฏในอากาศ แสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของธาตุทั้ง ๔ ทีละอย่าง คือ ธาตุดินมีลักษณะแข็งแข็ง ธาตุน้ำมีลักษณะเหลวเอิบอาบ ธาตุไฟมีลักษณะอบอุ่นร้อน ธาตุลมมีลักษณะพัดไหว

เมื่อธาตุดินมาอากาศจะแข็งแข็งเป็นอย่างดินหรือภูเขา เหมือนอย่างจะถล่มทับชาวจิตตนครทั้งสิ้น เมื่อธาตุน้ำมาอากาศจะกลายเป็นมหาสมุทร คล้ายกับจะ

ตกลงมาท่วมจิตตนครทั้งสิ้น เมื่อธาตุไฟมาอากาศจะดูถูกเป็นไฟกองมหึมา เหมือนอย่างจะเผาไหม้จิตตนครให้เป็นจุดไปทันที เมื่อธาตุลมมาอากาศจะปั่นป่วนเป็นพายुर้าย คล้ายจะพัดผ่นจิตตนครให้ย่อยยับไปทันที เป็นที่ตกใจกลัวของประชาชนชาวจิตตนครทั้งสิ้น แม้พรรคพวกสมุทัยเองก็เกิดความตกใจ หลบถอยไปอย่างวุ่นวาย ลืมคำสั่งให้มาปฏิบัติก่อกวนทั้งหมด

ฝ่ายมรรคบดีได้ประกาศแก่ชาวจิตตนครมิให้ตกใจกลัว ให้ทุกคนตั้งใจนมัสการองค์พระบรมครู โดยพร้อมกันเปล่งว่า “นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส” ๓ จบ แล้วตั้งใจถึงองค์พระ “พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ” เป็นสรณะคือที่พึ่ง “พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ” ๓ ครั้ง ครั้นชาวจิตตนครเปล่งวาจา นมัสการองค์พระบรมครู และถึงพระไตรสรณคมนี้นี้แล้ว อาการที่ปรากฏของธาตุ ๔ อย่างน่าสะพรึงกลัวนั้นก็หายไปทันที ขณะนั้นจิตใจของประชาชนที่แตกแยกเป็นหลายอย่าง บางคนอ่อน บางคนกระด้าง บางคนเคารพ บางคนไม่เคารพ เป็นต้น ก็รวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือพากันมีจิตใจสงบจากความแข็งกระด้างด้วยอำนาจความกลัวภัยจากธาตุทั้ง ๔ และเห็นประจักษ์อานุภาพของพระไตรสรณคมน์

พระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งได้จริง กำจัดความกลัวได้จริง กำจัดภัยได้จริง การมาบริหารจิตเป็นการอบรมจิตให้สามารถถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งได้อย่างแท้จริง จึงเป็นการทำให้จิตพ้นจากอำนาจของความกลัวภัยทั้งหลาย ได้มีความเข้มแข็ง เป็นสุขสงบ ยิ่งขึ้นทุกทีตามควรแก่การปฏิบัติ

ดักใจในปัญหา “ตัวเรา” โดยแสดงภาพอบายภูมิ

“กำลังและอำนาจของธาตุ ๔ ที่ได้ประจักษ์แล้ว พร้อมกับกำลังอำนาจแห่งพระไตรสรณคมนั้นมีมากนัก แสดงเป็นตัวอย่างแต่เพียงอย่างเดียว” มรรคบดีได้ประกาศ ต่อจากนั้นมรรคบดีได้แสดงอาเทศนาปาฏิหาริย์ (ดักใจเป็นอัจฉรย์) โดยทราบใจของชาวจิตตนคร ทั้งที่เป็นส่วนลึก ทั้งที่เป็นส่วนผิวเผิน ใจที่เป็นส่วนลึกนั้น คือเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ อนุสัย หรือบารมี หรือที่เป็นส่วนนิสัย สันดาน ดังที่บางที่เรียกในจิตวิทยาปัจจุบันว่า จิตใต้สำนึก ใจส่วนต้นผิวเผินนั้น คือเป็นที่ตั้งแห่งนิรณห์หรือกิเลสที่เป็นอกุศลมูล ดังที่บางที่เรียกในจิตวิทยาปัจจุบันว่า จิตในสำนึก เมื่อได้ทราบใจดังนี้ ก็เรียกว่าดักใจถูก ใครจะมีพื้นเพของจิตใจอย่างไรก็รู้ จะมีความคิดเห็นปรารถนาต้องการอะไรอย่างไรก็รู้ แต่หลายคนก็มากใจ ดังที่เรียกว่า นานาจิตตัง จึงไม่อาจตอบปัญหาใจที่ต่าง ๆ กันของทุกคนให้ครบถ้วนได้ในคราวเดียวกัน จำต้องสรุปตอบในประเด็นที่คนส่วนมากมีใจพ้องตรงกันพอเป็นตัวอย่าง ดังเช่นปัญหาว่าตายเกิด หรือตายสูญ ตายแล้วไปไหน นรกสวรรค์มีไหม เรื่องเหล่านี้เป็นความมอยากรู้ที่ตรงกันของทุกคน

ดังนั้น จึงปรากฏภาวะอย่างหนึ่งที่ชาวจิตตนครทั้งปวงมองเห็นและเข้าใจว่า ตัวเรา ลอยอยู่ในอากาศมากมาย มีจำนวนเท่าชาวจิตตนครที่มาประชุมดูอยู่นั้น และชาวจิตตนครแต่ละคนก็รู้สึกเป็นตัวเราแต่ละตัวที่ลอยอยู่นั้น คือรู้สึกเหมือนไปลอย

อยู่เอง อยู่กับตัวเราของตน ๆ แต่ละคน หรือตัวเราของแต่ละคนนั้นมีสายใยมาก
 เกี่ยวอยู่ที่กายของแต่ละคน คล้ายกับว่าที่ลอยอยู่ในอากาศมีสายใยโยงมาถึงคนชักว่า
 ที่พื้นดิน ตัวเรา มาจากชาติอดีตนับไม่ถ้วน เหมือนอย่างวันนี้มาจากวันอดีตนับไม่ถ้วน
 และจักไปสู่ชาติอนาคตอีกไม่รู้ว่าจะอีกเท่าไร เหมือนอย่างวันนี้และวันต่อไปก็จะมีสืบ
 ต่อกันไปอีก ในชาติอดีตเหล่านั้น บางชาติตัวเรามีรูปร่างน่าเกลียดน่ากลัว ถูกเผาอยู่
 ในไฟ บางชาติ ตัวเรามีรูปร่างเป็นสัตว์ดิรัจฉานชนิดหนึ่ง บางชาติตัวเรามีรูปร่างผอมโซ
 สูงชะลูดน่าเกลียด หิวโหยเหลือเกิน บางชาติตัวเรามีรูปร่างพิกล เป็นจำพวกผีชนิด
 ต่าง ๆ

ครั้นชาวจิตตนครได้มองเห็นภาพ ตัวเรา ในอดีตชาติ มีรูปร่างต่าง ๆ ในแต่ละ
 ชาติดังนั้น ก็รู้สึกขึ้นว่า “นี่เองคือนิริยะ หรือนรก นี่เองสัตว์ดิรัจฉาน นี่เองถิ่นอสุรกาย
 คือผีต่าง ๆ” เหล่านี้คือ ทุกคติที่ชั่ว เต็มไปด้วยทุกข์ ครั้นแล้วก็ได้เห็นว่า ตัวเรา
 ก่อนที่จะเกิดในทุกคติเหล่านั้น ก็ได้มี “จิตใจเต็มไปด้วยโลภ โกรธ หลง จึงฆ่าเขาบ้าง
 ลักของเขาบ้าง เป็นชู้กับของเขาบ้าง พุดเท็จทำลายเขาบ้าง ดื่มน้ำเมาประมาทไปบ้าง”
 ก็รู้สึกขึ้นเองว่า “นี่คือบาป อุกุศลกรรมที่ตัวเราได้ทำแล้ว ก็เป็นเหตุนำไปสู่ทุกคติจริง
 ไม่ต้องสงสัย”

ความรู้สึกของชาวจิตตนครเมื่อมองเห็นภาพตนเองน่าเกลียด น่ากลัวต่าง ๆ นั้น
 อาจกล่าวอีกอย่างได้ว่า กรรมชั่วยอมให้ผลชั่ว ผู้ใดทำกรรมชั่วไว้ จักได้รับทุกข์ไม่ต้อง
 สงสัย แม้ไม่ปรารถนาทุกข์ ก็ต้องพิจารณาให้ดีก่อน จะทำกรรมใด อย่าให้เป็นการ
 ทำกรรมชั่ว จึงจะไม่ได้รับผลเป็นความทุกข์

ตกใจในปัญหา “ตัวเรา” โดยแสดงภาพสวรรค์

ครั้นมรรคบดีได้แสดงตัวเราผู้ประกอบอกุศลกรรมบถต่าง ๆ แล้วต้องไปเกิด มีรูปร่างวิปริต ต้องทนทุกข์ทรมานในชาติต่าง ๆ แล้ว ก็แสดง ตัวเรา อีกฉากหนึ่ง ชาวจิตตนครทั้งปวงได้มองเห็น ตัวเรา ที่ลอยอยู่ในอากาศนั้น กลับมีรูปร่างงดงาม ทั้งหญิงชาย มีที่อยู่ที่สวยงามเป็นสุขสบาย มีสวนที่ร่มรื่น สวยงาม มีเครื่องแวดล้อม และทุก ๆ อย่างที่ล้วนสวยงาม น่ารัก น่าชม ล้วนให้เกิดความสุข สิ่งต่าง ๆ ที่ได้เห็น นั้นมีมากมายเหลือที่จะกล่าวจะบอกให้สิ้นเชิง แต่ก็รวมลงว่า รูปทั้งปวงที่ตามองเห็น เสียงต่าง ๆ ที่หูได้ยิน กลิ่นต่าง ๆ ที่จมูกได้ดม รสต่าง ๆ ที่ลิ้นได้ลิ้ม สิ่งสัมผัสถูกต้องต่าง ๆ ที่กายได้ถูกต้อง ล้วนแต่น่ารัก น่าชม น่าอภิรมย์ยินดี นำให้เกิดความสุข ทั้งนั้น ตรงกันข้ามกับนรก ชาวจิตตนครบางคนยังได้มองเห็นตัวเราของตนในอดีตชาติ มีรูปร่างที่งามละเอียดยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ไม่ต้องการอภิรมย์ในรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งถูกต้องที่น่ารัก น่าอภิรมย์ทั้งปวง แต่สงบอยู่ในอุเบกขาญาณตลอดเวลา และชาวจิตตนครบางคนยังได้มองเห็นตัวเราของตนเองในอดีตชาติ เป็นตัวเราที่ไม่ปรากฏรูปร่าง อยู่ในภาวะตัวเราที่ละเอียดประณีตยิ่งนัก สงบอยู่ด้วยอุเบกขาญาณที่ละเอียดประณีต

ครั้นชาวจิตตนครได้เห็นดังนั้น ก็รู้สึกขึ้นมาว่า “นี่คือสวรรค์ชั้นกามาพจร นี่คือสวรรค์ชั้นรูปพรหม นี่คือสวรรค์ชั้นอรุปรหม” เหล่านี้คือ สுகติ คติที่ดีมีสุข

ครั้งแล้วก็ได้มองเห็นว่า ตัวเรา ก่อนที่จะไปเกิดในสุคติภพเหล่านั้นได้ มีจิตใจไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ประกอบด้วยเมตตากรุณา ไม่ริษยาอาชรรรม ไม่ทำร้ายชีวิตร่างกายใคร ไม่ลักของใคร ประกอบสัมมาอาชีพะ ไม่เป็นชู้กับของใคร ยินดีอยู่แต่ในคู่ครองของตน ไม่พูดเท็จหลอกลวงใคร พูดสัตย์จริงที่เป็นประโยชน์ ไม่พูดส่อเสียดยุยงใคร พูดประสานสามัคคี ไม่พูดคำหยาบ พูดแต่คำสุภาพ ไม่พูดเหลวไหลไร้สาระ พูดแต่สิ่งที่มีหลักฐานเป็นประโยชน์ เว้นสิ่งที่ทำให้เกิดความเมากาย เมาใจ ปЛУกสติให้รอบคอบ รู้ผิดชอบชั่วดี ประพฤติตนอยู่ในทางทานและศีล บางคนก็ประพฤตินอนอยู่ในทางภวานา ได้สมาธิอย่างสูงถึงรูปฌานสมาบัติ อรูปฌานสมาบัติ จึงไปเกิดเป็นรูปพรหม อรูปพรหม ก็รู้สึกขึ้นเองว่า “นี่คือบุญ กุศลกรรมที่ตัวเราได้ทำแล้ว เป็นเหตุให้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์จริง ไม่ต้องสงสัย”

เมื่อชาวจิตตนครได้เห็นกรรมและผลของกรรม ได้เห็นชาตินี้ และอดีตชาตินี้ และอดีตชาติถอยหลังไปแล้ว ก็คิดว่าจะหยุดเกิดเพียงเท่านั้นหรือจะมีชาติต่อไปอีก หยุดเสียทีก็ดี เพราะกลัวทุกคติเต็มทีแล้ว คราวอยู่ในนรกรู้สึกว่ายาวนานแสนนาน แต่คราวอยู่ในสวรรค์รู้สึกว่ายาวเพียงเดี๋ยวเดียวเท่านั้น

ทุกคติหรือสภาพที่เป็นทุกข์นั้นทุกคนกลัว ไม่อยากได้รับ แต่จะสามารถหนีสภาพนั้นให้พ้นได้ มิใช่อยู่ที่ความกลัวหรือความตั้งปรารถนาต้องการ แต่อยู่ที่ต้องศึกษาธรรมและปฏิบัติดำเนินไปจนถึงจุดที่จะพ้นจากสภาพที่เป็นทุกข์ได้เท่านั้น บรรดาผู้มาบริหารจิตคือผู้ที่กำลังหนีทุกคติ ซึ่งแม้บริหารจิตจริง ก็จะสามารถหนีสภาพที่เป็นทุกข์ได้ในวันหนึ่งอย่างแน่นอน มากน้อยตามควรแก่การปฏิบัติ

“ตัวเรา” บ่ายหน้าสู่คติที่จะไปเกิด

ได้นำเรื่องราวของนครสำคัญที่สุดมาแสดง คือเรื่องราวของจิตตนคร ได้แสดงมาแต่ต้นโดยลำดับ จนถึงเมื่อชาวจิตตนครได้ชมการแสดงแสนยานุภาพของกองทัพใหญ่สังโยชน์จบลง มรรคบดีก็แสดงกำลังธรรมให้เข้าใจบ้าง จนถึงแสดงให้ชาวจิตตนครได้เห็นกรรมและผลของกรรม ได้เห็นชาตินี้และอดีตชาติถอยหลังไป จึงเกิดความคิดว่าจะหยุดเกิดเพียงเท่านี้หรือจะมีชาติต่อไป

ทันใดที่ชาวจิตตนครคิดสงสัยถึงชาติหน้าว่าจะมีหรือไม่ ก็ปรากฏคติที่ไปข้างหน้าที่ชาวจิตตนครรู้สึก ว่า ตัวเรา ที่ลอยอยู่ในอากาศจะต้องไป เหมือนอย่างจะต้องถึงวันพรุ่งนี้อย่างแน่นอน และคติข้างหน้าที่ปรากฏนั้นก็ปรากฏมนุษยภูมิอยู่ตรงกลาง ต่ำลงไปเป็นอบายภูมิ สูงขึ้นเป็นสุคติภูมิแห่งเทพต่างชั้นและพรหมต่างชั้นตามลำดับ ตัวเราของใครจะไปภูมิไหน ก็ปรากฏว่าตัวเราของแต่ละคนต่างบ่ายหน้าไปสู่ภูมินั้น ๆ แล้ว ตัวเราของคนบางคนบ่ายหน้าไปสู่อบายภูมิ คือสู่นรกที่เต็มไปด้วยทุกข์ทรมาน ตัวเราของบางคนบ่ายหน้าไปสู่กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน และบ้างบ่ายหน้าสู่แดนเปรต บ้างสู่ถิ่นอสุรกาย ส่วนตัวเราของบางคนบ่ายหน้าไปสู่ภูมิมนุษย์ บ้างสู่สุคติภูมิของเทพของพรหม เป็นปรากฏการณ์ที่แปลกที่สุด เพราะตัวเราจะต้องบ่ายหน้าไปสู่ภูมิใดภูมิหนึ่ง ทั้งที่บางภูมิเป็นที่น่าเกลียดน่ากลัว ไม่อยากจะดูจะพบเห็น แต่ก็ต้องบ่ายหน้าไปเหมือนอย่างถูกบังคับให้หันหน้าไปทางนั้น ไม่อาจจะเบนหน้าไปทางอื่นได้ ต้องหันหน้าไปทางนั้นเท่านั้น เป็นเหตุให้เกิดความอลหม่านด้วยอาการต่าง ๆ ขึ้นในหมู่ชาวจิตตนครทั้งหมด

บรรดาผู้ที่มีตัวเราต้องบ่าหน้าไปสู่บ่าบุญ ก็ต้องสะดุ้งตกใจร้องกรีดกราดด้วยความกลัวความพรั่นพรึงถึงตัวสั่นงันงกก็มี คล้ายกับนักโทษที่ถูกนำตัวไปสู่ที่ประหารหรือที่ทรมาน ส่วนบรรดาผู้ที่มีตัวเราบ่าหน้าไปสู่ภูมิมนุษย์ ก็รู้สึกเป็นปกติหรือดีใจไปสู่ภูมิของเทพของพรหมในสวรรค์ ก็ปลื้มใจยินดีถึงกับกระโดดโลดเต้นด้วยความดีใจก็มี อันที่จริงมิใช่เป็นสิ่งแปลกประหลาด แต่เป็น *กรรมนิยม* หรือ *กรรมนิยม* คือความกำหนดแน่แห่งกรรมของทุก ๆ คนที่ทำไว้แล้ว จึงเป็นธรรมดาของกรรม มิใช่เป็นของผิดธรรมดาแต่อย่างไร เหมือนอย่างความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นของธรรมดาของชีวิต ถ้าใครเกิดมาแล้ว ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย นั่นแหละ จึงจะผิดธรรมดา

เมื่อปรากฏอาการตกใจหรือตื่นตื่นขึ้นในหมู่ชาวจิตตนครดั่งนั้นครู่หนึ่งแล้ว คดีข้างหน้าเหล่านั้นก็หายไป ปรากฏเป็นภาพแห่งการกระทำกรรมต่าง ๆ ของตัวเรา แต่ละคนปรากฏขึ้นอย่างแจ่มแจ้ง ว่าตัวเราได้ทำกรรมอะไรไว้แล้วบ้าง ได้ทำกุศลกรรมไว้อย่างนี้ ๆ ได้ทำกุศลกรรมไว้อย่างนี้ ๆ เมื่อนั้น ๆ เมื่อทำกุศลกรรมไว้ จิตก็เศร้าหมอง หน้าของตัวเราก็มายไปสู่ทุกคติ แต่เมื่อทำกรรมดีไว้ จิตก็ผ่องใส หน้าก็บ่าไปสู่สุคติ ชาวจิตตนครจึงเกิดความรู้รับรองขึ้นว่าชาติหน้ามี และทุกคนจะต้องไปเกิดตามกรรม อกุศลกรรมที่ทำให้จิตใกล้ตายเศร้าหมอง นำไปสู่ทุกคติ ส่วนกุศลกรรมที่ทำให้จิตใกล้ตายผ่องใส ก็นำไปสู่สุคติโดยแท้

กรรมจึงมีความสำคัญยิ่งนัก ทุกคนควรจะได้พิจารณาอย่างดีที่สุดก่อนจะทำการทั้งปวง เพื่อให้สามารถทำแต่กรรมดี เป็นกุศลกรรมที่จะนำไปสู่สุคติ พ้นจากทุกดิอันเป็นแดนแห่งความทุกข์น้อยใหญ่

ทุกคนสร้างหรือ เปลี่ยนคติภษาหน้าของตนได้

ครั้นชาวจิตตนครเกิดความรู้รับรองในชาติหน้าและในกรรมกับผลกรรม
ดังนั้นแล้ว ภาพคติข้างหน้าที่ปรากฏให้เห็นก็ยังหลอนใจให้กลัวว่าจะต้องไปแน่ หรือ
ยังประทับใจให้ยินดีปรีดาว่าจะได้ไปแน่ แต่ในทันใดนั้น คติข้างหน้าที่บังพวนั้น ได้มา
ปรากฏขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และบรรดาตัวเรา ที่ลอยอยู่มากมายนั้น มิได้หันหน้าไปสู่ภูมิ
ที่ดีหรือชั่วเหมือนอย่างครั้งก่อนเสียแล้ว บางตัวเราที่เคยหันหน้าไปสู่ภูมิดีในครั้งก่อน
กลับหันไปสู่ภูมิชั่ว แต่บางตัวเราเคยหันหน้าไปสู่ภูมิชั่วในครั้งก่อน กลับหันไปสู่ภูมิดี
บางตัวเราก็หันหน้าไปเหมือนอย่างครั้งก่อนนั่นแหละ จึงเกิดอาการอลหม่านตรงกัน
ข้ามขึ้นในหมู่ชาวจิตตนคร คนที่เคยเสียใจในครั้งก่อนกลับดีใจ คนที่เคยดีใจใน
ครั้งก่อนกลับเสียใจ แต่บางคนก็เป็นเหมือนอย่างครั้งก่อน ทำไม่ถึงเป็นเช่นนี้ ก็เปิด
ปรากฏขึ้นอีก เป็นภาพแห่งการกระทำกรรมชิ้นใหม่ เพราะยังมีชีวิตอยู่ในโลก
ยังไม่ตาย จึงยังต้องทำกรรมต่าง ๆ อยู่ บางคนทำกรรมชั่วไว้ในครั้งก่อน ๆ แต่ต่อมา
ทำกรรมดีที่ตรงกันข้าม บางคนทำกรรมดีไว้ในครั้งก่อน แต่ต่อมาทำกรรมชั่วที่
ตรงกันข้าม บางคนก็ทำกรรมดีหรือชั่วสม่ำเสมอ ปรากฏการณ์ครั้งหลังนี้ทำให้
ชาวจิตตนครได้ความรู้สำนึกว่าคนที่เคยทำชั่วไว้ ย่อมมีโอกาสกลับตัวได้ คือเมื่อมี
ความไม่ประมาท ละความชั่วเสีย ทำความดีเมื่อใด ก็กลับตัวเป็นคนดีเมื่อนั้น
กลับตัวเป็นคนดีได้เมื่อใด ก็หันหน้าไปสู่คติดีเมื่อนั้น ส่วนคนที่เคยทำดีไว้ มามี
ความประมาทละความดีเสีย ไปทำชั่ว ก็กลายเป็นคนชั่ว และหันหน้าไปสู่คติที่ชั่ว

ฉะนั้น เมื่อยังไม่ตาย ยังมีชีวิตอยู่ ทุกคนจึงอาจสร้างหรือเปลี่ยนคติภายนอกของตนได้ ถ้ามีความประมาท ประพฤติพอกพูนความชั่วร้ายเสียหายมากขึ้น ก็จะสร้างคติที่ชั่วภายนอกขึ้น หรือเปลี่ยนคติที่ดีเป็นคติที่ชั่ว แต่ถ้ามีความไม่ประมาท ประพฤติพอกพูนคุณงามความดีต่าง ๆ มากขึ้น ก็จะสร้างคติที่ดีขึ้นภายนอก หรือเปลี่ยนคติที่ชั่วให้เป็นคติที่ดี

ขณะนั้นได้ปรากฏเสียงกระแสรบระบรมพุทโธวาทตั้งขึ้นว่า “ทุกคนทั้งหญิงชาย คฤหัสถ์ บรรพชิต ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่าเรามีกรรมเป็นของตน เราเป็นทายาทรับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย เราจักทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่ว จักเป็นทายาทรับผลของกรรมนั้น” “กรรม ย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตต่าง ๆ กัน” “เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม เพราะบุคคลมีเจตนาแล้ว จึงทำกรรมทางกาย วาจา และใจ” “กรรมชั่วที่บุคคลใดทำไว้แล้ว ย่อมละเสียได้ด้วยกุศล บุคคลนั้นย่อมส่องโลกนี้ให้สว่าง เหมือนอย่างดวงจันทร์ที่พ้นจากหมอกฉะนั้น” ทุกคนพึงละกรรมชั่วทำกรรมดีเถิด

สิ้นสงสัยในชาติและกรรมทั้ง ๓ กาล

ฝ่ายคูบารมีและมรรคบดี ครั้นได้แสดงให้ชาวจิตตนครได้เห็นฤทธิ์เป็นอัศจรรย์ของธาตุทั้งปวงในโลกนี้ และดักใจชาวจิตตนครว่าคิดสงสัยอยู่ในอดีตอนาคตของตนเองแต่ละคน ว่าได้ทำกรรมอะไรไว้ และได้รับผลของกรรมที่ตนทำไว้อย่างไร โดยเฉพาะอนาคตเบื้องหน้าของแต่ละคน ก็จะต้องเป็นไปตามกรรมที่ทำไว้ในอดีตบ้าง ในปัจจุบันนี้เองบ้าง และได้แสดงเน้นให้เห็นความสำคัญของปัจจุบันว่าอาจเปลี่ยนอนาคตของทุก ๆ คนได้ คือถ้าในปัจจุบันนี้ทำความชั่ว ก็จะเปลี่ยนอนาคตให้ไม่ดีไปได้ ถ้าทำความดี ก็จะเปลี่ยนอนาคตให้ดีได้เช่นเดียวกัน เมื่อชาวจิตตนครมองเห็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เกี่ยวเนื่องกันไปอยู่ดังนี้ คล้ายกับวันวานนี้ พรุ่งนี้ และวันนี้ ก็สิ้นความสงสัยในอดีตชาติ ชาตินี้ และชาติหน้า และเริ่มมองเห็นราง ๆ ในกรรมและผลของกรรม

ขณะนั้นชาวจิตตนครก็เริ่มสงสัยว่า ทำไมหนอเราจึงต้องทำกรรมชั่วทั้งที่รู้เห็นอยู่อย่างนี้ เราน่าจะทำแต่กรรมดีหรือความดีแต่อย่างเดียว ทันใดนั้นก็ปรากฏภาพของสมุนทั้งหลายของสมุทัยลอยอยู่ในอากาศ เป็นต้นว่า โลภ โทโส โมโห และคล้าย ๆ กับว่ามีภาพของสมุทัยแอบอยู่เบื้องหลัง ภาพของสมุทัยนั้นปรากฏออกมาเป็น กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา อย่างราง ๆ คลุกเคล้าอยู่ในอารมณ์ที่ลอยอยู่เต็มไปหมด และยังมีภาพที่เลื่อนรางยิ่งไปกว่านั้นอยู่เบื้องหลังอีก คือเป็นภาพของคู่อาสวะแต่จางเต็มที

ขณะนั้นก็ปรากฏเสียงองค์พระบรมครูดังขึ้นอย่างชัดเจนว่า “โลโก โทโส โมโห เป็นอกุศลมูล คือรากเหง้าของอกุศล อันได้แก่ กรรมที่ชั่วทั้งหลาย เพราะว่าบุคคลที่มีจิตใจถูกอกุศลมูลนี้ครอบงำ เป็นคนโลภแล้ว โกรธแล้ว หลงแล้ว ก็จะฆ่าเขาบ้าง ลักสิ่งของของเขาบ้าง ประพฤติผิดทางกามบ้าง พุดเท็จหลอกลวงตดประโยชน์เขาบ้าง ดื่มน้ำเมาเป็นฐานประมาทบ้าง และจะชักชวนคนอื่นให้กระทำเช่นนั้น ฉะนั้น ผู้ที่ปรารถนาจะละกรรมชั่ว ก็จงละอกุศลมูลทั้งปวงนี้เสีย อนึ่ง อโลโก อโทโส อโมโห คือความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เป็นกุศลมูล คือรากเหง้าของกุศล อันได้แก่กรรมดีทั้งหลาย เพราะว่าคนที่จิตไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ก็จะไม่ประพฤติดั่งนั้น และจะไม่ชักชวนใครให้ทำอย่างนั้น แต่จะประกอบกรรมที่ดี เป็นเครื่องเกื้อกูลให้เกิดความสุข ฉะนั้น ผู้ที่ปรารถนาจะทำความดี ก็จงอบรมกุศลมูลทั้งปวงนี้ให้เกิดมีขึ้นในใจเถิด”

กองทัพใหญ่มรรคแสดงกำลัง

เมื่อสิ้นพระสุรเสียงแห่งองค์พระบรมครู ก็เกิดความสงบขึ้นทั่วจิตตนครอย่างแปลกประหลาด ฤทธิมานะในจิตใจของชาวจิตตนครก็สงบลง บรรดาหัวใจและสมุนทั้งหลายของสมุทัยที่ถูกส่งให้เข้าแทรกแซงอยู่ในหมู่ประชาชน ก็ต้องถอยหลบออกไป เพราะไม่อาจจะแทรกแซงอยู่ในที่สงบ แต่ก็คอยที่หาโอกาสอยู่ห่าง ๆ หากเกิดความไม่สงบขึ้น ก็จะมีวิ่งเข้าแทรกแซงทันที ครั้นคู่มือและมีและมรรคบดีเห็นว่าชาวจิตตนครทั้งปวงมีจิตสงบเรียบร้อย มีอาการทางกายวาจาสำรวมเรียบร้อย หัวใจทั้งปวงของสมุทัยพร้อมทั้งสมุนทั้งหลายหลบถอยออกไปห่างไกล ด้วยอำนาจของอิทธิปาฏิหาริย์และอาเทศนาปาฏิหาริย์ ถึงเวลาที่จะแสดงกำลังแห่งกองทัพมรรคในฐานะเป็นอนุศาสน์ปาฏิหาริย์ได้แล้ว จึงสั่งกองทัพมรรคที่เตรียมพร้อมอยู่แล้วให้เริ่มออกเดินแสดงกำลัง

กองทัพมรรคจึงออกเดินโดยลำดับดังนี้คือ

กองทัพน้อยที่ ๑ *สัมมาทิฐิ* ความเห็นชอบ แบ่งออกเป็นเหล่าทุกขญาณ (ความรู้ในทุกข์) เหล่าสมุทัยญาณ (ความรู้ในเหตุเกิดทุกข์) เหล่านิโรธญาณ (ความรู้ในความดับทุกข์) เหล่ามรรคญาณ (ความรู้ในทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) แต่ละเหล่าก็ยังแบ่งย่อยออกไปอีกมาก

กองทัพน้อยที่ ๒ *สัมมาสังกัปปะ* ความดำริชอบ แบ่งออกเป็นเหล่าเนกขัมมสังกัปปะ (ความดำริออกจากกาม) เหล่าอัพยาบาทสังกัปปะ (ความดำริ

ไม่พยายาม) อวิหิงสาสังกัปปะ (ความดำริไม่เบียดเบียน) แต่ละเหล่าก็ยังแบ่งย่อยออกไปอีกมาก

กองทัพน้อยที่ ๓ *สัมมาวาจา* วาจาชอบ แบ่งออกเป็นเหล่ามูสาวาทา เวมณี (เว้นจากพูดเท็จ) เหล่าปิสุณวาจา เวมณี (เว้นจากพูดส่อเสียด) เหล่ามรุสวาจา เวมณี (เว้นจากพูดคำหยาบ) เหล่าสัมผัปปลาปา เวมณี (เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ) แต่ละเหล่าก็ยังแบ่งออกไปอีกมาก

กองทัพน้อยที่ ๔ *สัมมากัมมันตะ* การงานชอบ แบ่งออกเป็นเหล่าปาณาติปาตา เวมณี (เว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต) เหล่าอทินนาทานา เวมณี (เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ด้วยเจตนาเป็นขโมย) เหล่ากาเมสุมิจจาจารา เวมณี (เว้นจากประพฤตินิดในกาม) แต่ละเหล่ายังแบ่งย่อยออกไปอีกมาก

กองทัพน้อยที่ ๕ *สัมมาอาชีวะ* เลี้ยงชีวิตชอบ แบ่งออกเป็นเหล่ามิจจาอาชีวะปหานะ (เว้นจากอาชีพผิด) เหล่าสัมมาอาชีวกัปปะ (สำเร็จอาชีพชอบ) แต่ละเหล่ายังแบ่งออกไปอีกมาก

ต่อจากกองทัพน้อยที่ ๕ ก็มาถึงกองทัพน้อยที่ ๖ *สัมมาวายามะ* ความเพียรชอบ แบ่งออกเป็นเหล่าสังวรปธาน (เพียรระวังบาปที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น) เหล่าปหานปธาน (เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว) เหล่าภาวนาปธาน (เพียรทำกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น) เหล่าอนุรักษนาปธาน (เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งอยู่ และให้เจริญงอกงามมากขึ้น) แต่ละเหล่ายังแบ่งออกไปอีกมาก

กองทัพน้อยที่ ๗ *สัมมาสติ* ความระลึกชอบ แบ่งออกเป็นเหล่ากายานุปัสสนาสติปัฏฐาน (ตั้งสติพิจารณากาย) เหล่าเวทนानุปัสสนาสติปัฏฐาน (ตั้งสติพิจารณาเวทนา) เหล่าจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน (ตั้งสติพิจารณาจิต) เหล่าธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน (ตั้งสติพิจารณาธรรม) แต่ละเหล่ายังแบ่งออกไปอีกมาก

กองทัพน้อยที่ ๘ *สัมมาสมาธิ* ความตั้งใจมั่นชอบ แต่ละเหล่ายังแบ่งออกไปอีกมาก เป็นเหล่าปฐมฌาน (ความเพ่งที่ ๑ ประกอบด้วยวิตก วิจาร์ ปิติ สุข เอกัคคตา) เหล่าทุติยฌาน (ความเพ่งที่ ๒ ประกอบด้วยปิติ สุข เอกัคคตา)

เหล่าตติยฌาน (ความเพ่งที่ ๓ ประกอบด้วย สุข เอกัคคตา) เหล่าจตุตถฌาน (ความเพ่งที่ ๔ ประกอบด้วยเอกัคคตา อุเบกขา) แต่ละเหล่ายังแบ่งออกไปอีกมาก

ครั้นกองทัพใหญ่มรรค อันประกอบด้วยกองทัพน้อยทั้ง ๘ เดินแสดงกำลัง ผ่านไปโดยอนุโลม (ตามลำดับ) แล้ว ก็กลับเดินย้อนกลับมาเป็นปฏิโลม (ทวนลำดับ) อีกครั้ง คือกองทัพน้อยที่ ๘ สัมมาสมาธิ ที่ ๗ สัมมาสติ ที่ ๖ สัมมาวาจาขณะนั้นมีเสียงประกาศว่า ๓ กองทัพน้อยนี้รวมเข้าในกองทัพพิเศษ *จิตตสิกขา* หรือ *สมาธิ* ต่อจากนั้นกองทัพน้อยที่ ๕ สัมมาอาชีวะ ที่ ๔ สัมมากัมมันตะ ที่ ๓ สัมมาวาจา ขณะนั้นมีเสียงประกาศว่า ๓ กองทัพน้อยนี้รวมเข้าในกองทัพพิเศษ *ศีลสิกขา* ต่อจากนั้นกองทัพน้อยที่ ๒ สัมมาสังกัปปะ ที่ ๑ สัมมาทิฏฐิ ขณะนั้นมีเสียง ประกาศว่า ๒ กองทัพน้อยนี้รวมเข้าในกองทัพพิเศษ *ปัญญาสิกขา*

เมื่อกองทัพใหญ่มรรคแสดงกำลังโดยอนุโลมและปฏิโลมแล้ว ได้มีเสียงประกาศว่า จะมีการแสดงการแปรขบวนตามระบบที่ชื่อว่า *อนุบุพพปฏิปทา* ความปฏิบัติหรือข้อปฏิบัติโดยลำดับ คือ กองทัพพิเศษศีลสิกขา ประกอบด้วยสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ มีชื่อเรียกพิเศษว่า *ฮาชีวะมัญจูกศีล* (ศีล มีอาชีวะเป็นที่ ๘) คือ สัมมาวาจา ๔ (ได้แก่ วิรติหรือเวรมณีทางวาจา ๔) สัมมากัมมันตะ ๓ (ได้แก่ วิรติหรือเวรมณีทางกาย ๓) สัมมาอาชีวะอีก ๑ รวมเป็น ๘ ข้อ เป็นศีลในอริยมรรค

การรักษาศีล ๘ ข้อในอริยมรรคดังกล่าว เป็นการบริหารจัดการ ให้เป็นอริยศีล คือศีลที่เจริญ ผู้ที่มาบริหารจัดการทั้งหลาย จึงควรใส่ใจศึกษาให้เข้าใจศีลทั้ง ๘ ในอริยมรรคดังกล่าว และควรตั้งใจปฏิบัติรักษา ปฏิบัติรักษาได้เพียงไร จะเป็นการบริหารจัดการให้เจริญได้เพียงนั้น

อนุพุทธปฏิบัติ

ต่อจากนั้น กองทัพพิเศษจิตตสิกขา ประกอบด้วยสัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ต่อจากนั้น กองทัพพิเศษปัญญาสิกขา ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ แล้วได้แสดงอนุพุทธปฏิบัติแห่งกองทัพมรรคแปดรูปในลักษณะต่าง ๆ เช่น ในธรรม นับตั้งแต่หมวด ๑ หมวด ๒ ขึ้นไป จนถึงโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ เป็นต้น กระจายออกไป ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชนันท์ แล้วสรุปลงในลำดับธรรมดังต่อไปนี้

ข้อที่ ๑ *ศีล* แบ่งออกเป็นจุลศีล มหาศีล ต่าง ๆ มากมาย อันเป็นเหตุให้ได้ อนุวัชชสุข (สุขอันเกิดจากกรรมที่ไม่มีโทษ)

ข้อที่ ๒ *อินทรีย์สังวร* คือสำรวมสิ่งที่เป็นใหญ่ในตัวเรา นี้ คือตาซึ่งเป็นใหญ่ ในหน้าที่เห็นรูป หูในหน้าที่ฟังเสียง จมูกในหน้าที่ดมกลิ่น ลิ้นในหน้าที่ลิ้มรส กายใน หน้าที่ถูกต้องสิ่งที่ถูกต้อง และমনะคือใจในหน้าที่รู้หน้าที่คิด เรื่องทั้ง ๕ ดังกล่าว และ เรื่องที่ยังเก็บมารู้มาคิดต่างๆ ด้วยมีสติสำรวมระวังในเวลาที่เราเห็นรูป เป็นต้น และ ใจคิดเรื่องต่าง ๆ มีให้อกุศลธรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นและแล่นมาสู่จิต อันเป็นเหตุให้ได้สุข ที่เกิดจากจิตที่ไม่รุ่มไม่เปียกชุ่มด้วยความยินดียินร้าย

ข้อที่ ๓ *สติสัมปชัญญะ* คือมีสติสัมปชัญญะระลึกรู้ตัวอยู่ในอิริยาบถ เดิน ยืน นั่ง นอน และในอิริยาบถเล็กน้อยทั้งปวง อันเป็นเหตุให้ได้สุขที่เกิดจาก ความมีสติสัมปชัญญะ

ข้อที่ ๔ *สันโดษ* ยินดีด้วยของที่มีอยู่ของตน มีความอึด ความเต็ม ความพอ ไม่คิดโลภเฟื่องเล็งทรัพย์หรือสิ่งของของผู้อื่น เพราะเหตุที่ไม่อึดไม่พอ ถ้าบรรพชิตก็ยินดีเพียงพอแต่จีวรสำหรับบริหารกาย บิณฑบาตสำหรับท้อง เหมือนอย่างนกมีเพียงขนเป็นภาระ บินไปไหน ๆ ได้ตามปรารถนา อันเป็นเหตุให้ได้สุขที่เกิดจากความอึดความพอ อันเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง

ข้อที่ ๕ *จิตตปริโยสณะ* คือเสพ คืออยู่ในเสนาสนะ คือที่นอน ที่นั่ง ที่อยู่อาศัย ที่ว่าง ที่สังัด หรืออยู่ป่า อยู่โคนไม้ อยู่ภูเขา ลำธารห้วยระแหง ที่สงบสงัด ตั้งสติละนิวรณ์คือกิเลสเครื่องกั้นจิตมิให้สงบตั้งมั่น และมีให้รู้ตามเป็นจริง เช่น กามฉันทะ (ความพอใจรักใคร่ในกาม) อภิชฌา (ความโลภเฟื่องเล็งไปถึงคนและวัตถุต่าง ๆ ด้วยความอยากได้เป็นสิทธิ์ของตน) พยาบาท (ความโกรธแค้นขัดเคือง) มีจิตปราศจากอภิชฌาพยาบาท มีความเอ็นดูกรุณาคิดเกื้อกูลสัตว์ทั้งปวงไม่เลือกหน้า และมีสติสัมปชัญญะ ทำอาโลกสัญญา (ความสำคัญหมายว่า แสงสว่าง) กำจัดความง่วง ความท้อแท้ ความคิดฟุ้งซ่าน มีจิตสงบระงับความสงสัยไม่แน่ใจในกุศลธรรมทั้งหลาย ต่อจากนั้นได้ปรากฏภาพอุปมาให้มองเห็น โดยภาพเปรียบเทียบว่าจิตที่ปราศจากนิวรณ์มีความสุขเหมือนอะไรหรือเหมือนใคร เป็นภาพที่ปรากฏชัดแจ้งในอากาศที่ชาวจิตตนครมองเห็นทั่วกัน

ภาพที่ปรากฏในอากาศอันชาวจิตตนครมองเห็นทั่วกันนั้น ก็เช่นเดียวกับที่คู่บารมีได้แสดงแก่นครสามิ และโยนิโสมนสิการได้แสดงพากย์ประกอบว่า “นิวรณ์ ๕ เหล่านี้ ก็เปรียบเหมือนความเป็นหนี้ ความเป็นโรค ความต้องขังในเรือนจำ ความเป็นทาส และเดินทางกันดาร ส่วนความพ้นจากนิวรณ์ ๕ เหล่านี้ ก็เหมือนอย่างพ้นจากหนี้ พ้นจากโรค พ้นจากเรือนจำ พ้นจากความเป็นทาส มีแต่ความเป็นไทแก่ตน พ้นจากทางกันดาร บรรลุถึงภูมิประเทศอันเกษม” ครั้นแล้วจึงถึง

ข้อที่ ๖ *ฉาน* สมานที่แน่นอน ทั้ง ๔ คือ (๑) ปฐมฉาน เพราะเมื่อละนิวรณ์ทั้ง ๕ ได้ก็เกิดปราโมทย์ จิตที่เกิดปราโมทย์ก็คือบันเทิงแล้วก็เกิดปีติ ใจที่มีปีติก็เกิดความสงบกาย (นามกาย) จึงได้เสวยสุข เมื่อมีสุขจิตก็ตั้งมั่นเป็นสมานแน่นอนเข้าขั้นปฐมฉาน มีวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตา (ความมียอดคืออารมณ์เป็นอันเดียว)

ทำให้ผู้ที่ได้ฌานนี้มีกาย (อาการทางใจ) ทั้งหมดเต็มไปด้วยปีติ สุข อันเกิดจากวิเวก (ความสงบสงัด) เหมือนอย่างผงสำหรับอาบน้ำหรือสำหรับพอก (ปัจจุบันเช่นแป้ง) ที่พรมน้ำให้เปียกชุ่มทั้งหมด (๒) ทุตติยฌาน มีปีติ สุข และเอกัคคตา ทำให้ผู้ที่ได้ฌานที่ ๒ นี้มีกายทั้งหมดเต็มไปด้วยปีติ สุข อันเกิดจากสมาธิ เหมือนอย่างบ่อน้ำลึก มีน้ำพุผุดพุ่งขึ้นแล้วตกพรมลงไปทั้งหมด (๓) ตติยฌาน มีสุข และเอกัคคตา ทำให้ผู้ที่ได้ฌานที่ ๓ นี้มีกายทั้งหมดเต็มไปด้วยสุขที่ไม่มีปีติ เหมือนอย่างดอกอุบล เป็นต้น ที่เกิดโตขึ้นในน้ำ ชุ่มน้ำอยู่ตั้งแต่ยอดถึงโคนทั้งหมด (๔) จตุตถฌาน มีเอกัคคตาและอุเบกขา ทำให้ผู้ที่ได้ฌานที่ ๔ นี้ มีใจบริสุทธิ์ผ่องแผ้วไปทั่วกายนี้ทั้งหมด เหมือนอย่างนั่งคลุมศีรษะด้วยผ้าขาวโพลน

ภาพจิตที่ปรากฏด้วยอำนาจการปฏิบัติธรรมของกองทัพมรรค มีระดับต่ำสูง ดังกล่าว และทุกระดับเป็นความสุขทั้งสิ้น ดังนั้นแม้ปรารถนาจะทำความสุขให้เกิดขึ้น แก่จิตใจ ก็ต้องปฏิบัติธรรมดังกล่าวตามลำดับ คือมีศีล มีอินทริยสังวร มีสติสัมปชัญญะ มีสันโดษ มีจิตตปริโยธนะ และมีฌาน

ชาวจิตตนครถึงไตรสรณคมน์ เห็นสัจจะของสมุทัย

ภายในความสงบนั้น ชาวจิตตนครทั้งปวงได้มีจิตซาบซึ้งในพระพุทธรูปคุณพระธรรมคุณ พระสังฆคุณ มีความผ่องใสของใจซาบซ่านสงบอยู่ ทันใดนั้นก็มีความที่เปล่งขึ้นก็กักก้องในความสงบพร้อมกันเหมือนอย่างนัดช่อมกันไว้ว่า *นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส* ขอน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น *พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ* ข้าพเจ้าถึงพระพุทธรูปเจ้าเป็นสรณะ (ที่พึ่งกำจัดทุกข์ภัยได้จริง) *ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ* ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ *สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ* ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ *ทฺตฺติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ* แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้าถึงพระพุทธรูปเจ้าเป็นสรณะ *ทฺตฺติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ* แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ *ทฺตฺติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ* แม้วาระที่ ๒ ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ *ตฺตฺติยมฺปิ พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ* แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระพุทธรูปเจ้าเป็นสรณะ *ตฺตฺติยมฺปิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ* แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะ *ตฺตฺติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ* แม้วาระที่ ๓ ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ และต่อจากนั้นก็ยังมีเสียงร้องประกาศขึ้นในหมู่ชาวจิตตนครว่า “สมุทัยเป็นทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ อาสวสมุทัย เหตุให้เกิดอาสวะ คือกิเลสที่ต้องสั่นด้นสัตว์ หาใช่เป็นสุขสมุทัย เหตุให้เกิดสุขโดยแท้จริงไม่”

ฝ่ายสมุทัยกับพรรคพวกซึ่งต้องถอยออกไปห่างด้วยอำนาจแห่งกองทัพมรรค เมื่อเหตุการณ์ผันแปรไปในทางเป็นประโยชน์แก่กองทัพมรรคดังนั้น ก็มีความเสียใจ

มาก แต่ก็ยังมั่นใจในกำลังกองทัพสังโยชน์ของตนว่าจะเอาชนะกองทัพมรรค และสามารถยึดจิตตนครไว้ได้จนถึงที่สุด คู่อาสวะก็ได้กล่าวปลุกปลอบใจสมุทัยให้เข้มแข็งต่อสู้

ขณะนั้นสติกับอินทริยสังวรได้เข้าคุมทวารชั้นนอกชั้นในทั้ง ๖ อารมณ์กับนิรณันได้คุมเชิงใกล้ ๆ ศิล วินัย และสุจจริต ๓ ได้เข้าคุมไตรทวารอีกส่วนหนึ่ง ทุจจริต ๓ ได้คุมเชิงอยู่ใกล้ ๆ หิริโอตตปปะได้เข้าตรวจตราเป็นนครบาล (ตำรวจ) หัวใจทั้ง ๓ กับพรรคพวกอันธพาลทั้งหลายได้คุมเชิงอยู่ใกล้ ๆ สติสัมปชัญญะคุมการจรรจรหรืออิริยาบถ อสดีอสัมปชัญญะคุมเชิงอยู่ใกล้ ๆ สันโดษคุมการปันส่วนทรัพย์สินเครื่องอุปโภคบริโภค อิจฉา โลภะ มัจฉริยะคุมเชิงอยู่ใกล้ ๆ สัมมาทิฏฐิกับโยนิโสมนสิการและสัจจะคุมสมองเมือง มิจฉาทิฏฐิกับโยนิโสมนสิการและมายาคุมเชิงอยู่ใกล้ ๆ อัปมาทธรรมคุมใจกลางเมือง ปมาทธรรมคุมเชิงอยู่ใกล้ ๆ

กองทัพมรรคได้คุมตรงบริเวณที่ชุมนุมแสดงกำลัง คือตรงถนน ๔ แพร่งบรรจบกันกลางจิตตนครนั้นโดยไม่ยอมเขยื้อนกำลังออกไป ฝ่ายกองทัพสังโยชน์ก็ได้ชุมนุมคุมเชิงอยู่ไม่ไกลจากกองทัพมรรค คู่บารมีได้เข้ากำกับนิเวศส่วนในของนครสามอยู่ด้านหนึ่ง และกระจายกำลังธรรมชั้นทั้งปวงออกตรวจตราดูแลจิตตนครทั่วไปในความควบคุมของมรรคบดี คู่อาสวะก็เข้ากำกับนิเวศส่วนในของนครสามอีกด้านหนึ่ง และกระจายกำลังกิเลสต้นเหตุทั้งปวง ออกเผชิญหน้ากับกำลังธรรมชั้นทุกแห่งในความบังคับบัญชาทั่วไปของสมุทัยและสังโยชนบดี ต่างระดมรวมกำลังเต็มอัตราทั้ง ๒ ฝ่าย พร้อมทั้งจะเปิดฉากรบแย่งจิตตนครกัน ยังรอแต่จังหวะอันเหมาะเท่านั้น เป็นอันว่าสงครามชิงจิตตนครจะเกิดขึ้นแน่นอน อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เสียแล้ว สถานการณ์กำลังตึงเครียดอย่างที่สุด

กองทัพ ๒ ฝ่ายที่พร้อมจะเข้าทำสงครามกันนี้ ฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายดี อีกฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายชั่ว พุดง่าย ๆ ก็คืออำนาจฝ่ายดีกับอำนาจฝ่ายไม่ดีกำลังพยายามจะเข้าครองจิตใจ ควรพิจารณาให้เห็นว่า ควรจะยอมให้ฝ่ายไหนเข้าครอง ถ้ายอมให้ฝ่ายดีเข้าครอง ก็จะเป็นคนดี มีความสุข ถ้ายอมให้ฝ่ายไม่ดีเข้าครอง ก็จะเป็นคนไม่ดี มีความทุกข์ เพราะความดียอมให้ผลเป็นสุข ความไม่ดียอมให้ผลเป็นทุกข์

จิตตนครตั้งเครียดค้ำขั้นที่สุด โรงงานสังกัดธาตุทั้ง ๕

ขณะที่สถานการณ์ทางทหารในจิตตนครกำลังตั้งเครียดที่สุดนั้น สถานการณ์ทางธรรมชาติทุกอย่างของจิตตนครก็ทวีความคับขันขึ้นมาอีกด้วย คือจิตตนครที่เป็นเมืองมีภูเขาหมิวาวงล้อมเป็นเหมือนอย่างวงแหวน และค้อย ๆ กลิ้งเข้ามาหาทั้ง ๔ ทิศโดยรอบดังกล่าวนั้นในตอนที่ว่าด้วยเขาวงแหวนแล้วนั้น ได้กลิ้งใกล้เข้ามายิ่งขึ้น และยิ่งสูงเงื้อมง่าจาดฟ้าน่าสะพรึงกลัวยิ่งนัก ถ้าไม่หยุดกลิ้งเข้ามาก็แน่แล้วว่า จะกลิ้งเข้ามาบดขยี้จิตตนครทั้งสิ้นให้พินาศ ไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยง

ทั้งเมื่อภูเขาวงแหวนกระชับวงอันมหึมาสูงจาดฟ้าเข้ามา อาการแปรปรวนของจิตตนครเองก็เพิ่มมากขึ้น ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ก็ไม่ปกติ ถนน ๔ แพร่งของเมืองก็ชำรุดทรุดพังจนเกือบเหลือที่จะซ่อม ระบบสื่อสารชั้นนอกชั้นในทั้ง ๖ ก็ชำรุด หัวหน้าของระบบสื่อสารทั้ง ๖ ก็ทุรพลหย่อนกำลังเร็วแรง ไม่อ่องไวกระฉับกระเฉงเหมือนเดิม โรงครัวของเมืองก็ชำรุด ระบบขนส่งและคมนาคมทางท่อ ตลอดถึงระบบขับถ่ายทางท่อต่าง ๆ ทั่วเมือง ก็ทรุดโทรมลงทั่วไป โรงงานต่าง ๆ ของเมืองก็เช่นเดียวกัน โรงงานต่าง ๆ เหล่านี้ตั้งอยู่ทั่วจิตตนคร ได้แก่ โรงงานเกสา (ทำนม) โรงงานโลมา (ทำขน) โรงงานนขา (ทำเล็บ) โรงงานทันตา (ทำฟัน) โรงงานตใจ (ทำหนัง) โรงงานมังสัง (ทำเนื้อ) โรงงานนหารู (ทำเอ็น) โรงงานอฏฐี (ทำกระดูก) โรงงานอฏฐิมิณูขัง (ทำเยื่อในกระดูก) โรงงานวิกัง (ทำไต) โรงงานหทัย (ทำหัวใจ)

โรงงานยกนัง (ทำตับ) โรงงานกิโถมกั๋ง (ทำพังผืด) โรงงานปีหัง (ทำม้าม)
 โรงงานบัพผาสัง (ทำปอด) โรงงานอันตัง (ทำไส้ใหญ่) โรงงานอันตคุดนัง (ทำไส้เล็ก)
 โรงงานอุทริยั้ง (ทำอาหารใหม่) โรงงานกรีสัง (ทำอาหารเก่า) โรงงานมัดถกเกมัตถลูงคั้ง
 (ทำชมองในชมองศีรชะ) โรงงานเหล่านี้สังกัดอยู่ในอธิบดีกรมโรงงานคนหนึ่ง
 ชื่อ อาโปธาตุ ยังมีโรงงานทำไฟอีกหลายโรง สังกัดอยู่ในอธิบดีกรมโรงงานอีกคนหนึ่ง
 ชื่อ เตโชธาตุ ยังมีโรงงานทำลมอีกหลายโรง เช่น โรงงานอัสสาสะบัสสาสะ (ทำลม
 หายใจเข้าออก) สังกัดอยู่ในอธิบดีกรมโรงงานอีกคนหนึ่ง ชื่อ วาโยธาตุ ยังมีโรงงาน
 ทำอากาศ (ช่องว่าง เช่น ท่อต่าง ๆ ซึ่งต้องมีอยู่มากมาย) สังกัดอยู่ในอธิบดีกรม
 โรงงานอีกคนหนึ่ง ชื่อ อากาศธาตุ โรงงานทั้งปวงนี้ล้วนชำระธุรดุทโรรมทั้งหมดทั่วเมือง

ความเปลี่ยนแปลงชำระธุรดุทโรรมดังกล่าว คือความไม่เที่ยง ย่อมเกิดขึ้น
 แก่ทุกคนทุกสิ่ง ไม่มียกเว้น ผู้มาบริหารจิตคือผู้กำลังพยายามจะทำใจของตนให้
 สามารถรับสภาพที่ไม่เที่ยงได้อย่างไม่เกิดความยินดียินร้ายุ่นวายจนเกินไป ทำได้
 เพียงไร ก็จะมีจิตใจสงบสบายโดยควรแก่ความปฏิบัติเพียงนั้น

โรงงานเก่าแก่ชำรุดผลิตของไม่ดีออกมา

โรงงานในจิตตนครทั้งหลายรวมเข้าเฉพาะที่สำคัญ ๆ ก็มากกว่า ๔๐ โรงงาน แต่ละโรงงาน เดิมเมื่อยังใหม่ ๆ ก็ผลิตสิ่งต่าง ๆ ออกมาได้อย่างดี ทั้งโดยคุณภาพ และปริมาณ ชาวจิตตนคร มีสิ่งต่าง ๆ บริโภคอุปโภค เพื่อดำรงชีวิตอยู่เป็นสุขและ สนุกสบาย ทั้งดงงามไปทั่วเมือง ไม่มีสิ่งไรบกพร่อง เป็นสมัยที่สมุทัยสบายใจที่สุด เพราะชาวเมืองพากันสนุกสบาย ดังที่ฝ่ายคูบารมีเรียกว่า *มัวเมา* อยู่ในวัย ในความ ไม่มีโรค ในชีวิตและในความพร้อมทั้งปวง ไม่จำเป็นต้องสร้าง *มายา* อะไรขึ้น ความพร้อมทุกอย่างทุกอย่างในจิตตนครเองเป็นเครื่องทำให้ชาวจิตตนครพากันหลง ระเริงยินดี สมุทัยเพียงแต่คอยสร้างโรงภาพยนตร์ *อารมณ์* ส่งเสริมความสุขสนุกสนาน ให้ยิ่งขึ้นทั้งกลางวันและกลางคืน ทั้งสร้างสถานบำเรอบำรุงต่าง ๆ เกือบเกร่อทั่วไป คล้ายกับเมืองที่เรียกว่า *ศิริไลซ์* ทั้งปวงในปัจจุบัน

แต่ต่อมาเมื่อโรงงานทั้งหลายเก่าแก่ชำรุด ประกอบทั้งธรรมชาติแวดล้อม จิตตนครปรากฏเป็นภูเขาวงแหวนมหึมากระชั้นเงื้อมเง้าเข้ามาโดยรอบ และภายใน จิตตนครเองก็มีอาการแปรปรวนทรุดโทรมลงทุกอย่าง ดังกล่าวมาโดยลำดับ โรงงาน ทั้งหลายก็พลอยยิ่งชำรุดและลดจำนวนและคุณภาพสิ่งทีผลิตออกมา ลงไปทุกที ปรากฏผลเป็นความไม่เพียงพอไม่ดงงามขึ้นทั่วไป ยกตัวอย่างเช่น

โรงงานเกสา (ทำนม) เดิมผลิตนมออกมามีสิ่งดงงามดำสนิท (สำหรับ ชาวประเทศนมดำเช่นไทยเรา) และมีจำนวนมากเพียงพอปกส่วนศีระะเมืองทั้งหมด

แต่ต่อมาเมื่อโรงงานเก่าแก่ชำรุด ก็ผลิตผลออกมาไม่ได้สีเหมือนเดิม กลายเป็นสีขาวมากขึ้น จนถึงไม่อาจผลิตเป็นสีดำได้ ออกมาเป็นสีขาวโพลนไปทั้งหมด ทั้งโดยมากไม่เพียงพอที่จะใช้ ทำให้สีระยะเมืองดูโล่งเตียนไปข้างหน้าบ้าง ข้างหลังบ้าง ตรงกลางบ้างข้าง ๆ บ้าง บางทีก็โล่งเตียนไปทั้งหมด แปลว่าผลิตออกมาไม่ได้ หรือน้อยเต็มที่เป็นเส้นละเอียดเล็กน้อยเกือบจะมองไม่เห็นด้วยตา ทำให้สมุทย์ต้องเข้ามาทำมายาปิดบังด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น ทำยาย้อมผมให้ใช้ เพื่อให้มองดูดำสนิทเหมือนอย่างไม่มีอะไรเกิดขึ้น และสอนวิธีหิวส่วนที่มีมากไปปิดส่วนที่บกพร่อง หรือสร้างผมปลอมขึ้นสวมทั้งสอนวิธีตัดแต่งต่าง ๆ ต่อสู้กับสัจจะของธรรมชาติอย่างเต็มที่

โรงงานตใจ (ทำหนัง) ที่แรกผลิตหนังออกมาตั้งเรียบแปลงปลั่ง งดงาม เมื่อเก่าแก่ หนังที่ผลิตออกมาหย่อนยานสีคล้ำหมอง สมุทย์สอนวิธีใช้แบ่งสีตบแต่งต่าง ๆ จนถึงใช้วิธีผ่าตัดดัดที่หย่อนให้ตึง แต่เมื่อเก่าหนัก ๆ เข้า ถึงย่นเป็นเกลียวกร้านหยาบเหลือที่จะตบแต่ง สมุทย์ก็แนะนำให้พอกแป้งเข้าไว้จนเหมือนอย่างใช้ปูนโบกผนังตึกหนักเข้าสมุทย์ก็เหลือกำลังแก้ไข แต่ก็ยังบอกว่าไม่เป็นไร จะสร้างโรงตใจให้ใหม่แทนโรงเก่านี้

สิ่งประกอบเป็นจิตตนครและระบบงาน

จิตตนครจำต้องอาศัยสิ่งที่ผลิตขึ้นจากโรงงานทั้งปวงนี้ มาประกอบเป็นจิตตนครขึ้น ตั้งต้นแต่จุดแห่งชีวิตที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่า อันเรียกว่า กลละ หรือบางคนในปัจจุบันเรียกว่า เซลล์ จุดเริ่มต้นแห่งจิตตนครองค์พระบรมครูทรงเรียกว่า กลละ ดังกล่าว และพระอาจารย์ผู้ศิษย์ของพระองค์อธิบายว่า ประมาณหยาดน้ำมँगาที่ติดปลายด้ายที่พันด้วยปลายขนทราย ๓ เส้น คือเป็นอย่างหยาดน้ำมँगานิดหนึ่ง ส่วนทางวิชาการแพทย์ปัจจุบันแสดงว่า ประกอบด้วยเซลล์ที่เล็กที่สุดซึ่งไม่สามารถจะมองด้วยตาเปล่า ต้องใช้กล้องจุลทรรศน์ส่องดู จึงจะเห็นว่า มีลักษณะเป็นของเหลวคล้ายวุ้นอย่างละ ๆ หรือแบ่งเปียก มีธาตุต่าง ๆ ผสมอยู่หลายอย่าง

จิตตนครประกอบด้วยเซลล์เป็นจำนวนมาก และมีการแบ่งแยกหน้าที่ออกเป็นหมวด ๆ เพื่อทำหน้าที่หลายอย่างให้เหมาะสม แต่ละหมวดรับผิดชอบแตกต่างกัน แต่ทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เซลล์เหล่านี้ยังประกอบกันขึ้นเป็นเนื้อ และเนื้อตั้งแต่ ๒ ชนิดขึ้นไปประกอบกันขึ้นเป็นอวัยวะ เช่น กระเพาะอาหาร ลำไส้ ตับ อวัยวะที่ทำหน้าที่รวมกันหรือเกี่ยวเนื่องกันหลายอวัยวะ จะรวมกันเข้าเป็นระบบ ตามหน้าที่ของแต่ละชนิด ทั้งหมดมี ๙ ระบบ คือ

๑. ระบบโครงกระดูก มีหน้าที่เป็นโครงร่าง เป็นต้น มีจำนวน ๒๐๖ ชิ้น (แพทย์โบราณในลังกานับได้ ๓๐๐ ท่อน) ส่วนเด็กในครรภ์จะมีประมาณ ๘๐๐ ชิ้น เพราะกระดูกยังไม่ต่อกัน

๒. ระบบกล้ามเนื้อ มีคุณสมบัติหดตัวยืดตัวหรือหย่อนตัวคล้ายยาง เป็นต้น

๓. ระบบประสาท มีหน้าที่ควบคุมหน้าที่ต่าง ๆ ของจิตตนครให้ปฏิบัติและประสานงานกัน ควบคุมความคิดและความประพฤติ ทำให้เห็นได้ ให้ได้ยินได้ ให้พูดได้ ให้เคลื่อนไหวได้ ควบคุมหน้าที่ของอวัยวะภายในให้ดำเนินไปโดยปกติ รับความรู้สึกต่าง ๆ จากภายนอกโดยรอบ และบอกได้ว่าสิ่งนั้นเป็นอะไร ควรจะจัดการปฏิบัติอย่างไรต่อสิ่งเหล่านั้น

๔. ระบบการไหลเวียนของโลหิตและน้ำเหลือง ประกอบด้วย หัวใจ หลอดเลือด และเลือด เพื่อไปเลี้ยงส่วนต่าง ๆ ของจิตตนคร

๕. ระบบหายใจ ประกอบกับอวัยวะที่เกี่ยวข้องกับการหายใจ ได้แก่ จมูก ช่องจมูก ปอด โครงกระดูก กระบังลม และกล้ามเนื้ออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการหายใจ เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนแก๊สระหว่างโลหิตกับอากาศ โดยรับเอาออกซิเจนเข้าไป ถ่ายเอาคาร์บอนไดออกไซด์ออกมา ช่วยทำให้ความร้อนอยู่ในระดับปกติ เป็นต้น

ในเวลาหายใจเข้าช่องอกจะขยายโตขึ้นทุก ๆ ทาง ทั้งด้านหน้า ด้านหลัง และด้านข้าง ๆ โดยรอบ กล้ามเนื้อบางส่วนหดตัว ซึ่งโครงยกขึ้น ท้องยื่นออก ปอดพองโต โดยช่องอกขยายใหญ่ขึ้น อากาศก็จะผ่านเข้าไป เวลาหายใจออกช่องอกจะแคบลง โดยกล้ามเนื้อบางส่วนหย่อนตัวลง ทำให้ซึ่งโครงกลับลงมาที่เดิม และกระบังลมหย่อนตัวดันขึ้นมาในช่องอก โดยกล้ามเนื้อหน้าท้องหดตัวดันอากาศให้ออกจากปอด

ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด เพื่อแสดงให้เห็นว่าโรงงานทั้งปวงในจิตตนครมีความจำเป็นแก่จิตตนครเพียงไร อนิจจังคือความไม่เที่ยงทั้งหลายของจิตตนครเกิดจากโรงงานเป็นต้นเหตุทั้งสิ้น เมื่อโรงงานเองก็ไม่เที่ยง คือแปรเปลี่ยนจากใหม่เป็นเก่า จากแข็งแรงเป็นชำรุดทรุดโทรม สิ่งที่โรงงานผลิตขึ้นก็ย่อมต้องเสื่อมคุณภาพไปด้วย คือย่อมไม่เที่ยงไปด้วย และความไม่เที่ยงนี้จะแก้ให้กลับเป็นเที่ยงหาได้ไม่ วิธีจะรับความไม่เที่ยงที่ถูกต้องสมควรที่สุด จึงไม่ใช้อยู่ที่พยายามใช้วิธีของสมุทัยเข้าปกปิดแก้ไข แต่ต้องอบรมปัญญาให้เกิด ให้ตระหนักในความจริงว่านั่นเป็นสิ่งไม่เที่ยง ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา

ระบบงาน (ต่อ) และพยาธิภัยเกิดผสม

๖. ระบบย่อยอาหารและถ่ายเท ประกอบด้วยหลอดจากปากลงไป และอวัยวะต่าง ๆ เช่น ลิ้น ต่อมน้ำลาย มีหน้าที่เกี่ยวกับการย่อยอาหาร ดูดอาหารเข้าไป และช่วยระบายอาหารออกด้วย

๗. ระบบขับถ่ายปัสสาวะ ประกอบด้วยอวัยวะในระบบขับถ่ายทั้งปวง มีได้เป็นต้น

๘. ระบบสืบพันธุ์หรือระบบสร้างเมืองใหม่แห่งจิตตนคร

๙. ระบบต่อมไร้ท่อ ประกอบไปด้วยต่อมต่าง ๆ ซึ่งฉีดยิ่งที่ตนสร้างขึ้น เรียกว่า “ฮอร์โมน” เข้าสู่เส้นโลหิตโดยตรง และไม่มีท่อของตัวเอง สิ่งที่ยัดเข้าไปนี้มีหน้าที่ควบคุมส่งเสริมและสัมพันธ์กับการทำงานในร่างกายให้เป็นไปโดยปกติ

ระบบทั้ง ๙ นี้ต้องอาศัยสิ่งทีผลิตจากโรงงานในจิตตนครมาประกอบขึ้น เมื่อโรงงานเก่าแก่ชำรุด ระบบเหล่านี้ก็พลอยชำรุด ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ให้สมบูรณ์ได้ ปรากฏความบกพร่องชัดเจนขึ้นทุกที ธาตุทั้ง ๕ ผู้เป็นอธิบดีกรมโรงงานได้ร่วมกันปรับปรุงแก้ไขเต็มที่ ก็ไม่สามารถจะแก้ไขให้ดีขึ้นได้เหมือนอย่างเดิม พอปะทะปะทังไป ข้ายังแถมเกิดภัยขึ้นอีกชนิดหนึ่ง ชาวจิตตนครเรียกว่า พยาธิภัย มีเฉพาะในจิตตนครเท่านั้น

อันที่จริงภัยนี้เกิดขึ้นอยู่เสมอ แต่เมื่อจิตตนครยังดี ภูเขาวงแหวนยังล้อมอยู่ไกล ยังไม่มีอาการแปรปรวนภายใน โรงงานทั้งหลายก็ยังทำงานผลิตสิ่งทั้งหลาย ป้อนระบบงานในจิตตนครอยู่อย่างดี พยาธิภัยที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราวก็ไม่ทำให้จิตตนครต้องลำบากอะไรนัก ทั้งระบบการรักษาพยาบาลก็ดีขึ้นมาก ครั้นจิตตนครโทมลง มีภูเขามหิมาวงรัดเข้ามาใกล้พยาธิภัยก็พลอยเกิดผสมรุนแรงขึ้นทั่วไป ธาตุทั้ง ๕ เป็นหัวหน้าโรงงานใหญ่ เคยหัวเราะเยาะพยาธิภัย เพราะทะนงในความแข็งแรง ทะมัดทะแมงของตนว่าพยาธิภัยทำอะไรไม่ได้ บัดนี้หัวเราะไม่ออกเสียแล้ว ต้องป่วยเจ็บลงเพราะพยาธิภัย นครสามีรีบส่งแพทย์หลวงไปรักษา ก็พอได้ผลขึ้นบ้าง แต่ก็ไม่มีกำลังที่จะปฏิบัติหน้าที่ได้เต็มที่เหมือนแต่ก่อน จิตตนครได้กลายเป็นนครแห่งอันตรายใหญ่ ที่จะเกิดขึ้นอย่างชัดเจนแน่นอนแล้ว

ฝ่ายนครสามีพร้อมด้วยชาวเมืองทั้งปวง ได้มองเห็นอันตราย ที่ศิบลานเข้ามาใกล้โดยรอบ ทั้งกองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายก็กำลังประชิดกันอยู่ การสัประยุทธ์จะเกิดขึ้นเมื่อไรก็ได้ ได้มีความสะพรันพริ้งตกใจ มองหาที่พึ่งป้องกันอันตราย สมุทัยเองก็ได้แลเห็นภยธรรมชาติดังกล่าว ซึ่งพันอำนาจของสมุทัยจะครอบงำได้ คือไม่มีอำนาจจะไปผลักรันภูเขาวงรอบจิตตนครให้ถอยกลับไปได้ ไม่มีอำนาจที่จะแก้ไขความชำรุดทรุดโทรมภายในจิตตนคร ทั้งไม่สามารถป้องกันพยาธิภัย สมุทัยเก่งกาจในทางใช้มายาต่าง ๆ ปกปิดอำพรางมิให้สัจจะปรากฏแก่ตา ใช้อารมณ์อำพรางใจมิให้คิดเห็น เพราะสิ่งที่สมุทัยกลัวอย่างที่สุดก็คือ สัจจะ ความจริง และสิ่งที่กลัวนี้ได้ปรากฏขึ้นอย่างไม่อาจจะปกปิดอำพรางได้เสียแล้ว

การบริหารจิตที่ให้ผลเต็มที่ คือการบริหารจิตให้สามารถยอมรับสัจจะความจริงโดยไม่หวาดกลัว เป็นต้นว่าการยอมรับว่าทุกสิ่งไม่เที่ยง ร่างกายนี้ก็ไม่เที่ยง จักไม่เป็นหนุ่มเป็นสาวอยู่ได้ตลอดไป แต่จักต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง แก่เฒ่าเป็นธรรมดา การต่อต้านด้วยวิธีใด ๆ ก็ตาม จักไม่เกิดผลได้จริง หนทางเดียวที่ควรทำอย่างยิ่ง คือ แลให้เห็นสัจจะความจริง

สมุทัยประชุมวางแผนขั้นสุดท้าย นครสามีเห็นภัยเฉพะหน้า

สมุทัยได้เปิดประชุมหารือกับคู่อาสวะและสังโยชนบตีแม่ทัพใหญ่สังโยชนอย่างเคร่งเครียด ที่ประชุมให้รักษาควบคุมนครสามีไว้ในอำนาจทุกวิถีทาง และให้ทำลายกองทัพใหญ่มรรคลงให้จงได้ และถ้าจิตตนครจะต้องเป็นอันตรายเพราะภูเขาวงแหวนกลิ้งมาบดขยี้ ก็ให้คู่อาสวะรีบลักพานครสามีออกไปยังสถานที่นัดหมาย เพื่อจะได้อพยพออกไปพร้อมกับกองทัพใหญ่สังโยชน แต่ให้ดำเนินการตามแผนการที่ ๑ คือควบคุมนครสามีไว้ในอำนาจก่อน เมื่อได้หารือตกลงกันเรียบร้อยแล้ว ต่างก็ออกไปปฏิบัติหน้าที่ของตนตามที่ได้ตกลงกัน

คู่อาสวะได้พยายามเข้าใจลัทธิควบคุมนครสามีอยู่ตลอดเวลา คอยเติมอวิชา (ความไม่รู้ในสัจจะที่ทำให้หลงเข้าใจผิด) ภพ (ความเป็นเราที่เที่ยงยั่งยืน) และกาม (ความรักความใคร่ในตัวเอง เป็นต้น) ทำให้นครสามีเข้าใจผิดว่าภูเขาวงล้อมนั้นเป็นภูเขาระดาษ ใช้ไม้ขีดก้านเดียวก็จะเผาเสียได้ ตัวเรานี้ใหญ่โตเที่ยงแท้ สมุทัยจะให้ เป็นเจ้าโลกแต่ผู้เดียว เมื่อเราเป็นเจ้าโลก เราก็จะบงการโลกแต่ผู้เดียว ไม่ต้องมี เป็นหลายฝักหลายฝ่าย ทุกฝ่ายจะอยู่ในอำนาจของเรา จะรวมกันเป็นฝ่ายเดียวคือ ฝ่ายของเรา จะต้องปฏิบัติตามคำสั่งของเราแต่ผู้เดียว ความซำรุดเสื่อมโทรมภายใน ตลอดถึงโรงงานต่าง ๆ ระบบต่าง ๆ ที่เก่าแก่ทรุดโทรม สมุทัย ก็รับว่าแก้ไขได้ โรงงาน ไหนเก่าเหลือจะซ่อมก็รื้อทิ้ง สร้างใหม่เป็นโรง ๆ ไป นักวิทยาศาสตร์เดี๋ยวนี้เก่งมาก

สร้างสิ่งเทียมต่าง ๆ ได้หลายอย่าง ตัดตาจากศพมาใส่ตาคนเป็นก็ได้ เปลี่ยนหัวใจ ก็ยังได้ ตัด ๆ ต่อ ๆ ได้เกือบทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งนครสามิได้เกิดอารมณ์รักตัวกลัวตาย ขึ้นอีกมากมาย ฝ่ายสมุททัยก็พยายามสร้างมายาปิดบังอำพรางสัจจะ ใส่อารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งราคะ โทสะ โมหะ และความมัวเมาต่าง ๆ เข้าในจิตตนครอีกมากมาย เช่นเดียวกัน สังโยชนบดีแม่ทัพใหญ่สังโยชน์ ก็ส่งกองทัพใหญ่ สังโยชน์เตรียมพร้อมที่จะบดขยี้กองทัพใหญ่มรรคในเมื่อถึงจังหวะ

แต่สมุททัยกับพรรคพวกหาได้สามารถควบคุมนครสามิได้ตามประสงค์ไม่ เพราะคูบารมีก็ได้คอยเฝ้ารักษาอยู่ใกล้ชิดเช่นเดียวกัน และคอยเพิ่มเติมบารมีธรรมต่าง ๆ ให้แก่นครสามิ เป็นต้นว่า ปัญญาบารมี ประกอบกับนครสามิเองก็ได้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะเฉพาะตนครั้งหนึ่ง พร้อมกับชาวจิตตนครทั้งปวงเมื่อกองทัพใหญ่มรรคแสดงกำลังอีกครั้งหนึ่ง *จิตตธาตุ* หรือ *วิญญูณธาตุ* ซึ่งเป็น *ธาตุรู้* อันวิเศษของนครสามิจึงแจ่มใสขึ้น การเดินสวนสนามของกองทัพใหญ่สังโยชน์ ถัดมาการแสดงกำลังของกองทัพใหญ่มรรคได้มีประโยชน์มาก เพราะทำให้นครสามิได้รู้ ได้เห็นทั้ง ๒ ฝ่ายตามเป็นจริง ได้ประจักษ์พร้อมกับชาวจิตตนคร ในที่สุดการแสดงกำลังของกองทัพใหญ่มรรค ว่าโดยที่แท้สมุททัยคือบ่อเกิดแห่งทุกข์ทั้งปวง หาใช่บ่อเกิดแห่งสุขที่แท้จริงไม่ ดังที่ได้มีเสียงร้องอื้ออึงขึ้นของชาวจิตตนครเมื่อสิ้นขบวนวิชาที่ ๘ เป็นการเปิดหน้าากของสมุททัยออกให้เห็น *สัจจะ* ของสมุททัยโดยแท้จริง *ธาตุรู้* ของนครสามิจึงเจาะทะลุบรรดาอารมณ์และมายาทังปวงของสมุททัยออกมาเห็นภัยเฉพาะหน้าของจิตตนครตามเป็นจริง

อันสัจจะคือความจริงนั้น ต้องเป็นสัจจะคือความจริงเสมอ ผู้บริหารจิตควรได้ศึกษาให้รู้ว่า มีอะไรบ้างที่พระพุทธรองค์ทรงแสดงไว้เป็นสัจจะ แล้วอบรมจิตใจตนเองให้เกิดปัญญาเห็นตามที่ทรงแสดงไว้ให้ได้ จะได้พ้นจากอำนาจของสมุททัยที่พยายามนำมายามาหลอกล่ออยู่เสมอ และการพ้นจากอำนาจของสมุททัยได้นั้นเป็นการก้าวล่วงทุกข์ได้อย่างแท้จริงมากน้อยตามควรแก่กำลังของปัญญา

คู่มือแนะนำบุญกิริยา

ภัยของจิตตนครที่ปรากฏแก่ธาตุรู้ของนครสามมี คือภูเขาที่วงล้อมรุกเข้ามานั้น หาใช่เป็นภูเขากระดาษไม่ แต่เป็นภูเขาหินล้วน น่าสะพรึงกลัว ตัวจิตตนครเองที่กำลังเก่าแก่อยู่ก็ไม่อาจซ่อมให้กลับคืนดีเหมือนดังเดิมได้ และตัวโรงงานเองจะรื้อสร้างใหม่หาได้ไม่ เว้นไว้แต่จะสร้างซ่อมส่วนเล็กน้อยบางส่วนเท่านั้น ภูเขาวงแหวนดังกล่าวกลิ้งใกล้เข้ามามากแล้ว จิตตนครจะต้องถูกบดละเอียดเป็นแน่แท้ ความรู้สึกหยิ่งผยองในตัวเราที่ใหญ่โตจะเป็นเจ้าโลกได้หายไป กลายเป็นตัวเราที่ขลาดกลัวต้องการแต่ที่จะหนีจากภัยที่กำลังคุกคามอยู่ ความรักตัวได้เกิดขึ้นแก่กล้าพร้อมกับความใหญ่โตแห่งความกลัว เมื่อธาตุรู้ของนครสามมีแจ่มจรัสขึ้นในสัจจะดังกล่าว คู่อาสวะก็ต้องถอยห่างออกไปทันที ไม่อาจอยู่สู้แสงของธาตุรู้ได้ ส่วนคู่มือได้ปรากฏขึ้นในที่ใกล้ชิดทันที ทั้งที่ได้คอยเฝ้าอยู่ใกล้ชิดแล้ว แต่ก็ไม่ปรากฏชัด มาปรากฏชัดเมื่อธาตุรู้แจ่มขึ้น ทำให้นครสามมีเกิดความปีติโสมนัสว่าได้พบมิตรที่แท้จริงอันจะอาศัยเป็นที่พึ่งได้แล้ว เป็นเหตุให้ความกลัวหายไปเกือบหมดสิ้น เหมือนอย่างคนตกน้ำกำลังว่ายน้ำกระเดือก ๆ เกือบจะสิ้นกำลังและจะหมดหวังในชีวิตอยู่แล้ว พลันได้เห็นพลอยมาถึงก็กลับมีหวังรีบขึ้นแพยึดแพเป็นที่พึ่งพำนักโดยเร็ว นครสามมีก็ยึดคู่มือเป็นแพที่พึ่งพำนักทันที คู่มือได้เตือนขึ้นทันทีว่า ขอให้นครสามมีและชาวเมืองจิตตนครทั้งหมดตั้งจิตระลึกถึงองค์พระบรมครูสัมมาสัมพุทธเจ้า ถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่งกำจัดภัยเกิด อย่างนี้ถึงสิ่งอื่นให้เป็นการไม่แน่นอน เป็นการโลเล ให้นึกน้อมใจถึงพระรัตนตรัยเท่านั้น และขอให้ฟังคำสั่งสอนของพระองค์ที่ท่านพระสาวกได้ฟังมา ดังนี้ว่า

ครั้งหนึ่ง องค์พระบรมครูได้ตรัสแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งโกศลรัฐว่า ถ้าจะมีบุคคลที่เชื่อได้มาจากทิศทั้ง ๔ กราบทูลพระเจ้าปเสนทิว่า ได้เห็นภูเขาใหญ่สูง จดฟ้ากัลป์บดสัตวโลกทั้งปวงมาในทิศทั้ง ๔ ขอพระมหाराชจงทรงทำกิจที่ควรจะทำใน การป้องกันเมื่อมหากภัยบังเกิดขึ้นอย่างนี้ ซึ่งจะทำให้หมู่มนุษย์สิ้นไปอย่างทารุณ ทั้งที่ ความเกิดเป็นมนุษย์เป็นการที่ได้ด้วยยาก พระองค์จะทรงทำอย่างไร พระเจ้า ปเสนทิกราบทูลองค์พระบรมครูว่า เมื่อมหากภัยบังเกิดขึ้นอย่างนั้น ก็ไม่มีกิจอื่นที่จะพึง ทำได้ นอกจาก *ธรรมจริยา* ความประพฤติธรรม *สมจริยา* ความประพฤติสมควร *กุศลกิริยา* ความทำกุศล *บุญกิริยา* ความทำบุญ

องค์พระบรมครูจึงตรัสแก่พระเจ้าปเสนทิต่อไปว่า ชราและมรณะก็เหมือน อย่างภูเขาใหญ่สูงจดฟ้านั้น เมื่อชราและมรณะครอบงำสัตวโลกทั้งสิ้นอยู่จะพึงทำอย่างไร พระราชากราบทูลว่า ไม่มีกิจอื่นที่จะพึงทำได้ นอกจากธรรมจริยา สมจริยา กุศลจริยา บุญกิริยา เช่นเดียวกัน แม้จะมีกองทัพช้าง กองทัพม้า กองทัพรถ กองทัพทหาร ราบ ที่จะรบชนะครอบครองโลกทั้งหมดได้ แต่จะไม่อาจรบชนะชราและมรณะได้ แม้จะมีมหาอำมาตย์มนตรีผู้ชาญฉลาดอาจทำลายข้าศึกด้วยมนต์กลวิธีต่าง ๆ แต่ก็ไม่ อาจเอาชนะชราและมรณะด้วยมนต์กลวิธีดังกล่าวได้ แม้จะมีเงินทองมากมายในแผ่นดิน ในอากาศ อาจที่ล่อข้าศึกด้วยทรัพย์ แต่ก็ไม่สามารถจะซื้อจากชราและมรณะได้ เพราะไม่มี คติวิสัยที่จะเอาชนะด้วยสิ่งทั้งปวงเหล่านั้น เว้นไว้แต่ธรรมจริยา บุญกิริยา ดังกล่าว เท่านั้น

อำนาจของความประพฤติธรรม และอำนาจของความทำบุญ ยิ่งใหญ่เหนือ อำนาจทั้งหลาย ผู้ไม่ประมาทจึงควรประพฤติธรรมและทำบุญไม่ว่างเว้น เพื่อได้เสวย ผลควรแก่ความปฏิบัติ

เชิญทูตทั้งคู่มาด่วน สมุหทัยเปิดการโจมตี

องค์พระบรมครูได้ทรงรับรองพระดำรัสกราบทูลของพระราชอา และได้มีเสียงกล่าวสรุปว่า ภูเขาหินล้วนสูงจดฟ้ากลิ้งบดสัตว์มาใน ๔ ทิศ หมุนเวียนอยู่โดยรอบแม่น้ำฉนโด ความแก่และความตาย ย่อมครอบงำสัตว์ทั้งหลาย ทั้งชาติดิยะ ทั้งพรหมณ์ ทั้งเวศย์ ทั้งศูทร ทั้งจัณฑาลและคนเทชยะฉนนัน ความแก่ความตายไม่ละเว้นใครเลย ย่อมครอบงำย่ำยีให้อยู่ในอำนาจทั้งสิ้น ไม่มีภูมิที่จะยกกองทัพช้าง ม้า รถ คนเดินเท้าไปรบกับความแก่ความตายนั้น ทั้งไม่อาจจะรบชนะด้วยมันตยुทธหรือด้วยทรัพย์ เพราะเหตุนั้น บุคคลผู้เป็นบัณฑิตมองเห็นประโยชน์ของตน เป็นคนทรงปัญญา ฟังตั้งศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ประพฤติธรรมด้วยกาย วาจา และใจ อยู่ในโลกนี้ก็เป็นที่สรรเสริญ ละไปก็จะบันเทิง ในสวรรค์ องค์พระบรมครูได้ทรงสอนไว้ดังนี้ ฉะนั้น ขอให้พากันประพฤติธรรม พากันทำบุญทำกุศลเถิด

นครสามีมพร้อมด้วยชาวจิตตนครทั้งสิ้นพากันตั้งศรัทธาในพระรัตนตรัยมั่นคง และพากันประพฤติธรรมบำเพ็ญบุญกุศลกันทั่วทั้งเมือง คือพากันทำทาน สมาทานรักษาศีล และบำเพ็ญภาวนา คืออบรมใจและปัญญา วิธีอบรมใจนั้น คู่บารมีแนะนำให้อบรมในเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา แฝไปทั้งโดยเจาะจงและไม่เจาะจงคือทั่วไป ชำระจิตให้ปราศจากโทสะ พยาบาท วิหิงสา ริษยา และราคะ วิธีอบรมปัญญานั้น คู่บารมีแนะนำให้อบรมธาคูรู้ให้มองเห็นสัจจะทั้งหลายให้แจ่มชัด เปิดอารมณ์มายาโมหะที่ปิดบังออกเสียให้จงได้ ทุกคนในจิตตนครได้ปฏิบัติตามคำแนะนำของ

คูบารมี ความหวาดกลัวทั้งปวงได้สงบไปเกือบหมดสิ้นด้วยอำนาจของบุญกิริยา พร้อมด้วยศรัทธาที่ตั้งมั่นในพระรัตนตรัย คูบารมีมองเห็นว่า ถึงโอกาสแล้วที่จะส่งทูตทั้งคู่ คือ สมณะ และ วิปัสสนา เข้ามาสู่จิตตนครโดยด่วน จึงแจ้งเรื่องทูตทั้งคู่นี้แก่นครสามีว่า ได้มีทูตคู่หนึ่งกำลังจะเข้ามาสู่จิตตนคร ทูตคู่นี้องค์พระบรมครูทรงส่งมาช่วย พร้อมทั้งพระพุทธรูปสำริด นครสามีได้ฟังก็เกิดความปลื้มปีติว่าพระพุทธรูปองค์นี้ไม่ทรงทอดทิ้งได้ทรงช่วยในคราวที่คับขันที่สุด ดังนี้ จึงเร่งคูบารมีรับเข้ามาโดยเร็ว คูบารมีหาได้ทั้งนครสามีออกไปไม่ ได้น้อมจิตอัญเชิญทูตทั้งคู่เข้ามาสู่นคร ฝ่ายทูตทั้งคู่ทราบการอัญเชิญโดยกระแสน้ำแล้วจึงตรงมาสู่จิตตนครโดยด่วน

ฝ่ายสมุทย์ผู้ที่ได้สังเกตเห็นเหตุการณ์ทุกอย่างกำลังดำเนินไปในทางที่จะเป็นประโยชน์แก่คูบารมี เห็นว่าถึงเวลาที่จะต้องเปิดการสู้รบยุทธอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เสียแล้ว และไม่อาจจะรอช้าอยู่ได้ จำจะต้องเริ่มใช้กำลังป้องกันมิให้ทูตทั้งคู่นั้นเข้าเมืองให้จงได้ จึงสั่งให้อารมณกับนิรวันท์ พร้อมกับสมุนทั้งปวงจู่โจมแย่งทวารเมืองจากสติกับอินทริยสังวรและพรรคพวกที่ยึดรักษาทวารเมืองอยู่ อารมณกับนิรวันท์และพรรคพวกได้ยกเข้าปล้นทวารเมืองทันที แต่ก็ถูกสติกับอินทริยสังวรและพรรคพวกจับไว้ และตีให้ถอยร่นออกไป พร้อมกันนั้น สมุทย์ได้สั่งให้ทุจรีต ๓ แย่งไตรทวารอีกส่วนหนึ่ง และสั่งให้หัวโจกทั้ง ๓ นั้นกับพรรคพวกอันธพาลก่อวุ่นต่าง ๆ และต่อสู้กับนครบาลคือหิริโอดตปปะให้ทั่วไปทั้งเมือง แต่ศีลกับวินัยและสุจรีต ๓ พร้อมทั้งนครบาลคือหิริโอดตปปะก็คงยืนหยัดรักษาไตรทวารไว้ได้ ให้อสติอัมปชัญญะยึดการจราจร แต่สติอัมปชัญญะคงยืนหยัดรักษาไว้ได้ ให้อิจฉาโลกะมัจจริยะแย่งคลังทรัพย์สิน แต่สันโดษคงรักษาไว้ได้ ให้มีจฉาทิฏฐิและอโยนิโสมนสิการและมายาชิงสมองเมือง แต่สัมมาทิฏฐิกับโยนิโสมนสิการและสัจจะรักษาไว้ได้ ให้ปมาทธรรมยึดใจกลางเมือง แต่อัปมาทธรรมคงรักษาไว้ได้ นอกจากนี้ให้กิลเลศตณหาทั้งหมดก่อวุ่นความสงบทั่วทั้งเมือง แต่ธรรมชั้นทั้งหลายที่มรรคบทิสงออกไปช่วยตรวจตราเมืองคล้ายกับส่งกำลังทหารออกช่วยตำรวจก็คงปฏิบัติงานอย่างเข้มแข็ง จับกุมปราบปรามพวกก่อวุ่นความสงบสุขของเมืองจนสงบลงได้ทั่วไป

ทูตถ้วนทั้งคู่อำนาจเมือง เสนอพุทธศาสนา

ขณะเมื่อสติกับอินทริยสังวรและพรรคพวกชนะอารมณ์กับนิเวศและพรรคพวก ศีลกับวินัยและสุจริต ๓ พร้อมกับตำรวจ นครบาลหิริโหดตบปะ และฝ่ายคู่อำนาจมี ทั้งปวงชนะทุจริต ๓ กับหัวใจทั้ง ๓ พร้อมกับพรรคพวกอันธพาลและกำลังฝ่ายสมุทัย ทุกจุด เกิดความสงบขึ้นทั่วเมืองแล้ว คู่อำนาจและวิปัสสนาก็ปล้นมาถึงทวารนคร สติผู้ทวารบาลก็รับรองเปิดทวารให้ทูตทั้งคู่อำนาจเข้ามา เมื่อทูตถ้วนทั้งคู่อำนาจถามว่า สามีนี้อำนาจแห่งนครนี้อยู่ในที่ไหน ก็ตอบว่า อยู่ ณ ถนน ๔ แพร่งกลางนคร ทูตถ้วนทั้งคู่อำนาจตรง ไปสู่ที่อยู่ของนครสามีนี้อย่างเร็ว แล้วมอบพุทธศาสนาแก่นครสามีนี้อย่างทันที่

นครสามีนี้อำนาจรับพุทธศาสนาจากคู่อำนาจนั้นมาอ่านในทันใดนั้น ข้อความในพุทธศาสนา นั้นว่า “นี่คืออภิญญา (ถ้อยคำตามที่เป็นจริงแล้ว) ของตถาคต มัชฌิมาปฏิปทา (ข้อปฏิบัติเป็นทางกลาง) ไม่ข้องเกี่ยวที่สุดโต่ง ๒ ทาง คือกามสุขัลลิกานุโยค (ความประกอบความสุขสดอยู่ในกาม) และอัตตakilมณานุโยค (ความประกอบทรมาน ตนให้ลำบาก) อันตถาคตตรัสรู้แล้วว่าเป็นทางทำจักขุ ทำญาณให้เกิด เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้พร้อม เพื่อนิพพาน (ออกจากกิเลสเครื่อง เสียบแทงดูจลุมครที่เสียบใจ) มัชฌิมาปฏิปทาที่มรรค (ทาง) ประกอบด้วยองค์ ๘ อันประเสริฐ ได้แก่ สัมมาทิฎฐิ (ความเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีวิตชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (ตั้งใจมั่นชอบ)

น้อริยสัจจะคือทุกข์ เกิดเป็นทุกข์ แก่เป็นทุกข์ ตายเป็นทุกข์ ความโศก ความริษยา ความทุกข์กาย (พยาธิ) ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจเป็นทุกข์ ความประจวบกับสิ่งที่ไม่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์ ความปรารถนาไม่สมหวังเป็นทุกข์ โดยย่อสภกนธ์กายเป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ เป็นทุกข์

น้อริยสัจจะคือสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา (ความดิ้นรนทะยานอยาก) ที่เป็นเหตุให้เกิดอีก เป็นสหทัยกับนันทิ (ความเพลิน) ราคะ (สิ่งที่ย่อมนใจให้ติดให้ยินดี) มีความยินดียิ่ง ๆ ขึ้นในอารมณ์นั้น ๆ ตัณหานี้คือ กามตัณหา (ความอยากดิ้นรนไปในกาม) ภวตัณหา (ความอยากดิ้นรนไปในภพคือความเป็นนั้น) วิภวตัณหา (ความอยากดิ้นรนไปในวิภพคือความไม่เป็นนั้น)

น้อริยสัจจะคือนิโรธความดับทุกข์ ได้แก่ ความดับ ความทิ้ง ความสละ ความปล่อย ความไม่พัวพันตัณหานั้นแล โดยวิราคะคือสාරอกออกหมดไม่มีเหลือ

น้อริยสัจจะคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ มรรคมืองค์ ๘ อันประเสริฐ นั้นแล

จักขุ ญาณ ปัญญา วิชชา อาโลก (ความสว่าง) บังเกิดผุดขึ้นแก่ตถาคตในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยสดับมาแล้วก่อนว่า น้อริยสัจจะคือทุกข์ ข้อนี้มันควรกำหนดรู้ ข้อนี้มันได้กำหนดรู้แล้ว น้อริยสัจจะคือทุกขสมุทัย ข้อนี้มันควรละ ข้อนี้มันละได้แล้ว น้อริยสัจจะคือทุกขนิโรธ ข้อนี้มันควรทำให้แจ้ง ข้อนี้มันได้ทำให้แจ้งแล้ว น้อริยสัจจะคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ข้อนี้มันควรปฏิบัติอบรม ข้อนี้มันได้ปฏิบัติอบรมแล้วแล"

นครสามิอ่านพุทธศาสนา แล้วเฟ่งพินิจคู้หุต

พระพุทธรศาสนาได้กล่าวต่อไปว่า “ตราบใดที่ญาณทัสนะ (ความรู้ ความเห็น) ตามเป็นจริง มีวนรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ อย่างนี้ในอริยสัจจะ ๔ ยังไม่บริสุทธิ์ดีแก้ ตถาคต ตราบนั้นตถาคตก็ยังไม่ปฏิญญาว่าเป็นอภิสัมพุทธะ ผู้ตรัสรู้จบอย่างเยี่ยมยอด ในโลก พร้อมทั้งเทวดามารพรหม ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทพและมนุษย์ แต่เมื่อใดญาณทัสนะดังกล่าว วิสุทธิดีแล้วแก้ตถาคต เมื่อนั้นตถาคตจึงปฏิญญาว่าเป็น อภิสัมพุทธะแล้ว ญาณทัสนะบังเกิดผุดขึ้นแก้ตถาคตด้วยว่า วิมุตติ (ความพ้น) ของตถาคตไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติที่สุด ไม่มีภพใหม่อีกตั้งแต่บัดนี้ไป”

ครั้นพระพุทธรศาสนาได้แสดงทางปฏิบัติ และความตรัสรู้แห่งองค์พระบรมครู แล้ว ก็ได้แสดงชี้เข้ามาโดยเฉพาะเจาะจงว่า “สรีระกายนี้ถูกสร้างขึ้นให้เป็นนครแห่ง กระจุกทั้งหลาย มีเนื้อและเลือดเป็นเครื่องฉาบไล้ เป็นที่ตั้งลงแห่งชราและมัจจุ กับมานะ (ความสำคัญตน) และความลบลหู่ ฟังรู้กายนี้ว่ามีอุปมาด้วยหม้อดิน ฟังกั้น จิตนี้ซึ่งมีอุปมาด้วยนคร ฟังรบบมารด้วยอาวุธคือปัญญา ฟังรักษาความชนะไว้ไม่ติดอยู่ ธรรม ๒ ประการฟังรู้จัก (โดยลักษณะมีอนิจจลักษณะเป็นต้น) ด้วยอภิญญา (ปัญญา ที่รู้ยิ่ง) คือนามและรูป ธรรม ๒ ประการฟังละด้วยอภิญญา คือ อวิชชา (ความไม่รู้ ในสัจจะ) และภวตัณหา (ความอยากเป็นเหตุให้ยึดเป็นตัวเป็นตน) ธรรม ๒ ประการ ฟังทำให้แจ้งด้วยอภิญญา คืออวิชชา (ความรู้ในสัจจะ) และวิมุตติ (ความหลุดพ้น)

ธรรม ๒ ประการพึงปฏิบัติอบรมด้วยอภิญญาคือสมณะ (ข้อปฏิบัติเป็นเครื่องสงบใจ และอารมณ์ด้วยทำจิตใจให้เป็นสมาธิ) วิปัสสนา (ข้อปฏิบัติทำให้เกิดปัญญาเห็นแจ้ง สำเร็จเป็นอภิญญา - ปัญญาที่รู้ยิ่ง) เป็นเหตุให้รู้จักนามและรูป ให้ละอวิชชาและภวตัณหา ให้ทำให้แจ้งวิชชาและวิมุตติ และให้ปฏิบัติอบรมสมณะและวิปัสสนาให้บริบูรณ์ แล”

จบพุทธศาสน์เพียงเท่านี้ คู่บารมีได้กำกับจิตของนครสามียู่ อย่างรอบคอบ นครสามีจึงอ่านเข้าใจ ชาบซึ่งสัจพจน์ทุกถ้อยคำ อย่างน่าอัศจรรย์ เมื่ออ่านจบแล้ว ได้ฟังพินิจทูตทั้งคู่คือสมณะและวิปัสสนา ที่แรกฟังดูทีละหนึ่ง แล้วจึงฟังดูพร้อมกัน ทั้งคู่ น่าประหลาดที่เมื่อฟังดูทีละหนึ่งก็เห็นไม่ถนัดนัก แต่เมื่อฟังดูทั้งคู่ จึงมองเห็น ได้ถนัดขึ้น ทั้งได้มองเห็นทางที่ทูตทั้งคู่นั้นดำเนิน เป็นทางพิเศษ มิใช่เป็นทาง ๔ แพร่งแห่งจิตตนคร แต่ก็ไม่นอกไปจากทาง ๔ แพร่งนั้น เมื่อฟังพินิจยิ่งขึ้น จึงปรากฏ เป็นทางคือมรรคมีองค์ ๘ ที่กล่าวถึงในตอนต้นของพระพุทธศาสน์นั่นเอง หาใช่ทาง อื่นที่ไหนไม่ ครั้นมองเห็นทางมาของทูตทั้งคู่ประจักษ์ชัดแล้ว ก็ฟังพินิจที่สมณะ มองเห็นจิตที่สงบตั้งมั่น ฟังลงไปในจิตนั้น ก็พบวิปัสสนาซ้อนกันอยู่กับสมณะ เพราะเป็นทูตที่คู่กัน ขณะนั้นสมุทัยได้ส่งกองทัพใหญ่สังโยชนให้ทำการโจมตีกองทัพ ใหญ่มรรคทัณฑ์ เพราะเป็นจิ้งหะสุดท้ายที่จะขัดขวางทำลายฝ่ายคู่บารมี

ใจของทุกคนก็เช่นเดียวกับจิตตนคร คือมีฝ่ายไม่ดีคอยแต่จะเข้าจับไล่ฝ่ายดี ให้พ้นไป การมาบริหารจิตคือการมาศึกษาและอบรมให้ฝ่ายดีเข้มแข็ง จนสามารถจะ เอาชนะฝ่ายไม่ดีได้ ทำให้ฝ่ายไม่ดีพ่ายแพ้ สามารถอบรมให้ฝ่ายดีชนะได้มากเพียงไร ก็จะได้เป็นเจ้าของใจที่มีค่ามีความสุขเพียงนั้น

กองทัพใหญ่ทั้ง ๒ ต่อกู้กัน
นครสามิได้ธรรมจักขุ กองทัพน้อยสังโยชน์ ๓
ถูกเผาพินาศ สมุทย์ขอพักรบ

ในขณะที่นครสามิเพ่งพินิจทะเลสมณะเข้าไปพบวิปัสสนานั้น กองทัพใหญ่สังโยชน์ทั้ง ๑๐ กองทัพน้อยได้เข้าโจมตีกองทัพใหญ่มรรคทันที ตามคำสั่งของสมุทย์เพื่อจะยึดภูมิประเทศที่รวมถนน ๔ แพร่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งนิเวศของนครสามิอันกองทัพใหญ่มรรคยึดตั้งอยู่ แต่กองทัพใหญ่มรรคได้เตรียมพร้อมอยู่แล้ว จึงต่อสู้ป้องกันชัยภูมิสำคัญของเมืองไว้ได้ เสียงต่อสู้กันดังเข้าไปถึงภายในนิเวศแห่งนครสามิ ทำให้นครสามิต้องชะงักการเพ่งพินิจทูตทั้งคู่ ไปเพ่งพินิจเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เป็นโอกาสให้คู่อาสาจะรีบยื่นหน้าเข้ามาชักชวนให้ทิ้งทูตทั้งคู่ รีบออกไปกับคู่อาสาโดยเร็ว สมุทย์กับกองทัพใหญ่สังโยชน์กำลังช่วยปราบศัตรูกำลังจะชนะอยู่แล้ว แต่นครสามิได้มีศรัทธาตั้งมั่นในองค์พระบรมครูแล้ว และได้เห็นสมุทย์เป็นตัวแทนทุกข์เสียแล้ว จึงไม่ยอมทิ้งทูตทั้งคู่ออกไปกับคู่อาสา แต่ก็ยังสงสัยอยู่ว่าฝ่ายไหนจะชนะ ได้ระลึกถึงคูบารมี ฝ่ายคูบารมีได้ปรากฏขึ้นทันที และบอกว่าฝ่ายกองทัพใหญ่มรรคจะต้องป้องกันชัยภูมิแห่งเมืองไว้ได้แน่นอน และจะยกออกไปทำลายกองทัพใหญ่สังโยชน์ถึงที่ตั้งได้ด้วย คูบารมีได้สนับสนุนอยู่เต็มที่ขอให้เบาหทัย และอย่าทิ้งทูตทั้งคู่ ดำเนินการเพ่งพินิจต่อไป นครสามิจึงสิ้นนิวรณ์ สิ้นกังวลเพราะเหตุสังโยชน์ กลับมาเพ่งพินิจสมณะใหม่ มองทะเลเข้าไปพบวิปัสสนา จึงเพ่งพินิจวิปัสสนา ก็ปรากฏสัจจะทั้ง ๔ ขึ้นในวิปัสสนา เหมือนดังกล่าวในพระพุทธานุศาสน์

ขณะที่สัจจะทั้ง ๔ เริ่มปรากฏขึ้นแก่จิตธาตุแห่งนครสามิ กองทัพใหญ่สังโยชน์ได้พ่ายแพ้กองทัพใหญ่มรรค ถอยออกไปตั้งอยู่ในที่มั่นเก่า มรรคบดีแม่ทัพใหญ่มรรคได้สั่งกองทัพใหญ่มรรคยกติดตามออกไปเพื่อทำลายล้าง เพราะถึงจังหวะที่จะต้องปฏิบัติในขั้นเด็ดขาด กองทัพใหญ่มรรคได้ยกออกไปประชิดกองทัพน้อยทั้ง ๓ ของกองทัพใหญ่สังโยชน์ คือกองทัพน้อยสักกายทิฎฐิ กองทัพน้อยวิจิกิจฉา กองทัพน้อยสีลัพพตปรัมมาส กองทัพใหญ่มรรคได้ระดมโจมตีกองทัพน้อยสังโยชน์ทั้ง ๓ นี้ทันที มุ่งบดขยี้ให้แหลกลาญเป็นการประเดิมชัย

ขณะที่กองทัพทั้ง ๒ ฝ่ายกำลังต่อสู้กันถึงขั้นเด็ดขาด ธรรมจักขุ (ดวงตาเห็นธรรม) ได้บังเกิดผุดขึ้นแก่นครสามิวว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา” ในขณะที่เดียวกันนี้ ได้ปรากฏลำแสงจากกองทัพใหญ่มรรคมีตะบองขว้างกว่าระเบิดทำลายใด ๆ ในโลกทั้งสิ้น พวยพุ่งไปเผากองทัพน้อยสังโยชน์ทั้ง ๓ คือ สักกายทิฎฐิ (ความเห็นเป็นเหตุถืออัตตาตัวตนในสกนธ์กาย) วิจิกิจฉา (ความลังเลเป็นเหตุไม่แน่ใจในปฏิปทาทางดำเนินของตน) สีลัพพตปรัมมาส (ความถือศีลและวัตรต่าง ๆ ด้วยความปรารถนาผลมีลาภยศ เป็นต้น หรือด้วยความเชื่อถือว่าศักดิ์สิทธิ์) สิ้นซากไปในชั่วขณะจิตเดียว บรรดาทุจริตและหัวใจกัณฑ์พาลวายเป็นทั้งปวงก็กวอดวาย ไปสิ้นพร้อมกัน สมุทัยกับคู่อาสวะได้สลับสไลไปครู่หนึ่งจึงฟื้นขึ้นมา แต่ก็กลับเป็นสมุทัยกับคู่อาสวะอีกคนหนึ่ง ซึ่งหายความร้ายกาจไปเป็นอันมาก และขอสงบพักรบกับกองทัพใหญ่มรรคทันที

ความจริงก็เป็นเช่นนั้น เมื่อความดีเข้มแข็งเต็มที่แล้ว ความไม่ดีก็จะพ่ายแพ้สงบเงียบไปทันที ความสำคัญอยู่ที่ว่าทุกคนควรพยายามอบรมความดีให้เจริญให้เข้มแข็ง จนถึงขนาดทำให้ความไม่ดีสงบเงียบไปอย่างสิ้นเชิง แบบผู้แพ้อย่างราบคาบ

อวสานแห่งจิตตนคร นครสามีกับคณะอพยพออกไปสู่แดนเกษม

ในขณะที่เดียวกันที่ธรรมจักรยังเกิดผุดขึ้นแก่นครสามี และกองทัพน้อย
สังโยชน์ทั้ง ๓ ถูกเผาทำลายไปหมดสิ้นนั้น องค์พระบรมครูพุทธเจ้าได้ปรากฏ
พระธรรมกายขึ้นแก่ธรรมจักรของนครสามี พระองค์ได้เสด็จมาสู่จิตตนครในขณะ
เดียวกันนั้น องค์พระบรมครูได้เสด็จมาตามสัจพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้น
เห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา”

นครสามีผู้ได้ธรรมจักรจึงได้เห็นองค์พระบรมครูโดยพระธรรมกายสมเจตนาที่
มีมาช้านาน ได้ถวายบังคมพระยุคลบาทด้วยธรรมปีติยั้งนัก และได้สดับพระพุทธ-
พยากรณ์ว่า “สาวกของเราผู้ละสังโยชน์ได้ ๓ เป็นสมุจเฉทพหวน (ละได้เด็ดขาด)
ย่อมเป็นโสดาบัน คือผู้ถึงกระแสธรรมแล้ว เป็นผู้ไม่ตกต่ำ เป็นผู้แน่นอน จะได้ตรัสรู้
ในเวลาต่อไปอีก ๗ ชาติเป็นอย่างช้า” ครั้นทรงพุทธพยากรณ์แล้วก็ได้เสด็จกลับ
คูบารมีได้เข้ามาแสดงมุขิตาจิตทันที และบอกว่าบัดนี้นครสามีเป็นผู้พ้นอบายภูมิ
ทั้งปวงแล้ว มีอาภรณ์พิเศษประดับองค์อยู่ ๔ อย่าง นครสามีจึงตรวจดูที่องค์เอง
ก็พบอาภรณ์พิเศษ ๔ อย่าง ประดับอยู่จริง คือ ๑. ความเลื่อมใส ไม่หวั่นไหวใน
พระพุทธเจ้า ๒. ความเลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระธรรม ๓. ความเลื่อมใสไม่หวั่นไหว
ในพระสงฆ์ และ ๔. ศีลที่พระอริยะปรารถนา คือ ศีล ๕ ที่บริสุทธิ์ เกิดโดย
สมุจเฉทวิริติ (งดเว้นโดยเด็ดขาดด้วยมรรค) คูบารมีได้บอกว่า อาภรณ์พิเศษนี้
เรียกว่าโสดาปัตติยังคะ (องค์แห่งความถึงกระแสธรรม) ทั้ง ๔

ขณะนั้น ภูเขาหิมาที่สูงจรดฟ้า ซึ่งวงล้อมจิตตนครได้กลิ้งเข้ามาประชิด ปรากฏการณ์ด้านแห่งจิตตนครแล้ว ความแปรปรวนภายในจิตตนครได้เกิดขึ้นถึงขนาด ที่สุด ถนน ๔ สายชำรุดขนาดหนัก ระบบสื่อสารทั้งปวงขัดข้อง โรงงานทุกโรงชำรุด บางโรงเกือบใช้งานไม่ได้ ระบบต่าง ๆ พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่ทั้งปวงพลอยเก่าแก่เชื่อนแซ ขัดข้องไม่สะดวกไปทั้งหมด เป็นอันแน่ว่าจิตตนครจะต้องถูกบดทำลายลงไปพร้อมกับ ความแตกทำลายทุกอย่างภายใน นครสามิจำจะต้องทิ้งเมืองไปสู่อุบัติเพื่อสร้างนคร ขึ้นใหม่ ถ้าเป็นเวลาก่อนแต่ที่จะได้ธรรมจักรหรือปราศจากบุญกิริยาก็ยากที่จะออกไปได้ เพราะคูไม่มีทางจะออกไปได้อย่างไร ภูเขาสูงชันจรดฟ้าล้อมกระชับแน่นทั้ง ๔ ทิศโดยรอบ ไม่มีช่องที่จะเล็ดลอดออกไปได้แม้แต่น้อย ก็จะต้องถูกบดขยี้อยู่ภายใต้ เขาหินแน่นแท้ แต่เมื่อนครสามิจำได้ธรรมจักรแล้ว ก็มีทางอพยพออกไปได้โดยสวัสดิ์

ขณะนั้น คู่บารมีกับบุญกิริยาและชาวเมืองผู้ติดตามได้เตรียมการอพยพใหญ่ เพราะจะมีทั้งกองทัพใหญ่มรรค ทั้งคู่อาสาจะกับกองทัพใหญ่สังโยชนที่เหลือ ซึ่งบัดนี้ เล็กลงพร้อมทั้งสมุทัย ซึ่งได้กลับเรียบร้อยขึ้นเป็นอันมาก อพยพติดตามนครสามิจำไปด้วย เพราะทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นอันพักรบกันไว้ชั่วคราว และตกลงจะอพยพไปพร้อมกัน ในเวลาอันคับขันที่สุดนี้ ระบบต่าง ๆ ของเมืองจำต้องยุบตัวเองลงเหลือ ๓ คือ ระบบวจีสังขาร (ปรุ้งแตงวาจาให้พูด คือ วิตกวิจารณ์ ความตรึกตรองที่จะพูด) ระบบ กายสังขาร (ปรุ้งแตงกาย คือลมหายใจเข้าออก) ระบบจิตตสังขาร (ปรุ้งแตงจิต คือ สัจญา เวทนา หรือระบบสมอง)

กาลกิริยาแห่งจิตตนครได้มาถึงแล้ว เมื่อภูเขาจวนรอบนั้นได้กลิ้งบดขยี้ปรากฏ เมืองเข้ามาทำลายทุก ๆ อย่างเป็นโดยลำดับ กล่าวเฉพาะที่ย่อเป็น ๓ ระบบ คือ ทำลาย ระบบวจีสังขารดับวิตกวิจารณ์ ที่จะพูดลงก่อน แล้วทำลายกายสังขารดับจมลง นครสามิจำยังไม่อพยพ ครั้นแล้วทำลายระบบจิตตสังขารดับสัจญาเวทนา หรือระบบ มองชั้นใน ลงเป็นที่สุด นครสามิจำกับคณะได้อพยพออกจากจิตตนครทันที โดยเคลื่อนออกไปเหนือ ภูเขาที่กลิ้งประชิดเข้ามาประสานเป็นหินแห่งเดียวกัน ทับขยี้จิตตนคร ทำลายลงหมดสิ้น จิตตนครจึงถึงกาลอวสานนครสามิจำกับคณะอพยพไปสู่แดนเกษมสวัสดิ์แล้วแล

พรสังท่าย

จิตตนครได้ถึงกาลอวสานลงแล้ว แต่นครสามีกับคณะผู้ติดตามได้อพยพออกไปสู่แดนเกษมสวัสดิ์ได้ โดยได้เคลื่อนขึ้นเหนือภูเขาแห่งชราและมรณะออกไปสู่สุดติ (คติที่ดี) จึงไม่ถูกภูเขาดโลกล้นบดขยี้ที่อยู่ภายใต้ให้จมลงไปสู่ทุกติ ด้วยอาณูภาพแห่งบุญกิริยา ไตรสรณคณน์ และโดยเฉพาะไสดาปัตตียังคะทั้ง ๔ อันเป็นอาภรณ์พิเศษแห่งนครสามีที่ได้มาพร้อมกับธรรมจักขุ เรื่องจิตตนครจึงเป็นอันถึงอวสาน

ความคิดผูกเรื่องนี้ขึ้น ได้เกิดจากพระพุทธานุชาสิตในธรรมบทข้อหนึ่งว่า “พึงกั้นจิตอันมีอุปมาด้วยนคร” อันที่จริง ความหมายแห่งพระธรรมข้อนี้น่าจะมีเพียงว่า พึงกั้นคือทำเครื่องป้องกันนครจากข้าศึกฉนใด ก็พึงกั้นจิตจากข้าศึกคือกิเลสมารฉนนั่น แต่ก็ยังชวนให้คิดวางโครงเล่าเรื่องจิตตนครโดยอุปมา คือคิดขยายอุปมานั้นออกไปเป็นเรื่องจิตตนครขึ้น ทั้งได้อาศัยพระพุทธานุชาสิตในสฬายตนวรรค สังยุตตนิกายอีกแห่งหนึ่งที่ผูกอุปมาถึงนครชายแดนแห่งหนึ่ง มีปราการและเสาระเนียดอันมั่นคง มีทวาร ๖ มีนายทวารบาลเป็นผู้ฉลาด ห้ามคนที่ไม่รู้จักมิให้เข้าไป อนุญาตให้แต่คนที่รู้จักเข้าไป ได้มีทูตฉนหนึ่งมาจากทิศทั้ง ๔ ถาพนายทวารบาลนั้นว่า นครสามี (เจ้าแห่งนคร) นั้นอยู่ที่ไหน นายทวารบาลตอบว่า นครสามีนั้นอยู่ที่ทาง ๔ แพร่งกลางเมือง ทูตฉนวนั้นจึงมอขยถาพฉน (คำตอบตามที่เป็นจริง) แก่นครสามีปฏิบัติตามมรรค (ทาง) ที่มาแล้ว และได้มีพระพุทธานุชาสิตไขความไว้ต่อไปว่า นครเป็นชื่อของกายนี้ คำว่า ทวาร ๖ เป็นชื่อของอายตนะภายใน ๖ คำว่า นายทวารบาล

เป็นชื่อของสติ คำว่า *คู່แห่งทูตด้วน* เป็นชื่อแห่งสมณะและวิปัสสนา คำว่า *นครสามิ* เป็นชื่อแห่งมหาภูตคือธาตุทั้ง ๔ คำว่า *ยถาภูตพจน์* (คำตามที่เป็นจริง) เป็นชื่อแห่งนิพพาน คำว่า *มรรคตามที่มาแล้ว* เป็นชื่อแห่งมรรคมืองค์ ๘

เรื่องจิตตนครจึงได้ถูกผูกขึ้นตามโครงอุปมาดังกล่าว บรรจธรรมทั้งปวงลงโดยบุคลาธิษฐานและแสดงออกมาตามจังหวะของเรื่องตั้งแต่ต้นจนอวสาน มีความประสงค์เพื่อจะชักจูงใจผู้ประสงค์ธรรมในรูปและรสที่แปลก มาฟังมาอ่านแล้วไขความธรรมน้อมเข้ามาสู่ตน เพราะเรื่องจิตตนครทั้งหมดก็เป็นเรื่องกายและจิตนี้เอง และทุกคนจะต้องพบภูเขาแห่งชราและมรณะที่กลิ้งมาบดชีวิต ฉะนั้น โฉนจะไม่แสวงหาที่พึ่งดังเช่นนครสามิในเรื่อง และโฉนจึงจะยอมอยู่ใต้ ใ้ภูเขาแห่งชราและมรณะนั้น มาบดขยี้เอาข้างเดียว โฉนจึงจะไม่ป็นขึ้นอยู่เหนือภูเขาแห่งชราและมรณะนั้นบ้าง พระพุทธศาสน์ได้บอกวิธีปฏิบัติเพื่อขึ้นอยู่เหนือไว้แล้ว

เมื่อเฟ่งพินิจเรื่องจิตตนครจนถึงอวสานจะพบวิธีปฏิบัติอยู่เหนือสมุทัยกับพรรคพวก ตลอดถึงภูเขาแห่งชราและมัจจุด้งกล่าว ทุกอย่าง เรื่องจิตตนครจึงอาจเป็นประโยชน์แก่ผู้จ้งงานและค้นหาประโยชน์ได้ตามสมควร และบางประการอาจจะรู้สึกรู้ว่าเป็นบุคลาธิษฐานจัดไปบ้าง เช่นเรื่องพระบรมครูยังประทับอยู่และเสด็จมาโปรดนครสามิ ในขณะที่มรรคจิต ผลจิต แต่ก็ผูกขึ้นให้เห็นจริงตามพระพุทธดำรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” ซึ่งตรัสเป็นทำนอง บุคลาธิษฐาน จึงผูกเป็นบุคคลขึ้นให้เห็นได้ คิดว่าเหมือนอย่างการสร้างพระพุทธรูปขึ้นไว้บูชาก็แล้วกัน เพราะว่าคนทั่วไปอยากเห็นเหมือนอย่างเห็นด้วยตา เมื่อทำให้เห็นดังนั้นได้ก็จะซาบซึ้งเข้าไปถึงใจได้ดีกว่าแสดงเป็นนามธรรมล้วน ๆ

ใครควรจะได้ทิพยบุปผา
แลสุธาโกชน์
(เทพนิยายเปรียบเทียบธรรม มาในสุธาโกชนชาดก)

ใครควรจะได้ทิพยบุปผาแลสุชาโภชน

ในกาลครั้งหนึ่ง ณ สรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เทวโลก เทพธิดาผู้เลิศโฉมของ ท้าวสักกรินทร์ เทวราช ๔ พระองค์ มีนามว่า อาสา สัทธา สิริ หิริ ชวนกันถือดอกไม้ทิพย์เป็นอันมาก ไปเล่นน้ำที่สระอโนดาต เป็นที่สำราญเทพฤทัยแล้ว ก็ชวนกันนั่ง ณ พื้นแผ่นมโนศิลา ขณะนั้นพระดาบสผู้ทรงมหิทธิอำนาจนามว่า นารทะ ผู้ซึ่งได้ขึ้นไปพักกลางวัน ณ นั้นวัน และจิตตลดาวนในดาวดึงส์พิภพ ครั้นพักผ่อนแล้วก็ได้ถือปาริฉัตรกบูปผาทิพย์กันเป็นร่มกลับไปสู่ถ้ำทองซึ่งเป็นนิवासสถานของตน ซึ่งอยู่ ณ ที่สุดพื้นแผ่นมโนศิลา เทพธิดาทั้ง ๔ องค์นั้น ครั้นได้เห็นทิพยบุปผาในมือของพระดาบสนั้นอันบานสวยสดงดงามมีกลิ่นหอมตลบ จึงได้ร้องขอขึ้นว่า :

“ข้าแต่พระมหารามูณีเจ้า ขอพระคุณเจ้าจงสำเร็จความปรารถนาที่เป็นไปในจิตปาริฉัตรกบูปผานี้ ถ้าพระคุณเจ้ามิได้เจอะจงจะให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใด ก็จงโปรดให้แก่พวกดิฉัน ขอพระคุณเจ้าจงประสิทธิ์ประสาทสิ่งทีพวกดิฉันปรารถนาเหมือนอย่างองค์พระवासพเทวราชผู้เทพบิดาของพวกดิฉันเถิดเจ้าข้า”

นารทมูณี : “อาตมภาพไม่มีความต้องการดอกไม้เหล่านี้ดอก ก็แต่ว่าบพิตรทั้ง ๔ องค์นี้ องค์ใดประเสริฐที่สุด ก็ขอให้องค์นั้นประดับทิพยบุปผานี้เถิด”

เทพธิดา : “ขอพระคุณเจ้านารทะโปรดเลือกดูว่า ใครประเสริฐแล้วก็จงให้ตามที่พระคุณเจ้าเห็นชอบ พระคุณเจ้าจักให้แก่เทพนารีใด ก็จงรู้กันว่า เทพนารีนั้นประเสริฐสุด”

นารทมณี : “บพิตรตรัสเช่นนี้หาควรไม่ เพราะถ้าอาตมภาพจักเป็นผู้เลือกกว่าองค์หนึ่งประเสริฐสุด อีกสามองค์ก็จะน้อยหน้า เป็นอันก่อความวิวาทบาดหมางให้เกิดขึ้น ข้อนี้จึงมิใช่กิจของสมณะซีพราหณ์ ฉะนั้น ถ้าบพิตรทั้งหลาย ไม่ทรงทราบเพื่อจักชี้กันเองว่าใครประเสริฐสุด ก็จงเสด็จไปทูลถามองค์พระภูตาทิปะ ผู้เป็นใหญ่แห่งสรรพภูต ซึ่งเป็นเทพบิดาของบพิตรทั้งหลายเองเถิด”

เทพบิดาทิ้ง ๔ องค์นั้น เมื่อพระนารทดาบสไม่ให้ทิพยบุพผากลับกล่าวให้ไปทูลถามองค์พระเทพบิดา ก็พากันไม่พอเหตุยัย ต่างองค์ก็คิดว่าตนประเสริฐ พากันไปเฝ้าองค์พระสหัสสเนตรเทพบิดา กราบทูลถามให้ทรงชี้ว่าใครประเสริฐ

ฝ่ายท้าวสหัสสเนตรก็ตรัสว่า “เจ้าทั้งหลายคล้าย ๆ กันทุกองค์ ใครในที่นี้จะพึงชี้มิให้เกิดความระหองระแหงกันขึ้นได้เล่า ยังมีพระดาบสรูปหนึ่งชื่อโกสิยะ พำนักอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคา ด้านทักษิณข้างหิมวันตประเทศ พระโกสิยะดาบสนั้น ถือวัตรข้อหนึ่งอย่างเคร่งครัดว่า ยังไม่แบ่งภัตรให้แก่ผู้อื่นแล้วก็ไม่ฉันก่อน และเมื่อจะให้ก็ยอมเลือกให้ ฉะนั้น เจ้าทั้งหลายจงพากันไปหาพระดาบสนั้นเถิด ฤษีนั้น จักให้แก่องค์ใดองค์นั้นแหละประเสริฐที่สุด” ครั้นตรัสดังนี้แล้วจึงมีเทพบัญชาแก่มาตลีเทพสารณีให้นำทิพยสุธาโภชนไปถวายแก่พระดาบสนั้น

มาตลีเทพสารณีรับเทพบัญชาแล้ว จึงนำถาดทิพยสุธาโภชนไปวางไว้ในมือของพระโกสิยะดาบสผู้ซึ่งกำลังยืนนมัสการพระอาทิตย์เวลาอุทัย หลังจากที่ได้ประกอบความเพียรบูชาไฟมาตลอดราตรีโดยไม่ปรากฏเทพกายให้พระดาบสได้เห็น

พระดาบสยืนถือถาดสุธาโภชนนั้น กล่าวพิมพ์่าขึ้นว่า “เรากำลังยืนไหว้พระอาทิตย์อยู่ที่เดียว ใครหนอ ลางที่ทำววาสพเทวราชกระมังได้วางสุธาโภชนอะไรนี้ในมือของเรา สุธาโภชนนี้ขาวเหมือนสังข์ ไม่มีสิ่งที่เคยเห็นจะเทียบได้ สะอาดมีกลิ่นหอมน่ารัก อัจฉรย์ไม่เคยมี ไม่เคยเห็น เทพดวงคี่ไหนหนอนำมาวางไว้ในมือเรา”

มาตลี : “ข้าแต่พระมเหสีเจ้า ท้าวสักกรินทร์เทวราชได้มีเทพบัญชาส่งข้าพเจ้าให้รับนำสุธาโภชนมาถวาย ขอพระคุณโปรดทราบ ว่า ข้าพเจ้าคือมาตลีเทพสารณีขอพระคุณจงฉันสุธาโภชนซึ่งล้ำเลิศภัตรทั้งปวง จงอย่าห้ามเสีย แลสุธาโภชนนั้นใครได้บริโภคแล้วก็ยอมกำจัดโทษได้ถึง ๑๒ ประการ คือ

๑. ความหิว
๒. ความกระหาย
๓. ความไม่ยินดี
๔. ความกระวนกระวาย
๕. ความเหน็ดเหนื่อย
๖. ความโกรธ
๗. ความผูกโกรธ
๘. ความวิวาท
๙. ความส่อเสียด
๑๐. ความหนาว
๑๑. ความร้อน
๑๒. ความเกียจคร้าน

โกสิยดาบส : “ท่านมาตลี อาตมภาพถือข้อวัตรอย่างสูงสุดว่า “ยังไม่ให้แก่ใครก่อนแล้วจะฉันเองไม่ควรเลย” เพราะได้เห็นว่ามีธรรมที่เลวอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. การกินผู้เดียว พระอริยเจ้าไม่นับถือบูชา
๒. ผู้ไม่แบ่งภัตรให้แก่ผู้อื่นย่อมไม่ได้สุข
๓. ผู้เป็นชู้ด้วยภริยาของผู้อื่น ชื่อว่าผู้ฆ่าหญิง
๔. ผู้ด่าสมณชีพรามณ์ ผู้มีศีลวัตรอันดี ชื่อว่าผู้ประทุษร้ายมิตร และ
๕. คนตระหนี่ไม่เจือยเพื่อแผ่ให้แก่ผู้อื่น ฉะนั้น อาตมภาพจะแบ่งให้แก่ใครจะเป็นหญิงก็ตามชายก็ตามก่อนแล้วจึงฉัน”

มาตลีเทพสารถิ ครั้นสดับคำของพระดาบสก็ปรากฏทิพยกายขึ้นทันที ได้ยืนอยู่ ณ ที่นั้น

ในทันใดนั้นเทพกัญญาทั้ง ๔ องค์ ก็ได้พากันมาถึงอาศรมของพระดาบส องค์สิริได้ยืนทางทิศบูรพา องค์อาสาได้ยืนทางทิศทักษิณ องค์สหธาได้ยืนทางทิศปัจฉิม องค์หริได้ยืนทางทิศอุดร

โกสิยดาบส กล่าวทักถามองค์สิริผู้ยืนอยู่ทางทิศบูรพาขึ้นก่อนว่า “เธอผู้ยืนอยู่ในทิศบูรพาชื่อใคร ประดับประดารุ่งเรืองดังดาวประจำรุ่ง มีวรกายผุดผ่องดังทองคำ”

องค์สิริ “ดิฉันคือสิริ เป็นเทวีที่นับถือบูชาในหมู่มนุษย์มีปกติคบหาคนไม่ชั่ว มาสู่สำนักของพระคุณเจ้าด้วยหมายมั่นสุธาโภชน์ ดิฉันปรารถนาสุขแก่ภรรษาใด ภรรษานั้นก็บังเกิดด้วยสิ่งปรารถนาทุกอย่าง ขอพระคุณเจ้าโปรดทราบ ว่า ดิฉันชื่อสิริโปรดแบ่งสุธาโภชน์ให้แก่ดิฉันบ้างเถิดเจ้าข้า”

โกสิยดาบส “ภรรษาประกอบด้วยศิลปะด้วยวิชาและความประพตติหรือด้วยความรู้ พวกเพียรประกอบการงานของตน ถ้าเสื่อมจากเธอคือสิริเสียแล้ว ก็ไม่ได้ผลที่ปรารถนานั้นๆ แม้แต่น้อย ข้อที่เธอคือสิริทำแล้วนี้จึงไม่ดีเลย อาตมภาพเห็นคนที่เกียจคร้านกินจุ ไม่มีชาติสกุลมีรูปร่างวิปริต แต่ว่าได้เธอคือสิริรักษาอนุกุล ก็กลายเป็นคนมั่งมีศรีสุข ใช้คนที่มีชาติสกุลเป็นต้นได้เหมือนอย่างทาส ฉะนั้น อาตมภาพจึงเห็นว่าเธอคือสิริไม่ดีจริง ไม่แยกคนที่ควรไม่ควรแล้วเลือกคบ หลงใหลทำให้คนมีปัญญาต้องตกต่ำ สิริเป็นเช่นนั้นจึงไม่ควรจะได้สุธาโภชน์ เธอหาเป็นที่ชอบใจแก่อาตมภาพไม่ จงไปเสียเถิด”

องค์สิริถูกปฏิเสธแล้วจึงอันตรธานไปในที่นั้น

โกสิยดาบสจึงกล่าวทักถามองค์อาสาผู้ยืนอยู่ทางทิศทักษิณต่อไปว่า “เธอเล่าชื่อใคร มีพินงาม สวมกุนฑล (ต่างหู) ทรงกำไลวิจิตร ทรงเครื่องประดับทองเกลี้ยงเกลา ทรงผ้าทิพย์มีสีหยดย้อยงดงาม ทัดช่อดอกอโศกแดงเหมือนเปลวไฟหญาคา ข้าเลี้ยงแลคล้ายหวาด ๆ ดังมฤคิที่ถูกรานยิงพลาด เผ่นหนีไปในราวป่าแล้ว หยุดยีนมองดูอย่างหวาด ๆ เธอมายืนอยู่ในราวป่าไม่กลัวหรือ”

องค์อาสา “ข้าแต่พระโกสิยะดิฉันเป็นเทพกัญญาเกิดในดาวดึงส์พิภพชื่อว่าอาสา มาสู่สำนักของพระคุณเจ้าเพื่อสุธาโภชน์ ฉะนั้น ขอได้โปรดแบ่งสุธาโภชน์ให้แก่ดิฉันบ้างเถิดเจ้าข้า”

โกสิยดาบส “เพราะอาสา (ความหวัง) นี้แหละ พวกพ่อค้าผู้แสวงหาทรัพย์พากันขึ้นเรือข้ามทะเลมหาสมุทร บางคราวก็อับปางในทะเล บางครั้งก็ได้ทรัพย์ได้กำไร

กลับมา บางครั้งก็ขาดทุน เพราะอาสาอีกนะแหละชวานาพากันทำไรไถนา หวานพืช
ทำการเพาะปลูกกันโดยอุบายวิธีต่าง ๆ ถูกอันตรายเสียหายหรือประจวบฝนแล้ง
จึงไม่ได้ผลที่ผลิตจากสิกรรมนั้น อนึ่ง นรชนผู้แสวงหาสุขตั้งหน้าหวังอาสาจะ
ให้เจ้านายเป็นใหญ่ ทำการข่มรุกราน แต่ถูกฝ่ายอื่นตีโต้เพื่อให้เจ้านายอีกเหมือนกัน
จนแต่ กระเจิงไม่ได้ผลอะไร ลางคนปรารถนาสุขมีใจหมายปองสวรรค์ด้วยอาสา
จึงบำเพ็ญตบะทรมาณกายให้ลำบากเศร้าหมองตลอดเวลาช้านาน แต่เข้าทางผิด จึง
ไปพลไปทุกคติ ฉะนั้น เธอที่ชื่อว่าอาสาจึงเป็นผู้ที่อาตมภาพสมมติตั้งสมญาว่า ตัวโกหก
ดูก่อนองค์อาสา เธอจงเลิกหวังในสุธาโกชน์ เธอเป็นเช่นนี้หาสมควรจะได้สุธาโกชน์ไม่
เธอไม่เป็นที่ชอบใจแก่อาตมภาพ จงไปเสียเถิด”

แม้องค์อาสาถูกพระดาบสปฏิเสธก็อันตรธานไปในที่นั้น

โกสิยดาบสจึงกล่าวทักถามองค์ศัสทธาผู้ยืนอยู่ทางทิศปัจฉิมต่อไป “เธอผู้ยืนอยู่
ในทิศปัจฉิม คือใคร จึงรุ่งเรืองเฟื่องยศ มีวรกายผุดผ่องปรากฏดังทองคำ”

องค์ศัสทธา “ดิฉันชื่อว่าศัสทธา เป็นเทวีที่นับถือบูชาในหมู่มนุษย์ มีปกติคบหา
คนไม่ชั่วทุกเมื่อ มาสู่สำนักของพระคุณเจ้าด้วยหมายมุ่งสุธาโกชน์ ขอพระคุณเจ้าได้
โปรดแบ่งสุธาโกชน์ให้ดิฉันบ้างเถิดเจ้าข้า”

โกสิยดาบส “หมู่ชนพากันทำทานบ้าง สรรวมอินทรีย์บ้าง บริจาคบ้าง สวรร
ศีลบ้างด้วยศัสทธา แต่ในบางครั้งก็พากันลักขโมย พุดเท็จ คดโกงหรือส่อเสียด เพราะ
เธอคือศัสทธานั้นแหละทำให้เชื่อผิดไป ลางคราวผู้ชายสิ้นปฏิพัทธจิตในภริยาซึ่งมีฐานะ
เสมอกัน มีความประพฤติดี มีวัตรต่อสามี แต่ไปรักและเชื่อในหญิงถ้อยอื่น ๆ
ดูก่อนองค์ศัสทธา เธอเป็นผู้ทำให้คนเชื่อจริง แต่บางครั้งก็ทำให้เชื่อหลง ๆ ผิด ๆ
จนถึงถือผิดปฏิบัติผิดต่าง ๆ เป็นต้นว่า ส้องเสพภริยาของผู้อื่น เธอเป็นแหล่งก่อให้เกิด
วิธีการชวนเชื่อต่าง ๆ จึงชื่อว่าทำบาปห้ามการกุศล, เธอเป็นเช่นนั้นจึงหาควร
จะได้สุธาโกชน์ไม่ เธอเป็นที่ไม่ชอบใจแก่อาตมภาพจงไปเสียเถิด”

องค์ศัสทธาถูกพระดาบสปฏิเสธก็อันตรธานไป ณ ที่นั้น

โกสิยดาบส จึงกล่าวทักถามองค์หิริ ผู้ยืนอยู่ทางทิศอุดรต่อไปว่า “เธอนั้นเล่า
คือใคร เป็นอัปสรองค์ไหน ปรากฏในยามสุดท้ายแห่งราตรีในขณะที่อรุณขึ้น ทรงอุดม

รูป มีอุปมาเหมือนกาวัลลีในฤดูแล้ง มีใบสีแดง แวดล้อมเป็นระเบียบ ซึ่งเวลาถูกลม พัดก็ไหวดังเปลวไฟต้องลม ยืนทอดเนตรมองดั่งมฤคีน้อย คล้ายกับปรารถนาจะสนทนากับอาดมภาพ แต่ก็ไม่ออกจาวาว่าอะไร”

องค์หิริ “ดิฉันชื่อหิริ เป็นเทวีที่นับถือบูชาในหมู่มนุษย์ มีปกติคบหาคนไม่ช้า มาสู่สำนักของพระคุณเจ้าด้วยขันแข่งสุธาโภชน แต่ว่าดิฉันไม่อาจกล่าวขอสุธาโภชน พระคุณเจ้าได้ ด้วยรู้สึกว่ สตรีผู้เที่ยวขอ ดูเหมือนเป็นคนสิ้นความละอายเจ้าข้า”

โกสิยดาบส “ดูก่อนนางผู้มีองค์งาม เธอสมควรจะได้สุธาโภชนโดยแน่แท้ เพราะว่าสุธาโภชนอันใคร ๆ ไม่พึงได้ด้วยการขอ นี่เป็นธรรมคือกฎเกี่ยวแก่สุธาโภชน ฉะนั้น อาตมภาพจึงให้สุธาโภชนแก่เธอตามที่เธอปรารถนา ดูก่อนนางผู้มีวรกาย ผ่องผุดดุจดวงคำ อาตมภาพขอเชื้อเชิญเธอ ขอบูชาเธอด้วยสุธารสทั้งหมด อาตมภาพ จักฉนส่วนที่เหลือในภายหลัง”

องค์หิริได้รับเชื้อเชิญก็รับสุธาโภชนจากพระดาบสด้วยมือทั้งสอง แล้วก็ลา พระดาบสกลับขึ้นไปเฝ้าพระเทพบิดร กราบทูลว่า “ข้าแต่พระवासพเทพิดา สุธาโภชน นี้ให้ความชนะแก่หม่อมฉัน”

ท้าวสักกรินทร์เทวราช พร้อมด้วยทวยเทพดาทรงโสมนัส พากันบูชาองค์หิริ ด้วยทิพย์วัตถุทั้งหลาย มีดอกปาริฉัตรเป็นต้น องค์หิริจึงเป็นยอดของเทพกัญญา อันเทพ และมนุษย์พากันอัญชลีบูชาด้วยเหตุ นั้นแล

ฝ่ายท้าวสักกรินทร์เทวราช มีพระดำริว่า “ด้วยเหตุอะไรหนอ พระโกสิยดาบส จึงไม่ให้สุธาโภชนแก่เทพกัญญาองค์อื่น แต่ได้ให้แก่องค์หิริ” จึงส่งมาตลีเทพสารตีไป ถามให้ทราบเหตุ ฝ่ายมาตลีเทพสารตีรับเทพบัญชาแล้ว จึงไปสู่สำนักพระดาบส แล้วกล่าวถตามเทพโองการ

พระดาบสกล่าวว่า “ดูก่อนมาตลี อาตมภาพเห็นแจ่มแจ้งว่า องค์สิริเหล่าและ องค์ศัทธาเล่าก็ไม่แน่นอน องค์อาสาเล่าก็ชื่อว่าเป็นผู้โกหกปกกลม ส่วนองค์หิริตั้งอยู่ใน คุณอันประเสริฐ เช่นว่า สตรีทุกรุ่นวัย ทั้งโสดและทั้งมีสามีทราบว่ตนมีภักพิทธ จิตเกิดขึ้นในบุรุษอื่น ย่อมห้ามจิตของตนไว้ได้ด้วยหิริ หมู่ชนที่มีหน้าที่รบเพื่อป้องกัน

รักษาประเทศชาติ ออกไปในสนามรบสัปรยุทธ์กันด้วยศร หอก ดาบ และนानาอาวุธ
กลางที่พ่ายแพ้ถอยหนี แต่ด้วยหิริจึงมีใจละอายอดสู ยอมสละชีวิต กลับต่อสู้ขับไล่ศัตรู
หมู่ปัจจามิตรให้พ่ายแพ้ เปลื้องปลดเจ้านายประเทศชาติให้พ้นจากอริศัตรู รักษาอิสรภาพ
ไว้ได้ หิริเป็นเครื่องห้ามบาปชนคนชั่ว เหมือนอย่างฝั่งเป็นเครื่องห้ามกำลังแห่งสาคร
ฉะนั้น หิริจึงเป็นข้อที่พระอริยะบุชาในโลกทั้งปวง ดูก่อนเทพสารถิขอให้ทูลทำวักกรินทร์
เทวราชให้ทรงทราบดังนี้เถิด”

พุทธภาษิตในสุธาโกชน์ชาดก : ผู้มีกรรมไม่เป็นบาป ย่อมบริสุทธิ์หมดจด
ผลของกรรมที่ประพடுத்தดีแล้ว ย่อมไม่สูญหาย ผู้ที่ได้เห็นสุธาโกชน์ทั้งหมด ถึงความ
เป็นสหายพระอินทร์ด้วยกันแล

สิริสุภาโชคชี่	มิ่งขวัญ
โศกทรัพย์อ่อนกอนันต์	หลังพร้อม
ศรีสุไม่เลือกพรรณ	คนชั่ว ดีนา
แจกเช่นแพศยาน้อม	จิตถ้วนชายสม
อาสาในจิตนี้	ความหวัง
กระซิบจิตจริงจัง	ทุกข้อ
แต่ไม่อาจได้ดัง	หวังผิด
ใครเชื่อหวังย่อป้อ	เชื่อผู้หลอกลวง
สัทธาความเชื่อนั้น	สองคลอง
เชื่อที่ถูกต้อง	เลิศไฉรั
เชื่อที่ผิดละบอง	พาผิด
เปรียบสัทธาตั้งได้	เพื่อนผู้สองใจ
หิริเกลียดบาปด้วย	ละอาย ใจแล
เกรงบาปไม่คิดหมาย	เกลือกกล้า
ห้ามกรรมบาปทั้งหลาย	ในโลก
ดังหนึ่งเทวีล้ำ	เลิศผู้โลกบาล.

กตัญญูกตเวทิต

พิธีไหว้ครู^๑

๒ "ข้าขอประณตน์นมสัการ บูรพคณาจารย์
ผู้ก่อปรประโยชน์ศึกษา
ทั้งท่านผู้ประสาทวิชา อบรมจรรยา
แก่ข้าในกาลปัจจุบัน
ข้าขอเคารพอภิวันท์ ระลึกคุณอนันต์
ด้วยใจนิยมบูชา
ขอเดชกตเวทิตา อีกริวิริยะพา
ปัญญาให้เกิดแตกฉาน
ศึกษาสำเร็จทุกประการ อายุยืนนาน
อยู่ในศีลธรรมอันดี
ให้ได้เป็นเกียรติเป็นศรี ประโยชน์ทวี
แก่ชาติและประเทศไทย เทอญ."

^๑ พระมหาเจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ ๙ วัดบวรนิเวศวิหาร แสดง เรื่องกตัญญูกตเวที
วันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๘

^๒ คำไหว้ครูของกระทรวงศึกษาธิการที่ประกาศใช้ในโรงเรียนต่าง ๆ.

เสียงข้างบนนี้ ได้ตั้งขึ้นในโรงเรียนแห่งหนึ่งในวันทำพิธีไหว้ครู ในขณะที่นั้นครูทุกคนได้นั่งอยู่เบื้องหน้านักเรียน บนยกพื้น มีโต๊ะหมู่ตั้งพระพุทธรูป พร้อมด้วยเครื่องบูชา ถัดโต๊ะหมู่มีพระภิกษุสงฆ์นั่งอยู่เป็นแถว ทุก ๆ สิ่งเป็นระเบียบเรียบร้อย และจริงจัง นักเรียนทุก ๆ คนตั้งใจว่าพร้อม ๆ กันด้วยกิริยาเคารพ ครั้นว่าจบกระทำความเคารพครุพร้อมกัน เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วครูใหญ่ได้เข้าไปหาพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งนั่งอยู่หัวแถวอาราธนา (เชิญ) ให้กล่าวโอวาท พระภิกษุรูปนั้นได้ให้โอวาทสั้น ๆ ต่อไปนี้

“ขอทุกคนจงตั้งใจนอบน้อมแต่พระพุทธเจ้า แล้วจงตั้งใจฟัง พิธีไหว้ครูที่ฟังเสร็จครั้งนี้ น่าดูน่าชมนัก เพราะแสดงว่าลูกศิษย์ได้รู้จักคุณของครู ใครเห็นก็ต้องชมว่าดี แม้พระพุทธเจ้าก็ชม เพราะพระพุทธเจ้าสอนให้เป็นคน “กตัญญูกตเวที” คือ “รู้จักคุณท่านแล้วตอบแทนคุณท่าน และผู้ใดรู้จักคุณท่านแล้วตอบแทนคุณท่าน พระพุทธเจ้าก็ชมผู้นั้นว่าเป็นคนดี”

“ขอให้นักเรียนทุกคนตั้งใจเป็นเด็กดีเหมือนอย่างพระพุทธเจ้าขมนั้น จงเคารพเชื่อฟังครู ไม่ดื้อดอง หมั่นขยันไม่เกียจคร้าน ตั้งใจเรียนให้เก่ง รักษาชื่อเสียงและช่วยทำกิจการของโรงเรียน ขอคณะครูจงตั้งใจปลูกคุณแก่ศิษย์ คือตั้งใจสั่งสอนอบรมด้วยความเอ็นดูกรุณา ขอพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ จงคุ้มครองรักษานักเรียนพร้อมทั้งคณะครูทั่วทุกคน”

คำถามท้ายบท

๑. พิธีไหว้ครู น่าดูน่าชม เพราะเหตุไร?
๒. พระพุทธเจ้าสอนให้เป็นคนอย่างไร?
๓. พระผู้ให้โอวาทสอนนักเรียนให้เป็นเด็กอย่างไร?

ท่านของลูก

“ซาญซัย เช้าวันนี้ เจ้ามาขอดอกไม้รูปเทียนแม่ว่าจะเอาไปไหว้ครู ไหว้แล้วครูสอนอย่างไรบ้างเล่า” นางสุมนา พิพิธภักดี ได้ถามเด็กชายซาญซัย พิพิธภักดี อายุ ๑๐ ปี ซึ่งเพิ่งเลื่อนชั้นเรียนชั้นมัธยม ๑ ของโรงเรียนนั้น

(ด.ช.ซาญซัย “พระท่านสอนคร้บคุณแม่ ท่านชมว่าลูกศิษย์รู้คุณครูและท่านให้จำไว้ว่า พระพุทธเจ้าสอนให้เป็นคนกตัญญู...อ้า...”

(สุมนา) “กตเวทิต์ใหม่เล่า”

(ด.ช.ซาญซัย) “ถูกคร้บคุณแม่ คือรู้คุณท่านแล้วตอบแทนคุณท่าน แล้วท่านสอนให้เป็นเด็กดี ไม่ใช่ให้ขยันเรียน อ้อ ลืมไปหน่อย ท่านว่าพระพุทธเจ้าชมคนกตัญญูกตเวทิต์ว่าเป็นคนดี”

“วรรตดา พี่เล่าคำพระท่านสอนให้ฟังจำได้ไหม เอ้า แม่จะสอนให้ หนูคอยว่าตามนะ กะตัญญู” นางสุมนาได้หันไปพูดกับเด็กหญิงวรรตดา น้องของเด็กชายซาญซัย ซึ่งนั่งฟังอยู่ในที่นั้น

“กตัญญู” เด็กหญิงวรรตดาว่าตาม

(สุมนา) “กะตะเวทิต์”

ด.ญ.วรรตดา “กะตะเวทิต์”

(สุมนา) “รู้คุณท่านแล้วตอบแทนคุณท่าน”

(วรรตดา) “รู้คุณท่านแล้วตอบแทนคุณท่าน”

(สุมนา) “หนูทวนอีกทียวหนึ่ง”

(ด.ญ.วรรตดา) “กตัญญู กตเวทิต์ รู้คุณท่านแล้วตอบแทนคุณท่าน หนูจำได้แล้วหละ แต่ท่าน คือใครคะหนูยังไม่รู้จักเลย”

(สุมนา) “คอยฟังนะ แม่จะอธิบายให้ฟัง “ท่าน” คือผู้มีคุณ ผู้ใดมีคุณอยู่แก่ลูก ผู้นั้นก็เป็น “ท่าน” เองลูก”

(ด.ญ.วรัตตา) “ก็คุณพ่อคุณแม่ หนูรู้จักแล้ว”

(สุนนา) “ไม่ใช่แต่พ่อแม่เท่านั้น สุดแล้วแต่ว่าใครเป็นผู้มีคุณ ก็เป็น “ท่าน” ทั้งนั้น แต่พ่อแม่เป็นท่านคู่แรกของลูก พ่อแม่ได้ก่อกำเนิดลูกขึ้น แล้วก็เริ่มรักและทะนุถนอมตั้งแต่ลูกยังอยู่ในท้อง เมื่อลูกคลอดออกมาแล้ว ก็ยิ่งรักทะนุถนอมเลี้ยงดู เมื่อลูกเติบโตก็คอยสอนพูด สอนเดิน และค่อย ๆ สอนให้รู้จักสิ่งโน้นสิ่งนี้กว้างออกไป ใจของพ่อแม่จดจ่ออยู่ที่ลูกเสมอ เมื่อลูกไม่สบายก็พลอยหวั่น ๆ เป็นทุกข์ เมื่อลูกสบายดี ก็พลอยดีใจสบายใจ คอยให้อภัยแก่ลูกอยู่เสมอ และคอยพร่ำว่าสิ่งนี้ไม่ดีไม่ควรทำ สิ่งนี้ดีควรทำ ด้วยหวังจะให้ลูกเป็นเด็กดี บางคราวเมื่อเห็นลูกทำไม่ดี ก็อดอยู่ไม่ได้ ต้องว่ากล่าว หรือลงโทษบ้าง ความจริงพ่อแม่ไม่ปรารถนา แต่บางคราวต้องทำบ้าง ก็เพราะรักและหวังดี ปรารถนาจะดัดลูกให้เป็นคนดี เมื่อลูกเติบโตใหญ่ขึ้นสมควรไปโรงเรียนได้แล้ว พ่อแม่ก็ส่งลูกไปเข้าโรงเรียนจัดหนังสือเสื้อผ้าค่าเล่าเรียนให้ และคอยส่งเสียทุกสิ่งทุกอย่าง หวังแต่จะให้ลูกเรียนจนสำเร็จ พ่อของลูกก็ต้องพยายามทำงานหาเงินมาเลี้ยงลูก และส่งให้ลูกเรียน แมื่ก็ดูแลการบ้านเรือน อาหารการกิน คอยใส่ใจในการเรียนของลูก ดังที่ลูกได้เห็นอยู่ในเวลานี้ พ่อแม่มิได้หยุดอยู่เพียงเท่านี้ ยังคงเลี้ยงดูและส่งเสียลูกต่อไปอีก ต่อไปภายหน้าเมื่อลูกเรียนสำเร็จและมีอายุสมควรแล้ว พ่อแม่ก็จะเอาเป็นธุระจัดการแต่งงานให้ เพื่อให้ลูกได้คู่ครองที่ดี คู่ควรกัน และมอบทรัพย์สมบัติให้ เพื่อเป็นทุนสำหรับตั้งหลักฐานต่อไป ตามที่แม่อธิบายมานี้เห็นไหมว่า พ่อแม่เป็น “ท่าน” คู่แรกของลูก”

“ท่านของลูก” เด็กทั้งสองพูดขึ้นพร้อมกัน แล้วก็กราบลงที่นางสุนนา

(สุนนา) “เจริญเถิดนะลูกรัก กิริยาของลูกทำให้แม่ดีใจว่า ลูกได้เป็นเด็กกตัญญู รู้คุณของพ่อแม่ ที่พระพุทธรเจ้าชมว่าเป็นคนดี”

(ด.ช.ชาญชัย) “อ้อ นี่เอง กตัญญู ถ้างั้น ลูกก็ชื่อว่าเป็นเด็กกตัญญู”

(ด.ญ.วรัตตา) “หนูก็กตัญญู ค่ะ”

(สุนนา) “ลูกเป็นเด็กกตัญญูทั้ง ๒ คน เพราะรู้คุณของพ่อแม่”

(ด.ญ.วรัตตา) “กอดะเวที่ด้วยค่ะ”

(สุนนา) “กอดะเวที่ ไม่ใช่ กอดะเวที่ ลูกรู้หรือยังกอดะเวที่คืออะไร”

(ด.ช.ชาญชัย) “คือตอบแทนคุณท่านครับคุณแม่”

(สุมนา) “ลูกจำได้ดี วรริตดาจำไว้ด้วยนะลูก ทั้ง ๒ นี้เป็นของคู่กัน คือ กตัญญู รู้คุณท่าน กตเวทิต์ ตอบแทนคุณท่าน เมื่อรู้คุณท่านแล้ว ก็ต้องตอบแทนคุณท่านด้วย ถ้าไม่ตอบแทน ใคร ๆ ก็รู้ไม่ได้ว่า ได้รู้คุณท่าน ต่อเมื่อได้ตอบแทนคุณนั้นแหละ ใครเขาจึงรู้ว่าเป็นคนรู้คุณท่าน เหมือนตบมือ ถ้าตบข้างเดียว ก็คงไม่มีเสียงดังให้ได้ยิน ต่อเมื่อตบ ๒ ข้าง จึงจะมีเสียงดังให้ได้ยิน การตอบแทนคุณท่านนี้ นอกจากเป็นการบอกให้ใคร ๆ รู้ว่าผู้ตอบแทนเป็นคนกตัญญูแล้ว ยังเป็นการบอกให้เขารู้ว่าท่านเป็นผู้มีคุณแก่ตนอีกด้วย เหมือนอย่างว่า ลูกตอบแทนคุณพ่อแม่ ก็เท่ากับลูกบอกแก่คนอื่นว่า ลูกเป็นเด็กกตัญญู และพ่อแม่เป็นผู้มีคุณแก่ลูก แม่เคยอ่านหนังสือธรรม พบท่านแปลไว้ว่า “กตัญญูรู้คุณท่านทำไว้แล้ว กตเวทิต์ประกาศ คือบอกให้ใคร ๆ รู้ถึงคุณที่ท่านทำไว้แล้ว “ใคร ๆ เขาจะรู้ได้อย่างไรนี้ ก็เพราะตอบแทนคุณนั่นเอง เพราะฉะนั้น พระท่านจึงสอนให้จำสั้น ๆ ว่า “ตอบแทนคุณท่าน” ฟังแม่ว่าอย่างนี้ลูกคงอยากจะตอบแทนคุณพ่อแม่ เวลานี้ลูกยังเป็นเด็ก มีหน้าที่เล่าเรียน ก็จงตั้งหน้าเล่าเรียนให้ดี อย่าเกียจคร้าน เชื่อฟังคำพ่อแม่ว่า แม่ว่า ไม่ดีคือดีเป็นเด็กดีว่าง่ายสอนง่าย ลูกทำตัวอย่างนี้ก็จะทำให้พ่อแม่ชื่นใจสบายใจ เด็กที่ทำให้พ่อแม่เดือดร้อนใจ แม่อยากจะพูดว่าเป็นเด็กที่ไม่รู้คุณพ่อแม่ ถ้ารู้คุณแล้ว คงทำแต่จะให้พ่อแม่ชื่นใจสบายใจ เมื่อลูกค่อยเติบโตใหญ่ขึ้น พ่อจะช่วยเหลือพ่อแม่ทำการงานอะไรได้บ้าง ก็ช่วยทำไม่หลีกเลียง ต่อไปนี้ ลูกจะเติบโตขึ้นทุกวัน พ่อแม่ก็จะแก่ตัวลงทุกที แล้วลูกก็จักต้องเลี้ยงพ่อแม่ ผู้ที่ได้เลี้ยงลูกมา ท่านป่วยไข้ก็ต้องหาหมอหายามาเยียวยาท่าน คอยดูแลพยาบาล เมื่อท่านมีธุระก็รับทำให้ท่าน ทำตัวให้เหมาะเป็นผู้จะรับทรัพย์ของสกุลสืบจากท่าน ไม่ทำตัวในทางทำลายสกุลและทรัพย์ และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ก็จัดการศพ ทำบุญให้ส่วนกุศลแก่ท่าน ตอนนีืแม่พูดล่วงไปถึงภายนอกหน้า เวลานี้ ยังไม่ถึงเวลาที่ลูกจะต้องทำอย่างนั้น เพราะลูกยังเป็นเด็กอยู่ แต่ต้องทำตัวให้เป็นเด็กดีอยู่ในคำของพ่อแม่อย่างทีแม่สอนไว้ข้างต้น เมื่อลูกทำได้อย่างนี้ ก็ทำให้คนอื่นเขาชมพ่อแม่ว่ามีลูกดี เลี้ยงลูกดี การที่ลูกทำให้พ่อแม่ดีเช่นนี้ เป็นการตอบแทนอย่างสูง เพราะฉะนั้น ลูกที่ดีจึงป้องกันความเสื่อมเสีย ไม่ให้มีแก่พ่อแม่ นำแต่ความดีมาให้พ่อแม่ หรือทำให้พ่อแม่ดีขึ้นเสมอ ข้อนี้ถึงลูกยังเป็นเด็กก็ทำได้ คือสิ่งใดถ้าทำเข้า เขาอาจติอาจว่าถึงพ่อแม่ลูกก็อย่าทำ

อย่างนั้น ทำแต่สิ่งที่เขาไม่ตีไม่ว่า หรือที่เขาจะชมถึงพ่อแม่และรู้ว่าอะไรจะทำให้พ่อแม่เสีย แก่เองไม่ได้ ก็รีบบอกให้พ่อแม่รู้ รู้ว่าอะไรจะทำให้พ่อแม่ดี ก็รีบบอก เมื่อลูกทำตามทีพ่อแม่สอนมานี้ ก็ชื่อว่าเป็นลูกกตเวที คือ ตอบแทนคุณพ่อแม่”

(ด.ช.ชาญชัย) “ลูกเป็นเด็กกตัญญูกตเวทีรู้คุณพ่อแม่แล้วตอบแทนคุณพ่อแม่อย่างที่คุณแม่สอน”

(ด.ญ.วรรตดา) “หนูด้วยค่ะ”

(สุมนา) ไม่ใช่แต่พ่อแม่เท่านั้น คนอื่นที่ท่านมีคุณแก่ลูก ลูกก็ต้องรู้คุณท่านแล้วตอบแทนคุณท่านเหมือนกันเช่นครูของลูก แต่แม่จะไม่อธิบาย รุ่งขึ้นลูกไปโรงเรียนจงถาม ขอให้ครูอธิบายให้ฟัง”

คำถามท้ายบท

๑. ท่านของลูกคือใคร
๒. อย่างไร ชื่อว่ารู้คุณพ่อแม่
๓. อย่างไร ชื่อว่าตอบแทนคุณพ่อแม่?

ท่านของศิษย์

“คุณครูครับ เมื่อคืน คุณแม่อธิบายให้ผมฟังเรื่องพ่อแม่มีคุณแก่ลูก ให้ลูกรู้คุณ และตอบแทนคุณท่าน แล้วว่าครูก็มีคุณ แต่ท่านไม่ได้อธิบาย สั่งให้ถามคุณครูครับ” เด็กชายชาญชัย พิพิธภักดี ได้เข้าไปหาครูประจำชั้นแล้วถามในเวลาหยุดพักเรียนวันรุ่งขึ้น

“ดีแล้ว ฉะนั้นจะอธิบายให้ฟังในเวลาเรียนศีลธรรมและหน้าที่พลเมือง เพราะเป็นเรื่องที่นักเรียนทั้งหมดควรทราบ” ครูได้กล่าวตอบ และเมื่อถึงเวลานั้นแล้ว ครูได้อธิบายให้นักเรียนฟังดังต่อไปนี้

“ฉันจะพูดเรื่องของคุณของครู เมื่อวันไหว้ครู นักเรียนคงจำได้ว่า พระท่านว่าลูกศิษย์รู้คุณครู ฉันจะอธิบายให้เข้าใจว่าครูมีคุณแก่ศิษย์อย่างไร และศิษย์ควรตอบแทนอย่างไร นักเรียนได้ชื่อว่าเป็นศิษย์ของครู เพราะได้ศึกษาเล่าเรียนกับครู ฉันไม่ยกยอหวัดคุดและหวังตอบแทนอะไร จากศิษย์ดอกนะ แต่เห็นว่าความรู้และตอบแทนคุณครูเป็นความดีของศิษย์ จึงจะอธิบายให้ฟัง นักเรียนบางคนอาจคิดว่า ครูมีเงินเดือนและสอนตามหน้าที่เท่านั้น นักเรียนก็เสียค่าเล่าเรียน ลองคิดว่าถ้าครูไม่มีเงินเดือนจะได้เงินที่ไหนไปซื้ออาหารและเสื้อผ้าเป็นต้น ครูก็ต้องกินต้องใช้เหมือนกัน ถ้าไม่มีกินไม่มีใช้ ก็ทำการสอนไม่ได้เท่านั้นเอง เมื่อไม่มีครูจะสอนนักเรียนจะไปเรียนที่ไหน นักเรียนต้องเสียค่าเล่าเรียนก็เพื่อช่วยรัฐบาลหรือโรงเรียน ถ้าไม่ช่วยโรงเรียนก็คงตั้งไม่ได้ แล้วนักเรียนก็จะไม่มีที่เรียน เพราะฉะนั้น ครูจึงต้องได้รับการบำรุงด้วยเงินเดือน และนักเรียนก็ต้องเสียค่าเล่าเรียน ครูไม่เคยคิดว่าเพราะครูมีเงินเดือนน้อยก็สอนให้น้อยหน่อย มีเงินเดือนมากก็สอนให้มาก แต่ครูได้มีความหวังดีต่อศิษย์ ตั้งใจและพยายามแนะนำพร่ำสอน เพื่อให้ศิษย์ได้รับคำแนะนำดีได้เรียนดี เต็มความสามารถ ไม่ได้ปิดบังซ่อนเร้นศิลปวิทยาใด ๆ เลย ทั้งยังได้ประกาศยกย่องในเมื่อศิษย์เรียนดีหรือทำอะไรที่ควรยกย่อง แต่ตรงกันข้าม ก็ต้องว่ากล่าวลงโทษในเมื่อศิษย์เกียจคร้านหรือประพฤติเสียหาย ด้วยหวังจะดัดศิษย์ให้เป็นคนดี ขยันขันแข็งในการเรียน นักเรียนบางคนอาจเห็นว่าครูดุ และกวดขันจึงไม่ชอบครู แต่เพราะความดีและกวดขันของครูนั่นเอง นักเรียนเหล่านั้นจึงสามารถเรียนจนสำเร็จได้ประกาศนียบัตร ออกไปทำการทำงานเป็นหลักฐาน เหตุฉะนี้เมื่อครูเอาใจใส่กวดขันศิษย์ จึงชื่อว่าทำการป้องกันศิษย์ไว้ และครูยังช่วยทำการป้องกันศิษย์ในทางอื่นอีก เช่นจัดให้ได้รับความสะดวกในการซื้อเครื่องเรียนในการเดินทาง ในการติดต่อเป็นต้น ตลอดจนถึงให้หนังสือรับรองฝากฝังเป็นส่วนตัวให้ใบสุทธิของโรงเรียน นอกจากนี้ศิษย์จะเดินทางไปยังที่ใดก็ตามเมื่อเขารู้ว่าเป็นศิษย์ของสำนักหรือครูที่เขานับถือ เขามักจะนับถือช่วยเหลือให้ความสะดวก ถ้าเป็นศิษย์ร่วมครุร่วมโรงเรียนเดียวกัน ก็นับถือช่วยเหลือกันยิ่งขึ้น เหล่านี้ได้ชื่อว่าโดยความป้องกันของครูทั้งนั้น เมื่อกล่าวในข้อสำคัญ ครูเป็นผู้ประสาทวิชาให้แก่ศิษย์ ชื่อว่าให้แสงสว่างและทรัพย์อันประเสริฐแก่ศิษย์ เข้าใจหรือยังว่า ครู มีคุณแก่ศิษย์อย่างไร เอ้า เด็กชายศักดิ์ ตอบไป เข้าใจอย่างไร”

(ด.ช.ศักดิ์ พิพิธเดชะ ซึ่งค่อนข้างซน) “ครูดูจะให้ดีครับ”

(ครู) “ก็ทำได้แต่ที่ตรงนั้นเท่านั้นแหละ เห็นจะเป็นเพราะถูกดูบ่อย ๆ แต่ก็ดีแล้ว จะได้อยู่ใจของครู เด็กชายชาญชัยละ”

(ด.ช.ชาญชัย) ครูให้วิชาแก่ศิษย์ แนะนำให้เรียนดี ไม่ปิดวิชา ยกย่องศิษย์ที่ดี ดัดศิษย์ที่ไม่ดีให้ดี และทำการป้องกันศิษย์ครับ”

(ครู) “นั่น ได้หัวข้อดี นักเรียนทุกคนจงจำไว้ ย่อ ๆ อย่างที่เด็กชายชาญชัยตอบนั้น ครูอธิบายมานี้ มุ่งจะให้ซึมซาบเข้าไปในใจของนักเรียนว่า ครูมีคุณแก่ศิษย์อย่างไร เพื่อศิษย์จะได้รู้คุณของครู เป็นศิษย์กตัญญู และจะได้ตอบแทนคุณเป็นกตเวทิตะ เพราะฉะนั้น ครูจะได้อธิบายให้ฟังต่อไปอีกว่า เมื่อศิษย์ได้รู้คุณครูแล้วจะตอบแทนคุณท่านอย่างไร ข้อแรกครูเป็นผู้ที่ศิษย์พึงเคารพ เมื่อพบท่านก็ลูกรับหรือทำความเคารพตามควรไม่เฉยเมยหรือดีเสมอเป็นเพื่อนเล่น หรือเหยียดหยาม ครูเป็นผู้ที่ศิษย์ควรรับใช้ก็รับใช้ท่านไม่รังเกียจว่าเป็นเหมือนคนใช้ของท่าน ครูเป็นผู้ที่ศิษย์ควรจะเชื่อฟังก็เชื่อฟังท่านไม่ว่ายากสอนยาก ครูเป็นศิษย์ที่ศิษย์ควรบำรุง ก็บำรุงท่านตามควร และครูเป็นผู้ที่ศิษย์เล่าเรียนศิลปวิทยาด้วย ก็ตั้งใจเล่าเรียนโดยเคารพไม่เกียจคร้านหรือเรียนไปพาลเล่นไปพาล นี้ครูอธิบายตามหลัก ไม่ได้หวังความตอบแทนอะไรจากศิษย์ แต่ถ้าไม่ทำให้รู้ไว้ ศิษย์ก็จะไม่รู้ และตอบแทนไม่ถูก เลยเป็นเหมือนไม่รู้คุณครู เช่นไม่แสดงความเคารพครู หมิ่นครูเป็นต้น แล้วก็เสื่อมเสีย ใครเห็นใครก็จะติตลอดถึงครูว่าไม่สั่งสอนอบรม ในครั้งยังไม่มีโรงเรียน ศิษย์ต้องไปขอเรียนตามสำนักของครูต่าง ๆ บางทีก็อยู่กับครูทีเดียว จึงได้รับใช้ครูเฉพาะอยู่ใกล้ชิดกัน และช่วยบำรุงเป็นการให้กำลังแก่ครู ต่อมาเมื่อมีโรงเรียนขึ้นเช่นในบัดนี้แล้ว ศิษย์ไม่ได้อยู่กับใคร จึงไม่ต้องรับใช้ครู และนักเรียนได้เสียค่าเล่าเรียนก็ถือว่าได้บำรุงครูทางอ้อม เพราะฉะนั้นจึงเหลือข้อที่สำคัญคือ แสดงความเคารพเชื่อฟังและตั้งใจเรียน เหล่านี้เป็นวิธีตอบแทนคุณครูของศิษย์ เพราะการแสดงความเคารพเป็นเครื่องประกาศให้ใคร ๆ รู้ว่าครูเป็นครู ศิษย์บางคนออกโรงเรียนไปแล้ว เห็นครูเข้าก็ยังทำความเคารพ แสดงว่ายังรู้จักนับถือครู ไม่เห็นครูเหมือนเรือจ้าง ซึ่งเมื่อถึงฝั่งแล้วก็ผละส่ง ความเชื่อฟังตั้งใจเรียน ก็เป็นการสนองความหวังดี และหน้าที่ของครู ส่วนการรับใช้และการบำรุง

ครูก็เป็นการช่วยและให้กำลังให้มีความสุขเป็นการตอบแทนแก่ครู เมื่อทำดังนี้ก็จะเป็นผลสะท้อนกลับมาให้ศิษย์เป็นคนดีที่เคารพว่าง่าย ประพฤติดีเรียนดี ใครเห็นใครรู้ก็สรรเสริญศิษย์ผู้รู้คุณครูแล้วตอบแทนดังที่ครูอธิบายให้ฟังนี้ ชื่อว่าเป็นศิษย์กตัญญูกตเวทิต์คือ รู้คุณแล้วตอบแทนครู”

(ด.ช.ชาญชัย) “ผมจะเป็นศิษย์กตัญญูกตเวทิต์ครับ”

(ด.ช.ศักดิ์) “ผมด้วยคนครับ”

(ครู) “ครูปรารถนาให้ทุกคนเป็นศิษย์กตัญญูกตเวทิต์ เพราะศิษย์กตัญญูกตเวทิต์มีแต่ความดีความเจริญ”

คำถามท้ายบท

๑. เพราะเหตุใดครูจึงต้องมีเงินเดือน และนักเรียนต้องเสียค่าเล่าเรียน
๒. อย่างไร เรียกว่า กตัญญูรู้คุณครู
๓. ทำอย่างไรเรียกว่า กตเวทิต์ คือตอบแทนคุณครู

ญาติเพื่อนผู้มีคุณ

“นั่นเจ้าศักดิ์ พาชชาญชัยมาด้วยหรือ?” นายสันต์ พิพิธเดชะ บิดาของ ด.ช.ศักดิ์ ได้พูดขึ้น เมื่อเห็นเด็กทั้ง ๒ เดินเข้ามาหา

“วันนี้ วันเสาร์ เลิกโรงเรียนแล้วผมได้ชวนศักดิ์แวะที่บ้าน แล้วขออนุญาตคุณแม่มาเยี่ยมคุณลุงครับ” ด.ช.ชาญชัย ทำความเคารพคุณลุงของเขาแล้วกล่าวตอบ

(สันต์) “มีอะไรเล่าให้ลุงฟังบ้าง ได้ยินว่า เจ้าศักดิ์ค่อนข้างจะซน ครูต้องดุกันบ่อย ๆ หรือ อยู่บ้านก็น้อยอยู่เมื่อไร ต้องว่าบ่อย ๆ ทำไม่จึงไม่เรียบร้อยเหมือนชาญชัยบ้างนะ”

(ด.ช.ศักดิ์) “ครูดูจะให้ดี ถูกดูแล้วก็เรียบร้อยได้ครับ”

(สันต์) “นั่นซี ก็จจะเรียบร้อยเสียก่อนถูกดูไม่ได้หรือ? อ้อ รู้เหมือนกันหรือว่าครูดูจะให้ดี”

“เมื่อวานครูได้อธิบายให้ฟังครับ คือครูได้อธิบายให้นักเรียนรู้ว่า ครูมีคุณแก่ศิษย์อย่างไร และเมื่อศิษย์รู้คุณแล้ว ควรตอบแทนอย่างไร ครูว่าศิษย์ที่รู้คุณแล้วตอบแทนคุณครูเป็นศิษย์กตัญญูตเวทีครับ” เด็กชายชาญชัยได้กล่าวแล้วก็ได้เล่าคำของครูให้คุณลุงฟังเท่าที่จำได้

(สันต์) “ฟังครูอธิบายแล้ว รู้คุณครูขึ้นใหม่เล่า”

(เด็กทั้ง ๒) “รู้ครับ”

(สันต์) “ดีแล้ว แม่ของเจ้า” หันไปทาง ด.ช.ชาญชัย “บอกแก่ลุงว่า เจ้าว่าพระท่านสอนในวันไหว้ครูว่า พระพุทธเจ้าสอนให้เป็นคนกตัญญูตเวที คือรู้คุณท่านแล้วตอบแทนคุณท่าน แม่ของเจ้าจึงได้สอนให้รู้จักท่านของเจ้าคุณแรกคือ พ่อแม่ ซึ่งเจ้าจะต้องรู้คุณและตอบแทน เมื่อวานนี้ครูก็สอนให้เจ้ารู้จักอีกท่านหนึ่งคือครู ซึ่งเจ้าจะต้องรู้คุณและตอบแทนเหมือนกัน วันนี้ลุงจะได้สอนให้รู้จักท่านต่อไปอีก นอกจากพ่อแม่เจ้ายังมีญาติ เป็นชั้นผู้ใหญ่ เช่นย่าเจ้า ตาเจ้า ตลอดถึงลุงก็มีเป็นชั้นพี่น้องก็มี เมื่อเจ้าเป็นผู้ใหญ่เหมือนอย่างลุงนี้ ก็ยังมีชั้นลูกหลานต่อลงไปอีก และเจ้ายังมีมิตรสหายพวกพ้อง เพื่อนบ้านใกล้เคียง ลุงจะรวมเรียกว่าญาติและเพื่อน ญาติและเพื่อนเหล่านี้ บางคนได้รักใคร่เอ็นดูเจ้า อุปการะคือช่วยเหลืออุดหนุนเจ้า เยี่ยมเยียน พุดทักทายเจ้าอย่างญาติอย่างเพื่อนผู้รักใคร่กัน สิ่งใดจะเป็นประโยชน์แก่เจ้าก็คอยแนะนำ คอยบอก และทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เจ้า ไม่ให้ร้ายให้โทษ บางคราวถึงกับพลอยสุขพลอยทุกข์กับเจ้า แม้จะดีสูงกว่าเจ้า ก็ไม่ดูถูกดูหมิ่น คงวางตัวสม่ำเสมอ บางคนอาจจะรักและอุปการะเจ้าเหมือนอย่างพ่อแม่ เช่นแม่ของเจ้าชาญชัย ถ้าเจ้าศักดิ์ไปอยู่ด้วย ก็คงจะรักและอุปการะหลานเหมือนอย่างลุง หรือเจ้าชาญชัย ถ้ามาอยู่กับลุง ลุงก็คงจะรักและอุปการะเหมือนอย่างแม่ของเจ้า นอกจากนี้ ยังมีบางคนได้เอ็นดูช่วยเหลืออุดหนุนเจ้าไปในทางใดทางหนึ่ง ชื่อว่าเป็นผู้มีคุณแก่เจ้า ญาติเพื่อนและผู้มีคุณเหล่านี้ ชื่อว่าเป็นท่าน คือผู้มีคุณของเจ้า ซึ่งเจ้าควรจะต้องรู้คุณและตอบแทนให้สมควรกัน

วิธีตอบแทนก็เช่นเดียวกับที่ท่านได้ทำต่อเจ้าตามที่สูงได้ชี้ให้เห็นนั้น รวมความเข้าก็คือ ทำตัวให้เป็นญาติที่ดีของญาติ เป็นเพื่อนแท้ของเพื่อน เวลาที่เจ้ายังเป็นเด็กอยู่จะทำอย่างผู้ใหญ่ทำแก่เจ้าคงไม่ได้ ถึงอย่างนั้น ก็ควรทำอย่างที่ได้ก็พอทำได้ เช่นแสดงความเคารพนับถือญาติเพื่อนชั้นผู้ใหญ่ หาเวลาไปเยี่ยมเยียน เหมือนอย่างที่เราเคยมาเยี่ยมลุงนี้ ไม่แสดงอาการเงินหรือเข้าไม่ติด เมื่อท่านมีกิจพอช่วยได้ก็ช่วย ที่เป็นเด็ก ๆ ด้วยกันก็รักก็เจื้อจ้าน ก็ช่วยกัน ไม่เอาเปรียบ หยาบคาย ช่มเหลง ก้าวร้าวกัน และรู้จักว่าน้องว่าพี่ว่าเพื่อน ต่อไปเมื่อเจ้าเติบโต สามารถทำอย่างผู้ใหญ่ได้ ก็ควรทำ เช่นที่ลุงได้ทำแก่เจ้าในบัดนี้ บางทีเมื่อลุงแก่ตัวลงอาจจะต้องขอให้เจ้าเลี้ยงก็ได้ นี่แหละคือการสงเคราะห์ญาติ สงเคราะห์เพื่อน ผู้ที่ตั้งตัวให้เป็นที่พักของญาติและเพื่อน ก็เปรียบเหมือนต้นไม้ใหญ่พร้อมด้วยผลและใบ เป็นที่อาศัยของมนุษย์และสัตว์ ผู้ต้องการผลและร่มเงา ตอนนี้ลุงได้พูดเลยไปหน่อย การตอบแทนคุณของญาติและเพื่อนโดยตรงนั้น ก็เฉพาะแก่ผู้ที่ได้ทำคุณแก่เจ้ามาเท่านั้น คนอื่น ๆ ที่ควรช่วยเมื่อเจ้าช่วยได้ก็เป็นความดีของตัวเอง และหาทางตอบแทนท่านผู้มีคุณอื่น ๆ ตามแต่จะทำได้ ไม่ลืมนึกของท่านเสีย เมื่อเจ้ารู้คุณของญาติ เพื่อนผู้มีคุณและตอบแทนดังที่ลุงได้ชี้แจงให้เจ้าฟังนี้ ก็จะเป็นคนกตัญญูกตเวทิต์ที่พระพุทธเจ้าชมว่าเป็นคนดีนั้น”

(ด.ช.ชาญชัย) “คุณลุงอธิบายแจ่มแจ้งจนผมเข้าใจและเห็นคุณของญาติและเพื่อน ผมจะพยายามตอบแทนอย่างที่คุณลุงสอน”

(ด.ช.ศักดิ์) “ต้องตอบแทนฉันท่อนะ ที่แบ่งขนมให้เมื่อวันนั้นนะ”

(สันต์) “เอาเถอะ วันนี้น้องจะเลี้ยงเจ้าทั้ง ๒ คน ไว้ให้เจ้าตอบแทนแก่ลุงเมื่อลุงแก่”

คำถามท้ายบท

๑. อย่างไร เรียกว่ารู้คุณของญาติ เพื่อนผู้มีคุณ?
๒. ทำอย่างไร เรียกว่า ตอบแทนคุณของญาติ เพื่อนผู้มีคุณ
๓. การตอบแทนนั้นเมื่อเป็นเด็กควรทำอย่างไร?

หมู่คณะและสิ่งเบ็ดเตล็ด

“อ้อ ชาญชัย แลศักดิ์” นายสมาน นาคภักดี ทักขึ้นเมื่อเห็นเด็กชายเซิด นาคภักดี บุตรนำเด็กทั้ง ๒ เข้ามาทำความเคารพ “พ่อกับพ่อเป็นเพื่อนกัน มาถึงลูก ก็เป็นเพื่อนกันอีก เป็นเพื่อนกันทั้งแถวเจียนนะ เมื่อวานนี้ ฉันได้ไปเยี่ยมคุณพ่อของ ชาญชัย แต่ไม่เห็นชาญชัย ว่าไปหาลุง คุณแม่ ของชาญชัยบอกว่า อยากจะให้เด็ก ๆ เป็นคนกตัญญูทเวที และได้สอนชาญชัยและน้อง ให้รู้จักกตัญญูทเวทีต่อพ่อแม่ ก่อนแล้ว

(ด.ช.ชาญชัย) “ครับ คุณแม่ได้สอน และครูก็ได้สอนให้รู้จักกตัญญูทเวที ต่อครู เมื่อวานนี้คุณลุงก็ได้สอนต่อออกไปถึงญาติและเพื่อนบ้าน”

(สมาน) “วันนี้ ฉันจะช่วยต่อออกไปอีก”

(ด.ช.เซิด) “ต่อออกไปยาวไหมครับ”

(สมาน) “นี่อยากจะไปวิ่งเล่นกันละคระมัง”

(ด.ช.ชาญชัย) “อยากฟังมากกว่าครับ”

(สมาน) “เซิดคอยชักนำหมู่เล่นเก่งนัก เห็นจะอย่างนี้เอง จึงสอบไล่ได้ เปรอร์เซ็นดีไม่ค่อยงาม ครูเคยบอกว่าชอบฟุตบอล ต่อไปคงจะเก่งต้องเรียนเก่งด้วยซี พ่อว่าต้องเอาเรียนเป็นที่หนึ่ง เอาละ เด็ก ๆ ชอบไปด้วยกันเป็นหมู่ จะได้พูดเรื่อง หมู่คณะ คณะก็คือหมู่ ชอบพูดควบกันว่าหมู่คณะ เหมือนอย่างคำว่า “ครูบาอาจารย์” ก็ครูทั้งนั้น หมู่คณะหมายถึงคนหลายคนรวมกัน คนเราไม่ได้ต่างคนต่างอยู่ แต่รวมกันอยู่เป็นหมู่เป็นคณะ เป็นหมู่ญาติ เป็นหมู่เพื่อน เป็นหมู่ศิษย์ร่วมโรงเรียน เป็นหมู่คนตำบลเดียวกัน อำเภอ จังหวัดเดียวกัน จนถึงประเทศเดียวกัน และยังรวมกันเข้า เป็นหมู่คณะทำการงานต่าง ๆ อีก การงานสำคัญ ๆ โดยมาก ทำกันเป็นหมู่ การเล่น ก็เหมือนกัน เช่นฟุตบอล ต้องเล่นเป็นหมู่ การรวมหมู่กันทำ ถ้าทำดี ก็ดีกว่าทำคนเดียว แต่ถ้าไม่ดีก็ร้ายมากเหมือนกัน เด็ก ๆ โตขึ้นในหมู่ญาติได้รับความสนุกรื่นเริง และความสะอาดในหมู่เพื่อน ได้ความช่วยเหลือกันในหมู่ศิษย์ร่วมโรงเรียนและในหมู่อื่น ๆ ที่ได้ช่วยอุดหนุน หมู่คณะเหล่านี้จึงมีคุณอยู่ ซึ่งควรจะต้องรู้ และตอบแทนด้วยการ

พร้อมเพียง ช่วยกันทำภาระงานของหมู่ ทำชื่อเสียงให้หมู่ จะทำอะไรให้รู้ว่าเป็นเรื่องส่วนตัว นี่เป็นเรื่องของหมู่ ไม่เห็นส่วนตัวยิ่งไปกว่าหมู่ และไม่รวมหมู่กันทำหรือเล่นในทางไม่ดี เช่นชวนกันทำผิดระเบียบของโรงเรียน ชวนกันเล่นซุกซนเสียหาย อันจะทำให้หมู่เสียชื่อเสียง ยังมีอีกหมู่หนึ่งสำคัญมาก ที่แรกเล็ก ๆ ก่อนแล้วก็ได้โตขึ้น ๆ มีคุณมีประโยชน์มาก คือร่างกายของเราตัวเอง ร่างกันี้มีอวัยวะภายนอกภายในมากมาย รวมกันเข้าเป็นหมู่ใหญ่ ทำหน้าที่ต่าง ๆ กันเหมือนโรงงาน มีส่วนสำคัญคือ ศีรษะ ลำตัว แขนขา เราต้องใช้ประจำ จะเรียน ก็ต้องใช้ตาหู ฟัง มือเขียน จะวิ่งก็ต้องใช้ขา จะพูดก็ต้องใช้ลิ้น ลิ้นไก่ ลูกกระเดือกที่เป็นเอ็นสำหรับทำเสียงเป็นต้น นี่ยกเอามาเป็นตัวช่วยให้เห็นง่าย ๆ แต่ความจริง จะทำอะไรทุก ๆ อย่างก็ต้องใช้ร่างกายทั้งหมด เช่น จะวิ่งก็ต้องไปทั้งตัว จะให้แต่ขาวิ่งไปเท่านั้นไม่ได้ แต่ที่พูดกัน ส่วนใดออกหน้าก็เหมาะให้เป็นหน้าที่ของส่วนนั้น”

(ด.ช.เชิด) “เคยเห็นศักดิ์วิ่ง เอาศีรษะและตัวไปก่อนขาครับ”

(ด.ช.ศักดิ์) “นั่นฉันแกลังล้มต่างหาก”

(สมาน) “จะแกลังหรือจริงก็ตาม ถ้าร่างกายไม่พร้อมก็ทำอะไรไม่ได้ ถ้าร่างกายพร้อมแล้ว ก็เป็นผู้รับใช้ดีที่สุด เหมือนในเรื่องคนใช้ ๘ คน คือ มีเด็กนักเรียน ๒ คน คนหนึ่งเป็นลูกคนมั่งมี คนหนึ่งเป็นลูกคนจน เด็กลูกคนมั่งมีพูดอวดว่ามีคนใช้ ๒ คนคอยรับใช้ ทำทุก ๆ อย่าง สงสารลูกคนจนที่ไม่มีใครคอยรับใช้ เด็กลูกคนจนตอบว่า มี มีถึง ๘ คน เด็กลูกคนมั่งมีว่าเด็กลูกคนจนพูดไม่จริง ครูซึ่งยืนอยู่ใกล้ได้ยิน ก็เข้าไปที่เด็กทั้ง ๒ พุดกันอยู่แล้ว พุดแก่เด็กลูกคนจนว่าทำไมจึงพูดเท็จ เด็กนั้นก็ตอบว่า มีคนใช้ ๘ คนจริง คือ เท้า ๒ มือ ๒ ตา ๒ หู ๒ อยากจะไปไหนก็ใช้เท้า อยากจะจับอะไรก็ใช้มือ อยากจะเห็นจะดูอะไร จะฟังอะไรก็ใช้ตาใช้หู คนใช้เหล่านี้ก็รับทำให้โดยเร็ว ไม่ทันให้ต้องสั่งถึง ๒-๓ คำ และทำได้ทุกอย่างเหมือนคนใช้ของลูกคนมั่งมี เพราะฉะนั้น จึงควรต้องรู้คุณประโยชน์และบำรุงให้ดีเป็นการตอบแทน วิธีบำรุงนั้นคือจัดความเป็นอยู่ให้เป็นระเบียบ ตื่นแต่เช้านอนไม่ดึกเกินไป กิน เรียน ทำงานตามเวลา หาเวลาพักผ่อนในที่ที่มีอากาศสดชื่น และต้องแสงอาทิตย์ ไม่ขังตัวอยู่ในห้องที่อุดอู่นานเกินไป มีเวลาออกกำลังกายและเล่น ไม่เอาแต่ทำงานหรือเรียนอย่างเดียว เพราะทำงานหรือเรียนตะพืดไป ไม่เล่นเลยทำให้

เป็นเด็กที่บึกบึน และเมื่อเจ็บป่วย ก็รีบปรึกษาหมอ เยียวยาแก้ไข ไม่ปล่อยให้ย่ำแย่ ร่างกายก็จะแข็งแรง ไม่มีโรคที่เรียกว่ามีอนามัย เพียงแต่ตื่นเช้า นอนแต่หัวค่ำอย่างเดียวยังนับถือกันว่า ทำให้เป็นคนมีอนามัย มีทรัพย์สินและฉลาด การบำรุงร่างกายอย่างนี้ เป็นการตอบแทนร่างกายที่ได้รับใช้เรา ทำให้ร่างกายแข็งแรง มีความสุขรับใช้เราได้อย่างเต็มที่ ไม่ติดขัด และสิ่งที่เราได้อาศัยใช้สอย เช่น โรงเรียน ถนนหนทาง บ้านเรือน เสื้อผ้า เครื่องเรือน เครื่องใช้ต่าง ๆ ล้วนมีคุณประโยชน์แก่เรา เราต้องรักษาให้ดีเป็นการตอบแทน เช่น ดูแล รักษาโต๊ะเก้าอี้เรียนให้สะอาด ไม่ขีดเขียนให้สกปรก ไม่เล่นทำให้โรงเรียนเสียหาย เช่น ขีดเขียนฝา ขว้างปาหลังคาเล่น คอยห้ามไม่ให้ใครเล่นเช่นนั้น เมื่อเดินไปตามถนนหนทางก็ไม่ขว้างและทิ้งสิ่งต่าง ๆ ให้สกปรก และรักษาบ้านเรือน เสื้อผ้า เครื่องเรือน เครื่องใช้ต่าง ๆ ให้สะอาด รู้จักเก็บ รู้จักวางให้เป็นที่ เมื่อจะใช้ก็ถนอมใช้ อย่าคิดว่าเราไม่ต้องซื้อต้องหาเอง เสียไปแล้วก็ขอพ่อแม่ใหม่ได้ ร่างกายและสิ่งเราได้อาศัยใช้สอยเหล่านี้ ไม่ได้แนะนำให้กตัญญูทเวทเหมือนอย่างพ่อแม่ เป็นต้นนะ แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ควรต้องรู้คุณประโยชน์ และตอบแทนทำนองเดียวกัน และเมื่อมีสัตว์เลี้ยง เช่น สุนัข วัว ควาย เป็นต้น ซึ่งมีคุณมีประโยชน์อยู่แก่เรา เราควรมีความกรุณาเอ็นดู ไม่เล่นรังแกมัน เลี้ยงดูมัน ไม่ใช่มันกินพอดี เป็นการตอบแทน เคยได้ยินว่าคนเก่า ๆ เมื่อไปตัดไม้ในป่า ถ้าได้อาศัยพักผ่อนในร่มเงาของต้นไม้ต้นใด ก็ไม่ทำลายต้นไม้ต้นนั้น นี่ไม่ใช่จะให้ถือตรง ๆ ตามนี้นะ จะทำบ้านให้เป็นป่าไปหมด เพราะจะตัดต้นไม้ไม่ได้ แต่ต้องการให้รู้ว่า เมื่อได้รับคุณประโยชน์จากสิ่งใด ก็ให้รู้คุณของสิ่งนั้นและตอบแทน

(ด.ช.เชิด) “ต้องรู้คุณและตอบแทนแน่ละ”

คำถามท้ายบท

๑. ทำไม จึงต้องรู้จักคุณและตอบแทนคุณหมู่คณะ
๒. อะไรเป็นคนใช้ดีที่สุดของเรา เราจะตอบแทนอย่างไร
๓. เราควรรู้คุณประโยชน์ของสิ่งใดอีก และควรตอบแทนอย่างไร

ชาติและประมุขของชาติ

“ฟังมาถึงหรือนี้ ชาญชัยพาศักดิ์ เชิดและอ้า...”

“สงบ รักดีครับ เรียนชั้นเดียวกัน”

“...เข้าไปหาน้ำเลี้ยงดูกันในบ้าน หายเหนื่อยแล้ว พาออกมาคุยกับพ่อที่สนามหญ้านี้ เย็นสบายดี บอกวรรัดดา ออกมาด้วย นายชอบ พิพิธภักดี บิดาของชาญชัยได้พูดขึ้น เมื่อชาญชัยนำเด็กอีก ๓ คนเข้ามาทำความเคารพ แล้วได้พูดเปรย ๆ ต่อไปว่า “เด็ก ๆ สดชื่นเหมือนดอกไม้ แววดาแจ่มใสไม่มีทุกข์ ดวงใจสะอาดเหมือนน้ำใจ จะยอมให้เป็นสีกะไรก็ได้ง่าย” ครั้นเด็กทั้งหมดออกมาพร้อมกันแล้ว นายชอบได้พูดขึ้นว่า “ทำไมจึงมาถึงช้าไป”

(ด.ช.ชาญชัย) “เลิกโรงเรียนแล้วเลยไปหน้าที่นั่งอนันตสมาคมก่อนครับ ผมชอบดูธงชาติที่ต้องลมสะบัดเป็นสง่าอยู่เหนือพระที่นั่ง ยังได้ชวนให้พวกเพื่อนดู”

(ด.ช.ศักดิ์) “ผมชวนให้ทำความเคารพพระบรมรูปทรงม้าครับ แล้วชวนไปเข้าสภา แต่ถูกสงบขัดคอ”

(ด.ช.ชาญชัย) “ขัดว่าผู้แทนฯ ไปสภา แต่พวกเราต้องไปโรงเรียน แล้วผมก็ตัดสินใจว่า แต่เดี๋ยวนี้ ไปบ้าน คุณพ่อจะคอย”

(ด.ช.วรรัดดา) “คุณแม่ก็คอยคะ ท่านกลัวพี่ชาญชัยจะไม่ได้เพื่อนมา ท่านเตรียมกับข้าวไว้มาก”

(ชอบ) “นั่นซิ พ่อรับปากแม่ของหนูว่าจะอบรมเด็กให้เป็นคนกตัญญูกตเวทิต์ นึกอยากจะได้ฟังกันหลาย ๆ คน จึงตกลงให้ชาญชัยไปนัดเพื่อนมาในวันนี้ แม่ของหนูก็รับจะเลี้ยงด้วย พูดถึงธงชาติ ก็ดีแล้ว จะได้สอนให้รู้จักกตัญญูกตเวทิต์ต่อชาติทีเดียว รู้จักคำว่า ชาติ ใหม่ ศักดิ์”

(ด.ช.ศักดิ์) “รู้จักครับ คือชาติไทย ชาติจีน ชาติ...”

(ชอบ) “พอแล้ว พบใครเข้ารู้ใหม่ว่าเป็นชาติไหน”

(ด.ช.เชิด) “รู้จักครับ เพราะไทยก็อย่างหนึ่ง ชาติอื่นก็อย่างหนึ่ง”

(ด.ญ.วรัตตา) “แขกพูดกัน หนูฟังไม่รู้ ทำไมแขกไม่พูดเหมือนคุณพ่อ”

(ชอบ) “ต่างชาติกันนี่ลูก ชาติของเราก็พูดอย่างหนึ่ง ของเขาก็อย่างหนึ่ง ไม่ใช่แต่ภาษาพูดเท่านั้น รูปร่าง หน้าตา ขนบธรรมเนียม ความคิดอ่านตลอดถึงเชื้อสายนิสัยใจคอก็ไม่เหมือนกัน บางทีก็ถือศาสนาต่างกัน จึงรู้ว่า นี่ไทย นี่จีน นี่แขก เป็นต้น

(ด.ช.สงบ) “ถ้าเช่นนั้น ที่เหมือนกันก็เป็นชาติเดียวกัน”

(ชอบ) “อย่างนั้น เช่นไทยเรามีรูปร่าง หน้าตา ขนบธรรมเนียมตลอดถึงเชื้อสายเป็นอย่างเดียวกัน โดยมากก็ถือพระพุทธศาสนาเหมือนกัน และอยู่ในถิ่นประเทศเดียวกัน”

(ด.ญ.วรัตตา) “หนูเป็นชาติไทยค่ะ”

(ชอบ) “ไม่ใช่หนูคนเดียว ชาติไทยไม่ใช่คนไทยคนเดียว หรือคนไทยรุ่นใดรุ่นหนึ่ง ชาติไทยหมายถึงคนไทยทุกคน ทุกรุ่น ตั้งแต่เริ่มต้นมีคนไทยมาในสมัยเก่าแก่จนถึงบัดนี้ และต่อไปภายหน้าอีกไม่มีที่สิ้นสุด”

(ด.ช.ศักดิ์) “ถ้าเป็นเชือกก็สายยาวจริงครับ ผูกไว้หมดทุกคน”

(ชอบ) “อย่างนั้นซิ เพราะชาติเกี่ยวกับเชื้อสายเหมือนอย่างสกุล เช่น สกุล “พิพิธภักดี” “พิพิธเดชะ” ก็เป็นเหมือนเชือกผูกทั้งพ่อแม่ทั้งลูกเข้าด้วยกัน ชาติไทยเป็นเชือกเส้นยาวใหญ่ผูกขนานสกุลทั้งหมดเข้าเป็นอันเดียวกันเข้าอีก ชาติจึงเป็นเหมือนอย่างสกุลใหญ่หรือครอบครัวใหญ่ เด็กทุกคนต่างเป็นลูกของสกุลพ่อแม่ตน แต่เป็นลูกของชาติทั้งหมดและสกุลจะเป็นอย่างไร ก็เพราะลูกของสกุล สกุลใดมีลูกดี สกุลนั้นก็เจริญขึ้นหน้าขึ้นตา มีลูกไม่ดีก็เสื่อม ชาติก็เหมือนกัน ชาติใดมีลูกของชาติดี ชาตินั้นก็เจริญตรงกันข้าม ก็เสื่อม เเคราะห์ดีที่ชาติไทยเรามีลูกดีไม่สิ้นสุด ดังที่พูดกันว่า “กรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี” จึงรักษาชาติเป็นไทยอยู่ได้ตลอดมา ที่เรียกว่าเป็นเอกราช มีธงชาติคิดเป็นสง่าอยู่ในที่ต่าง ๆ เหมือนอย่างที่โบกสะบัดเป็นสง่าอยู่เหนือพระที่นั่งอนันตัญญ์ คนไทยทั้งหมดจึงอยู่ในร่มเงาของไทยเอง ไม่ต้องมีใครอื่นมาเป็นเจ้า

เข้าครอง ภูมิใจได้ ไม่ต้องน้อยหน้าชาติใด ชาติเป็นเหมือนแม่ผู้ให้กำเนิดแก่ลูกคือคนไทยทั้งหมดและเมื่อชาติเป็นเอกราช ก็ให้ความร่วมมือ ให้ชื่อเสียงแก่คนไทยทุกคนจะไปไหนเขารู้ว่าเป็นชาติไทยที่เป็นอิสระ เขาก็ยกย่องนับถือ”

(ด.ช.สงบ) “ชาติมีคุณจริงครับ”

(ชอบ) “ลูกที่ดีของชาติ ผู้ได้ป้องกันรักษาชาติ ทั้งที่ตายไปแล้ว ทั้งที่มีชีวิตอยู่ ชื่อว่าได้ทำประโยชน์แก่ชาติ มีชื่อเสียงติดอยู่ในตำนานของชาติ บางท่านมีรูปตั้งอยู่ในที่เปิดเผยเป็นที่เคารพของลูกหลานไทยชั้นหลัง เช่นพระบรมรูปทรงม้า ลูกของชาติเหล่านี้มีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมุขคือหัวหน้า ไทยเรามีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมุข คือหัวหน้าของชาติมาเก่าแก่ การอยู่ด้วยกันมาก ๆ ต้องมีหัวหน้าคอยจัดสิ่งนั้นสิ่งนี้ เช่นบ้านเรานี่ พ่อเป็นหัวหน้า คอยจัดสิ่งนั้นสิ่งนี้ ลูก ๆ ก็เชื่อฟังพ่อชาติก็เหมือนกัน มีพระเจ้าแผ่นดินเป็นหัวหน้า คอยจัดสิ่งนั้นสิ่งนี้ คนทั้งชาติเชื่อฟังจึงเรียบร้อย ในครั้งเก่าพระเจ้าแผ่นดินเคยออกรบกู้ชาติเอง เช่นพระนเรศวรมหาราชเดี๋ยวนี้ปกครองเองแบบประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด พระเจ้าแผ่นดินไม่ได้คอยจัดสิ่งนั้นสิ่งนี้เอง มีผู้อื่นจัดให้คือ รัฐบาลเป็นต้น แต่ก็ใช้ชื่อของท่าน ชาติได้อาศัยบุญท่านคุ้มครองจึงมีสง่าและมีสุข”

(ด.ช.เชิด) “พระเจ้าแผ่นดินมีพระคุณจริงครับ”

(ชอบ) “เมื่อรู้คุณของชาติและประมุขของชาติอย่างนี้แล้ว ก็ต้องตอบแทนคุณ จึงจะเป็นลูกที่ดีของชาติ มีกตัญญูกตเวทิต์ วิธีตอบแทนนั้น คือ มีความจงรักภักดีและเคารพพระเจ้าแผ่นดิน ไม่ล่วงเกิน นับถือท่านเป็นประมุขคือหัวหน้าสูงสุด เชื่อฟังรัฐบาลของท่าน กฎหมายของท่าน เดี่ยวนี้ยังเป็นเด็กอยู่ ก็ตั้งหน้าเล่าเรียนหาความรู้เหมือนอย่างที่เราเห็นว่า เมื่อศักดิ์ชวนไปเข้าสภา โตเป็นผู้ใหญ่ขึ้นจะได้ทำประโยชน์ให้แก่ชาติ เช่นเป็นทหาร เสียภาษี หรือศักดิ์จะไปสมัครเป็นผู้แทนฯ ก็ได้ ไม่สมัครก็ควรไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และควรทำทุก ๆ อย่างที่เป็นเรื่องของพลเมืองจะทำจึงจะชื่อว่าเป็นพลเมืองดี และต้องเข้าใจว่า เราทุกคนมีหน้าที่ช่วยกันป้องกันรักษาชาติส่งเสริมชาติให้เจริญ เจ้าคนเดียวอาจทำให้ชาติดีหรือเสียก็ได้ ถึงเป็นเด็กก็เหมือนกัน

เช่นเมื่อทำไม่ดี เขาว่าเด็กไทยไม่ดี ก็ถึงชาติ เมื่อทำดี เขาชมว่าเด็กไทยดี ก็ถึงชาติ ทุกคนควรสำนึกอย่างนี้และค่อย ๆ ขยายให้กว้างออกไป คนไทย เด็กไทยผู้เข้าใจหรือสำนึกอย่างนี้ จักไม่ทำไม่พูดสิ่งที่ทำให้ชาติเสื่อมเสีย จักรักษาชาติและรักษาสมบัติต่าง ๆ ของชาติ เช่น รักษาที่เล่าเรียน ถนนหนทาง ขนบธรรมเนียม ศาสนาชื่อเสียง และทุก ๆ อย่างตลอดถึงเอกราชของชาติ ถึงคราวต้องสละสิ่งใด ๆ ตลอดถึงชีวิตเพื่อนชาติก็ทำได้ เหมือนอย่างลูกที่ดีของชาติได้ทำมาแล้ว”

(ด.ช.เชิด) “ผม ลูกของชาติทุกคน จักรู้จักแล้วตอบแทนคุณของชาติและประมุขของชาติครับ”

(ด.ช.ชาญชัย) “ตอบแทนคุณพระเจ้าแผ่นดิน ก็ถึงชาติด้วยสิครับ คุณพ่ออธิบายต่อกันไปที่เดียว”

(ชอบ) “เนื่องถึงกัน และที่สุดก็ตกไปอยู่ที่ชาติทั้งหมด”

“ชาติเราอยู่เป็นสุขเพราะศาสนาด้วย ทำไมคุณพี่ไม่แนะนำให้เด็ก ๆ รู้คุณของศาสนาบ้าง” นางสุมนา เมื่อจัดเรื่องอาหารเรียบร้อยแล้ว ก็มานั่งฟังอยู่ด้วยได้พูดขึ้น

(ด.ช.ชาญชัย) “ท่านอาจารย์ของสงบคงจะกรุณาอธิบายให้พวกเรา รู้คุณของศาสนา พຽນนี้เลิกเรียนแล้วพวกเราขอให้สงบพาไปหาท่านนะ”

(ชอบ) “ดีแล้ว จะได้ครบไตรรงค์”

คำถามท้ายบท

๑. ชาติมีคุณอย่างไร
๒. ใครเป็นประมุขของชาติและมีคุณอย่างไร
๓. พึงตอบแทนอย่างไร

ศาสนา

“ต้องการจะรู้จักคุณของศาสนาหรือ ได้ซี ฉันจะอธิบายให้ฟัง พระภิกษุซึ่งเป็นอาจารย์ของ ด.ช.สงบ รักดี ได้พูดขึ้น เมื่อ ด.ช.ชาญชัยได้เรียนให้ท่านทราบตามที่ได้นัดกันไว้เมื่อวานนี้ หลังจากที่ได้กราบท่านพร้อมกับเด็กอีก ๓ คนแล้ว ท่านพูดต่อไปว่า

“สงบได้บอกฉันไว้ตั้งแต่เมื่อค่ำวานนี้แล้ว ดีแล้วที่เด็ก ๆ สนใจในเรื่องศาสนา ถ้าเด็ก ๆ ได้รับการอบรมเรื่องศาสนาตั้งแต่เล็ก ๆ อย่างนี้มาก ๆ แล้วจะดีไม่น้อยที่แรกจะต้องรู้ว่าศาสนาคืออะไรก่อน แล้วจึงจะรู้ว่าศาสนามีคุณอย่างไร คนมีศาสนาถือกันอยู่เกือบทุกคน แต่โดยมาก คงไม่สนใจจะรู้ว่าศาสนาคืออะไร จึงไม่รู้จักคุณของศาสนาเลยเห็นไปว่าศาสนาไม่มีประโยชน์ หรือเฉย ๆ จึงเห็นห่างศาสนา เมื่อผู้ใหญ่เห็นห่างแล้ว เด็ก ๆ ชั้นลูกหลานก็พลอยเห็นห่างไปด้วย การที่เด็ก ๆ มีความสนใจจนถึงกับมาถามไถ่อย่างนี้ แสดงว่าผู้ใหญ่คงเคยอบรมให้บ้างเป็นแน่”

(ด.ช.ชาญชัย) “พวกเราเด็ก ๆ กำลังได้รับการอบรมให้เป็นคนกตัญญูกตเวทิต์ครับ คุณแม่ได้สอนให้รู้จักคุณพ่อแม่ ครูได้สอนให้รู้จักคุณครู คุณลุงได้สอนให้รู้จักคุณญาติและเพื่อนและผู้มีคุณอื่น ๆ คุณพ่อของเขิดสอนให้รู้จักคุณของหมู่คณะและร่างกายเป็นต้น และเมื่อวานนี้ คุณพ่อได้สอนให้รู้จักคุณของชาติและประมุขของชาติ”

(พระ) “อ้อ ที่ได้สอนกันมาเกือบรอบแล้ว ได้ฟังทั่วกันหมดหรือ?”

(ด.ช.ชาญชัย) “บางครั้งไม่ทั่วกันครับ แต่เราก็ได้บอกให้รู้ทั่วกันที

(พระ) “นั่น ต้องอย่างนั้น ลองตอบซิว่า ทำไมจึงบอกกัน”

(ด.ช.ศักดิ์) “จะได้เป็นคนกตัญญูกตเวทิต์เหมือนกันครับ”

(พระ) “ก็เป็นคนหนึ่งแล้ว อีกคนหนึ่งพลอยเป็นด้วยไม่ได้หรือ”

(ด.ช.ชิต) “ไม่ได้ครับ เหมือนอย่างตีมน้ำ คนไหนตีมน คนนั้นก็อิม”

(พระ) “เป็นคนกตัญญูกตเวทิต์แล้วดีอย่างไร”

(ด.ช.ชาญชัย) “ดีครับ เป็นลูกดีของพ่อแม่ เป็นศิษย์ดีของครู ตลอดถึงเป็นพลเมืองดีหรือลูกที่ดีของชาติ พระพุทธเจ้ายังชมว่าเป็นเด็กดีเลยครับ”

(พระ) “ใครบอก”

(ด.ช.ชาญชัย) “พระท่านบอกเมื่อวันไหว้ครูที่โรงเรียนครับ ท่านว่าพระพุทธเจ้าสอนให้เป็นคนกตัญญูกตเวที คือรู้คุณท่านแล้วตอบแทนคุณท่าน”

(พระ) “แล้วเดี๋ยวนี้ สมัครงใจเป็นคนดีอย่างนั้นไหม”

(เด็กทุกคน) “สมัครงใจครับ”

(พระ) “ทำไมจึงสมัครงใจ”

(ด.ช.ชาญชัย) “ได้ฟังคำสอนเห็นจริงแล้วจึงสมัครงใจครับ”

(พระ) “เด็กเหล่านี้ได้รับคุณของศาสนาโดยไม่รู้ตัว เอาละ คราวนี้ฉันจะไขความคำสอน ฉันขอพูดให้เต็มว่า คำสั่งสอนที่มีคนสมัครงใจทำตามอย่างที่พวกเขาได้ฟังและสมัครงใจนั้นแหละ คือศาสนา คำว่าศาสนาแปลว่าคำสั่งสอน ถ้ามีแต่คำสั่งสอน ไม่มีคนสมัครงใจทำตาม คำสั่งสอนนั้นก็เปลืองไปเท่านั้นเอง เหมือนอย่างลมพัดถูกต้นไม้แล้วก็ผ่านเลยไป ลองตอบคำถามสักข้อซิ เมื่อได้ยินเขาพูดว่าพระพุทธศาสนา พวกเขาจะคิดถึงอะไร”

(ด.ช.ชาญชัย) “คิดถึงวัดถึงพระเถรครับ”

(พระ) “นั่นแสดงถึงคนสมัครงใจทำตามทั้งนั้น พระเถรได้สมัครงใจทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จึงออกบวช ชาวบ้านก็สมัครงใจทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จึงสร้างวัดให้พระอยู่ และอุดหนุนต่าง ๆ และบัดนี้พวกเขาก็ได้สมัครงใจเป็นคนกตัญญูกตเวทีตามคำสั่งของพระพุทธเจ้า”

(ด.ช.ชาญชัย) “ตามคำสั่งสอนของคุณแม่...”

(พระ) “ท่านสอนตามพระพุทธเจ้าใช่ไหม”

(ด.ช.ชาญชัย) “จริงครับผมไปบอกท่านเองเมื่อวันไหว้ครูว่าพระพุทธเจ้าสอนให้เป็นคนกตัญญูกตเวที แล้วคุณแม่จึงได้อธิบายให้เข้าใจต่อไป อ้อ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั่นเอง”

(พระ) “เมื่อพวกเขาสมัครใจเป็นคนกตัญญูกตเวทิตีตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็ชื่อว่าเป็นคนมีศาสนา เธอก็เป็นคนกตัญญูกตเวทิตี เป็นลูกที่ดีของพ่อแม่เป็นต้นและมีความสุข นี่แหละเป็นคุณของศาสนาที่พวกเขาได้รับแล้วโดยไม่รู้ตัว”

(ด.ช.ชาญชัย) “จริงครับ ถ้าไม่สะกิดก็ไม่รู้ คนที่ได้รับคุณของศาสนาโดยไม่รู้ตัวอย่างนี้ เห็นจะมีมาก”

(พระ) “เข้าใจว่าอย่างนั้น ยังมีอีก ไทยเรานับถือพระพุทธศาสนามานาน คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาได้กลายมาเป็นความคิดความเห็นของไทยเราก็มีมาก เช่นเรื่องบุญบาป หรือความดีความชั่ว และไทยเราได้อบรมในพระพุทธศาสนามานาน จนมีนิสัยระคนอยู่ด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเช่น รักสงบ มีเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เคารพผู้ใหญ่ รักความยุติธรรม เข้มแข็ง อดทนเป็นต้น ยกตัวอย่าง เช่นเราเห็นคนหรือสัตว์กำลังมีทุกข์ก็อดสงสารอดช่วยไม่ได้ เห็นคนข่มเหงกัน เราก็มองใจผู้ข่มเหง พ่อแม่เมื่อสอนลูก ก็มักสอนตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เช่นไม่ให้เล่นรังแกสัตว์ ให้เคารพผู้ใหญ่ ให้มีน้ำอดน้ำทน”

(ด.ช.ชาญชัย) “คุณแม่เคยสอนผมครับ ท่านสอนตามหลักพระพุทธศาสนา นี้เอง แต่ท่านไม่ได้บอก”

(พระ) “บางที่ท่านสอนจากนิสัยของท่าน ที่ได้อบรมจากพระพุทธศาสนามาหลายชั่วคนแล้ว จนลืมนึกถึงต้นเดิม บางที่ท่านไม่ได้คิดไปได้ระลึกที่จะบอก เพราะหลักสอนคนให้ดีของไทย ส่วนมากก็ได้มาจากพระพุทธศาสนาทั้งนั้น และได้มานานจนไม่ได้นึกถึงเจ้าของเดิม เด็ก ๆ จึงมักไม่รู้ว่าได้รับอบรมพระพุทธศาสนาตั้งแต่ อ่อนแต่่ออกและโดยที่แท้แล้วตั้งแต่สายเลือดทีเดียว”

(ด.ช.เชิด) “นี่ผมก็นับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่รู้ความจากคุณพ่อคุณแม่ สอนแล้วซิคครับ”

(ด.ช.ศักดิ์) “ตั้งแต่สายเลือด”

(พระ) “ฉันอยากจะทำอย่างนั้น เพราะพระพุทธศาสนาได้เข้าไปเป็นสายเลือดของไทยมานานแล้ว เมื่อเราเกิดมา เราจึงมีนิสัยรักสงบเป็นเมตตากรุณา เป็นต้น ติดมาด้วยที่เดียว เด็กไทยมีนิสัยอยู่แล้วอย่างนี้ ถ้าได้รับการอบรมทางศาสนา เพิ่มเติมให้ดีตั้งแต่เด็ก ๆ แล้ว จะดีได้ง่าย เมื่อเด็กเหล่านี้โตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ก็จะเป็นคนมีศีลธรรม เป็นพลเมืองดีของชาติ จะไม่เป็นโจรผู้ร้าย จะไม่เป็นคนโกงและคนทุจริตต่าง ๆ บ้านเมืองก็จะอยู่เย็นเป็นสุข แต่ถ้าปล่อยให้เสียนิสัยเสียแล้ว ก็น่าเสียดายนัก เพราะฉะนั้น ฉันจึงขอชมผู้ใหญ่ของพวกเธอที่ใส่ใจอบรมพวกเธอทางพระพุทธศาสนา ตั้งแต่บัดนี้”

(ด.ช.ชาญชัย) “ท่านครับ ผมเพิ่งรู้เดี๋ยวนี้เองว่า ผมได้นับถือพระพุทธศาสนา มาตั้งแต่สายเลือดและได้รับคำสอนในพระพุทธศาสนา เริ่มมาจากพ่อแม่ตั้งแต่พอรู้ความแล้ว”

(พระ) “และได้ความดีและความสุขตามสายเลือดมาที่เดียว ความดีตามหลักพระพุทธศาสนา และความสุขที่เกิดจากความดีนั้นได้แผ่สร้างปกคลุมคนไทยผู้นับถือพระพุทธศาสนาทุกคน ตั้งแต่ชั้นเก่าแก่มาจนถึงพ่อแม่และตัวเด็ก ๆ ทุกคน และต่อไปชั้นหลังอีกไม่มีที่สุด”

(ด.ช.ชาญชัย) “พระพุทธศาสนามีคุณมากจริง”

(ด.ช.ศักดิ์) “ต้องตอบแทนให้ได้”

(พระ) “ดีละ แต่ควรจะต้องรู้จักคุณของพระพุทธเจ้าผู้เป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา และศิษย์ของท่านด้วย พระพุทธเจ้าเมื่อได้รู้จริงแล้วก็ได้เที่ยวสั่งสอน เทียบบอกให้คนอื่นพลอยรู้ไปด้วย ไม่หวังรู้ไว้ผู้เดียว ข้อที่ท่านบอก ท่านสั่งสอน ชื่อว่าพระธรรม”

(ด.ช.ศักดิ์) “ท่านสอนเรื่องกตัญญูทเวที ความกตัญญูทเวทีก็เป็นพระธรรมสิครับ”

(พระ) “ถูกแล้ว คำสั่งสอนของท่านเรียกว่าพุทธศาสนาแปลว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ออกมาจากปากของท่านทั้งนั้น ศิษย์ของท่านฟังจำได้แล้วก็สอนก็บอกต่อ ๆ มา เหมือนอย่างที่พวกเธอบอกเรื่องกตัญญูทเวทีต่อ ๆ กันนั้นแหละ”

(ด.ช.ศักดิ์) “ศิษย์ของท่านคือใครครับ”

(พระ) “คือผู้ที่สมัครใจทำตามคำสั่งสอนของท่านและทำได้ด้วย ศิษย์ของท่านมีมากจึงเรียกว่าสงฆ์ หรือพระสงฆ์แปลว่าหมู่”

(ด.ช.เชิด) “อย่างพวกผมเป็นศิษย์ของท่านได้หรือยังครับ เพราะได้สมัครใจเป็นคนกตัญญูกตเวทิต์ ตามคำสั่งสอนของท่านแล้ว”

(พระ) “เป็นได้สิ แต่เปรียบเหมือนนักเรียนชั้นประถม ยังไม่ถึงขั้นที่เรียกว่า “พระสงฆ์” พระสงฆ์เป็นศิษย์ชั้นสูงที่ศึกษาสำเร็จคำสั่งสอนของท่านและสั่งสอนต่อ ๆ มา พระพุทธศาสนาจึงมีมาจนถึงเราทุกวันนี้ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ให้พระพุทธศาสนาแก่เรา พระธรรมที่มีในพระพุทธศาสนา ให้ความดีและความสุขแก่เรา พระสงฆ์เป็นผู้รับพระพุทธศาสนาจากพระพุทธเจ้ามาส่งให้แก่เรา”

(ด.ช.เชิด) “พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ มีคุณมากจริง ๆ”

(พระ) “ดีละ คราวนี้นั้นจะสอนวิธีตอบแทนต่อไป ที่แรกให้สมัครเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า นับถือพระพุทธเจ้าเป็นครู วิธีสมัครนั้นไปจะแสดงตัวแก่พระที่วัดก็ได้ หรือจะตั้งใจเอาก็ได้ แต่คนไทยโดยมาก เมื่อพ่อแม่นับถือพระพุทธศาสนา เป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าแล้ว ลูกหลานก็เป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าไปด้วย ตามเชื้อสายแต่ข้อสำคัญ ต้องมีสมัครใจทำตามคำสั่งสอนของท่าน เช่นท่านสอนให้เป็นคนกตัญญูกตเวทิต์ คือรู้คุณท่านแล้วตอบแทนคุณท่าน ก็ต้องสมัครใจเป็นกตัญญูกตเวทิต์ตามคำท่านสอน จึงจะชื่อว่า เป็นศิษย์ของท่าน ถ้าไม่มีสมัครใจอย่างนี้ถึงจะแสดงตัวหรือป่าวร้องว่าเป็นศิษย์ของท่าน ก็ไม่ชื่อว่า เป็นศิษย์ของท่าน ศิษย์คนใดเป็นคนกตัญญูกตเวทิต์หรือเป็นคนดีต่าง ๆ ตามคำท่านสั่งสอน ท่านโปรดปรานศิษย์คนนั้น เพราะเป็นศิษย์ที่ดี สามารถสืบศาสนาของท่านต่อไปได้ พ่อแม่มีลูกที่ดีทำสกุลให้เจริญ ชาติมีลูกของชาติที่ดีทำชาติให้เจริญ พระพุทธเจ้าก็มีศิษย์ที่ดี ทำศาสนาของท่านให้เจริญ เพราะฉะนั้นเมื่อรู้คุณศาสนาของท่านและหวังจะตอบแทน ก็จงทำตัวให้เป็นศิษย์ที่ดีของท่าน เชื่อที่ฉันว่ามานั้น แล้วจะได้ความดีและความสุขเอง ทั้งได้ชื่อว่า ได้ทำพระพุทธศาสนาให้เจริญเป็นการตอบแทนด้วย ให้สำนึกว่าเราศิษย์ของพระพุทธเจ้าทุกคนนี้แหละเป็น

ผู้ทำศาสนาของท่านให้เจริญก็ได้ ทำลายศาสนาของท่านก็ได้ เมื่อใดทำผิดคำสั่งสอนของท่าน ก็ทำลายศาสนาของท่านเมื่อนั้น ทำลายเองก่อนและอาจมีผู้อื่นเอาอย่าง แต่เมื่อใดทำถูกคำสั่งของท่าน ก็ทำศาสนาของท่านให้เจริญเมื่อนั้น เจริญเองก่อนและอาจเจริญต่อไปถึงคนอื่นเหมือนอย่างเป็นคนกตัญญูกตเวทีขึ้นคนหนึ่งแล้ว เพื่อน ๆ อาจเอาอย่างต่อไป อย่าทำตัวในทางทำลายศาสนาของท่าน จงทำตัวในทางให้ศาสนาของท่านเจริญ คือทำให้ถูกตามคำสั่งสอนของท่าน เมื่อยังไม่รู้คำสั่งสอนของท่านมาก เพราะยังเป็นเด็กอยู่ ก็ทำให้ถูกคำสั่งสอนของพ่อแม่เป็นต้น ที่สอนตามหลักของท่าน เมื่อค่อยรู้คำสั่งสอนของท่านบ้างแล้ว ก็ตั้งใจสมัครใจทำตามให้เป็นเด็กดีเป็นคนดี เป็นศิษย์ดีของท่าน”

(ด.ช.ชาฎุชชัย) “พวกผม เด็ก ๆ ซึ่งได้รับคุณของพระพุทธศาสนาจะเป็นศิษย์ที่ดีของพระพุทธเจ้า จะรู้และตอบแทนคุณพระพุทธศาสนาตามที่ท่านได้กรุณาสอนนั้น จนตลอดชีวิต”

(พระ) “ฉันขอแสดงความชื่นชมความกตัญญูกตเวที คือความสำนึกรู้คุณและตั้งใจตอบแทนคุณพระพุทธศาสนาของพวกเธอ นี้จะทำให้พวกเธอมีความดีและความสุขตลอดไป”

คำถามท้ายบท

๑. พระพุทธศาสนาคืออะไร
๒. มีคุณอย่างไร
๓. พึงตอบแทนอย่างไร

คนที่ธรรมและฟ้าดินรักษา

“ชาญชัย ชวนกันมองดูฝนที่กำลังตกอยู่นี่สิ แม้ว่าฟ้าให้ฝนตกลงมาทดแทน
แก่แผ่นดิน” นางสุมนา พิศิธภักดีได้พูดแก่ ด.ช.ชาญชัยกับน้องและเพื่อน ๆ

(ด.ช.ชาญชัย) “ทดแทนอย่างไรครับ”

(สุมนา) “ก็ฝนกลายเป็นเมฆบนฟ้าไม่ใช่หรือ และเมฆนั้นก็มาจากน้ำบน
แผ่นดิน คือความร้อนของดวงอาทิตย์แผดเผา น้ำบนแผ่นดินให้กลายเป็นไอลอยขึ้นไป
เป็นเมฆ จึงมีฝนตกลงมาทดแทนแก่แผ่นดินที่ได้ให้น้ำขึ้นไป ลูกดูเถิดธรรมชาติฟ้าดิน
ยังมีการตอบแทน เหมือนอย่างรู้คุณกัน คนเรานี้จึงสมควรแท้ที่จะเป็นคนกตัญญูกตเวทิต์
คือรู้คุณท่านแล้วตอบแทนคุณท่านผู้มีคุณ และความกตัญญูกตเวทิต์นี้เอง ทำให้หมู่คน
เป็นไปโดยเรียบร้อย เพราะว่าลูกจะรู้คุณพ่อแม่ ศิษย์จะรู้คุณครู ญาติจะรู้คุณญาติ
เพื่อนจะรู้คุณเพื่อนจนถึงรู้คุณชาติ และประมุขของชาติ และรู้คุณศาสนาแล้วตอบแทน
เมื่อเป็นเช่นนี้ พ่อแม่ก็จะเลี้ยงลูก ครูก็จะสอนศิษย์ ญาติและเพื่อนก็จะช่วยอุดหนุน
จนถึงชาติและประมุขของชาติก็จะให้ความปลอดภัยและความสุขแก่ลูกของชาติ ทั้ง
ศาสนาก็จะให้ความดีและความสุขแก่ผู้นับถือ เหมือนอย่างดินให้น้ำแก่ฟ้า ฟ้าก็ให้ฝน
ตกลงมาทดแทน หรือจะว่าฟ้าให้ฝนลงมาก่อน ดินจึงให้น้ำแก่ฟ้าเป็นการตอบแทน
ก็ได้ ในดินจึงมีน้ำ บนฟ้าจึงมีเมฆ หล่อเลี้ยงโลกให้เป็นอยู่ ถ้าลูกไม่รู้คุณพ่อแม่และ

(ทรงนิพนธ์ไว้เท่านี้)

คำกลอนนิราศสังขาร

คำกลอนนิราศสังขาร

ด้วยเกิดก่อกายมาไม่ช้านาน
แต่เกิดมานิราเห็นเป็นลำดับ
ชนกกรรมนำกำเนิดเกิดสภกัน
แบ่งเลือดเนื้อมารตามาก่อรูป
พอครบคลอตรอดงามตามนิยม
แรกเกิดเล็กเด็กอ่อนนอนผ้าอ้อม
พ่อแม่แย่งแข่งรักเหมือนจักษิง
เมื่ออ่อนอ่อนนอนอุแ้วแก้ดักแม่
แม่ซ้าแต่เหยยืมจิ้มตุ๊กตา
พอตั้งไข่เดินเตาะจะเหยาะวิ่ง
ร้องจะพูดอะไรไม่ชัดชิน
พอโตหน้อยปล่อยได้ออกโล้ววิ่ง
เริ่มหัดจำก้อขอเหมายงอดี
ถึงคราวเข้าโรงเรียนเพียรประสิทธิ์
เล่นกับเรียนเพียรสนุกบูวิชา

นิราศร้างห่างหวังสรรพสังขาร
สุดสะพานดับทั่วทุกตัวคน
ไม่ทันกลับนับแต่ผลิปฏิสนธิ
เริ่มตั้งต้นกลละอนุกรม
ค่อยสรุปรจนถ้วนส่วนผสม
ญาติมิตรชมชื่นรับจับใจจริง
ค่อยประนอมเติบโตกายทั้งชายหญิง
เป็นสุดมิ่งขวัญถนอมกลมเลี่ยมมา
พอชะงัดชะง้อช่วยเหอหา
ไม่เพียงสาหลับชื่นตื่นร้องกิน
แม่รีบชิงเข้ารับจับผันผิน
ค่อยหัดลิ้นเลียนคำจำทวิ
เด็กชายหญิงเล่นสนุกสุดสุขศรี
หัดโน่นนี่อบรมบ่มจรรรยา
ศิลปวิทยาการชาญศึกษา
ชั้นศึกษาพฤกษ์วิเศษสำเร็จไว

การเด็กเล่นนั้นคือการปรี้อ้อม
 วยเด็กเป็นวัยเรียนเตรียมเทียบเทียบไว้
 เป็นเด็กสุขทุกข์เจ็บไม่เก็บกอง
 กินนอนเล่นเห็นเรียนเรียนเป็นงาน
 พันวัยเรียนเพียรรีบอาชีพชอบ
 สร้างหลักฐานแก่ตนให้คนชม
 อันตรุดเหมือนสกุณรุณีปีกกล้า
 ทะยานแข่งแมลงเฝ้าไฟเข้าไฟ
 เป็นหนุ่มสาวทราวมวยวิไลลักษณ์
 เพลิดเพลินปิยารมณ์ป่มชกษา
 ผมดกดูตาขลิบรับแต่งตบ
 ฉวีวรรณเปล่งปรี้อมพริ้มเพราะ
 ตาจะดูหูจะฟังทั้งจุมุก
 ใช้ได้คล่องหน้าที่ดีทุกทาง
 อันวัยงามทราวมค่าถ้าทราวมศรี
 ศรีเพียรสร้างเกิดได้ที่ในตน
 พอสัมัยครองเรือนมีเพื่อนครอง
 เป็นพ่อแม่แลถนัดซัดลำเค็ญ
 กาลเป็นสัตว์พัดพาอายุรัน
 เหมือนไต้ฝุ่นหมุนบ้านสุทรานรอน
 ฉะนี้หนาเวลาปองของหนุ่มสาว
 ร่างสคาญผ่านขึ้นทะมึนกาย
 ผลผลแก่แล้วไม่แคล้วสุก
 ความสาวหนุ่มชุ่มชวยสำรวยเพลิน

การเล่นย่อมเป็นข้อสอนนิสัย
 เบื้องหน้าไซ้เป็นของเด็กครองการ
 ใจเฝินผ่องละอองอ่อนพอสอนชาน
 ใหญ่ขึ้นหาญตั้งตนไม่จนจม
 เป็นกำกอบหาทรัพย์จับสะสม
 ห้ามอารมณ์ชั่วทราวมไม่ตามใจ
 มักชะล่าปวงอบายหมายสงสัย
 ห้ามไม่ได้ตกรรกกคำมา
 รื่นรมย์รักรูปกายไม่หน่ายหน้า
 ถ้าเกินกำลังง่ายเพราะใจเบา
 พันครันครบขบฉันไม่อับเฉา
 เลือดเนื้อเนาเต็มตัวทั่วสรรพางค์
 ลิ่นกายถูกสัมผัสไม่ชักขวาง
 โลกสร้างยืมรับจับกมล
 อันความดีทรัพย์วิชาพาขัดสน
 อวยอำพนวาสนาชะตาเพ็ญ
 ความผยองพยศถอยค่อยคิดเห็น
 รอบตัวเป็นทุกข์เลี้ยงให้เพียงพอ
 ไม่กวณหยุดอยู่สักครู่หนอ
 กวาดเตียนยอเพชรหิงจนถึงปลาย
 มีไม่ยาวเพียงครู่ก็สูญหาย
 กลางคนผายฝั่งสุดหยุดเจริญ
 งอมแล้วทุกผลผลิตไม่ผิตผิน
 เหมือนผลเมินเขียวช่อในพุ่มใบ

กลางคนฝั่งเพียงผลยลสุกปลั่ง
 หง่อมที่สุดดูผลเนาหล่นไป
 อนึ่งเหมือนขึ้นสะพานเกิดคลานก่อน
 ถึงหนุ่มสาวสมเสริมเฉลิมวงศ์
 แล้วก้าวลงตอนแก่ปรวนแปรเสื่อม
 สุดสะพานเจ็ดก้าวไม่ยาวไกล
 ครั้นมาถึงกิ่งทางพอกกลางคน
 เด็กหลัดหลัดเล็กใหญ่เรียงไล่กาล
 มองทางมาทางไปใจอ้างว้าง
 ตอนเดินขึ้นมองเห็นแดนจำรูญ
 ดูหลัดหลัดพัดฟ้างถึงปางนี้
 ลูกหลานพวงพรั่งพรวนล้วนเป็นภาร
 สิ่งหวานต้นจิตปลายคือกายนี้
 มุ่งสุขกายหมายหวานปานกินอ้อย
 สังขารแก่แปรเห็นเป็นลำดับ
 เนื้อหนังหย่อนพินคลอนอ่อนแรงกาย
 ตาเคยดูหูเคยฟังสังเกตชัด
 ครั้นแก้หาพาเงื่อนเชือกไปเอง
 อนิจจาทั้งไกลวัยปฐม
 แม้นมีชฌิมพอใช้คล้ายใจจง
 ชรารุนกายเฒ่าเข้าเมรุเผา
 คลอนง่อนแง่นจะพังมิพังลาญ
 ผมสีพร้อยค่อยหยอกเป็นดอกขาว
 กลัวเห็นแก่แก้ช่วยด้วยย้อมยา

แก่ลงดั่งอมสลดเสื่อมสลดใส
 ดูผลไม้กายเปรียบทำเนียบปลง
 ถึงเด็กตอนเรียนหาวิชาประสงค์
 ผู้ใหญ่ตรงกิ่งบ่องมองหวมใจ
 ลำดับเงื่อมหง่อมงุดท้ายสุดชัย
 รวมสามวัยขึ้นตรงลงสะพาน
 ยับยั้งตนมองรอบสอบสังขาร
 หนุ่มสาวผ่านผู้ใหญ่เตีไพบูลย์
 เห็นทั่วทางเกิดเรื่อยจนเปื่อยสูญ
 จะอาดูรเดินลงจนปลงปราณ
 สังขารมีแก่ลงมิกงสถาน
 หากหลักชานทรวดยับอัปปางลอย
 สุกหวานดีที่ต้นแก่ตนถอย
 โคนอร่อยกร่อยหมดเมื่อจดปลาย
 ผมสลบสีพร้อยถอยเฉิดฉาย
 ธาตุทั้งหลายชักระส่ำไม่ยำเกรง
 เดินถนัดหีบจับกระฉับกะฉนง
 ที่เคยแก่งกล้ากลับหุบหงับง
 เคยชอบชมกลับกลายเป็นพิษสง
 บัจฉิมลงกายหง่อมไม่ยอมการ
 เหมือนเกวียนเก่าเข็นไม่ไปสุสาน
 พยาบาลค้าอยู่จึ่งกุม่า
 จนโพลนราวบุญนุ่นมุ่นเกษา
 เพียงย้อมตาชั่วคราวชาวช่างใน

พันหอร้อยปล่อยเหือกเป็นเทือกผลอ
 ใส่ฟันปลอมถนอมพัคตร์พอจักใช้
 ภายค้อมเงินเดินง้าค่าไม้กุก
 จะนั่งโอยลุกโอยอิดโรยวิง
 ธาตุไม่คุมสมานสถานกลาง
 เช่นวาโยแรงเรียดแทงเสียดใน
 ธาตุถอยเสียดเกิดกาจพยาธิร้าย
 ลืมตาเห็นโลกนี้หรือหลับแยง
 ด้วยโลกนี้โลกหน้ามาบรรจบ
 ถ้าจิตหมองมองขมุกทุกคดี
 แต่ยังก่อนผ่อนเพื่อเหลือประเดี้ยว
 เห็นหลัวหลัวกลางสิ่งกริ่งววน
 รำพึงเฟ่งเล็งย้อนตอนอดีต
 แวบเดี้ยวถึงอวสานไม่นานไกล
 อนาถหนอไม่พอชั่วที่มัวหลง
 ถ้ารอดต่อขอจำทำบุญเทียว
 หวนอาลัยกลางอย่างยังขวางจิต
 เผลอคว้าเข้าเขาถือมือประคอง
 แว่วเสียงพุทโธดังตั่งสติ
 เป็นอาสันกรรมชั่วพาตัววิพันท์
 อะไรไม่ไปด้วยหรือช่วยกัน
 พุทโธซ้ำสามขึ้นจิตคินเคียง
 ตั่งจิตตรงปลงพระกรรมฐาน
 อนิจจา ะตะ ไม่เที่ยงตาย

พุดหลอหลอล้อเด็กเล็กสมัย
 แต่ก็ไม่สนิทเป็นเช่นพันจริง
 เด็กสนุกคุกคักลักสูงสิง
 ไม่เป็นสิ่งเป็นอันทั้งนั้นไป
 จะแตกฟางอาพาธวิทาไหว
 กินไม่ได้นอนไม่หลับยับเรียวแรง
 เข่ารุมกายเหลือแก้งี้แก้งาง
 โลกหน้าแข่งปรากฏจุดพอดี
 กรรมนำพบคติเห็นเป็นวิถี
 ถ้าผ่องสีดีเด่นเห็นอำพน
 ลืมตาเหลือวโลกนี้มีแสงหม่น
 อาลัยล้นจำจะต้องละไป
 ทุกชั้นขีดมาเตือนไม่เลื่อนไหล
 แต่ต้นไชร้ปลายขีดใกล้ชนิดเดียว
 โลกโกรธจงจิตประมาทน่าหวาดเสียว
 เสียตายเดี้ยวจะไปไม่อาจลอง
 แต่สุดคิดจะคว่ำมาสนอง
 เขาเตือนร้องพุทโธ-โธได้ยิน
 โอ้เราสีหลงเพื่อผลอดถวิล
 ปลงให้สิ้นห่วงใยไม่เอนเอียง
 บุญอาสันช่วยตนพอยลเสียง
 กังวลเกลี้ยงจิตแผ้วแคล้วบายน
 เฟ่งสังขารบาลีเป็นที่หมาย
 เกิดแก่ตายหมดหนอต่อติดกัน

สังขารา อันว่าสังขารทั้งหลาย
อุปาทะวะยะ เกิดมาพลัน
ธัมมิโน ธรรมดาดังว่านี่
อุปัชชิตวา เพราะว่าแรกอาการ
นิรุชฌันติ แล้วยก้แคล้วดับ
เตสั นัั้นเป็นเราของเราตาม
วุปสโม สงบระงับได้
ดับอวิชาตณหาอุปาทาน
สุโข บรมสุขพันทุกข์ชาติ
เพราะสิ้นภพสขวิมุติสุดทุกข์ลง
ครันครองเห็นเนื้อความตามกระสวน
แม้ไม่ถึงโลกอุดรพอผ่นพิง
เกิดอุ้นใจได้ธรรมชู้คำจิต
ไม่หวาดต่อมมรณะจะครอบงำ
สุดพรมแดนสมมุติว่าสุดถ้อย
จักโอษฐ์หับดับปรารถนจิตผ่านไกล
กลอนรจิตอนิจจังแห่งสังขาร
ผู้ที่เกิดเริดเห็นเป็นตอนตอน
พรมแดนโลกถึงทั่วทุกตัวสัตว์
ต่างแต่กรรมลิขิตที่ขีดแกน
กลางคนถึงพึงคู้อยู่ในครรรค์
กลางคนมัชฌิมวัยได้เวลา
แม้นิราสังขารต่างกาลกัน
เพราะหนุ่มแก่จนมีหรือดีชั่ว

สกนธ์กายที่ประชุมคুমเป็นขันธ์
ก็เสื่อมหลันลำดับไปจนชัยกาล
เป็นจริงที่คงอยู่คู่สังขาร
ย่อมประสานเกิดสรูปเป็นรูปนาม
สังขารสรรพแตกไปในวัยสาม
จิตนิยามยึดมั่นโมหันธ์การ
ด้วยพระไตรลักษณเวทพิเศษสาร
วางสังขารจากจิตทุกข์ปลิดปลง
มัจจุราชทั้งชราเที่ยวหาหลง
หยุดเวียนวงนิพพานสุขสานต์์จริง
จิตแล้วล้วนเอมโอชปราโมชสิง
ใจผ่องพริ้งแนวแน่กระแสนธรรม
เห็นชีวิตจะดับอยู่วัับหว่า
มองเห็นล้าเลิศคติที่จะไป
จะพูดต่อยฝั่งอื่นฝันวิสัย
ชีพกษัยสุดสงบเป็นจบมรณ์
สำหรับอ่านเตือนจตุคณุสสรณ์
มิใช่กลอนพาดันจนสุดแดน
เห็นหลักหลักเหมือนอยู่ในคู่แขน
ให้วัยแล่นยาวสันจัดสรรมา
กลางคนผันปฐมวัยเข้าชัยหา
กลางคนล้าปัจฉิมผ่านถึงกาลตัว
ตามยาวสันอายุชัยอย่าได้หว่า
ก็ทันทั่วกันสรรเมื่อดับลง

แต่สมมุติพรรณนาว่าสังขาร
 วยบรรจบครบสามตามนิยม
 ฉะนั้นหนอขอผู้ซึ่งดูพบ
 โปรดพินิจคิดเห็นจริงเช่นไร
 สมัยเมื่อกายดีมีกำลัง
 รีบร่ำบำเพ็ญข้อกรณีย์
 ประมาทจัดผลัดเรื่อยให้เฉื่อยช้า
 พระอรหังยังโปรดพันโทษอบาย
 หากใจดำมืดมัวชั่วเฉาโฉด
 ถึงบอกทางพระให้ใช้ว่าดี
 ฉะนั้นเมื่อมุ่งทางสว่างสวัสดิ์
 เข้านั่งใกล้พระไตรรัตน์ชัดใจกาย
 โศภณปเวสเต่าต้อย
 คณาเนกสังขารกลอน
 ภรณ์พระพุทธศา-
 เมษพฤษภก้องแก้ว-

อยู่ยาวนานหวานชื่นชื่นชม
 ผสานผสมเป็นกลอนข้อสอนใจ
 กลอนระบบนिरากาลสังขารชัย
 ทำจิตให้ผ่องเกลสเหตุกลี
 จะใช้สิ่งสิ่งวิสัยไม่หน่ายหนี
 บุญนิธิแสวงหาอย่าหลงตาย
 ความตายมาจึงคิดก็ผิดสาย
 เฉพาะรายไม่ประมาทอาจปรานี
 ไม่อาจโปรดปรานช่วยอวยสุขศรี
 ด้วยกลางที่กลัวโกรธโลดอบาย
 บุญสมบัติบำเพ็ญเป็นเนติฉาย
 ฟังสมหมายสุดตินิรันดรเอย
 ต่อนิรา
 กล่าวเค้า
 สโนวาท
 หกฉนำ

คำสั่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖
ที่ ๔/๒๕๕๖

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ งานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

.....

ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๑๙๙/๒๕๕๕ ลงวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๕ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ และคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๔๓/๒๕๕๖ ลงวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๖ เรื่อง แต่งตั้งที่ปรึกษาและกรรมการรองประธานกรรมการ และกรรมการ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ เพิ่มเติมซึ่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ มีอำนาจหน้าที่ในการแต่งตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ หรือคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามที่เห็นสมควร นั้น

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ ในคราวประชุมครั้งที่ ๑/๒๕๕๖ เมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๖ ได้มีมติให้แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติ

ดังนั้น อาศัยอำนาจหน้าที่ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี และมติที่ประชุมคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ ดังกล่าว จึงให้แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ งานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ดังนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม	ประธานกรรมการ
๑.๒	ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	รองประธานกรรมการ
๑.๓	ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ

๑.๔	ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	กรรมการ
๑.๕	อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑.๖	ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
๑.๗	นางสายไหม จบกมลศึก	กรรมการ
๑.๘	นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง	กรรมการ
๑.๙	นายประสพโชค อ่อนกอ	กรรมการ
๑.๑๐	ผู้แทนวัดบวรนิเวศวิหาร	กรรมการ
๑.๑๑	อธิบดีกรมศิลปากร	กรรมการ และเลขานุการ
๑.๑๒	ผู้อำนวยการสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๑๓	ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

- ๒.๑ ดำเนินการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย
- ๒.๒ กำหนดหลักเกณฑ์และพิจารณาถ้อยคำของหนังสือที่ระลึกของหน่วยงาน
ที่เสนอขอร่วมจัดทำ
- ๒.๓ แต่งตั้งคณะอนุกรรมการหรือคณะทำงานเพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามที่
เห็นสมควร
- ๒.๔ รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ เพื่อทราบ
- ๒.๕ ดำเนินการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖

(นางสาวยงลักษณ์ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

